

A stylized graphic of a hand with fingers spread, rendered in light gray. A large, thick, light gray curved line arches over the hand, starting from the left and ending on the right. The text is centered over the hand.

Economische vooruitzichten 2010-2015

Mei 2010

Federaal Planbureau

Het Federaal Planbureau (FPB) is een instelling van openbaar nut.

Het FPB voert beleidsrelevant onderzoek uit op economisch, sociaal-economisch vlak en op het vlak van leefmilieu.

Hiertoe verzamelt en analyseert het FPB gegevens, onderzoekt het aanneembare toekomstscenario's, identificeert het alternatieven, beoordeelt het de gevolgen van beleidsbeslissingen en formuleert het voorstellen.

Het stelt zijn wetenschappelijke expertise onder meer ter beschikking van de regering, het Parlement, de sociale gesprekspartners, nationale en internationale instellingen.

Het FPB zorgt voor een ruime verspreiding van zijn werkzaamheden. De resultaten van zijn onderzoek worden ter kennis gebracht van de gemeenschap en dragen zo bij tot het democratisch debat.

Internet

URL: <http://www.plan.be>

E-mail: contact@plan.be

Publicaties

Terugkerende publicaties

De economische vooruitzichten

De economische begroting

De "Short Term Update"

Planning Papers (de laatste nummers)

Het doel van de "Planning Papers" is de analyse- en onderzoekswerkzaamheden van het Federaal Planbureau te verspreiden.

107 *Langetermijnvoorzichten voor transport in België: referentiescenario*

B. Hertveldt, B. Hoornaert, I. Mayeres - Februari 2009

108 *De administratieve lasten in België voor het jaar 2008*

Ch. Kegels - Januari 2010

Working Papers (de laatste nummers)

13-10 *Electric cars: Back to the future?*

D. Devogelaer, D. Gusbin - Mei 2010

Overname wordt toegestaan, behalve voor handelsdoeleinden, mits bronvermelding.

Drukwerk: Federale Overheidsdienst Economie, KMO, Middenstand en Energie

Verantwoordelijk uitgever: Henri Bogaert

Wettelijk Depot: D/2010/7433/23

Inhoudstafel

I	Samenvatting	1
II	Internationale omgeving en financiële markten	13
	A. Internationale omgeving op korte en middellange termijn	15
	B. Risico's en onzekerheden	22
III	Macro-economische en sectorale evoluties	25
	A. De effectieve en potentiële groei van het bbp	27
	B. De componenten van de economische groei	30
	1. Algemeen overzicht	30
	2. De buitenlandse handel	32
	3. De binnenlandse vraag	34
	4. Evolutie per bedrijfstak	45
	C. Prijzen en kosten	51
	D. Institutionele sectoren	56
	1. De grote evenwichten van de binnenlandse sectoren	56
	2. De rekening van het buitenland	59
IV	De arbeidsmarkt	63
	A. Demografie en arbeidsaanbod	66
	B. Loonvorming en productiviteit in de sector der ondernemingen	71
	1. Socialezekerheidsbijdrageverminderingen en loonsubsidies	71
	2. Loonkosten en brutolonen	79
	3. Arbeidskosten per eenheid product	82
	4. Loonnorm	84
	5. Rol van de loonindexering gedurende de crisis	89
	C. Werkgelegenheid	93
	D. Werkloosheid en arbeidsreserve	101
V	Overheidsfinanciën	105
	A. Vorderingensaldo en overheidsschuld	107
	1. Begrotingskoers bij ongewijzigd beleid	107
	2. Vergelijking met het Stabiliteitsprogramma	109
	3. Overheidsschuld en rentelasten	113

B.	Ontvangsten en primaire uitgaven van de overheid	115
1.	Ontvangsten	115
2.	Primaire uitgaven	118
C.	Evolutie per deelsector van de overheid	123
1.	Overzicht	123
2.	Federale overheid	126
3.	Sociale Zekerheid	133
4.	Gemeenschappen en gewesten	144
5.	Lagere overheid	149
VI	Energieverbruik en broeikasgasemissies	151
A.	De Belgische doelstelling binnen het Protocol van Kyoto en de Europese en Belgische doelstellingen van het Klimaat- en Energiepakket tegen 2020	153
1.	De Belgische doelstelling binnen het Kyotoprotocol	153
2.	De Europese en Belgische doelstellingen van het Klimaat- en Energiepakket tegen 2020	153
3.	Beleid en maatregelen	154
B.	Evolutie van de vraag naar energie	156
1.	Evolutie van de energie-intensiteit van het bbp	156
2.	Sectorale analyse van het energie-eindverbruik	157
3.	Analyse per energieproduct van het bruto binnenlands energieverbruik en het energie-eindverbruik	159
C.	Evolutie van de broeikasgasemissies	161
1.	De energiegebonden CO ₂ -emissies	161
2.	Niet-energiegebonden CO ₂ -emissies	168
3.	Emissies van CH ₄ en N ₂ O	169
4.	Emissies van gefluoreerde gassen (HFK's, PFK's en SF ₆)	171
5.	Totale broeikasgasemissies	172
VII	Bijlagen	175
A.	Belangrijkste hypothesen van de projectie	175
B.	Macro-economische resultaten	181
C.	Sectorrekeningen	190
D.	Openbare Financiën	196
E.	Resultaten per bedrijfstak	206

Lijst van kaders

KADER 1 -	Methodologie voor de opmaak van de internationale omgevingshypothese	18
KADER 2 -	Nieuwe identificatiemethode voor de trend van de totale factorproductiviteit	29
KADER 3 -	Alternatieve maatstaven naast het bbp	31
KADER 4 -	Van de consumptieve bestedingen van de huishoudens tot hun werkelijke consumptie	39
KADER 5 -	Hypothese m.b.t het beleid van werkgeversbijdrageverminderingen in de profitsector	76
KADER 6 -	Hypothese m.b.t het beleid van loonsubsidies in de profitsector	77
KADER 7 -	Lastenverlagingen voor jonge laagverloonden of laaggeschoolden in de profitsector in 2010-2012	78
KADER 8 -	Variante met geleidelijke wegwerking van de loonhandicap	91
KADER 9 -	Nieuwe doelstelling voor de werkgelegenheidsgraad in de EU2020-strategie	99
KADER 10 -	Groei van de uitgaven in overeenstemming met een terugkeer naar een begrotingsevenwicht in 2015	111
KADER 11 -	Budgettaire kosten van een verhoging van de rentetarieven die van toepassing zijn op Belgische overheidsleningen	114
KADER 12 -	Uitzonderlijke financiering van de sociale zekerheid in 2010 en 2011 naar aanleiding van de crisis	133
KADER 13 -	Nieuw financieringsmechanisme van de ziekteverzekering, wet van 31 januari 2007	136
KADER 14 -	Financiële enveloppes bestemd voor welvaartsaanpassingen	139
KADER 15 -	Belangrijkste recente maatregelen inzake de sociale zekerheid (2008-2015)	142
KADER 16 -	Het Europese CO ₂ -emissiehandelssysteem (ETS) voor industriële installaties	166

Samenvatting

De wereldeconomie kent opnieuw een positieve groei onder impuls van Azië...

Het scenario van een herstel van de wereldeconomie, dat zich aftekende vanaf het tweede kwartaal van 2009, wordt bevestigd. De groei van de wereldeconomie zou in 2010 opnieuw positief worden, vooral onder impuls van de grote opkomende economieën van Azië (China en India) en van de Amerikaanse economie (3,2 %); de heropleving van de Japanse economie (2,2 %) en die van de eurozone (1,2 %) zouden bescheidener zijn. De wereldhandel zou daardoor in 2010 met 7 % toenemen, na een zware inzinking in 2009. Ondanks de omvang van de recessie eind 2008 en begin 2009, is de herneming er al bij al snel gekomen, vooral dankzij belangrijke budgettaire en monetaire maatregelen en operaties ter ondersteuning van de financiële sector. De automatische stabilisatoren vormden in de eurozone de belangrijkste ondersteuning van de economische activiteit, terwijl de discretionaire relancemaatregelen de drijvende kracht waren achter de heropleving in de Verenigde Staten en China. In 2011 zou het herstel worden bevestigd, zonder evenwel aan kracht te winnen, met een groei van 3,1 % in de Verenigde Staten, 1,6 % in Japan en 1,5 % in de eurozone.

...maar het herstel is broos en de uitdagingen op middellange termijn zijn talrijk.

Het herstel blijft echter broos en hangt af van het vermogen van de overheden om via een internationale samenwerking de belangrijkste risico's te beheersen die het herstel in gevaar kunnen brengen. De belangrijkste redenen tot ongerustheid schuilen in de moeilijkheid om een efficiënt toezichtkader voor de systeemrisico's in de financiële sector op te zetten, in de explosie van de tekorten en de schulden van de staten en in de aanhoudende macro-economische onevenwichten op wereldvlak en binnen de eurozone.

Voor de periode na 2011 wordt uitgegaan van een herstel dat onvoldoende krachtig is om op het activiteitsniveau te komen dat zonder de crisis zou bereikt zijn. Het ontbreken van een inhaalbeweging wordt sinds begin vorig jaar als hypothese gebruikt. Voor de eurozone bijvoorbeeld, zou de economische activiteit pas in 2012 opnieuw het niveau van 2008 overschrijden.

Tijdens de periode 2012-2015 zou de groei van de Amerikaanse economie 2,7 % bedragen en die van de eurozone 2,1 %. Een dergelijk scenario impliceert een neerwaartse herziening, als gevolg van de crisis, van de potentiële groei in de belangrijkste industrielanden tijdens de gehele projectieperiode. De potentiële groei zou voor de eurozone gemiddeld 1,4 % per jaar bedragen tijdens de periode 2010-

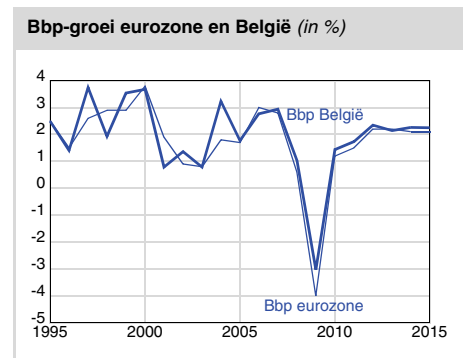
2015. De economische activiteit zou tijdens de projectieperiode onder haar potentieel niveau blijven. Dit scenario veronderstelt niettemin dat die economieën erin slagen hun budgettaire relancemaatregelen af te bouwen – namelijk de tekorten weg te werken zodat de overheidsfinanciën op korte en middellange termijn opnieuw op een houdbaar pad komen – maar waarbij de timing en de modaliteiten erop gericht zijn een recessieve schok te vermijden.

De groei van de consumptieprijzen zou in de eurozone niet meer dan 2 % bedragen.

Na een vertraging in 2009 (tot 0,3 % voor het indexcijfer der consumptieprijzen), zou de inflatie in de eurozone in 2010 duidelijk hernemen (1,2 %) onder impuls van de stijgende aardolieprijzen. De olieprijs zou tegen 2015 sterker blijven groeien dan de consumptieprijzen, maar de toename van de beleidsrente van de ECB zou de inflatie kunnen beperken tot 2 %.

De Belgische economie is uit de recessie en zou in 2012 opnieuw aanknopen met een groeitempo in de buurt van het historisch gemiddelde.

De Belgische economie liet vanaf het derde kwartaal van 2009 de recessie achter zich en zou in 2010 (1,4 %) en 2011 (1,7 %) een groei laten optekenen die enigszins hoger is dan in de eurozone, in overeenstemming met een trend die tijdens het voorbije decennium werd vastgesteld en in 2009 werd bevestigd (-3,0 % voor de Belgische economie tegenover -4,0 % voor de eurozone). Op middellange termijn zou de economische groei zijn historische trend benaderen (gemiddeld 2,3 % per jaar tijdens de periode 2012-2015). Een dergelijk scenario, dat in navolging van het internationaal scenario geen krachtige conjuncturele heropleving vertoont, gaat gepaard met de hypothese dat het activiteitsverlies als gevolg van de crisis niet wordt gerecupereerd. Over de volledige projectieperiode zou de potentiële groei gemiddeld 1,6 % per jaar bedragen en de output gap, die zeer negatief was in 2009 en 2010 (-3,2 %), zou niet volledig zijn weggewerkt in 2015 (-0,8 %).

Voorzichtige herneming van de particuliere consumptie vanaf 2010, de investeringen volgen pas het jaar daarna.

De sterke achteruitgang van het consumentenvertrouwen als gevolg van de crisis en de weerslag ervan vooral op de arbeidsmarkt en op het gezinsvermogen, heeft in 2009 geleid tot een spectaculaire toename van de spaarquote, die 20 % van het beschikbaar inkomen bereikte. De daaruit resulterende terugval van de particuliere consumptie (-1,5 %) werd niettemin afgeremd door de forse stijging van het reëel beschikbaar inkomen, dat op zijn beurt werd ondersteund door het vertraagde effect van de hoge inflatie van 2008 op de indexering van de lonen en de sociale uitkeringen en door tijdelijke fiscale stimuli. In 2010 is de situatie omgekeerd: het banenverlies en een indexering die lager is dan de stijging van de consumptieprijzen doen het reëel beschikbaar inkomen dalen (-0,7 %), maar de groei van de particuliere consumptie zou opnieuw positief worden (+0,8 %) door de daling van de spaarquote, die evenwel hoog blijft (18,6 %, tegenover gemiddeld 16,4 % over de periode 2000-2008). De totale investeringen zouden dalen (-1,4 %), zij het in mindere mate dan in 2009, terwijl na de enorme voorraadafbouw van 2009, de voorraadvorming positief zou bijdragen tot de economische groei (0,2 procentpunt). In totaal zou de binnenlandse vraag opnieuw aanknopen met een licht positieve groei (0,7 %), mede door de toename van de overheidsconsumptie (1,5 %). In 2011 zouden de investeringen opnieuw aantrekken en wint de binnenlandse vraag aan kracht. Tijdens de periode 2012-2015 zou de stijging van

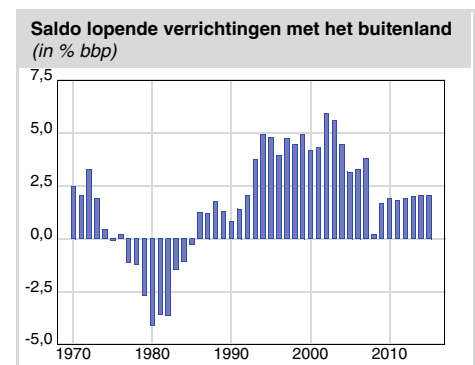
de particuliere consumptie, van de overheidsconsumptie en van de totale binnenlandse vraag gemiddeld ongeveer 2 % per jaar bedragen en die van de bedrijfsinvesteringen 3,5 %.

Herstel van de uitvoermarkten, maar de Belgische uitvoerders blijven marktaandeel verliezen.

De gelijktijdige inzinking van de potentiële uitvoermarkten en de Belgische uitvoer van goederen en diensten in 2009 (ongeveer -11 %) zou gevolgd worden door een heropleving van de potentiële markten in 2010 en 2011 (jaarlijks 5 %) en van de uitvoer (4,7 % in 2010, 3,7 % in 2011). De bijdrage van de netto-uitvoer tot de economische groei zou daardoor uitgesproken positief worden in 2010 (0,7 procentpunt) en beperkter in 2011 (0,1 procentpunt), gezien de stijging van de invoer (3,8 % in 2010 en 3,6 % in 2011). Vanaf 2012 zou de gemiddelde jaarlijkse groei van de potentiële uitvoermarkten en van de uitvoer (respectievelijk 6,5 % en 4,5 %) opnieuw de historische trend benaderen. Het verschil tussen beide weerspiegelt een verder verlies van buitenlandse marktaandeel door de Belgische economie.

Duidelijk herstel van het saldo van de lopende verrichtingen met het buitenland.

Het saldo van de lopende verrichtingen met het buitenland herstelde zich in 2009 als gevolg van de daling van de grondstoffenprijzen. Dat herstel zet zich door in 2010 en 2011 dankzij de netto-uitvoer, die ruim positief is ondanks een verslechtering van de ruilvoet door de nieuwe stijging van de aardolieprijzen en (in 2010) de depreciatie van de euro. Het extern overschot neemt op middellange termijn licht toe van 1,9 % van het bbp in 2010 tot 2,1 % in 2015.

De tertiarisering van de economie gaat verder na de financiële crisis.

De daling van de wereldhandel eind 2008 heeft de grootste weerslag gehad op de sectoren van de verwerkende nijverheid, waar de toegevoegde waarde in 2009 met 8 % is gedaald. Sommige dienstensectoren hebben eveneens een aanzienlijke daling van hun toegevoegde waarde laten optekenen, met name de bedrijfstak 'handel en horeca' (-6,5 %) en 'vervoer en communicatie' (-5,4 %), terwijl in de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' de toegevoegde waarde in 2009 slechts met 0,5 % is gedaald. In die nagenoeg algemene malaise heeft enkel de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' een aanzienlijke stijging van zijn toegevoegde waarde genoteerd (5,0 %). Die bedrijfstak zou tijdens de periode 2010-2015 sneller blijven groeien (gemiddeld 3,1 % per jaar) dan alle marktbedrijfstakken samen (2,3 %). De verwerkende nijverheid zou daarentegen achterblijven met een gemiddelde jaarlijkse groei van slechts 1,4 %. Daardoor zou haar toegevoegde waarde in volume in 2015 slechts 15,6 % van de totale economie bedragen, tegenover 17,1 % in 2008.

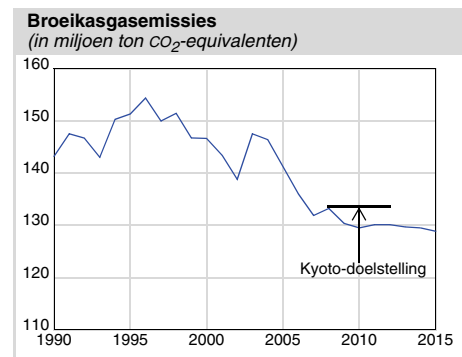
Indicatoren van de economische prestatie ter discussie.

De crisis was de aanleiding voor een nieuw debat en een bezinning over enerzijds de verdiensten van de verschillende indicatoren inzake economische prestatie en anderzijds de noodzaak om de staat en de duurzaamheid van de ontwikkeling van de maatschappijen te evalueren door, naast de economische, ook de sociale en milieuaspecten in aanmerking te nemen. Die vraagstukken zijn niet nieuw, maar kwamen in 2009 ter sprake op het hoogste beleidsniveau, meer

bepaald via het 'Stiglitz-rapport' (in opdracht van de Franse overheid) en de zogenaamde 'Beyond GDP'-mededeling van de Europese Commissie. Wat betreft de economische indicatoren die de meting van zowel de koopkracht van de natie als de particuliere consumptie kunnen verfijnen, vestigt het Stiglitz-rapport de aandacht op het reëel netto beschikbaar nationaal inkomen en de werkelijke consumptie van de gezinnen. Het reëel netto beschikbaar nationaal inkomen zou iets minder fors toenemen dan het bbp (gemiddeld 1,6 % per jaar over de periode 2010-2015 tegenover 2,0 % voor het bbp) door stijgende afschrijvingen en de verslechtering van de ruilvoet. De werkelijke gezinsconsumptie, die reeds in 2009 duidelijk minder door de crisis was aangetast dan de particuliere consumptie, zou een licht hogere groei laten optekenen (over de gehele projectieperiode gemiddeld 1,8 % per jaar tegenover 1,6 % voor de particuliere consumptie) door de dynamiek van de individuele consumptieve bestedingen ten laste van de overheid, die vooral de uitgaven voor gezondheidszorg, cultuur en onderwijs omvatten.

België is op de goede weg om te voldoen aan zijn internationale engagementen inzake broeikasgasemissies...

De evolutie van de uitstoot van broeikasgassen (BKG) vormt een belangrijke indicator in het kader van een multidimensionale benadering van de performantie. In dat opzicht zou de doelstelling die België heeft onderschreven in het kader van het Kyoto-protocol ruimschoots worden nageleefd: over de periode 2008-2012 zou de Belgische BKG-uitstoot 131 miljoen ton CO₂-equivalenten per jaar bedragen of ongeveer 4 miljoen ton minder dan het in het Protocol voorziene maximum.

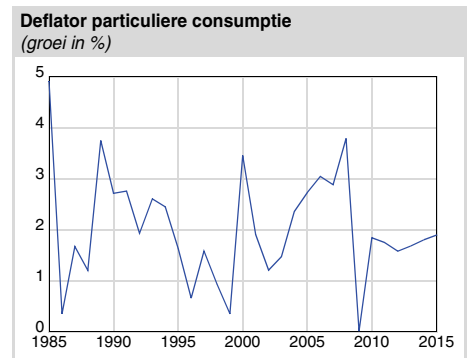
In het kader van het Europees Klimaat-en Energiepakket neemt België ook deel aan de Europese inspanning om tegen 2020 de BKG-uitstoot met 20 % te verminderen ten opzichte van het emissieniveau van 1990 (of 14 % ten opzichte van 2005). Die doelstelling wordt opgesplitst in een reductie op Europees niveau van 21 % t.o.v. 2005 voor de sectoren die vallen onder het Europees systeem van emissiehandel (ETS) en reducties op nationaal niveau voor de rest van de economie. In het laatste geval moet België een doelstelling van -15 % halen t.o.v. 2005. Bij ongewijzigd beleid zou het verloop van de BKG-uitstoot van de sectoren die niet vallen onder het ETS tegen 2015, verenigbaar zijn met deze doelstelling, gezien de sterke emissiereducties van deze sectoren vanaf 2010.

...maar de doelstellingen voor hernieuwbare energie blijven een uitdaging.

Omtrent hernieuwbare energie wil Europa tegen 2020 de doelstelling van 20 % in het bruto energie-eindverbruik bereiken waarbij België aan een doelstelling van 13 % moet voldoen. Volgens de huidige vooruitzichten zouden we in 2015 6,5 % bereiken. Er zullen dus nog belangrijke inspanningen geleverd moeten worden om tegen 2020 aan de doelstelling te voldoen. Voor het aandeel van hernieuwbare energie in het totale verbruik voor de EU-vervoerssector heeft Europa een apart minimumstreefcijfer van 10 % tegen 2020. Dat streefdoel geldt voor elke lidstaat. In 2009 bestond in België nog geen 3 % van de aan de pomp geleverde motorbrandstoffen uit biobrandstoffen. Tegen 2015 zouden we een percentage van 5,5 % bereiken.

De inflatie wordt opnieuw positief in 2010, maar zou tot 2015 onder 2 % blijven.

Na een stagnering van de consumptieprijzen in 2009, zou de Belgische economie opnieuw aanknopen met een duidelijk positieve inflatie die vooral toe te schrijven is aan de hogere energieprijzen – als gevolg van de stijging van de aardolieprijzen – en aan de opstoot van de grondstoffenprijzen. In 2010 zou de stijging van de consumptieprijzen 1,8 % bedragen, maar gedurende de gehele projectieperiode onder 2 % blijven. Het behoud van een gematigde inflatie op middellange termijn weerspiegelt vooral de matiging van de loonkosten en het behoud van een negatieve output gap over de gehele projectieperiode, waarbij de reële korte rente geleidelijk aantrekt.

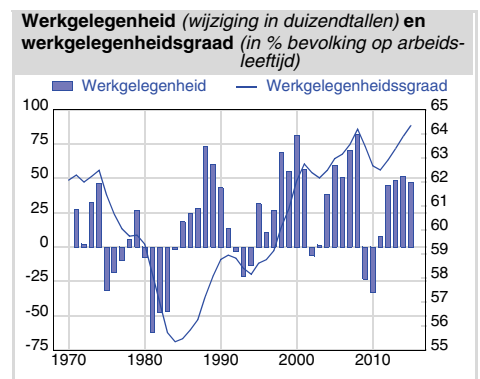

Ondersteund door de genomen maatregelen daalt de werkgelegenheid in 2009 slechts in beperkte mate, maar haalt ze pas echt voordeel uit het economisch herstel vanaf 2012...

Gezien de omvang van de daling van de toegevoegde waarde van de marktbedrijfstakingen in 2009 (-3,6 %), lijkt de daling van de werkgelegenheid al bij al nog beperkt (-0,6 %). Het feit dat de werkgelegenheid, die traditioneel met vertraging reageert op de activiteitsschommelingen, goed weerstand biedt, weerspiegelt een sterke vermindering van zowel de arbeidsduur (-1,6 %) als de arbeidsproductiviteit (-1,5 %). De maatregelen ten gunste van jobbehoud, zoals de tijdelijke werkloosheid, verklaren gedeeltelijk dit fenomeen. Dergelijke ombuigingen hebben evenwel slechts een tijdelijk karakter en men verwacht in de loop van 2010 een inhaalbeweging voor de arbeidsproductiviteit (+2,0 %) en de arbeidsduur (+0,6 %). Daaronder zou de werkgelegenheid noodgedwongen te lijden hebben (-0,9 %) ondanks de stijging van de toegevoegde waarde (+1,7 %). De arbeidsduur zou verder stijgen in 2011 (+0,7 %) en aansluiten bij zijn trendniveau, hetgeen de gunstige impact van de sterkere groei van de toegevoegde waarde (+1,9 % in de marktbedrijfstakingen) op de werkgelegenheid (+0,2 %) zou beperken. Vanaf 2012 zou de arbeidsduur opnieuw zeer licht afnemen (gemiddeld -0,1 % per jaar), terwijl de arbeidsproductiviteit zou stijgen met gemiddeld 1,4 %, zoals in de jaren 2000. De forse stijging van de toegevoegde waarde in de marktbedrijfstakingen (gemiddeld 2,5 % per jaar) wordt weerspiegeld in een toename van de werkgelegenheid met 1,2 % per jaar.

...zodat de werkgelegenheidsgraad pas in 2015 het niveau van voor de crisis zou halen...

Rekening houdend met een tragere stijging van de werkgelegenheid bij de overheid dan vóór de crisis, zou de totale binnenlandse werkgelegenheid 33 000 eenheden verliezen in 2010, met 7 000 eenheden toenemen in 2011 en daarna met gemiddeld 48 000 eenheden per jaar stijgen. De werkgelegenheidsgraad in procent van de bevolking tussen 15-64 jaar zou terugvallen tot 62,5 % in 2011 (na 64,2 % in 2008) en pas in 2015 opnieuw het niveau van voor de crisis bereiken¹.

1. De nieuwe Europese strategie, 'EU 2020' genaamd, hanteert werkgelegenheidsdoelstellingen in termen van werkgelegenheidsgraden voor de leeftijdscategorie 20-64 jaar die gebaseerd zijn op de Enquête naar de arbeidskrachten. Bij benadering zou volgens die definitie de werkgelegenheidsgraad uitbodemmen op 66,0 % in 2011 en stijgen tot 67,7 % in 2015.

...terwijl een steeds groter aandeel afkomstig zou zijn van de diensten.

De werkgelegenheid in de verwerkende nijverheid, het grootste slachtoffer van de economische recessie, daalde met 26 000 eenheden in 2009, terwijl de daling in de bouwnijverheid beperkt bleef tot 1 000 eenheden en de marktdiensten zelfs een zeer lichte stijging lieten optekenen (4 000 eenheden) dankzij de verdere forse groei in de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (meer dan 14 000 eenheden) en de 'dienstencheques' (13 000 eenheden). Over de periode 2010-2015 zou de verwerkende nijverheid nog eens bijna 73 000 eenheden verliezen, terwijl de marktdiensten meer dan 220 000 jobs zouden creëren, waarvan meer dan 40 % in de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening'. Het aandeel van de diensten in de totale binnenlandse werkgelegenheid zou aldus stijgen van 78 % in 2008 tot 81 % in 2015 (waarvan bijna 63 % in de marktdiensten).

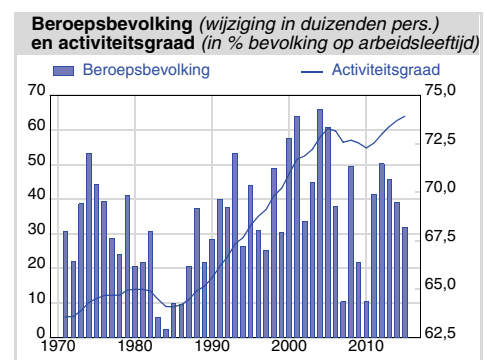
Daling van de loonkosten per eenheid product in 2010, zwakke groei in 2011-2012 die sterker zou worden tegen 2015.

De stijging van de bruto-uurlonen vóór indexering in de marktbedrijfstakken zou in 2010 vrijwel nihil zijn (0,2 %) als gevolg van de sombere context van de arbeidsmarkt en de bepalingen van het laatste interprofessioneel akkoord. Aangezien de indexering (0,6 %) meer dan 1 procentpunt lager zou zijn dan de inflatie gemeten via de prijzen van de particuliere consumptie – deels omdat de stijging van de brandstoffenprijzen geen weerslag heeft op de gezondheidsindex en deels door de afvlakking van de schommelingen van de gezondheidsindex – zou het reëel bruto-uurloon dalen met 0,9 %. Gelet op het herstel van de arbeidsproductiviteit, zouden de nominale loonkosten per eenheid product dalen – wat uitzonderlijk is – met 1,1 %. Het scenario veronderstelt dat de loonevolutie vanaf 2011 omkaderd blijft door de wet ter bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van de concurrentiekracht en dus begrensd is door de verwachte gemiddelde loonevolutie bij onze drie belangrijkste handelspartners. Voor 2011-2012 zijn die stijgingen dermate laag dat de toegestane groei van de nominale uurloonkosten gemiddeld slechts 2 % per jaar zou bedragen, waardoor elke stijging van de bruto-uurlonen vóór indexering wordt geblokkeerd in 2011 en deze beperkt blijft tot 0,6 % in 2012. Die groei zou duidelijk sterker worden vanaf 2013 – namelijk 1,5 % per jaar – in het kielzog van een versnelling van de loonstijgingen die bij onze drie belangrijkste handelspartners worden verwacht; de loonkosten per eenheid product zouden dan stijgen met gemiddeld bijna 2 % per jaar, nagenoeg hetzelfde percentage als de inflatie.

Tijdens de projectieperiode is de nominale groei van de loonkosten licht hoger dan die van de brutolonen (gemiddeld 0,1 procentpunt per jaar) als gevolg van de terugloop van de werkgeversbijdrageverminderingen. Het omgekeerde doet zich voor wanneer men rekening houdt met de loonsubsidies, die de stijging van de kosten van de factor arbeid verminderen met gemiddeld 0,2 procentpunt per jaar tijdens de projectieperiode.

Zwakkere groei van de beroepsbevolking in 2009-2010, maar daarna terugkeer naar een grotere toename...

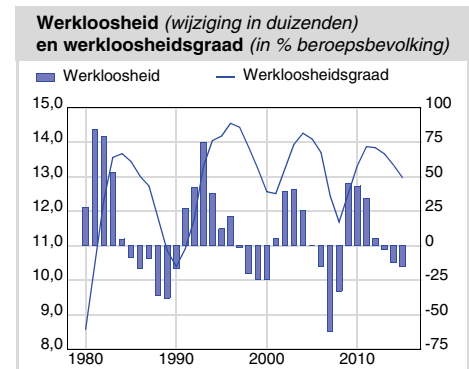
De economische crisis zorgt voor een forse groeivertraging van het arbeidsaanbod tijdens de periode 2009-2010 (slechts +22 000 eenheden in 2009 en +10 000 eenheden in 2010), en lijkt daarbij vooral het gedrag in de jongste leeftijdsklassen te beïnvloeden. Het zou hier voornamelijk gaan om uitgestelde intredes op de arbeidsmarkt en bijgevolg zou er op

middellange termijn slechts een beperkt effect overblijven op de ontwikkeling van het arbeidsaanbod. Dat is des te meer het geval omdat van een massale toevlucht tot vervroegde uittreding als antwoord op de verslechterde arbeidsmarkttoestand tot dusver geen sprake lijkt te zijn. Naarmate de activiteitsgraden op jongere leeftijd herstellen van hun inzinking, zou de groei van de beroepsbevolking fors versnellen (toenames van respectievelijk 41 000 en 50 000 eenheden tijdens de periode 2011-2012), daarna echter geleidelijk afzwakken (+32 000 personen nog in 2015). Over de gehele periode wordt de groei van de beroepsbevolking nog steeds sterk demografisch ondersteund, in de veronderstelling dat de inkomende migratie op hetzelfde hoge peil blijft als tijdens de afgelopen jaren.

...met pas vanaf 2013 een lichte daling van het aantal werklozen.

Rekening houdend met de verwachte daling van de werkgelegenheid, zou het aantal werklozen¹ in 2010 toenemen met 43 000 eenheden. In 2011 zou het herstel van de werkgelegenheid te zwak zijn in vergelijking met dat van de beroepsbevolking om een nieuwe stijging van de werkloosheid (met 34 000 eenheden) te vermijden. De werkloosheidsgraad zou dan bijna 14 % van de beroepsbevolking bedragen (terwijl hij in 2008 tot 11,7 % was gedaald). Het aantal werklozen zou pas langzaam beginnen afnemen vanaf 2013, maar in 2015 toch nog bijna 700 000 personen tellen. De werkloosheidsgraad bedraagt op dat moment 13 %, nog steeds een half procentpunt boven het niveau van vorig jaar. In deze Vooruitzichten leidt de crisis tot een duurzame opwaartse schok op de werkloosheidsgraad, die, in vergelijking met eerdere conjuncturele cycli, veel trager terugvalt tijdens de periode van herneming van de activiteit.

Structurele factoren dragen bij tot het tekort van de overheidsfinanciën tijdens de crisis.

De sterk deficitaire toestand van de overheidsfinanciën in 2009 (-5,9 % van het bbp) en, voor de eerste keer sinds bijna een kwarteeuw, van het primair saldo (-2,2 % van het bbp) is niet enkel het gevolg van de terugval van de economische activiteit. De structurele component van het vorderingstekort wordt geschat op 3,1 % van het bbp, of meer dan de helft van het effectief vorderingstekort. Daarnaast wordt dat tekort ook voor 1,7 % van het bbp beïnvloed door cyclische ontwikkelingen en voor 1,1 % van het bbp door eenmalige factoren. Het tekort in 2009 en een blijvend hoog tekort tijdens de projectieperiode vloeien voort uit de structurele achteruitgang van de overheidsfinanciën sinds het begin van de jaren 2000, die versterkt wordt door de neerwaartse herziening van de potentiële groei.

Het tekort daalt in 2010...

De besparingsmaatregelen in de begrotingen 2010, het verdwijnen van de impact van sommige relancemaatregelen en eenmalige factoren die het tekort van 2009 hebben vergroot en het indexeringsprofiel, zorgen voor een aanzienlijke verbetering van het primair saldo in 2010, dat evenwel negatief blijft (-1 % van het bbp), en het vorderingensaldo (-4,8 % van het bbp). De indexering van de overheidslonen, van de sociale uitkeringen en van de belangrijkste componenten van de

1. Administratief concept, inclusief de volledig uitkeringsgerechtigde niet-werkzoekende werklozen.

overheidsuitgaven voor gezondheidszorg zou in 2010 duidelijk lager zijn dan de stijging van de bbp-deflator en zo 0,5 % van het bbp bijdragen tot die verbetering.

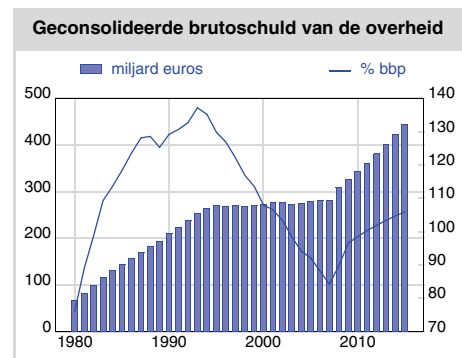
De verbetering van het primair saldo zou voor 0,4 % van het bbp toe te schrijven zijn aan de stijging van de fiscale en parafiscale ontvangsten, voor 0,3 % van het bbp aan de niet-fiscale ontvangsten en voor 0,5 % van het bbp aan de daling van de primaire uitgaven.

...maar zou bij ongewijzigd beleid opnieuw iets meer dan 5 % van het bbp bedragen van 2011 tot 2015.

Op middellange termijn en bij ongewijzigd beleid, – dus zonder te anticiperen op de maatregelen die de verschillende beleidsniveaus moeten nemen om een begrotingsevenwicht voor de gezamenlijke overheid te realiseren in 2015 – zou het tekort iets meer dan 5 % van het bbp bedragen vanaf 2011 en ongeveer op dat niveau blijven tot 2015. De ontvangsten zouden vrijwel stabiel blijven in procent van het bbp. De schommelingen van de primaire uitgaven en het primair saldo zouden vooral het gevolg zijn van de verwachte toename van de investeringen van de lagere overheid in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2012 en de daaropvolgende terugloop. De primaire uitgaven worden gekenmerkt door een uiteenlopende evolutie van de uitgaven voor sociale uitkeringen die stijgen (met 1,1 % van het bbp over de gehele projectieperiode), terwijl de overige primaire uitgaven dalen. Tijdens de periode 2011-2015 zou het primair saldo schommelen rond -1,1 % van het bbp.

De rentelasten stijgen en doen de overheidsschuld toenemen.

De overheidsschuld zou toenemen van 96,6 % van het bbp in 2009 tot 105,9 % van het bbp in 2015 en leiden tot een toename van de rentelasten (van 3,7 % van het bbp in 2009 tot 4,5 % in 2015), die versterkt wordt door de verhoging van de rentevoeten. Vanaf 2009 wordt zo het sneeuwbaaleffect opnieuw op gang gebracht.

Op middellange termijn neemt het tekort van Entiteit I toe en vermindert het tekort van de gemeenschappen en gewesten.

De verdeling van het globaal begrotingstekort over de verschillende beleidsniveaus geeft aan dat de federale overheid, die reeds voor de crisis met een tekort kampte, het zwaarst te lijden had onder de crisis: in 2009 bedroeg het tekort -4,2 % van het bbp. De sociale zekerheid en de gemeenschappen en gewesten werden ook getroffen door de crisis en vertoonden in 2009 een aanzienlijk tekort (respectievelijk -0,8 % van het bbp en -0,7 % van het bbp voor het geheel van de gemeenschappen en gewesten). De evolutie van die cijfers op middellange termijn vertoont sterke contrasten: de gemeenschappen en gewesten zouden geleidelijk opnieuw een evenwicht bereiken tegen 2015, terwijl het tekort van Entiteit I (federale overheid en sociale zekerheid samen) zou toenemen na 2010, na een daling dit jaar met 1,1 % van het bbp tot -4 % van het bbp (-3,5 % van het bbp voor de federale overheid en -0,5 % van het bbp voor de sociale zekerheid). In 2015 zou het tekort van de federale overheid -3,8 % van het bbp bedragen, tegenover -1,1 % voor de sociale zekerheid. Dat komt overeen met een achteruitgang van 0,9 % van het bbp voor Entiteit I over de periode 2011-2015.

De overdrachten van de federale overheid aan de sociale zekerheid spelen een sleutelrol in 2010 en 2011.

De daling van het tekort van de sociale zekerheid in 2010 en 2011 vloeit voort uit een beslissing om middelen over te dragen van de federale overheid aan de sociale zekerheid om het tekort van de sociale zekerheid in overeenstemming te brengen met het Stabiliteitsprogramma, d.i. een tekort van -0,5 % van het bbp in 2010 en van -0,3 % van het bbp in 2011. In 2011 leidt dat tot een tijdelijke toename van het tekort van de federale overheid tot -3,9 % van het bbp. Bij afwezigheid van die bijzondere rijkstoelage in 2012 zou het tekort van de federale overheid opnieuw afnemen tot -3,3 % van het bbp en dat van de sociale zekerheid sterk toenemen tot -1,1 % van het bbp.

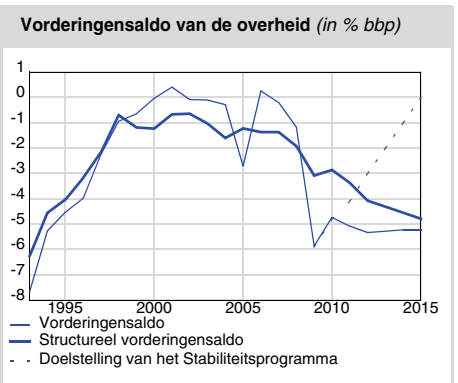
De lagere overheid staat in de rode cijfers.

De lagere overheid zou, bij ongewijzigd beleid en de afwezigheid van nieuwe maatregelen, eveneens te kampen hebben met een tekort: het vorderingstekort van -0,2 % van het bbp in 2009 zou aangroeien tot -0,7 % van het bbp in 2012 – een jaar van gemeenteraadsverkiezingen dat traditioneel gekenmerkt wordt door een opstoot van de investeringen – en vervolgens opnieuw afnemen tot -0,4 % van het bbp.

Het probleem van de budgettaire sanering blijft.

Het probleem van de budgettaire sanering blijft dus bestaan voor de gezamenlijke overheid, zowel voor de federale overheid als voor de sociale zekerheid en de lagere overheid. De geaggregeerde benadering van de financiën van de gemeenschappen en gewesten in deze vooruitzichten gaat niet in op de specifieke evoluties van elk van de deelgebieden afzonderlijk. De gemeenschappen en gewesten blijken echter op korte en middellange termijn een restrictief begrotingsbeleid te hanteren dat hen, althans als geheel beschouwd, in staat zou stellen om hun begrotingsevenwicht te herstellen. Het blijft echter een moeilijke opdracht om de besparingsinspanningen te verdelen over Entiteit I en Entiteit II (gemeenschappen en gewesten, lagere overheid) om een globaal evenwicht te bereiken in 2015. Entiteit II wordt bovendien geconfronteerd met de noodzaak om de overheidsfinanciën van de lagere overheid terug in evenwicht te brengen. De budgettaire sanering ten laste van Entiteit I vormt in ieder geval een enorme uitdaging, gelet op de vermoedelijke omvang van de vereiste inspanningen, de aard van de te maken afwegingen (tussen verhoging van de inkomsten en verlaging van de uitgaven, tussen de federale overheid en de sociale zekerheid, tussen de verschillende inkomsten- en uitgavencategorieën) en het belangrijk aandeel van begrotingsrubrieken die gebonden zijn aan wettelijke bepalingen.

De 'Economische Vooruitzichten 2010-2015' werden opgesteld aan de hand van de beschikbare informatie op 15 april 2010.

TABEL 1 - Voornaamste macro-economische resultaten

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Gemiddelde van de periode	
								2004-2009	2010-2015
VRAAG EN PRODUCTIE (kettingeuro's, referentiejaar 2000)^(*)									
- Consumptieve bestedingen van de particulieren ^a	-1,5	0,8	1,2	1,8	1,9	2,0	2,0	0,9	1,6
- Consumptieve bestedingen van de overheid	1,5	1,5	1,2	2,2	2,0	2,0	2,1	1,9	1,8
- Bruto-investeringen	-4,1	-1,4	3,0	3,1	1,7	2,3	2,6	4,0	1,9
. Ondernemingen ^b	-6,1	-1,1	2,5	3,4	3,8	3,3	2,9	4,6	2,5
. Overheid	9,6	-2,9	15,7	5,2	-12,9	-2,4	3,3	3,4	1,0
. Woongebouwen	-2,8	-2,0	0,3	1,7	1,6	1,0	1,3	2,9	0,6
- Voorraadwijziging ^c	-1,8	0,2	0,0	0,0	-0,0	0,0	0,0	-0,0	0,0
- Totale binnenlandse vraag	-3,1	0,7	1,6	2,2	1,9	2,1	2,1	2,2	1,8
- Uitvoer van goederen en diensten	-10,9	4,7	3,7	4,6	4,6	4,4	4,4	1,9	4,4
- Totale finale vraag	-6,8	2,4	2,5	3,3	3,1	3,2	3,2	2,0	2,9
- Invoer van goederen en diensten	-11,1	3,8	3,6	4,5	4,3	4,3	4,4	2,3	4,1
- Bruto binnenlands product	-3,0	1,4	1,7	2,3	2,1	2,3	2,3	1,5	2,0
- Bruto binnenlands product (lopende prijzen)	-1,9	3,0	3,4	4,0	3,8	3,9	4,0	3,5	3,7
PRIJZEN EN KOSTEN^(*)									
- Consumptieve bestedingen van de particulieren	0,0	1,8	1,7	1,6	1,7	1,8	1,9	2,5	1,8
- Gezondheidsindex	0,6	1,3	1,6	1,5	1,6	1,8	1,9	2,0	1,6
- Bruto-investeringen	-2,1	1,2	1,4	1,6	1,8	1,7	1,6	1,9	1,6
- Uitvoer van goederen en diensten	-5,1	2,8	1,7	1,3	1,7	1,9	2,0	1,7	1,9
- Invoer van goederen en diensten	-7,1	3,6	2,0	1,3	1,8	2,0	2,1	2,0	2,1
- Ruilvoet	2,1	-0,7	-0,2	0,0	-0,1	-0,1	-0,1	-0,3	-0,2
- Bruto binnenlands product	1,1	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,7	2,0	1,6
- Langetermijnrente (10j.)									
. nominaal	3,9	3,7	4,0	4,7	4,8	4,8	4,8	4,0	4,5
. reëel	3,9	1,9	2,3	3,1	3,1	3,0	2,9	1,5	2,7
- Kortetermijnrente (certificaten, 3m.)									
. nominaal	0,7	0,5	1,3	2,1	2,5	2,8	3,0	2,5	2,0
. reëel	0,6	-1,4	-0,5	0,5	0,9	1,0	1,1	0,1	0,3
WERKGELEGENHEID									
- Werkgelegenheid (in duizendtallen)	4437,6	4404,8	4412,2	4457,3	4505,9	4557,2	4604,4	4340,3	4490,3
. wijziging in duizendtallen	-23,3	-32,8	7,4	45,0	48,6	51,3	47,1	46,2	27,8
. wijziging in %	-0,5	-0,7	0,2	1,0	1,1	1,1	1,0	1,1	0,6
- Werkloosheid, definitie FPB (in duizendtallen)	645,7	688,9	723,0	728,2	725,3	713,1	698,0	665,9	712,7
. wijziging in duizendtallen	45,0	43,2	34,1	5,2	-2,9	-12,1	-15,1	-6,5	8,7
- Werkloosheidsgraad, definitie FPB	12,5	13,3	13,9	13,8	13,7	13,3	13,0	13,1	13,5
- Werkzoekenden (in duizendtallen)	550,9	600,6	636,2	643,1	641,0	628,8	614,0	552,2	627,3
. wijziging in duizendtallen	51,1	49,7	35,6	6,9	-2,0	-12,3	-14,8	2,1	10,5
- Productiviteit per uur (marktbedrijfstacken) ^(*)	-1,5	2,0	1,0	1,4	1,3	1,3	1,5	0,6	1,4
INKOMENS									
- Reëel uurloon (marktbedrijfstacken) ^(*)	2,2	-0,9	-0,1	0,6	1,3	1,5	1,5	0,2	0,6
- Loonkosten per eenheid product (marktbedrijfstacken) ^(*)	4,3	-1,1	0,9	0,8	1,8	1,9	2,0	2,0	1,0
- Reëel beschikbaar inkomen van de particulieren ^(*)	2,7	-0,7	1,3	1,9	2,0	1,9	1,9	1,5	1,4
- Spaarquote van de particulieren ^a	20,0	18,6	18,6	18,6	18,7	18,6	18,4	16,5	18,6
- Loonmassa in % van het nationaal inkomen	52,4	51,3	51,0	50,8	50,9	51,1	51,3	50,4	51,1
- Winstmarge van de ondernemingen ^d	28,1	30,0	30,4	30,9	30,8	30,7	30,6	29,5	30,5
- Brutorendement van de kapitaalvoorraad ^e	15,8	17,0	17,4	17,9	18,0	18,0	18,2	16,8	17,7

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Gemiddelde van de periode 2004- 2010-	
								2009	2015
OVERHEIDSFINANCIEN									
- Verplichte afhoudingen(**)	42,9	43,3	43,4	43,3	43,2	43,2	43,4	43,7	43,3
- Vorderingenoverschot (+) of -tekort (-) van de gezamenlijke overheid									
. in miljard euro	-20,1	-16,9	-18,5	-20,1	-20,6	-21,2	-22,1	-5,7	-19,9
. in % van het bbp	-5,9	-4,8	-5,1	-5,4	-5,3	-5,3	-5,3	-1,7	-5,2
- Overheidsschuld									
. in % van het bbp	96,6	98,5	100,4	101,9	103,4	104,7	105,9	90,9	102,5
VERRICHTINGEN MET HET BUITENLAND									
- Netto-uitvoer									
. in miljard euro	8,3	9,1	9,1	10,0	10,9	11,8	12,4	10,4	10,5
. in % van het bbp	2,4	2,6	2,5	2,7	2,8	2,9	3,0	3,3	2,7
- Saldo van de lopende verrichtingen met het buitenland									
. in miljard euro	5,6	6,5	6,5	7,2	7,8	8,3	8,7	8,7	7,5
. in % van het bbp	1,7	1,9	1,8	1,9	2,0	2,1	2,1	2,8	2,0
GROEI VAN DE BEDRIJFSTAKKEN(*) (toegevoegde waarde tegen basisprijzen in volume)									
- Industrie (totaal), waarvan	-5,7	1,0	1,3	1,7	1,6	1,8	1,7	0,7	1,5
. Verwerkende nijverheid	-8,0	1,2	1,2	1,6	1,5	1,6	1,6	-0,3	1,4
. Bouw	-2,9	0,7	2,1	2,7	2,4	2,8	2,5	2,5	2,2
- Marktdiensten, waarvan	-2,8	1,9	2,1	2,8	2,7	2,8	2,8	1,8	2,5
. Vervoer en communicatie	-5,4	0,7	2,2	3,3	3,4	3,5	3,5	0,2	2,8
. Overige marktdiensten ^f	-2,5	2,1	2,0	2,8	2,6	2,7	2,7	2,0	2,5
- Niet-verhandelbare diensten	0,1	0,7	0,8	1,4	1,3	1,3	1,3	0,9	1,1

- a. Huishoudens en izw's ten behoeve van de huishoudens.
b. Exclusief de investeringen van bepaalde overheidsbedrijven die opgenomen zijn in de bruto-investeringen van de overheid.
c. Bijdrage tot de bbp-groei.
d. Bruto-exploitatieoverschot in % van de toegevoegde waarde tegen basisprijzen - marktsector zonder landbouw.
e. Bruto-exploitatieoverschot in % van de kapitaalvoorraad tegen vervangingskost - marktsector zonder landbouw.
f. Inclusief handel en horeca, krediet en verzekeringen, gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening.

(*) Groeivoeten in %

(**) Geheel van fiscale en parafiscale afhoudingen in verhouding tot het bbp.

Internationale omgeving en financiële markten

Door de verergering van de financiële crisis en de uitbreiding ervan naar de reële economie werden de geavanceerde economieën en sommige opkomende economieën, eind 2008 en begin 2009, meegesleurd in een recessie zonder voorgaande. De mondiale groei vertraagde daardoor aanzienlijk in 2008 en voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog viel het mondiaal bbp fors terug in 2009 (van +3 % in 2008 naar -0,6 % in 2009). Vorig jaar daalde het jaarlijks gemiddeld bbp in de eurozone met 4 %. De eerste tekenen van herstel op wereldvlak waren zichtbaar vanaf het tweede kwartaal 2009 en even later ook in Europa, onder impuls van uitzonderlijke maatregelen om de financiële sector te ondersteunen, een zeer soepel monetair beleid en budgettaire relanceplannen (internationaal gecoördineerd of naar eigen goeddunken van de staten) en de werking van de automatische stabilisatoren. Dat herstel weerspiegelt zich vooral in een herneming van de wereldhandel en in een vertraagde voorraadafbouw.

In heel wat landen blijven die expansieve begrotingsmaatregelen en het soepel monetair beleid behouden om de mondiale groei, die in 2010 4,2 % zou bedragen, verder te ondersteunen. Die groei zou echter worden afgeremd door het krachtloos herstel in de geavanceerde economieën, vooral in de Europese landen, waar de activiteit weinig dynamisme zou tentoonspreiden. Aldus verwacht men voor het huidige jaar een groei van 1,2 % en 1,1 % voor respectievelijk de eurozone en de Europese Unie, en een groei van 3,2 % voor de Verenigde Staten.

In de veronderstelling dat de werking van de financiële markten zich normaliseert en dat de budgettaire relancemaatregelen zeer geleidelijk uitdoven, kan worden uitgegaan van een mondiale en Europese groei die heel lichtjes blijft versnellen in 2011.

Het macro-economisch scenario na 2011 gaat uit van een terugkeer naar een mondiale economische groei die vergelijkbaar is met het gemiddelde van voor het losbarsten van de crisis. Voor de eurozone en de Europese Unie zou de groei gemiddeld respectievelijk 2,1 en 2,2 % bedragen tijdens de periode 2012-2015, terwijl de Amerikaanse groei 3,1 % zou bedragen in 2011 en gemiddeld 2,7 % voor de resterende projectieperiode.

De potentiële uitvoermarkten die voor België van belang zijn, zouden krachtig opveren in 2010 (5 %) dankzij een gunstig startpunt als gevolg van een sterk vierde kwartaal in 2009. Dit groeitempo (5 %) zou aanhouden in 2011 en opnieuw 6,5 % bedragen tussen 2012 en 2015, wat aansluit bij het gemiddelde over de periode 1995-2008.

Nadat de inflatie in de eurozone een bodempeil bereikte in 2009, zou ze licht versnellen in 2010 en gemiddeld 1,2 % bedragen, vooral als gevolg van de stijging van de olieprijs en, in mindere mate, van de overige grondstoffenprijzen. Na 2010 zou de inflatie verder stijgen, maar onder 2 % blijven in 2015. Die beperkte inflatie weerspiegelt een stabiele prijsevolutie van de ingevoerde grondstoffen (waarbij de waarde van de euro stabiel blijft

ten opzichte van de dollar), een gematigde evolutie van de loonkosten per eenheid product, de toename van de reële korte rente en een aanhoudend negatieve output gap tot op het einde van de periode.

Het gekozen internationaal scenario gaat gepaard met uitzonderlijk grote onzekerheden, vooral omtrent de duurzaamheid van het herstel in de geavanceerde economieën. Een belangrijke risicofactor houdt verband met het evenwicht dat de overheden moeten vinden tussen, enerzijds, het behoud van relancemaatregelen die momenteel nog de groei ondersteunen en, anderzijds, consolidatiemaatregelen die tot doel hebben de sinds 2009 grote begrotingstekorten te verminderen. Door de verslechtering van de overheidsrekening zou er inderdaad twijfel kunnen ontstaan of de meest deficitaire staten wel in staat zijn hun schulden af te lossen en kan de geloofwaardigheid en de stabiliteit van het volledige monetaire en financiële systeem worden ondermijnd.

A. Internationale omgeving op korte en middellange termijn

Heropleving van de mondiale groei vanaf het tweede kwartaal 2009.

Door de verergering van de financiële crisis en de uitbreiding ervan naar de reële economie belandden de geavanceerde economieën en de opkomende landen, eind 2008 en begin 2009, in een recessie zonder voorgaande. De mondiale groei vertraagde daardoor aanzienlijk in 2008 en voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog viel het mondiaal bbp fors terug in 2009 (van +3 % in 2008 naar -0,6 % in 2009).

De internationale handel, die fungeert als een krachtige vector voor het overbrengen van de recessie, is tijdens die periode ineengezakt, zoals blijkt uit de terugval van de wereldhandel tussen juli 2008 en januari 2009 (-20 %). Daarnaast zijn de investeringen van de ondernemingen en de bouw de andere twee componenten die het hardst getroffen zijn in de geavanceerde economieën.

Vanaf het tweede kwartaal 2009 werden de eerste tekenen van herstel zichtbaar, onder impuls van de maatregelen ter ondersteuning van de financiële sector, een soepel monetair beleid en budgettaire relanceplannen (internationaal gecoördineerd of overgelaten aan het goeddunken van de staten) en de werking van de automatische stabilisatoren. Het herstel van de mondiale activiteit uitte zich concreet in de herneming van de wereldhandel en een vertraagde voorraadafbouw. De Aziatische landen, die als eersten de crisis achter zich lieten, konden voordeel halen uit de heropleving van de Chinese vraag die werd aangezwengeld door soepelere krediettoekenningen en zeer ambitieuze relanceplannen waarbij grote infrastructuurprojecten werden gefinancierd. Dankzij het behoud van expansieve begrotingsmaatregelen en een soepel monetair beleid in heel wat landen, zou de mondiale groei in 2010 4,2 % bedragen. Dat herstel zou echter gematigd zijn, vooral voor de geavanceerde economieën die in 2009 de grootste bbp-daling kenden.

In de veronderstelling van een verdere normalisering van de financiële markten en de zeer geleidelijke afbouw van de budgettaire relancemaatregelen, kan worden uitgegaan van een mondiale groei die heel licht toeneemt in 2011. Deze vooruitzichten zijn echter omringd door talrijke onzekerheden (zie afdeling B).

Europese Unie en eurozone: "zwakke" groei in 2010 en ook in 2011.

Voluit getroffen door de recessie vanaf het vierde kwartaal van 2008 en het eerste semester van 2009, daalde het jaarlijks gemiddeld bbp in de eurozone met 4 % in 2009. In het kielzog van de rest van de wereld is de activiteit in de eurozone sinds de tweede helft van 2009 opnieuw toegenomen, dankzij het herstel van de buitenlandse handel, een geringere voorraadafbouw door de ondernemingen en de stabiliserende rol van de particuliere consumptie (die het voorbije jaar slechts met 1 % is gedaald en in sommige landen zoals Frankrijk, Duitsland of Oostenrijk zelfs is toegenomen). Die bijdrage van de binnenlandse vraag werd in de hand gewerkt door de relanceplannen in de meeste Europese landen en door het vrije spel van de automatische stabilisatoren.

In 2010 zou de groei in de eurozone nog verder aan kracht winnen tot 1,2 % (1,1 % in de EU). De toename van de mondiale activiteit, betere financieringsvoorwaarden, het behoud van lage rentevoeten en de stimuli die uitgaan van de relancemaatregelen in dat jaar zouden de Europese groei ondersteunen. Het herstel krijgt echter nog steeds veel tegenwind en gaat gepaard met onzekerheden die een afremmend effect hebben: de bedrijfsinvesteringen worden bemoeilijkt door

de blijvende onderbenutting van de productiecapaciteit en de investeringen in woningbouw zouden gering blijven door de daling van de vastgoedprijzen in bepaalde landen. Bovendien worden de consumptieve bestedingen van de gezinnen beïnvloed door de slechte situatie op de arbeidsmarkt en hoogblijvende spaarquotes die de gezinnen in staat stellen hun financiële situatie te verbeteren.

In de loop van 2011 zou de Europese economie verder aan kracht winnen en over het gehele jaar zou het bbp van de eurozone aantrekken met 1,5 % (1,7 % voor de EU).

Verenigde Staten: opnieuw een sterke groei in 2010.

De Amerikaanse economie die in 2008 reeds kampte met een forse groeivertraging (0,4 %), zag in 2009 haar bbp dalen met 2,4 % als gevolg van een rampzalig vierde kwartaal in 2008 (zeer negatief overloopeffect) en eerste kwartaal in 2009. De netto-uitvoer, ondertussen minder negatief dan voorheen, droeg evenwel positief bij tot de bbp-groei tijdens die periode, doordat de binnenlandse vraag een grotere daling kende dan bij de handelspartners. Dankzij massale ondersteuningsmaatregelen van de overheid en een ingrijpen van de Federal Reserve (FR) kon de Amerikaanse economie vanaf het derde kwartaal van 2009 uit de recessie geraken en de reactie van de particuliere consumptie op die maatregelen was groter dan verwacht.

In 2010 zal de Amerikaanse economie geschraagd blijven door de tijdelijke relancemaatregelen en door betere financieringsvoorwaarden. Men verwacht dan ook een groei van 3,2 %. In 2011 voorziet men een identieke stijging, ondanks het stopzetten van de relancemaatregelen (bbp-groei van 3,1 %).

Japan: opnieuw groei in 2010, na een spectaculaire daling van het bbp in 2009.

Japan kende reeds in 2008 een daling van zijn bbp (-1,2 %), maar maakte één van zijn ergste recessies ooit mee in 2009 (-5,2 %). Die uitgesproken terugval weerspiegelt de sterke afhankelijkheid van de buitenlandse handel (die fors daalde) en de daling van de bedrijfsinvesteringen.

Een massale budgettaire impuls heeft ervoor gezorgd dat Japan vanaf het tweede kwartaal van 2009 de crisis achter zich kon laten. Het land heeft eveneens baat gehad bij het ambitieuze Chinese relanceplan via de vraag naar de investeringsgoederen.

In 2010 en 2011 zou dat herstel zich doorzetten met een groei van het bbp van respectievelijk 2,2 % en 1,6 %, gesteund door de buitenlandse vraag, de betere financieringsvoorwaarden en de relancemaatregelen.

De mondiale groei wordt ondersteund door de Aziatische opkomende landen.

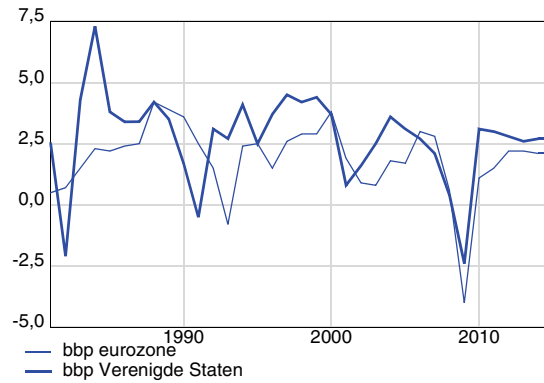
De groei van de opkomende economieën en de ontwikkelingslanden was in 2009 bescheiden (2,4 %), en vooral een gevolg van de terugval van de wereldhandel, de val van de grondstoffenprijzen en de financieringsbeperkingen. In 2010 zou de groei in die landengroep gemiddeld 6,3 % bedragen en in 2011 nog toenemen. Die groei, die weliswaar groter is dan in de jaren negentig, ligt toch nog onder de gemiddelde groei tijdens de periode 2003-2008. Er bestaan echter grote verschillen tussen de landen onderling afhankelijk van de economische omstandigheden vóór de crisis en de omvang en het type van overheidsinterventie. Zo heeft China, dankzij een groots opgezet tweejarig relanceplan (een totaal van 12 % van het bbp) dat de binnenlandse vraag heeft aangezwengeld, vanaf het tweede kwartaal van 2009 de crisis achter zich gelaten en voor 2009 een groei van gemiddeld 8,7 % laten optekenen. In 2010 zou die groei ongeveer 10 % bedragen en in 2011 wordt

een kleine vertraging verwacht wanneer de relanceplannen ten einde lopen. Het zijn dus de opkomende economieën in Azië die, in het zog van China, de komende twee jaar de drijvende kracht achter de mondiale groei zouden zijn.

In 2012-2015, terugkeer naar een groei van de wereldeconomie van voor de crisis.

FIGUUR 1 - Bbp in de eurozone en de Verenigde Staten (groeivoeten)

Het macro-economisch scenario na 2011 veronderstelt een terugkeer naar een mondiale economische groei die vergelijkbaar is met het gemiddelde van voor het losbarsten van de crisis. Voor de eurozone zou de groei gemiddeld 2,2 % bedragen tijdens de periode 2012-2015. Voor de gehele Europese Unie zou de groei van het bbp ongeveer 2,3 % bedragen. De Amerikaanse groei zou 2,8 % bedragen in 2012 en gemiddeld 2,7 % voor de rest van de projectieperiode. Het onderliggende scenario omvat budgettaire consolidatiemaatregelen op middellange termijn in de OESO-landen die werden genomen om te verhelpen aan de ernstige achteruitgang van de overheidsfinanciën tijdens de voorbije twee jaar. Zo worden voor de landen met een verwacht begrotingstekort van meer dan 2,5 % van het bbp in 2011, conventionele hypothesen¹ voor begrotingsconsolidatie (van 1 % van het bbp gedurende 3 of 6 jaar) ingebouwd. Volgens die hypothesen zouden alle lidstaten van de OESO-zone in 2017 een primair overschot laten optekenen.

In navolging van de Europese groei, is de groei van de potentiële uitvoermarkten van België, die in 2008 aanzienlijk was vertraagd (2,3 % tegenover 6,3 % in 2007), bijzonder sterk gedaald in 2009 (met 10,6 %). In 2010 zouden de potentiële uitvoermarkten opnieuw fors aangroeien met 5 % en dit dankzij een gunstig startpunt door een sterk vierde kwartaal 2009. Dat groeitempo (5 %) zou aanhouden in 2011 en gemiddeld 6,5 % bedragen tussen 2012 en 2015, wat aansluit bij het gemiddelde over de periode 1995-2008.

In navolging van de Europese groei, is de groei van de potentiële uitvoermarkten van België, die in 2008 aanzienlijk was vertraagd (2,3 % tegenover 6,3 % in 2007), bijzonder sterk gedaald in 2009 (met 10,6 %). In 2010 zouden de potentiële uitvoermarkten opnieuw fors aangroeien met 5 % en dit dankzij een gunstig startpunt door een sterk vierde kwartaal 2009. Dat groeitempo (5 %) zou aanhouden in 2011 en gemiddeld 6,5 % bedragen tussen 2012 en 2015, wat aansluit bij het gemiddelde over de periode 1995-2008.

1. Die hypothesen komen niet noodzakelijkerwijs overeen met de aangekondigde maatregelen gezien hun preliminair karakter.

KADER 1 - Methodologie voor de opmaak van de internationale omgevingshypothese

De internationale omgeving van de economische middellangetermijnvooruitzichten steunt op een geheel van hypothesen die afkomstig zijn van verschillende bronnen.

Voor de jaren 2010-2011 zijn de hypothesen gebaseerd op de economische begroting van februari 2010 die eventueel aangepast werden op basis van de meest recente "Consensus Forecasts"¹-vooruitzichten. De hypothesen m.b.t. de wisselkoersen, de rentevoeten en de grondstoffenprijzen zijn gebaseerd op de noteringen op de termijnmarkten begin april.

Voor de periode 2012-2015 is het laatst beschikbare OESO-scenario² de belangrijkste bron. We noteren eveneens dat:

- de *potentiële uitvoermarkten* de evolutie volgen van de gewogen mondiale invoer naargelang van het relatieve belang van de verschillende uitvoermarkten voor België;
- de *mondiale prijzen* worden gewogen naargelang van het relatieve belang van de verschillende uitvoermarkten voor België (voor de uitvoerprijzen) en naargelang van het relatieve belang van de verschillende bevoorradingmarkten (voor de inkooprijzen);
- de nominale bilaterale *wisselkoersen* constant worden gehouden.

1. Consensus Forecasts: "Digest of International Economic Forecasts", april 2010.
2. OESO: "The OECD Medium-Term Reference Scenario EO86", november 2009.

TABEL 2 - Internationale omgeving en financiële indicatoren
(*groeivoeten in procent, tenzij anders vermeld*)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Gemiddelde van de periode	
									2004-2009	2010-2015
Potentiële uitvoermarkten voor België	2,3	-10,6	5,0	5,0	6,7	6,5	6,4	6,4	3,9	6,0
Bbp in de eurozone	0,6	-4,0	1,2	1,5	2,2	2,2	2,1	2,1	1,0	1,9
Bbp in de Verenigde Staten	0,4	-2,4	3,2	3,1	2,8	2,6	2,7	2,7	1,6	2,8
Consumptieprijzen in de eurozone	2,9	0,3	1,2	1,4	1,6	2,0	2,0	2,0	2,0	1,7
Wereldprijzen van goederen en diensten excl. energie, in dollars										
Uitvoer	9,2	-11,9	-0,4	0,9	1,4	1,8	1,9	1,9	3,1	1,2
Invoer	7,9	-11,0	-0,4	0,2	1,5	1,8	1,9	1,9	2,2	1,2
Wereldprijzen van goederen en diensten excl. energie, in euro										
Uitvoer	1,8	-7,0	2,0	0,9	0,7	1,8	1,9	1,9	-0,7	1,5
Invoer	0,6	-6,1	2,0	0,2	0,8	1,8	1,9	1,9	-1,5	1,4
Olieprijs (Brent, dollar per vat)	96,9	61,6	80,1	84,7	88,5	92,8	97,3	102,1	64,8	90,9
Wisselkoers (niveau)										
Euro/USD (x 100)	147,1	139,3	136,0	136,0	137,0	137,0	137,0	137,0	133,0	136,7
Nominale kortetermijnrente (3 maanden)										
Eurozone	4,6	1,2	0,8	1,6	2,5	2,9	3,2	3,5	2,9	2,4
Verenigde Staten	3,0	0,7	0,5	1,7	2,8	3,2	3,6	4,0	3,2	2,6
Nominale langetermijnrente (10 jaar)										
Eurozone	4,2	3,7	3,6	3,9	4,7	4,8	4,8	4,8	3,9	4,4
Verenigde Staten	3,6	3,2	3,8	4,2	5,0	5,0	5,1	5,1	4,1	4,7
Belgische rentevoeten										
Korte termijn	3,7	0,7	0,5	1,3	2,1	2,5	2,8	3,0	2,5	2,0
Lange termijn (OLO 10 jaar)	4,4	3,9	3,7	4,0	4,7	4,8	4,8	4,9	4,0	4,5

Energieprijzen die opnieuw stijgen in 2009.

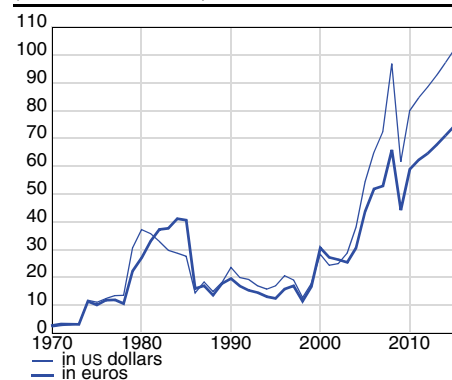
Na de ineenstorting van de prijs van een vat Brentolie in de tweede helft van 2008 (van 144 dollar, de maximumprijs in juli 2008, tot gemiddeld 40 dollar in december van datzelfde jaar), steeg de prijs gestaag in de loop van 2009. Eind 2009 bedroeg de prijs ongeveer 80 dollar. Die evolutie voor 2009 wordt uiteraard verklaard door het herstel van de – vooral van de opkomende landen in Azië afkomstige – vraag, terwijl de OPEC-landen begin dat jaar de productie hebben teruggeschroefd. De forse depreciatie van de dollar in de loop van het jaar heeft eveneens een opwaartse druk op de Brentprijs uitgeoefend.

Gelet op de zeer grote olievoorraden en de aanzienlijke onderbenutting van de productiecapaciteit wordt verondersteld dat de Brentprijs in 2010 gemiddeld 80,1 dollar zal blijven bedragen, ondanks de hogere wereldvraag. Uitgedrukt in euro, zou de Brentprijs gemiddeld 58,9 euro bedragen, wat een gemiddelde stijging van meer dan 30 % zou betekenen.

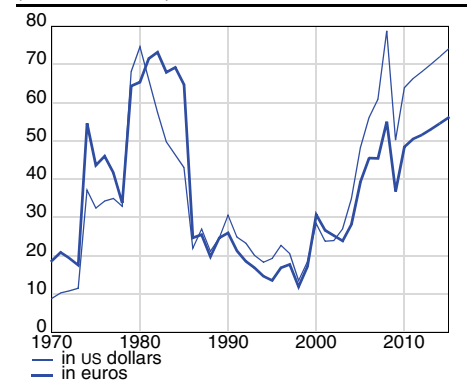
Vanaf 2011 houdt het scenario rekening met een geleidelijke toename van de prijs van ruwe olie. Op het einde van de periode zou de nominale prijs oplopen tot 102,1 dollar per vat wat meer is dan het niveau van 2008 (zie figuur 2)¹.

In reële termen (zie figuur 3) zouden de olieprijzen in euro beduidend lager zijn dan begin de jaren tachtig. De reële olieprijzen in dollar daarentegen knoopten reeds opnieuw aan met hun niveau van 1980 tijdens de forse stijging van 2008. Dit zou ook het geval zijn tegen 2015.

FIGUUR 2 - Prijs van een vat Brentolie
(in nominale termen)

FIGUUR 3 - Prijs van een vat Brentolie
(in reële termen)¹

1. Nominale prijzen gedeïfleerd met behulp van de consumptieprijsindex van de VS of van de eurozone (index 2000=100).

Ook de prijzen van de niet-energetische grondstoffen stijgen in 2009 en 2010.

Net als voor de ruwe olie is de prijs van de niet-energetische basisproducten in 2009 opnieuw gestegen in vergelijking met eind 2008. Voor de industriële grondstoffen wordt die trend verklaard door het samengaan van een kleiner mondiaal aanbod aan sommige metalen en de grotere vraag van vooral China. De voedselprijzen hebben de evolutie van de olieprijzen gevolgd (een van de belangrijkste kostenfactoren) en, voor sommige voedingswaren (thee en cacao), waren de prijzen vooral gevoelig voor negatieve aanbodeffecten, als gevolg van zwakke oogsten.

De wereldprijzen van goederen en diensten zonder energie (in dollar) zouden in 2010 lichtjes terugvallen, ondanks de verwachte prijsstijging van de niet-energe-

1. Er wordt verondersteld dat de prijs per vat na 2011 gaat stijgen met 3 % per jaar in reële termen.

tische grondstoffen. Vanaf 2011 zouden de wereldprijzen zonder energie langzaam stijgen en op het einde van de projectieperiode jaarlijks groeien met 1,9 %.

Een beperkte inflatie in de eurozone vanaf 2009.

De inflatie in de eurozone (gemeten als de jaar-op-jaargroei van de geharmoniseerde index der consumptieprijzen) is tussen juli 2008 en juli 2009 gestaag afgekoeld als gevolg van de onderbenutting van de productiecapaciteit en de daling van de grondstoffenprijzen (met name energie en voedingswaren). De inflatie in de eurozone bedroeg gemiddeld 0,3 % in 2009 (tegenover een bijzonder hoog percentage van 2,9 % in 2008).

In 2010 zou de inflatie licht versnellen en gemiddeld 1,2 % bedragen, vooral als gevolg van de stijging van de olieprijs en, in mindere mate, van de overige grondstoffenprijzen.

Na 2010 zou de inflatie verder toenemen, maar onder 2 % blijven in 2015. Die gematigde inflatie is toe te schrijven aan een stabiele prijsevolutie van de ingevoerde grondstoffen (waarbij de waarde van de euro stabiel blijft ten opzichte van de dollar), een gematigde evolutie van de loonkosten per eenheid product, de stijging van de reële korte rente en een negatieve output gap tot op het einde van de periode.

Opnieuw een normale werking van de financiële markten die niettemin kwetsbaar blijven.

Het jaar 2008 en het begin van 2009 werden getekend door de ondergang van het internationaal financieel systeem, in het verlengde van de Amerikaanse subprime-crisis van 2007. De interbancaire liquiditeit is gedurende die periode sterk afgezwakt¹ en de particuliere beurs- en obligatiemarkten zijn ingestort. Vooral sinds maart 2009 zijn de financiële markten vrijwel genormaliseerd dankzij de ondersteuningsmaatregelen voor de financiële sector (uitbreiding van de depositogarantie, injectie van overheidskapitaal, nationalisering van de bankactiviteiten), waarbij de banken op korte termijn en tegen zeer lage rente kunnen lenen en aldus hoge winsten kunnen maken die zij aanwenden om hun balansen te consolideren. De aandelen en bedrijfsobligaties hebben zich hersteld dankzij de betere economische vooruitzichten en de toevloed van liquiditeiten. Toch zijn die financiële markten nog steeds onderhevig aan de noodmaatregelen die tijdens de crisis werden genomen en blijven de kredietvoorwaarden voor de ondernemingen en particulieren strenger dan voorheen, door de nood aan consolidatie van het bankkapitaal en het risico op nieuwe depreciaties van activa. De overheidsobligaties van sommige Europese landen (met name Griekenland, Portugal, Spanje en Ierland) komen trouwens onder zware druk van de investeerders te staan.

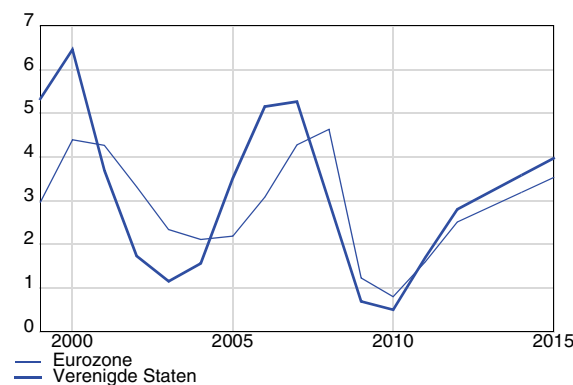
Verdere daling van de kortetermijnrente in 2010, vervolgens een stijging.

Sinds het vierde kwartaal van 2008 en in 2009 daalde de interbancaire rente op drie maanden (Euribor) spectaculair, namelijk van gemiddeld 4,6 % in 2008 tot gemiddeld 1,2 % in 2009. Aan de basis van die daling liggen het soepel monetair beleid in de eurozone dat leidde tot opeenvolgende verlagingen van de beleidsrente (die daalde van 4,25 % in oktober 2008 tot 1 % in mei 2009) en het volledig verdwijnen van de risicopremie. De kortetermijnrente zou in 2010 nog dalen (en gemiddeld 0,8 % bedragen) en daarna geleidelijk stijgen, namelijk van 1,6 % in 2011 tot 3,5 % op het einde van de periode, of ongeveer 1,5 % in reële termen. Die

1. Zoals blijkt uit het verschil tussen de interbancaire rente op 3 maanden en de rente die de banken verschuldigd zijn aan de centrale banken (die laatste bereikte in oktober 2008 een historisch hoogtepunt van 330 basispunten in de Verenigde Staten).

stijging weerspiegelt de wil van de Europese monetaire overheden om terug te keren naar een normalisering van het monetair beleid.

FIGUUR 4 - Kortetermijnrente in de eurozone en de vs (in procent)

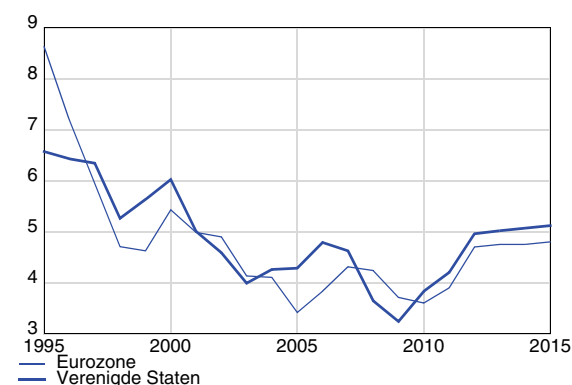
De Amerikaanse interbancaire rente daalde gevoelig in 2008 en 2009 (van 5,3 % in 2007 tot 3 % in 2008 en 0,7 % in 2009) als gevolg van de forse monetaire versoepeling door de Federal Reserve (FR). Die was bedoeld om de financiële crisis te bestrijden en de vastgoedsector en de financiële sector te hulp te komen. Net als in Europa is de risicopremie in de loop van 2009 fors gedaald en volledig verdwenen. Daardoor zou

de kortetermijnrente in 2010 gemiddeld 0,5 % bedragen. Door het herstel van de activiteit en om nieuwe speculatieve zeepbellen te voorkomen, mag worden verwacht dat de Amerikaanse korte rente vanaf eind 2010 zal stijgen en gemiddeld 1,7 % zal bedragen in 2011. Op middellange termijn zou de Amerikaanse rente opnieuw gestaag toenemen en 2 % bedragen in reële termen.

Langetermijnrente: stabilisering van de Europese rente, herstel van de Amerikaanse rente in 2010.

Toen de financiële crisis, in september 2008, losbarstte zochten beleggers massaal hun toevlucht tot Amerikaanse overheidsobligaties. Dat zorgde voor een fikse daling van de Amerikaanse langetermijnrente (tot nauwelijks 2,4 % in december 2008). De wegebbende vrees voor een mondiale depressie, de daarmee samenhangende verminderde risico-aversie en zorgen over het zeer grote begrotingstekort resulteerden in een aanzienlijke stijging van de Amerikaanse langetermijnrente in 2009 (gemiddeld 3,2 %). Het enorme, verwachte aanbod van overheidsobligaties, de aantrekkende economische activiteit en het beëindigen van het opkopen van overheidsobligaties door de Federal Reserve zouden de langetermijnrente in projectie doen toenemen. Gemiddelde zou de rente dit jaar 3,8 % bedragen, 4,2 % in 2011, om verder aan te trekken op middellange termijn.

FIGUUR 5 - Langetermijnrente in de eurozone en de vs (in procent)

De Europese langetermijnrente, die veel minder daalde op het hoogtepunt van de financiële crisis, bleef zeer stabiel in de loop van vorig jaar (gemiddeld 3,7 %). Nochtans liep het begrotingstekort voor de eurozone in haar geheel ook sterk op, maar in vergelijking met de vs of het VK bleef de toename relatief beperkt. Ook dit jaar bleef de rente tot nog toe nagenoeg ongewijzigd. Dit heeft vermoedelijk te maken met de

minder gunstige groeivoorzichten voor de eurozone en de grotere geloofwaardigheid van de ECB de inflatie niet te laten oplopen (wat handig zou kunnen zijn om de schuldenberg te eroderen). Dit jaar zou de langetermijnrente uitkomen op 3,6 %, volgend jaar op 3,9 % en verder oplopen in de daaropvolgende jaren.

Binnen de eurozone was het rentevershil van de overheidsobligaties van de verschillende eurolanden t.o.v. Duitsland op het hoogtepunt van de financiële crisis fors opgelopen omdat beleggers vluchtten naar de meest veilig geachte en meest liquide staatsobligaties. In de loop van 2009 brokkelde dat rentevershil voor de meeste landen af (voor België van 120 tot 40 basispunten). Sinds eind vorig jaar liep dat rentevershil voor enkele landen (Griekenland, Portugal en Spanje) andermaal sterk op als gevolg van de zorgen over de houdbaarheid van de openbare financiën in deze landen. Het probleem werd dermate nijpend dat zelfs gevreesd werd voor een 'default' van Griekenland, waardoor de eurozone zich genoodzaakt zag om samen met het IMF noodleningen te verschaffen indien dat nodig zou blijken. Voor België bleef het rentevershil met Duitsland stabiel, rond de 40 basispunten. Dit lijkt vreemd daar België de derde hoogste schuldgraad heeft binnen de eurozone, maar het heeft ook een beperkt structureel begrotingstekort en heeft bovendien in het verleden reeds bewezen een hoge schuldgraad te kunnen afbouwen (periode 1993-2007).

B. Risico's en onzekerheden

Aan het internationaal scenario in afdeling A zijn uitzonderlijk veel onzekerheden verbonden, vooral omtrent de duurzaamheid van het groeiherstel in de geavanceerde economieën en, in mindere mate, in de opkomende landen.

In een min of meer verre tijdsspanne zouden verschillende factoren de sinds 9 maanden wereldwijd waargenomen groei kunnen tegenwerken.

In heel wat landen zijn de overheidstekorten geëxplodeerd als gevolg van de uitzonderlijke maatregelen om het hoofd te bieden aan de economische en financiële crisis en door de werking van de automatische stabilisatoren tijdens de recessie. De relanceplannen hebben de nationale begrotingen zwaar onder druk gezet, maar ze bleken toch veeleer doeltreffend te zijn: de meeste landen herstelden sneller van de crisis dan verwacht en de plannen vormen momenteel nog steeds een ondersteuning voor het herstel. De Europese landen zullen trouwens de volgende decennia geconfronteerd worden met de vergrijzing van hun bevolking, een verschijnsel dat de druk op de overheidsfinanciën zal doen toenemen doordat de beroepsbevolking daalt en de pensioen- en gezondheidsuitgaven stijgen. Twijfels over de houdbaarheid van de overheidsfinanciën en de capaciteit van sommige Europese landen om hun openbare schuld terug te betalen, liggen dus aan de basis van speculaties tegen de euro op de kapitaalmarkten. Zij stuwten eveneens de langetermijnrente de hoogte in via verhogingen van de risicopremie op de overheidsobligaties, waardoor de schuldaflossing van die landen groter wordt en hun financiële toestand nog meer verslechtert. Wanbetaling door een land zou leiden tot een nieuwe bank- en financiële crisis terwijl de banken nog te kampen hebben met onderkapitalisatie, met de ons reeds bekende gevolgen voor de reële economie. In het geval van Griekenland, bijvoorbeeld, zijn de overheidsobligaties overwegend in het bezit van de buitenlandse banken. Bovendien kan een (eventuele) wanbetaling in een bepaald land 'besmettelijk' zijn: indien (bijvoorbeeld) Griekenland in gebreke blijft, waarom dan de anderen ook niet?

Internationale instellingen zoals de Europese Commissie of de OESO roepen bijgevolg hun lidstaten op tot consolidatiemaatregelen om het overheidstekort terug te dringen tot een meer aanvaardbaar niveau (vooral in het kader van het 'Groei- en Stabiliteitspact' voor de landen van de eurozone). De timing voor de toepas-

sing van die saneringsmaatregelen zal van cruciaal belang zijn in de huidige context van zwakke groei en waarin het risico dat die groei opnieuw afneemt reëel is. Om het herstel in stand te houden, moet er dus een delicaat evenwicht worden gezocht tussen de budgettaire relancemaatregelen enerzijds en de consolidatiemaatregelen anderzijds.

Hoewel de werking van de financiële markten sinds enkele maanden aanzienlijk verbeterd is, zij nog steeds onderhevig aan de gevolgen van de tijdens de crisis genomen noodmaatregelen. Die gevolgen (en ook sommige maatregelen zelf) zullen geleidelijk verdwijnen, waardoor er enige onzekerheid blijft bestaan over de toekomstige werking van die markten.

Het herstel van de balansen van de ondernemingen en de gezinnen zou kunnen bijdragen aan het behoud van hoge spaarquota, en dus de heropleving van de vraag afremmen.

Een laatste risico heeft betrekking op de grondstoffenprijzen (energetische en andere). Die zouden de komende jaren effectief stijgen, maar stijgingen die nog veel sneller zijn dan in ons scenario kunnen niet worden uitgesloten.

Omgekeerd moet rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat de activiteit sneller zal toenemen in de geavanceerde economieën indien de veerkracht van de opkomende landen, vooral de Aziatische, groter blijkt te zijn dan verwacht en leidt tot meer buitenlandse groei voor de rest van de wereld.

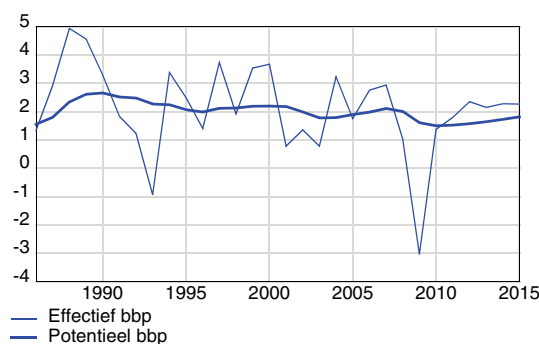

Macro-economische en sectorale evoluties

Eind 2008-begin 2009 bereikte de economische crisis haar hoogtepunt. In het verlengde daarvan daalde het Belgisch bbp in volume met 3,0 % in 2009, of de sterkste daling sinds zestig jaar. In nominale termen kromp het Belgisch bbp voor eerst sinds zestig jaar (-1,9 %). In het kielzog van het herstel van de internationale conjunctuur zou het Belgisch bbp in 2010 opnieuw aantrekken (1,4 %), in ruime mate gestimuleerd door de groei van de (netto-)uitvoer, terwijl het herstel van de binnenlandse vraag trager en geleidelijker zou verlopen. In 2011 zou de binnenlandse vraag opnieuw aan kracht winnen. Tegelijk zou de uitvoergroei tijdelijk vertragen, zodat de bbp-groei zou uitkomen op 1,7 %. Het daaropvolgende jaar zouden zowel de buitenlandse als de binnenlandse vraag sterk aantrekken, waardoor de bbp-groei zou toenemen tot 2,3 %. Vanaf 2013 zou de groei van de binnenlandse en de buitenlandse vraag zich stabiliseren en de historische trend benaderen, en bijgevolg ook de bbp-groei (gemiddeld 2,2 % per jaar tijdens de periode 2013-2015). In dat groeiscenario zonder krachtig conjunctuurherstel, zou het activiteitsverlies als gevolg van de crisis op middellange termijn niet gecompenseerd worden, naar het voorbeeld van voorgaande bankencrisissen.

FIGUUR 6 - Effectieve en potentiële groei van het bbp
(groeivoet in procent)

De potentiële groei zou tijdelijk vertragen door de recessie, alvorens geleidelijk opnieuw aan te knopen met een groeitempo dat de verwachte gemiddelde groei voor het uitbreken van de crisis benadert. Het groeipotentieel zou 1,5 % bedragen in 2010 en 2011 en daarna geleidelijk toenemen tot 1,8 % in 2015 (zie figuur 6). In 2009 is het verschil tussen het effectief bbp en het potentieel bbp (output gap) sterk toegenomen. De terugkeer naar een bbp-groei die vanaf 2011

het potentieel overstijgt, zou de output gap geleidelijk doen afnemen. Gelet op zijn omvang (-3,2 % in 2010) en het vrij schuchtere herstel nadien, zou de output gap echter negatief blijven in 2015 (-0,8 %).

De verwerkende nijverheid, die sterk afhangt van de buitenlandse vraag, werd het hardst getroffen door de economische crisis, zowel in termen van activiteit als in termen van werkgelegenheid. De marktdiensten, die meer toegespitst zijn op de binnenlandse markt, werden evenmin gespaard maar hebben in het algemeen beter weerstand geboden. Sommige bedrijfstakken kregen het zwaarder te verduren dan andere, te beginnen met 'transport en communicatie' en 'handel en horeca'. De bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening', waarvan de activiteiten weinig onderhevig zijn aan

conjuncturele schommelingen, heeft daarentegen de terugval van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid beperkt. De crisis heeft dus gezorgd voor een versnelling van de tertiërisering van de Belgische economie. Op middellange termijn zou een steeds groter deel van de toegevoegde waarde in volume (74,7 % in 2015) afkomstig zijn van de dienstensectoren. Dit aandeel zou 62,3 % bedragen indien alleen de marktdiensten in aanmerking worden genomen. Het aandeel van de verwerkende nijverheid zou daarentegen inkrimpen en in 2015 nog slechts 15,6 % bedragen van de totale toegevoegde waarde.

Na een piek midden 2008 als gevolg van de forse stijging van de grondstoffenprijzen is de Belgische inflatie sterk gedaald in 2009 en daalde het indexcijfer van de consumptieprijzen zelfs gedurende een groot deel van het jaar. De inflatie zou in 2010 geleidelijk hernemen onder invloed van de stijgende grondstoffenprijzen. Op middellange termijn zou de groei van de deflator van de particuliere consumptie onder 2 % blijven, een grens die door de ECB als verenigbaar met prijsstabiliteit wordt beschouwd.

Terwijl het vorderingensaldo van België als gevolg van de forse achteruitgang van de vennootschapsrekening in 2008 licht negatief was geworden, werd in 2009 een vorderingenoverschot genoteerd voor het totaal van de binnenlandse sectoren. Dat herstel ging niettemin gepaard met een forse verslechtering van de overheidsrekeningen. Het vorderingensaldo van de gezamenlijke economie zou tijdens de projectieperiode ruim positief blijven, ondanks een bestendig groot overheidstekort.

Hoewel het bbp en de particuliere consumptie de klassieke basisindicatoren vormen voor de economische performantie, werden recent, o.m. door het Stiglitz-rapport, alternatieve indicatoren naar voren geschoven. Twee van die indicatoren worden behandeld in dit hoofdstuk, namelijk het netto reëel beschikbaar nationaal inkomen en de werkelijke consumptie van de gezinnen.

A. De effectieve en potentiële groei van het bbp

Een raming van het potentieel aanbod gebaseerd op een productiefunctie.

De potentiële groei is een indicator voor het vermogen van een economie om een houdbare en niet-inflatoire groei te genereren. Aangezien het niveau van de potentiële output niet rechtstreeks waarneembaar is, bestaan er verschillende benaderingen voor de raming ervan. Het Federaal Planbureau gebruikt sinds 2003 de geharmoniseerde methode van de Europese Commissie, die gebaseerd is op een productiefunctie waarbij het potentieel activiteitsniveau wordt bepaald door de ingezette productiefactoren¹.

De groei van het potentieel bbp vertraagt als gevolg van de financiële crisis.

Ook al maakt de huidige context de raming van het potentieel bbp bijzonder onzeker, toch lijkt de analyse van de impact van voorgaande financiële crisissen aan te tonen dat ze, minstens tijdelijk, de potentiële groei aantasten². De potentiële groei van de Belgische economie zou vertragen van 2,0 % in 2008 tot 1,6 % in 2009 en zou dit jaar nog 1,5 % bedragen. Het potentieel bbp zou niettemin geleidelijk opnieuw aanknopen met een groeitempo dat voor het uitbreken van de crisis werd verwacht. Dat betekent dat het activiteitsverlies als gevolg van de crisis niet wordt gerecupereerd op middellange termijn, naar het voorbeeld van voorgaande bankencrisissen³.

TABEL 3 - Effectief bbp, potentieel bbp en determinanten
(jaarlijks gemiddelde groeivoeten in procent)

	1981-1990	1991-2000	2001-2009	2010-2015
Effectief bbp	2,2	2,2	1,3	2,0
Potentieel bbp	2,0	2,2	1,9	1,6
Bijdragen:				
- Structurele productiviteit per uur	2,3	1,6	1,1	1,1
waaronder:				
kapitaalintensiteit	0,7	0,6	0,3	0,3
totale factorproductiviteit	1,6	1,0	0,7	0,7
- Potentiële werkgelegenheid (in uren)	-0,3	0,6	0,8	0,6
waaronder:				
bevolking op arbeidsleeftijd	0,3	0,1	0,6	0,4
activiteitsgraad	0,2	0,7	0,3	0,2
niet-inflatoire werkloosheidsgraad	-0,4	-0,1	0,0	0,1
arbeidsduur	-0,4	-0,1	-0,1	-0,1

De bijdrage van de kapitaalintensiteit en de totale factorproductiviteit blijft zwak...

Met een bbp-groei die vanaf 2012 opnieuw meer dan 2 % bedraagt (zie afdeling B), zou een einde komen aan de structurele daling van de productiviteitswinsten. Tijdens de periode 2010-2015 zou de structurele productiviteit per uur gemiddeld in eenzelfde tempo stijgen als tijdens de voorbije 9 jaar. Na een dieptepunt in 2010, zou een heel langzaam herstel volgen tegen 2015. In vergelijking met de jaren negentig zou de bijdrage van de kapitaalintensiteit zwak blijven door de hogere financieringskosten van de investeringen. De bijdrage van de totale factorproductiviteit tot de groei van het potentieel bbp, die sinds de

1. Denis C., Grenouilleau D., Mc Morrow K. en Röger W., 'Calculating potential growth rates and output gaps – A revised production function approach –', European Economy, Economic Paper No. 247, maart 2006.
2. Haugh D. Ollivaud P. and Turnere D. , 'The macroeconomic Consequences of Banking Crises in OECD Countries', OECD, Economics Department Working Paper N° 683, maart 2009.
3. Abiad A., Balakrishnan R., Koeva Brooks P., Leigh D. and Tytell I., 'What's the Damage ? Medium-term Output Dynamics After Banking Crises', IMF Working Paper N° 09/245, november 2009.

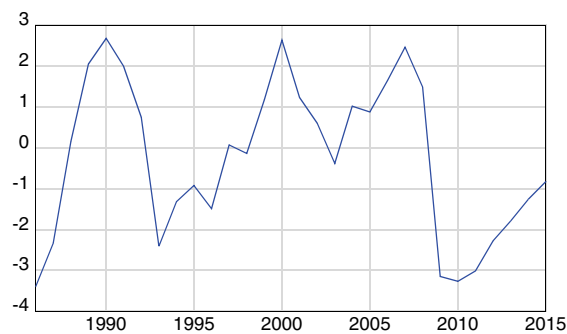
tweede helft van de jaren tachtig constant daalde, zou daarentegen enigszins toenemen. Als gevolg van de crisiscontext die wordt gekenmerkt door een bruuske terugval van de capaciteitsbezettingsgraad, werd de identificatiemethode voor de cyclische en trendmatige componenten van de totale factorproductiviteit herzien. Dit wordt toegelicht in kader 2.

...terwijl die van de potentiële werkgelegenheid daalt.

Na een recordniveau in 2007 (1,1 %), werd de bijdrage van de werkgelegenheid tot de potentiële groei in 2009 sterk aangetast en de neerwaartse trend zou zich doorzetten tot het einde van de projectieperiode. De bijdrage van de potentiële werkgelegenheid zou tijdens de periode 2010-2015 gemiddeld nog slechts 0,6 % bedragen, tegenover 0,8 % tijdens de voorbije negen jaar. Die terugval zou zowel het gevolg zijn van een geringere toename van de bevolking op arbeidsleeftijd als van een groeivertraging van de activiteitsgraad. De niet-inflatoire werkloosheidsgraad zou, na een stagnering in 2009 en 2010, opnieuw de neerwaartse beweging van 2005 volgen, en positief bijdragen tot de groei van het potentieel bbp. Zoals in voorgaande periodes zou de arbeidsduur blijven wegen op de bijdrage van de potentiële werkgelegenheid uitgedrukt in uren.

De output gap verkleint geleidelijk, maar blijft in ruime mate negatief tijdens de periode 2010-2015.

FIGUUR 7 - Output gap
(in procent van het potentieel bbp)

De output gap, gedefinieerd als het procentueel verschil tussen het effectief bbp en zijn potentieel, raamt de bezettingsgraad van de productiefactoren en geeft de positie aan van de economie in de cyclus. Volgens deze berekening van het potentieel bbp, zou de conjuncturele piek van 2007 vergelijkbaar zijn met die van 1990 en 2000. De terugval zou echter abrupter zijn dan tijdens de twee

voorgaande cycli en het dieptepunt van 2010 zou duidelijk meer uitgesproken zijn dan in 1993. De terugkeer naar een bbp-groei die vanaf 2011 groter is dan het potentieel, leidt tot een geleidelijke vermindering van de output gap. Gezien de omvang van deze laatste en de vrij beperkte heropleving nadien, zou de output gap evenwel negatief blijven in 2015.

KADER 2 - Nieuwe identificatiemethode voor de trend van de totale factorproductiviteit

De resultaten die worden voorgesteld in tabel 3 berusten op een productiefunctie van het type Cobb-Douglas. Een dergelijke relatie tussen de toegevoegde waarde en de productiefactoren wordt als volgt weergegeven:

$$Y = (L^*H)^\alpha K^{(1-\alpha)} TFP$$

met Y, L, H, K, TFP en α die respectievelijk staan voor het bbp, de werkgelegenheid in aantal personen, de arbeidsduur, de kapitaalvoorraad, de totale factorproductiviteit en het aandeel van de lonen in de toegevoegde waarde. Aangezien alle variabelen worden geobserveerd, met uitzondering van de totale factorproductiviteit, kan deze worden berekend als een residu (genoemd naar Solow) via een inversie van de vorige vergelijking:

$$TFP = Y / [(L^*H)^\alpha K^{(1-\alpha)}]$$

Het Solow-residu omvat dus, naast de meetfouten, de efficiëntie van de productiefactoren (E_L en E_K) en hun bezettingsgraad (CU_L en CU_K):

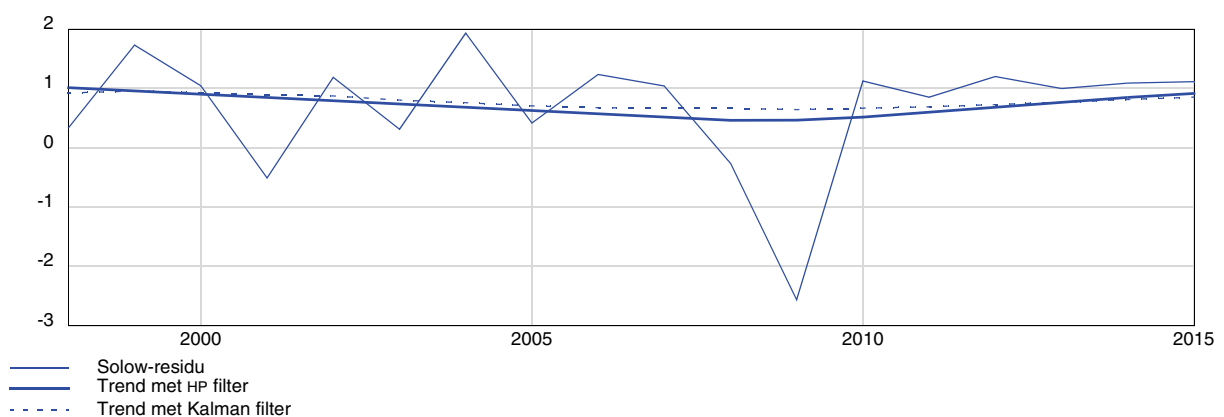
$$TFP = (E_L^\alpha E_K^{(1-\alpha)}) * (CU_L^\alpha CU_K^{(1-\alpha)})$$

Aangezien de definitie van het potentieel bbp verwijst naar een productieniveau dat gerealiseerd kan worden met een 'normale' bezettingsgraad van de productiefactoren, wordt enkel de efficiëntie van de factoren in aanmerking genomen in de berekening van het potentieel. Vanuit statistisch oogpunt komt dat onderscheid tussen efficiëntie en bezettingsgraad neer op de identificatie van de trendmatige en cyclische component van de totale factorproductiviteit. Tot op heden werd daartoe een zuiver statistische univariate techniek gebruikt, namelijk de Hodrick-Prescott-filter.

De nieuwe methode beoogt op basis van informatie uit de enquêtes over de capaciteitsbezettingsgraad een meer precieze identificatie van de cyclische component mogelijk te maken¹. Een dergelijke benadering gebruikt de Kalman-filter, een techniek die eveneens wordt toegepast voor de identificatie van de niet-inflatoire werkloosheidsgraad². Zij legt een econometrisch verband tussen de capaciteitsbezettingsgraad en de cyclische component van het Solow-residu.

Zoals blijkt uit figuur 2a kan door de verrekening van de capaciteitsbezettingsgraad, die in 2009 bijzonder laag was, een groter deel van de terugval van de factorproductiviteit worden toegeschreven aan haar cyclische component. Daardoor wordt de vertraging van de trendmatige component ten opzichte van de raming op basis van de Hodrick-Prescott-filter geringer. Bijgevolg wordt de potentiële groei tijdens de periode 2000-2012 iets hoger geraamd.

FIGUUR 2a - Evolutie van de totale factorproductiviteit
(groeivoeten in procent)

1. Planas C., Roeger W. and Rossi A. 'Does capacity utilization help estimating the TFP cycle?', Mimeo, European Commission, december 2009.
2. Het concept niet-inflatoire werkloosheidsgraad ('NAIRU') definieert het werkloosheidspeil dat verenigbaar is met een stabiele (loon)inflatie. Op empirisch vlak wordt dat concept doorgaans geassocieerd met de structurele werkloosheidsgraad. Zie kader op pagina 83 van de Economische Vooruitzichten 2006-2011, mei 2006.

B. De componenten van de economische groei

1. Algemeen overzicht

Nu de Belgische economie uit de zwaarste economische recessie sinds zestig jaar is gekomen, zou de bbp-groei zich herstellen tot gemiddeld 2 % per jaar tijdens de periode 2010-2015 (zie tabel 4). De economische activiteit zou zowel door de buitenlandse als door de binnenlandse vraag ondersteund worden.

TABEL 4 - Bijdragen tot de bbp-groei
(jaargemiddelden in procentpunt)

	1992-1997	1998-2003	2004-2009	2010-2015
Binnenlandse bestedingen	1,5	1,5	1,7	1,7
- Particuliere consumptie	0,9	0,9	0,5	0,8
- Overheidsconsumptie	0,3	0,5	0,4	0,4
- Totale investeringen	0,2	0,3	0,8	0,4
- Investerings in woningen	0,1	-0,1	0,1	0,0
- Bedrijfsinvesteringen ^a	0,0	0,3	0,6	0,4
- Overheidsinvesteringen	0,0	0,0	0,1	0,0
- Voorraadvorming	0,1	-0,2	-0,0	0,0
Netto-uitvoer	0,4	0,6	-0,2	0,3
- Uitvoer	3,3	3,2	1,3	3,5
- Invoer	-2,9	-2,7	-1,5	-3,2
Totaal (bbp-groei)	1,9	2,0	1,5	2,0

a. Exclusief de investeringen van bepaalde overheidsbedrijven die opgenomen zijn in de overheidsinvesteringen.

De evolutie van de verschillende componenten van de economische groei wordt in detail beschreven in de volgende paragrafen. Eerst geeft kader 3 een overzicht van concepten die verschillen van het gebruikelijke bruto binnenlands product om de 'activiteit' van een economie te meten. Op een gelijkaardige manier beschrijft kader 4 een andere maatstaf voor het traditioneel gebruikte concept van de 'particuliere consumptie'.

Hoewel het bbp en de particuliere consumptie de klassieke basisindicatoren zijn voor economische performantie, was de crisis een aanleiding voor een nieuw debat over, enerzijds, de verdiensten van verschillende indicatoren van economische performantie en, anderzijds, de noodzaak om de staat en de duurzaamheid van de ontwikkeling te ramen, waarbij naast de economische, ook de sociale en milieudimensies in aanmerking worden genomen. Die kwesties zijn niet nieuw, maar kwamen in 2009 opnieuw ter sprake op het hoogste beleidsniveau, meer bepaald via het Stiglitz-rapport, in opdracht van de Franse overheid¹ en de mededeling 'beyond GDP' van de Europese Commissie².

1. Stiglitz J., Sen A. en Fitoussi J.P., 'Rapport de la Commission sur la mesure des performances économiques et du progrès social', 2009.
2. Commissie van de Europese Gemeenschappen, 'Beyond GDP – measuring progress in a changing world', mededeling van de Commissie aan de Raad en het Europees Parlement, 2009.

KADER 3 - Alternatieve maatstaven naast het bbp

Het bruto binnenlands product (bbp) dat de brutowaarde is van de goederen en diensten die in de loop van één jaar in een land worden geproduceerd, is de maatstaf die we in deze vooruitzichten hanteren om het niveau en de evolutie van de economische activiteit te ramen.

Die maatstaf is echter allesbehalve perfect. Hij is vooral geschikt om de marktproductie te meten, maar minder om de economische welvaart te meten. Er bestaan nochtans andere aggregaten van de nationale boekhouding die vaak door het bbp worden overschaduwd, maar het ook verdienen om voorgesteld te worden.

Van het bbp naar het nbp

Een eerste kritiek op het bbp heeft betrekking op het feit dat het geen rekening houdt met de waardevermindering van de uitrustingsgoederen¹. Volgens Stiglitz et al. (2009) veroorzaakt het deel van de productie dat opzij moet worden gezet om de vernieuwing van de uitrustingsgoederen te waarborgen, een daling van de consumptiemogelijkheden van de maatschappij. Het netto binnenlands product (nbp) moet dus de voorkeur krijgen om de evolutie van de levensstandaard te meten.

Het nbp is in het algemeen minder snel gegroeid dan het bbp en het verschil tussen die beide aggregaten is de voorbije jaren groter geworden. Terwijl het bbp in volume van België gemiddeld 2,2 % is gestegen tijdens de periode 1995-2008, is het nbp tijdens dezelfde periode slechts gestegen met jaarlijks 2 % en is het verbruik van vaste activa toegenomen met gemiddeld 3,4 %. In 2008 bedroeg het verschil tussen beide maatstaven ongeveer 17 %.

Van binnenlands product naar nationaal inkomen

Als men belang stelt in de inkomensevolutie van de ingezetenen van een land, is het relevanter om de vorming van het nationaal inkomen te bespreken, dan die van het binnenlands product.

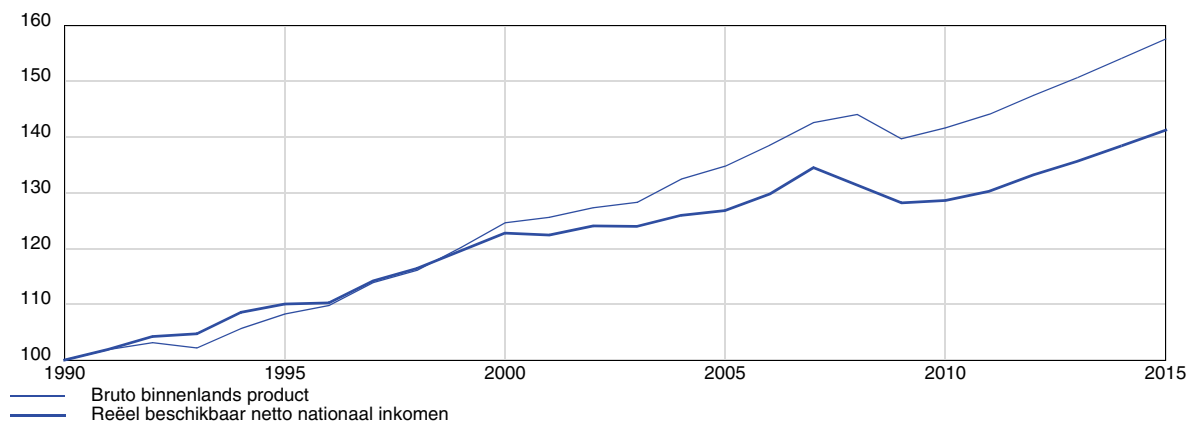
In dat verband zijn er verschillende maatstaven mogelijk:

Het reëel nationaal inkomen wordt verkregen door aan het binnenlands product in volume het saldo van de reële primaire inkomens van/naar het buitenland toe te voegen (met name de inkomens uit arbeid- bezoldiging van de werknemers- inkomens uit vermogen- storting van interesten, dividenden ... - en de nettobelastingen op productie en invoer) en door een correctie te maken voor de evolutie van de ruilvoet. Het reëel nationaal inkomen kan worden uitgedrukt zonder kapitaaldepresiasië (dan krijgt men het reëel netto nationaal inkomen).

Indien men trouwens aan het (bruto of netto) nationaal inkomen het saldo van de lopende overdrachten van/naar het buitenland (met inbegrip van de inkomens- en vermogensbelasting, de sociale bijdragen en de sociale uitkeringen en de overige lopende verrichtingen) toevoegt, verkrijgt men het (bruto of netto) reëel beschikbaar nationaal inkomen. Het beschikbaar nationaal inkomen (BBNI of NBNI) weerspiegelt ongetwijfeld het best de evolutie van de rijkdom van de bevolking.

Net zoals bij het bbp en het nbp, werd het verschil tussen het bbp en het NBNI steeds groter. Tijdens de periode 1995-2008 is het NBNI slechts gestegen met gemiddeld 1,4 %. Men ziet duidelijk dat de aanzienlijke ruilvoetverslechtering in 2008 heeft geleid tot een aanzienlijke daling van het NBNI (dat laatste daalde met 2,3 %, terwijl het bbp groeide met 1 %) en een aanzienlijk groter verschil tussen de twee maatstaven.

FIGUUR 3a - Bruto binnenlands product en reëel beschikbaar netto nationaal inkomen
(index 1990=100)

1. Het nbp houdt rekening met de waardevermindering van de uitrustingsgoederen (met name computers en software die een kortere levensduur hebben dan de traditionele uitrustingsgoederen), maar houdt geen rekening met de achteruitgang van de kwaliteit van de natuurlijke leefomgeving.

2. De buitenlandse handel

Sterke terugval van de uitvoer en de invoer in 2009.

Tegen de achtergrond van een diepe, internationale economische crisis is het wereldhandelsvolume eind 2008 en begin 2009 sterk gekrompen, gevolgd door een heropleving in het tweede semester van 2009 (zie hoofdstuk II). De evolutie van de buitenlandse afzetmarkten van België volgde hetzelfde profiel. In 2009 zouden de potentiële uitvoermarkten van België met bijna 11 % gedaald zijn op jaarbasis.

In hun kielzog is ook het volume van de Belgische uitvoer gedaald met bijna 11 %, de meest negatieve groei van de voorbije zestig jaar. Net als voor de wereldhandel verhuult die globale jaarevolutie twee afzonderlijke evoluties die zich in de loop van het jaar hebben voorgedaan, namelijk een zeer sterke terugval van de Belgische uitvoer in het begin van het jaar, gevolgd door een herstel in het tweede semester, wat een gunstig uitgangspunt vormde (positief overloopeffect) voor het jaar 2010.

Naast die inzinking van de buitenlandse vraag, is er ook de grote daling van de binnenlandse vraag (-3,1 %). De daling van het invoervolume was dus heel sterk en lag met -11,1 % in dezelfde grootteorde als die van de uitvoer. De bijdrage van het netto-uitvoervolume tot de economische groei is bijgevolg quasi nul (0,1 procentpunt) in 2009 (tegenover -1,2 procentpunt in 2008, toen de groeivertraging van de uitvoer veel meer uitgesproken was dan die van de invoer).

Die context van algemene economische recessie wordt eveneens weerspiegeld in een vertraging van de inflatie op wereldschaal en vooral in een terugval van de internationale grondstoffenprijzen. Voor België was de daling van de uitvoerprijzen¹ substantieel (-5,1 %), maar minder groot dan die van de invoerprijzen² (-7,1 %). Daardoor is de ruilvoet aanzienlijk verbeterd (2,1 %). Samen met een licht overschot van het netto-uitvoervolume heeft dat positief prijseffect ertoe geleid dat de Belgische netto-uitvoer³ in 2009 een surplus van 2,4 % van het bbp liet optekenen, d.i. een duidelijke stijging ten opzichte van 2008 (0,9 % van het bbp; zie ook afdeling D).

Ruimschoots positieve bijdrage van de netto-uitvoer tot de economische groei in 2010.

In 2010 zou de groei van de Belgische uitvoer, parallel met de evolutie van de wereldhandel en de buitenlandse afzetmarkten van België, enigszins vertragen in de loop van het jaar. Geholpen door het zeer gunstig uitgangspunt eind 2009, zou de jaargroei van de Belgische uitvoer in volume relatief robuust zijn en 4,7 % bedragen in 2010.

Parallel daarmee zou de groei van het invoervolume in 2010 opnieuw positief worden (3,8 %), maar toch minder krachtig dan die van het uitvoervolume als gevolg van het veel tragere herstel van de binnenlandse vraag (zie volgende paragraaf) in vergelijking met de buitenlandse vraag. Daardoor zou de netto-uitvoer in belangrijke mate de economische groei ondersteunen in 2010 (bijdrage van 0,7 procentpunt tot een totale bbp-groei van 1,4 %).

Tegelijk zou de groei van de internationale prijzen, onder impuls van de heropleving van de mondiale activiteit, opnieuw positief worden en de terugval van 2009

-
1. Uitgedrukt in euro.
  2. Uitgedrukt in euro. De evolutie van de invoerprijzen wordt toegelicht in afdeling C (cf. infra).
  3. Gedefinieerd als de totale uitvoer uitgedrukt in lopende prijzen verminderd met de totale invoer uitgedrukt in lopende prijzen.

vrijwel volledig compenseren. De forse stijging van de grondstoffenprijzen, die wordt versterkt door een nieuwe depreciatie van de euro ten opzichte van de Amerikaanse dollar, verklaart de aanzienlijke opleving van de groei van de invoerprijzen (3,6 %), die groter zou zijn dan die van de uitvoerprijzen (2,8 %). Die ruilvoetverslechtering (-0,7 %) zou echter worden gecompenseerd door de toename van het netto-uitvoervolume, zodat het overschot van de netto-uitvoer licht zou stijgen tot 2,6 % van het bbp in 2010.

Groei vertraging van de uitvoer in 2011.

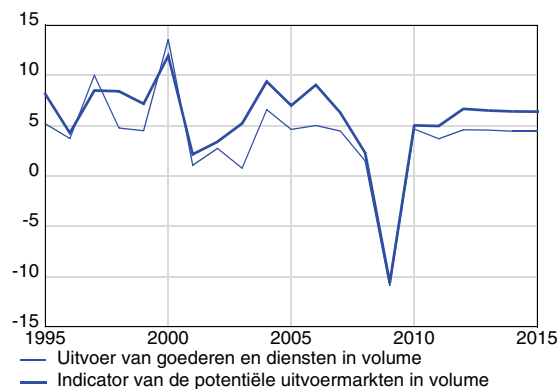
Het internationaal scenario voor deze economische middellangetermijnvooruitzichten veronderstelt voor 2011 een groei van de buitenlandse markten van België die, op jaarbasis, dezelfde is als in 2010 (5,0 %). Het kwartaalprofiel dat aan de basis ligt van die identieke jaarevolutie is echter aanzienlijk verschillend (vertraging van de kwartaalgroei in de loop van 2010; versnelling van die groei in de loop van 2011).

Ondanks een geleidelijk herstel (parallel met die van de buitenlandse afzetmarkten) zou de Belgische uitvoer in 2011 een jaarlijkse groei van 3,7 % laten optekenen, d.i. één procentpunt lager dan in 2010. De jaargroei van de uitvoer wordt in 2011 door een kleiner overloopeffect ondersteund dan in 2010.

De groei van het invoervolume (3,6 %) daarentegen zou nauw aansluiten bij die van 2010, geschraagd door de heropleving van de binnenlandse vraag in 2011. Bijgevolg is de bijdrage van de netto-export in volume tot de groei slechts licht positief (0,1 procentpunt). Tegelijk zou de ruilvoet licht verslechteren (-0,2 %).

Vanaf 2012 terugkeer naar een trendmatige groei van de componenten van de buitenlandse handel en lichte toename van het buitenlands overschot van België.

FIGUUR 8 - Evolutie van de uitvoer en van de indicator van de potentiële uitvoermarkten (groeivoeten in procent)

Tijdens de periode 2012-2015 zouden de relevante uitvoermarkten voor België opnieuw aanknopen met een gemiddeld groeitempo dat vergelijkbaar is met dat van de voorbije vijftien jaar (6,5 %). Die trendmatige groei van de buitenlandse afzetmarkten, samen met een stabiele euro/dollarkoers en een groei van de Belgische uurloonkosten die vergelijkbaar is met die van onze drie belangrijkste handelspartners, zou leiden tot een Belgische uit-

voergroei die eveneens vergelijkbaar is met die van de laatste vijftien jaar (gemiddeld 4,5 % per jaar). Het groeiverschil tussen de potentiële uitvoermarkten en de effectieve uitvoer zou blijven bestaan, waardoor de uitvoer marktaandeelen blijft verliezen (2 procentpunt per jaar) op middellange termijn (zie figuur 8)¹.

Ook de invoer zou zijn trendgroei hernemen en ongeveer in hetzelfde tempo stijgen (4,4 %) als de uitvoer, onder impuls van de finale vraag². Die zou opnieuw

1. Voor een recente studie betreffende de evolutie van het uitvoermarktaandeel van België, zie Matte M. en Michel B., 'La part de marché à l'exportation de la Belgique 1993-2008 : changements structurels et compétitivité', Working Paper 6-10, Federaal Planbureau, maart 2010.
2. Gedefinieerd als de som van de binnenlandse vraag en van de uitvoer.

stijgen met iets meer dan 3 %. Ondanks die sterke stijging van de invoer, zou de netto-uitvoer, uitgedrukt in volume, een licht positieve bijdrage leveren tot de economische groei (gemiddeld +0,2 procentpunt over de periode 2012-2015).

De ruilvoet zou gemiddeld zeer licht achteruitgaan over de periode 2012-2015 (-0,1 %). Als gevolg van de geleidelijke, maar beperkte stijging van de grondstofprijzen vanaf 2012 en conform de evolutie van de wereldprijzen, zouden de uitvoerprijzen gemiddeld met 1,7 % per jaar toenemen en de invoerprijzen met 1,8 % per jaar.

Het buitenlands overschot, uitgedrukt in procent van het bbp, zou licht stijgen van 2,5 % in 2011 tot 3,0 % in 2015.

3. De binnenlandse vraag

Aanzienlijke terugval van de binnenlandse vraag in 2009.

In een klimaat van economische recessie, dat het vertrouwen van de particulieren en de ondernemers zwaar ondermijnde, waren de overheidsbestedingen (consumptie en investeringen) de enige componenten van de binnenlandse vraag met een positieve groei in volume in 2009 (respectievelijk 1,5 % en 9,6 %, zie tabel 1). Voor het eerst sinds 1993 kromp de particuliere consumptie in volume (-1,5 %). Ook de investeringen in woningen daalden (-2,8 %) voor het derde jaar op rij. Na vijf jaar van zeer forse groei (minimum 4,4 % en maximum 9,0 % tussen 2004 en 2008), vielen de investeringen van de ondernemingen in volume fors terug (-6,1 %). Ten slotte was de bijdrage van de voorraadvorming tot de economische groei van 2009 in ruime mate negatief (-1,8 procentpunt).

Geleidelijk herstel van de binnenlandse vraag in 2010 en 2011.

In een context van heropleving van de internationale conjunctuur, zou de binnenlandse vraag geleidelijk opnieuw aantrekken in 2010 en 2011, maar in een veel trager groeitempo dan de buitenlandse vraag.

In 2010 zou de binnenlandse vraag opnieuw een positieve, maar bescheiden groei laten optekenen (0,7 %). De investeringen zouden opnieuw dalen, maar minder sterk dan in 2009 (-1,4 %), terwijl de particuliere consumptie opnieuw een schuchtere groei zou vertonen (0,8 %). De groei van de overheidsconsumptie zou dezelfde zijn als in 2009 (1,5 %). Ten slotte zou de voorraadvorming de economische groei met 0,2 procentpunt ondersteunen¹.

De groei van de binnenlandse vraag zou meer robuust zijn in 2011 (1,6 %). De investeringen van de ondernemingen en de gezinnen zouden opnieuw aanknopen met een groei die weliswaar positief, maar vrij zwak is (respectievelijk 2,5 % en 0,3 %). Ook de particuliere consumptie zou zich nog in een overgangsfase bevinden (1,2 %) en de groei van de overheidsconsumptie zou enigszins vertragen (1,2 %). In de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2012 zouden de overheidsinvesteringen daarentegen fors toenemen (15,7 %).

Terugkeer naar een groei van de binnenlandse vraag rond 2 % vanaf 2012.

Vanaf 2012 zouden alle componenten van de binnenlandse vraag opnieuw hun trendgroei bereiken, waardoor de totale binnenlandse vraag elk jaar met iets meer dan 2 % kan stijgen. Het jaar 2013 zou echter een uitzondering vormen als gevolg van de terugval van de overheidsinvesteringen na de gemeenteraadsver-

---

1. Vanaf 2011 wordt verondersteld dat de impact van de voorraadschommelingen op de groei neutraal is.

kiezingen van 2012. Tijdens de periode 2012-2015 zou de binnenlandse vraag met gemiddeld 2,1 % per jaar stijgen, een tempo dat nauwelijks lager ligt dan het gemiddelde tijdens de periode 1995-2008 (2,2 %). De gemiddelde jaarlijkse groei van de particuliere consumptie zou krachtiger zijn dan in de periode 1995-2008 (1,9 % tegenover 1,6 % voor 1995-2008), in tegenstelling tot de investeringen (2,4 % tegenover 3,1 %). Het groeitempo van de overheidsconsumptie zou tijdens beide periodes gelijk zijn (2,1 %).

a. Consumptie van de particulieren¹

Historische daling van de particuliere consumptie en aanzienlijke stijging van de spaarquote in 2009.

Als gevolg van de ongeziene recessie en de grote onzekerheid over de duur en de impact ervan (vooral op het vlak van werkgelegenheid), hebben de particulieren hun voorzorgsparen in 2009 zeer sterk verhoogd. Daartoe hebben ze de groei van hun consumptieve bestedingen teruggeschroefd (-1,5 %), ondanks een sterke groei van hun koopkracht. De toename van de spaarquote² (van 16,6 % in 2008 tot 20,0 % in 2009, zie figuur 9) ook wordt verklaard door het streven van de particulieren om hun vermogen te herstellen, dat aangetast werd in 2008.

Sinds het begin van de jaren zeventig werden slechts andere twee jaren gekenmerkt door een daling van de particuliere consumptie, namelijk 1983 en 1993. Die dalingen waren evenwel minder groot (respectievelijk -0,1 % en -0,5 %).

De historische daling van de particuliere consumptie zou echter nog groter geweest zijn indien de koopkracht^{3,4} niet zo sterk was aangegroeid (2,7 %). De indexering van de lonen (2,5 % voor de lonen uit de privésector en 3,0 % voor de lonen uit de overheidssector) en de sociale uitkeringen (2,0 %) was ruimschoots positief, terwijl de inflatie stagneerde. Enerzijds nam de gezondheidsindex (0,6 %) sneller toe dan de nationale index van de consumptieprijzen (-0,1 %). Anderzijds gebeurt de indexering van de lonen en sociale uitkeringen met enige vertraging ten opzichte van de evolutie van de gezondheidsindex. Bijgevolg nam het looninkomen in 2009 toe met 1,2 %⁵ in reële termen, terwijl de werkgelegenheid daalde met 23 000 eenheden. Bovendien is de personenbelasting aanzienlijk gedaald in 2009 (-5,6 % in reële termen). Die tijdelijke terugval wordt vooral verklaard door de belastingverlaging die de Vlaamse Gemeenschap heeft toegekend aan elke werknemer die in Vlaanderen woont in 2009 en door de versnelde incohering van de personenbelasting⁶. Tot slot was de stijging van de sociale uitkeringen aan de gezinnen zeer dynamisch in 2009 (6,2 % in reële termen).

Daling van de koopkracht en bescheiden toename van de particuliere consumptie in 2010.

De conjunctuurverbetering lijkt nog kwetsbaar in 2010. De vooruitzichten voor de Belgische arbeidsmarkt zijn trouwens nog steeds somber. In een dergelijke context zouden de particulieren voorzichtig blijven en hun consumptie in volume slechts in bescheiden mate verhogen (0,8 %).

1. Huishoudens en izw's ten behoeve van de huishoudens.
2. Het sparen van de particulieren in procent van hun beschikbaar inkomen.
3. De koopkracht in de macro-economische betekenis van het woord, namelijk het reëel beschikbaar inkomen van alle particulieren samen.
4. Voor een gedetailleerde analyse van de evolutie van de verschillende soorten inkomens, zie afdeling D.
5. Er is evenwel een belangrijke asymmetrie: terwijl de loonmassa van de ambtenaren is toegenomen, in reële termen, met 4,7 % (vooral ondersteund door de toename van de overheidstewerking), is die van de loontrekkenden uit de privésector slechts toegenomen met 0,1 %.
6. Uiteindelijk leidt de versnelde incohering tot een verschuiving van de terugbetalingen aan de belastingplichtigen van 2010 naar 2009.

Al bij al zou dat een behoorlijk resultaat zijn, gegeven de ontwikkeling van de koopkracht (-0,7 %), die aangetast wordt door een inflatieversnelling (1,8 %). De drie belangrijkste elementen die in 2009 de koopkracht ondersteunden, zouden in 2010 verdwijnen. Ten eerste zouden de lonen van de overheidssector en de sociale uitkeringen niet geïndexeerd worden, terwijl de indexering van de lonen uit de privésector zeer gering zou zijn (0,6 %). Samen met het nieuwe – zeer aanzienlijke – banenverlies leidt dat tot een negatieve reële groei (-1,1 %) van het looninkomen van de gezinnen. Bovendien zouden de tijdelijke neerwaartse effecten op de personenbelasting grotendeels verdwijnen in 2010: de door de Vlaamse Gemeenschap toegekende belastingverlaging wordt sterk teruggeschroefd en de impact van de versnelde incohiering is uitgewerkt. Bijgevolg zou de reële stijging van de personenbelasting 3,8 % bedragen in 2010. Ten slotte zou de groei van de sociale uitkeringen duidelijk vertragen (1,3 % in reële termen)¹.

De spaarquote van de particulieren zou daardoor licht afnemen tot 18,6 % in 2010, wat nog steeds ruim boven het niveau ligt dat voor het losbarsten van de recessie werd bereikt.

Gelijkaardige, maar vrij beperkte groei van de koopkracht en van de particuliere consumptie in 2011 en 2012.

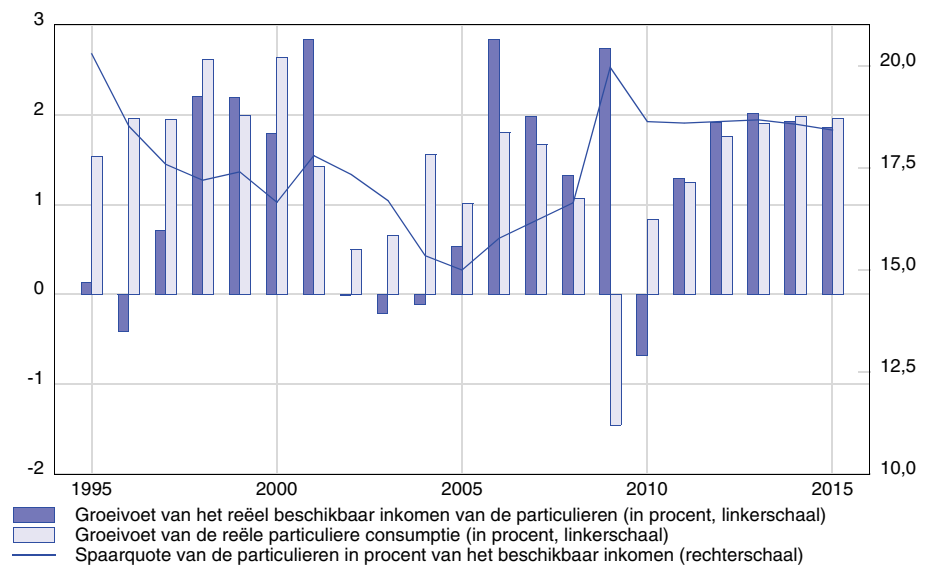
In 2011, en nog meer in 2012, wordt een terugkeer ingezet naar de groei zoals die gemiddeld in het verleden werd waargenomen. De koopkracht van de particulieren zou geleidelijk aantrekken (een toename van respectievelijk 1,3 % en 1,9 %). De belangrijkste componenten van het primair inkomen zouden bijdragen tot die versnelling, in het bijzonder de lonen en de inkomens uit vermogen. Tegelijk zou de werkgelegenheid aantrekken, maar onvoldoende om de toename van de beroepsbevolking helemaal op te vangen. Het aantal werklozen zou daardoor blijven toenemen in 2011 en, in mindere mate, in 2012. Tegen die achtergrond zouden de Belgische consumenten de groei van hun consumptieve bestedingen (respectievelijk 1,2 en 1,8 %) afstemmen op de evolutie van hun koopkracht en zodoende hun spaarquote stabiliseren (18,6 % in 2012).

Vanaf 2013 opnieuw een sterkere groei van de koopkracht bij een stabilisering van de spaarquote.

Vanaf 2013 zou het reëel beschikbaar inkomen van de particulieren gemiddeld met 1,9 % per jaar stijgen. Die evolutie weerspiegelt vooral de sterkere groei van de lonen^{2,3}. Ook de bijdrage van de sociale overdrachten tot de groei van het beschikbaar inkomen is relatief groot, vooral als gevolg van de impact van het Generatiepact en de toenemende vergrijzing van de Belgische bevolking. Tot slot leveren de inkomens uit vermogen eveneens een positieve bijdrage. Binnen een context van aanhoudend relatief gematigde inflatie (gemiddeld 1,8 % voor 2013-2015) en een daling van de werkloosheidsgraad – na verschillende jaren van ononderbroken stijging – stemmen de particulieren hun consumptie af (gemiddeld 1,9 % voor 2013-2015) op de evolutie van hun beschikbaar inkomen. De spaarquote zou zich daardoor nagenoeg stabiliseren en op een hoog niveau (18,4 % in 2015) blijven daar het gebrek aan verdere sanering van de overheidsfinanciën – bij ongewijzigd beleid – de consument onzeker maakt over de evolutie van zijn toekomstige inkomsten.

1. Dit kan paradoxaal lijken gegeven de belangrijke toename van de werkloosheid in 2010 maar wordt verklaard door een ongunstig prijseffect dat alle sociale uitkeringscategorieën beïnvloedt (de toename van de nationale index van de consumptieprijzen bedraagt 1,8 %, terwijl de indexering van de sociale uitkeringen nul bedraagt), door een sterke daling van de tijdelijke werkloosheid en ten slotte door de vrijwel volledige afwezigheid van bijkomende herwaarderingsmaatregelen voor de werkloosheidsuitkeringen (in tegenstelling tot 2009).
2. De reële lonen leveren een positieve bijdrage van 2,1 procentpunt tot de groei van het beschikbaar inkomen, die op 1,9 % zou uitkomen (gemiddelde over de periode 2013-2015).
3. Zie hoofdstuk IV voor een gedetailleerde bespreking van de lonen.

FIGUUR 9 - Consumptie, beschikbaar inkomen en spaarquote van de particulieren

De structuur van de particuliere consumptie zou vrijwel stabiel blijven op middellange termijn.

De structuur van de binnenlandse consumptieve bestedingen zou niet aanzienlijk wijzigen tijdens de projectieperiode (zie tabel 5). Enkele evoluties kunnen niettemin worden vermeld.

Voor twee consumptie categorieën, huur en uitgaven voor medische verzorging en gezondheidszorg (privédeel), zou het aandeel in het gezinsbudget aanzienlijk stijgen tijdens de projectieperiode. Het aandeel van die twee rubrieken in de totale gezinsuitgaven zou respectievelijk oplopen van 15,3 % in 2008 tot 16,6 % in 2015 en van 5,5 % tot 6,0 %. Het aandeel van die categorieën was in het verleden reeds beduidend toegenomen. Het bedrag amper 13,0 % en 3,8 % in 1980.

Het aandeel van de energiebestedingen (verwarming, elektriciteit en vervoer) volgt grotendeels de schommelingen van de internationale energieprijzen. De sterke stijging van de energieprijzen in 2008 heeft geleid tot een beduidende toename van het aandeel van de energieuitgaven van 7,2 % in 2007 tot 8,3 % in 2008. Dat aandeel heeft voor het eerst sinds het midden van de jaren tachtig de 8 %-drempel overschreden. In 2009 heeft de daling van de internationale energieprijzen het aandeel vrijwel doen terugvallen tot zijn niveau van 2007. In 2010 zou het aandeel echter opnieuw toenemen (tot 7,8 %) door de nieuwe sterke stijging van de energieprijzen. Vanaf 2011 zou het vrij gematigd verloop van de energieprijzen, die evenwel op een hoog peil blijven, gekoppeld aan een quasi-stabilisering van de energieconsumptie in volume door de gezinnen (groei van gemiddeld 0,1 % per jaar), het aandeel van het gezinsbudget dat aan energie wordt besteed doen afbrokkelen tot 7,5 % in 2015.

Tijdens de voorbije dertig jaar is het aandeel van het gezinsbudget voor voeding en drank structureel gedaald. In 1980 besteedden de gezinnen daaraan nog 21,3 % van hun totale consumptie, terwijl dat aandeel in 2008 nog 13,6 % bedroeg. Door de recessie van 2009 hebben de gezinnen hun uitgaven toegespitst op levensnoodzakelijke producten. Het aandeel van die categorie in het gezinsbudget zou in 2009 aanzienlijk zijn toegenomen tot 14,1 %. Nadien zouden de uitgaven van die consumptie categorie opnieuw een dalende trend vertonen (tot 13,6 % in 2015).

Door de inwerkingtreding van het rookverbod op de werkvloer en in horecazaken¹, is het tabaksverbruik door particulieren de voorbije vijf jaar sterk afgenomen met gemiddeld 3,3 % per jaar. Tegelijk werd de prijs van die consumptiecategorie, in het bijzonder de component 'accijnzen', aanzienlijk verhoogd (gemiddelde jaarlijkse groei van de tabaksprijs van 4,7 %). Bijgevolg is het aandeel van tabak in het gezinsbudget slechts licht gedaald (van 2,1 % in 2004 tot 1,9 % in 2009). Tijdens de projectieperiode zou het tabaksverbruik in volume blijven dalen (gemiddeld -0,6 % per jaar), maar in mindere mate dan tijdens de voorgaande jaren aangezien de voorziene prijsstijgingen (gebaseerd op de huidige bekende accijnsverhogingen) minder groot zijn. Het aandeel van de uitgaven voor tabak in de totale gezinsuitgaven zou enigszins dalen tot 1,7 % in 2015.

TABEL 5 - Structuur en groei van de particuliere consumptie
(in procent)

	Structuur in lopende prijzen			Gemiddelde jaarlijkse groei in volume	
	2001	2008	2015	2004-2009	2010-2015
- Voeding en drank	14,1	13,6	13,6	-0,5	0,9
- Tabak	1,9	1,9	1,7	-3,3	-0,6
- Kleding en schoeisel	4,8	4,7	4,3	2,2	1,1
- Huur	15,3	15,3	16,6	1,3	2,1
- Medische zorgverlening, gezondheidsuitgaven	4,8	5,5	6,0	1,3	2,8
- Energie	7,8	8,3	7,5	-1,5	0,2
- Verwarming en elektriciteit	4,8	5,2	4,6	-1,3	0,3
- Transport (brandstoffen)	3,0	3,1	2,9	-1,8	0,0
- Overige goederen en diensten	51,3	50,5	50,3	1,3	1,9
Totaal	100,0	100,0	100,0	0,8	1,6

De bovenvermelde consumptieve bestedingen van de huishoudens beantwoorden aan het algemeen gebruikte concept uit de nationale rekeningen. Er bestaat echter een ruimer concept van de consumptieve bestedingen van de huishoudens dat 'werkelijke consumptie' wordt genoemd. Dat concept, dat wordt aanbevolen in het rapport van Stiglitz, wordt beschreven in kader 4.

1. Meer bepaald in horecazaken waar een derde of meer van de omzet afkomstig is van de verkoop van maaltijden.

KADER 4 - Van de consumptieve bestedingen van de huishoudens tot hun werkelijke consumptie

Naast de traditionele maatstaf voor de gezinsconsumptie, is er ook een maatstaf voor de consumptie die rekening houdt met de diensten die gratis worden verstrekt door de overheid en de izw's ten behoeve van de huishoudens. Die maatstaf wordt verkregen door aan de consumptieve bestedingen van de huishoudens, de individuele consumptieve bestedingen ten laste van de overheid en van de izw's ten behoeve van de huishoudens toe te voegen. Die uitgaven vertegenwoordigen in hoofdzaak de gezondheidsdiensten die gratis worden verstrekt door de overheid (opgenomen als sociale uitkeringen in natura in de overheidsconsumptie) en de onderwijsuitgaven (tevens opgenomen in de overheidsconsumptie, voor het deel dat door de overheid ten laste wordt genomen).

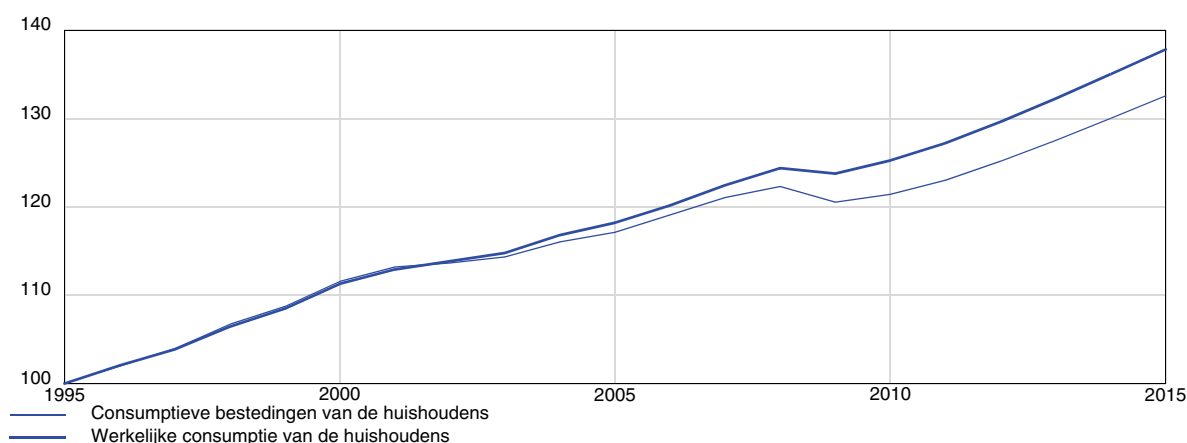
Tabel 4a meet de impact van die aanpassing. Merk op dat de verrekening van de consumptieve bestedingen ten laste van de overheid en de izw's het niveau van de consumptieve bestedingen van de huishoudens met ongeveer 31 % in 2008 doet toenemen. Bovendien is het aandeel van de gratis verstrekte diensten, ten opzichte van het geheel van de overige goederen en diensten, gestaag gestegen sinds 2000 en is het verschil tussen de beide concepten van consumptie dus voortdurend groter geworden (zie tabel 4a).

TABEL 4a - Werkelijke consumptie van de huishoudens
(nominaal in miljard euro en evolutie in %)

	1995	2008	gemiddelde jaarlijkse groei 1995-2008
1. Consumptieve bestedingen van de huishoudens	110,4	175,3	3,6
2. Individuele consumptieve bestedingen ten laste van de izw's ten behoeve van de huishoudens	1,9	3,9	5,7
3. Individuele consumptieve bestedingen ten laste van de overheid	26,9	49,8	4,9
4. Werkelijke consumptie van de huishoudens	139,1	229,0	3,9

In de projectie zou het verschil tussen de consumptieve bestedingen van de huishoudens en hun werkelijke consumptie blijven vergroten (zie figuur 4b).

FIGUUR 4b - Consumptieve bestedingen van de huishoudens en werkelijke consumptie
(index 1995=100)

Ter vervollediging wijzen we erop dat de aanpassing op het niveau van de gezinsconsumptie, in de rekening van de huishoudens zijn equivalent vindt op het niveau van de berekening van het alternatief beschikbaar inkomen. Dat laatste wordt verkregen door de sociale overdrachten in natura die overeenstemmen met de individuele consumptieve bestedingen ten laste van de overheid en de izw's ten behoeve van de huishoudens op te tellen bij het traditioneel berekende beschikbaar inkomen. Net als de werkelijke consumptie ten opzichte van de consumptieve bestedingen, is het alternatief beschikbaar inkomen sneller gestegen dan het beschikbaar inkomen (dat is ook het geval in de projectieperiode van deze vooruitzichten).

b. Investerings

Na een daling in 2009 en 2010, stijgt het aandeel van de investeringen in het bbp enigszins in 2011 en 2012 om zich vervolgens te stabiliseren.

Tussen 2004 en 2008 is het aandeel van de investeringen in het bbp¹ zeer sterk gestegen; het nam toe met bijna 4 procentpunt (van 18,8 % in 2003 tot 22,6 % in 2008). In 2009 en 2010 zou het aandeel afnemen, vervolgens enigszins stijgen in 2011-2012 en zich nadien stabiliseren tot het einde van de projectieperiode. Dat aandeel bereikt 21,3 % in 2015, of een niveau ruim onder dat van 2008. Die evolutie wordt grotendeels bepaald door het aandeel van de investeringen van de ondernemingen² in het bbp: na een aanhoudende stijging tussen 2004 en 2008, zou dat aandeel beduidend dalen in 2009 en 2010, en daarna lichtjes stijgen vanaf 2011. Op het einde van de projectieperiode zou het aandeel zich nog steeds onder het niveau van voor de crisis bevinden. In de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2012 zou de investeringsquote van de overheid vrij hoog blijven in 2011 en 2012 en vervolgens terugvallen in 2013 en 2014. Na een ononderbroken stijging tussen 2002 en 2006, stabiliseerde de investeringsquote van de gezinnen zich in 2007 en 2008. Tijdens de projectieperiode zou ze blijven dalen, maar in 2015 nog steeds hoger liggen dan in 2002.

De investeringen van de ondernemingen zouden gevoelig dalen in 2009 en 2010 en nadien sterker groeien dan het bbp.

In 2008 lieten de investeringen van de ondernemingen voor het vijfde jaar op rij een sterke volumegroei optekenen (6,6 % in 2008; gemiddeld 6,3 % per jaar tijdens de periode 2003-2007). Het hoge cijfer in 2008 is grotendeels toe te schrijven aan een gunstig startpunt begin 2008. De investeringen van de ondernemingen zijn immers reeds in de loop van 2008 verzwakt.

Die evolutie is alleen maar versterkt in 2009. In dat jaar zorgt het zeer ongunstig economisch klimaat voor een groot vertrouwensverlies bij de ondernemers en zeer sombere binnen- en buitenlandse afzetperspectieven. De capaciteitsbezettingsgraad is ook duidelijk gedaald in 2009. Ondanks de val van de energieprijzen, is de rendabiliteit van de ondernemingen³ duidelijk afgebrokkeld als gevolg van de zeer snelle toename van de loonkosten per eenheid product (4,3 % in nominale en reële termen) die op zijn beurt grotendeels te wijten is aan de duidelijke afbrokkeling van de productiviteit en de vertraagde effecten van de loonindexering. Die beperktere rendabiliteit vermindert het eigen financieringsvermogen van de ondernemingen en dus ook de interne financieringsmogelijkheden voor investeringsprojecten. Bovendien zijn de externe financieringsmogelijkheden aan strengere voorwaarden onderworpen na het uitbreken van de financiële crisis. In die zeer sombere context zouden de bedrijfsinvesteringen (in volume) sterk terugvallen (-5,2 %).

In 2010 zou het volume van de bedrijfsinvesteringen voor het tweede opeenvolgende jaar dalen (-1 %), maar in mindere mate dan in 2009. Dat resultaat weerspiegelt een tegengestelde evolutie van de verschillende elementen die de ondernemingen in aanmerking nemen in hun beslissing om al dan niet te investeren. De afzetperspectieven die nochtans gunstiger zijn dan in 2009 blijven kwetsbaar. De toegang tot extern krediet zou onderworpen blijven aan strengere voorwaarden dan voor het losbarsten van de bankencrisis. Het eigen financie-

-
1. In nominale termen.
  2. Bij 'ondernemingen' gaat het, tenzij anders vermeld, om alle bedrijfstakken behalve 'Openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen', 'Onderwijs' en 'Particuliere huishoudens met werknemers'. Dit concept stemt overeen met onze definitie van 'marktbedrijfstakken'.
  3. Het bruto-exploitatietoetschot van de ondernemingen uitgedrukt in procent van de bruto toegevoegde waarde van de ondernemingen. Deze rendabiliteitsindicator werd niet gecorrigeerd voor het inkomen van de zelfstandigen.

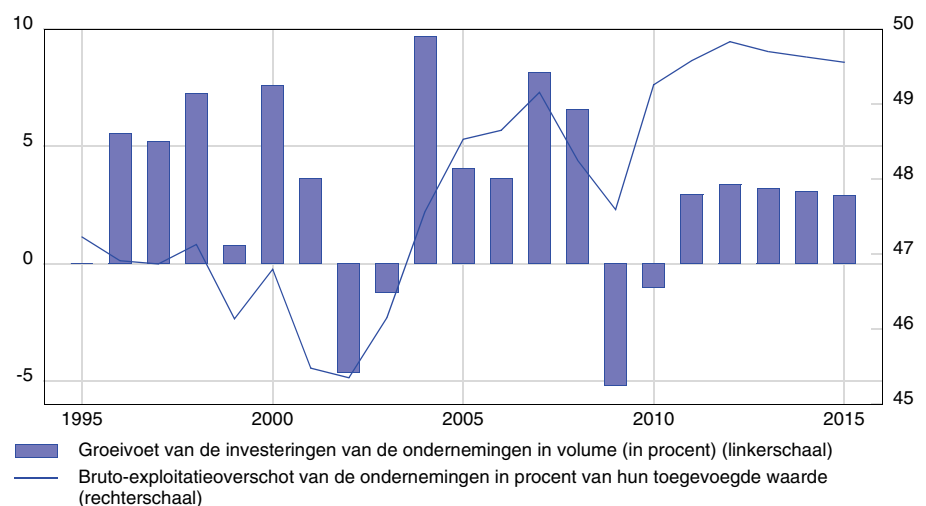
ringsvermogen van de ondernemingen zou daarentegen verhogen. Ondanks de nieuwe stijging van de energieprijzen die de ruilvoet en bijgevolg de winstmarges doet afbrokkelen, zou de rendabiliteit van de ondernemingen duidelijk toenemen dankzij de combinatie van een uitgesproken daling van de reële uurloonkosten (-0,8 %) en een forse stijging van de uurproductiviteit (2 %). De rentevoeten zouden opnieuw dalen en zich op een relatief laag niveau handhaven.

Het jaar 2011 zou (net zoals 2012) een overgangsjaar zijn en de terugkeer inluiden naar een stabiele trendmatige groei. Het vooruitzicht van een krachtige groei van de binnen- en buitenlandse vraag zou bevestigd worden en de investeringen aanzwengelen. De interne financieringsmogelijkheden voor investeringsprojecten zouden opnieuw verbeteren door de verdere verhoging van de rendabiliteit van de ondernemingen, dankzij de stagnering van de reële uurloonkosten van de ondernemingen en de toename van de productiviteit (1,0 %). De rentevoeten zouden echter gestaag stijgen. In die context zou de volumegroei van de investeringen 3 % bereiken in 2011.

In 2012 zou de reële lange rente aanzienlijk toenemen, waardoor de kosten voor de productiefactor kapitaal toenemen. Dankzij het behoud van een gematigde loongroei (groei van de reële uurloonkosten met 0,6 %) en een vrij sterke productiviteitsgroei (1,4 %) zou de rendabiliteit van de ondernemingen voor het derde opeenvolgende jaar stijgen en een recordhoogte bereiken (zie figuur 10 en afdeling D). De investeringen van de Belgische ondernemingen zouden toenemen met 3,4 % in volume in 2012.

Vanaf 2013 zou de reële groei van de bedrijfsinvesteringen schommelen rond de trendgroei. Over de periode 2013-2015 zou de groei gemiddeld 3,1 % per jaar bedragen, of een toename die gelijk is aan het gemiddelde over de periode 1980-2008. Die evolutie weerspiegelt een stabilisering van de afzetperspectieven en van de langetermijnrente. De rendabiliteit van de ondernemingen zou licht afnemen maar op een hoog niveau blijven. De productiviteitswinsten (die gemiddeld 1,4 % per jaar zouden bedragen tijdens de periode 2013-2015) zouden de versneling van de reële uurloonkosten immers vrijwel compenseren (groei van gemiddeld 1,5 % per jaar tijdens de periode 2013-2015) en dus de reële stijging van de loonkosten per eenheid product beperken.

FIGUUR 10 - Evolutie van de investeringen van de ondernemingen en hun rendabiliteit

Duidelijke vertraging van de investeringsactiviteit in woningen in vergelijking met het recente verleden, vooral in het begin van de projectieperiode.

Na een zeer sterke groei tijdens de periode 2003-2006 (gemiddelde jaarlijkse reële groei van 6,4 %), zijn de investeringen in woningen van de gezinnen drie jaar op rij gedaald (-0,8 % in 2007, -1,6 % in 2008 en -2,8 % in 2009). De toename van de hypothecaire rentevoeten in 2007, na enkele jaren waarin de rente zeer laag was, vormt hiervoor een verklaring. De terugval van de afgelopen twee jaar werd versterkt door de bijzonder ongunstige economische context en de grote onzekerheid die woog op beslissingen om grootschalige en langdurige projecten zoals de bouw of renovatie van een woning op te starten. Bovendien hebben de banken de toekenningsvoorwaarden voor hypothecaire kredieten verstrengd. Daarbovenop komt in 2008 nog de terugval van het financieel vermogen van de gezinnen als gevolg van de bankencrisis. In 2009 werd de daling van de investeringen in woningen beperkt door de tijdelijke btw-verlaging voor de bouwsector.¹

Ondanks de daling van de hypothecaire rentevoeten, die zich reeds in 2009 inzetten, zou het volume van de investeringen in woongebouwen verder terugvallen in 2010 (-2 %). De toename van de werkloosheid en het verlies aan koopkracht zouden de gezinnen immers niet aansporen tot investeren.

Dankzij het gunstiger economisch klimaat in 2011 zouden de investeringen in woongebouwen opnieuw aanknopen met een – weliswaar bescheiden – positieve groei (0,3 %). De (lichte) stijging van de hypothecaire rentevoeten, de verdere toename van de werkloosheidsgraad en de eerder gematigde toename van het reëel beschikbaar gezinsinkomen zouden echter een tegenwicht vormen voor de meer gunstige economische vooruitzichten.

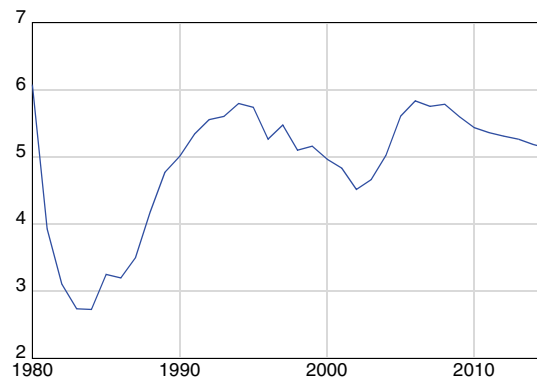
In 2012 zou de toename van de hypothecaire rentevoeten (van 4,8 % tot 5,5 %) niet verhinderen dat de groei van de investeringen in woongebouwen aantrekt (1,7 %), na een zeer zwakke groei gedurende vijf jaar. De lichte daling van de werkloosheidsgraad, na drie opeenvolgende jaren van stijging, en een vrij dynamische groei van de koopkracht zouden daar eveneens toe bijdragen.

Vanaf 2013 zou de volumegroei van de investeringen in woongebouwen gemiddeld 1,3 % per jaar bedragen door een stabilisering van de financieringskosten, een gelijkmatige toename van de koopkracht van de gezinnen en een herstel van het consumentenvertrouwen (de werkloosheidsgraad, één van de indicatoren van dat vertrouwen, daalt tussen 2013 en 2015). Die groei is vergelijkbaar met die uit het recente verleden (gemiddeld 1,2 % per jaar tijdens de periode 1995-2008).

---

1. Eén van de maatregelen van het Belgische relanceplan is de tijdelijke verlaging van het btw-tarief tot 6 % voor nieuwbouw, renovatiewerkzaamheden en sociale huisvesting. Voor nieuwbouw is die btw-verlaging beperkt tot een schijf van 50 000 euro. Die maatregel was oorspronkelijk van toepassing op de bouwaanvragen die voor eind 2009 werden ingediend, maar werd verlengd met drie maanden.

FIGUUR 11 - Investerings in woongebouwen
(in procent van het bbp)

Het nominaal aandeel van de investeringen in woongebouwen in het bbp zou continu dalen tijdens de projectieperiode, van 5,6 % in 2009 tot 5,1 % in 2015. Ondanks die krimp zou het aandeel op een hoger niveau blijven dan vóór de periode 2003-2006, toen de investeringen in woongebouwen een zeer dynamische groei kenden (aandeel van 4,5 % in 2002, zie figuur 11).

De groei van de overheidsinvesteringen wordt sterk beïnvloed door de cyclus van de gemeenteraadsverkiezingen.

De groei van de overheidsinvesteringen wordt in belangrijke mate beïnvloed door het investeringsbeleid van de lokale overheden¹, dat doorgaans nauw verbonden is met de kalender van de gemeenteraadsverkiezingen. De lokale overheden drijven hun investeringen op in het vooruitzicht van de gemeenteraadsverkiezingen, om die nadien terug te schroeven.

Met een volumegroei van 9,6 %, hebben de overheidsinvesteringen in 2009 de economische groei ondersteund en enigszins de terugval van de investeringsuitgaven van de gezinnen en de ondernemingen gecompenseerd. Overeenkomstig het Belgisch relanceplan om de economische groei te ondersteunen, werden verschillende investeringsprojecten van de overheid immers versneld uitgevoerd.

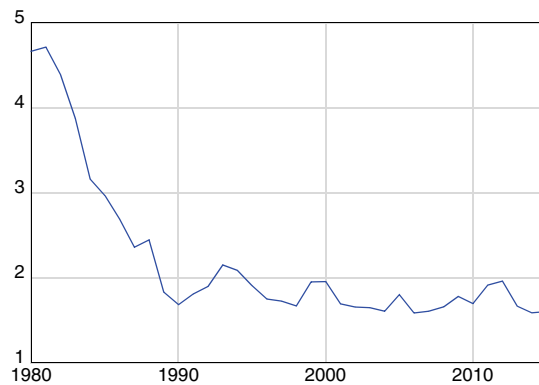
Dit jaar zouden de overheidsinvesteringen echter inkrimpen (-2,9 % in volume). Dat komt onder meer doordat de gemeenschappen en de gewesten hun investeringen aanzienlijk terugschroeven. Anderzijds zouden de lokale overheden hun investeringen opdrijven in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2012.

Die investeringsinspanningen van de lokale overheden zouden verder versterkt worden in 2011 en 2012 (groei van de totale overheidsinvesteringen van respectievelijk 15,7 % en 5,2 %).

Tot slot zou het volume van de overheidsinvesteringen in de postelectorale jaren 2013 en 2014 dalen (respectievelijk -12,9 % en -2,4 %) alvorens opnieuw op te veren tijdens het laatste projectiejaar (3,3 %).

1. In nominale termen vertegenwoordigen de lokale overheden ongeveer 45 % van de totale overheidsinvesteringen. De gemeenschappen en de gewesten zijn de andere deelsector die verantwoordelijk is voor een belangrijk deel van de totale overheidsinvesteringen (iets minder dan 40 %).

FIGUUR 12 - Overheidsinvesteringen
(in procent van het bbp)

Het aandeel van de overheidsinvesteringen in het bbp blijft laag sinds de structurele daling in de jaren tachtig (zie figuur 12). In de projectieperiode stijgt het aandeel enigszins tussen 2008 (1,7 %) en 2012 (2,0 %) alvorens in 2015 opnieuw te dalen tot zijn niveau van 2007 (1,6 %). Die percentages blijven duidelijk onder het gemiddelde van de eurozone, dat in 2008 2,5 % bedroeg.

c. Overheidsconsumptie

Op middellange termijn en bij ongewijzigd beleid wordt het aandeel van de overheidsconsumptie in het bbp op een historisch hoog niveau gehandhaafd.

In 2009 waren de overheidsinvesteringen en de overheidsconsumptie de enige componenten van het bbp die een positieve groei lieten optekenen. Het volume van de overheidsconsumptie is gestegen met 1,5 %, een duidelijke vertraging in vergelijking met 2007 (2,6 %) en 2008 (3,3 %). Die toename was vooral het gevolg van de groei van de uitgaven voor gezondheidszorg¹ (groei van 5,5 % in volume). De groei van de loonmassa² was vrij gematigd (0,8 %), terwijl de netto-aankoop van goederen en diensten daalde (-3,1 %).

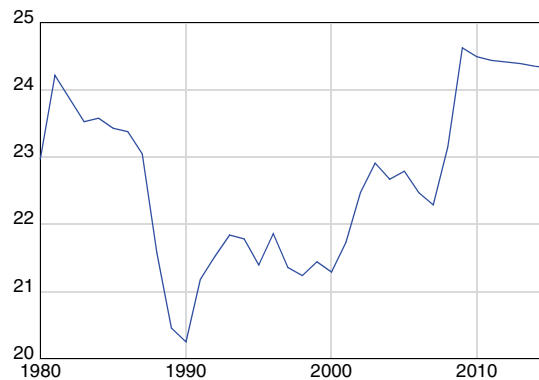
De situatie in 2010 en 2011 zou zeer sterk lijken op die in 2009: de groei van de totale overheidsconsumptie in volume (respectievelijk 1,5 % en 1,2 %) zou opnieuw in ruime mate ondersteund worden door die van de uitgaven voor gezondheidszorg (respectievelijk 4 en 3,3 %) en, in mindere mate, door de loonmassa (respectievelijk 1,1 % en 1,4 %), terwijl de netto-aankoop van goederen en diensten verder zou dalen (respectievelijk -4,7 % en -7,2 %).

In 2012 zou de groeiversnelling van de overheidsconsumptie (2,2 %) vooral voortvloeien uit de duidelijke heropleving van de groei van de netto-aankoop van goederen en diensten (4 %) ³.

Vanaf 2013 zou de groei van de overheidsconsumptie in volume schommelen rond 2 %. De groei van de uitgaven voor gezondheidszorg (gemiddeld 3,6 % over de periode 2013-2015) zou systematisch hoger zijn dan die van de totale overheidsconsumptie, in tegenstelling tot de toename van de loonmassa (1,5 %) en de netto-aankoop van goederen en diensten (0 %).

1. Meer bepaald gaat het om sociale uitkeringen in natura. Die bestaan hoofdzakelijk uit uitgaven voor gezondheidszorg.
2. Het begrip loonmassa dient hier in ruime zin begrepen te worden (met inbegrip van de fictieve bijdragen die vooral de ambtenarenpensioenen, de kinderbijslag van de ambtenaren en de terbeschikkingstellingen).
3. Vooral naar aanleiding van de daling in 2012 van de verkoop van goederen en diensten, die ruimschoots wordt verklaard door het op kruissnelheid komen van de bijdragen die door de financiële instellingen worden betaald aan het bijzonder beschermingsfonds voor deposito's.

FIGUUR 13 - Overheidsconsumptie
(in procent van het bbp)

Het nominaal aandeel van de overheidsconsumptie in het bbp is sterk toegenomen in 2008 en 2009, nl. van 22,3 % in 2007 tot 23,2 % in 2008 (of 2,7 procentpunt meer dan het gemiddelde van de eurozone) en tot 24,6 % in 2009. Dat historisch record (de vorige piek werd bereikt in 1981 en bedroeg 24,2 %, zie figuur 13) zou vrijwel stand houden tot op het einde van de projectieperiode (aandeel van 24,3 % in 2015). We wijzen er evenwel op dat deze projectie tot stand kwam in de veronderstelling van een ongewijzigd beleid. De verschillende componenten van de overheidsconsumptie worden geanalyseerd in hoofdstuk V.

4. Evolutie per bedrijfstak

De economische recessie heeft de bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid, 'vervoer en communicatie' en 'handel en horeca' het hardst getroffen.

De bedrijfstakken die het zwaarst getroffen werden door de economische recessie, meer bepaald de productie van 'intermediaire goederen' en 'uitrustingsgoederen', lieten in 2009 een volumedaling van hun toegevoegde waarde van ongeveer 9 % optekenen, nadat hun toegevoegde waarde reeds licht daalde (voor de 'uitrustingsgoederen', -0,3 %) of stagneerde (voor de 'intermediaire goederen', 0,2 %) in 2008. Die bedrijfstakken, die een groot deel van hun productie exporteren, werden voluit getroffen door de inzinking van de buitenlandse vraag. De duidelijke inkrimping van de investeringsvraag woog ook zwaar op de bedrijfstak 'uitrustingsgoederen'. De derde tak van de verwerkende nijverheid, nl. de 'verbruiksgoederen', zag zijn toegevoegde waarde eveneens sterk terugvallen (-1,1 % in 2008 en -6 % in 2009).

In de marktdiensten, die meer toegespitst zijn op de bevoorrading van de binnenlandse markt, werd ook een daling van de toegevoegde waarde in volume waargenomen in 2009 (-2,8 %), maar die was beduidend beperkter dan in de verwerkende nijverheid aangezien de binnenlandse vraag een minder uitgesproken daling liet optekenen dan de buitenlandse vraag. Binnen de marktdiensten bestaan er echter aanzienlijke verschillen. De twee meest getroffen bedrijfstakken waren 'handel en horeca' (waarvan het volume van de toegevoegde waarde gedaald is met 0,5 % in 2008 en 6,5 % in 2009, na een sterke stijging van 6,5 % in 2007) en 'vervoer en communicatie' waarvan de activiteit in 2009 is ineengestort (-5,4 %, na een groei van 2,6 % in 2008). Het volume van de toegevoegde waarde van de 'overige marktdiensten'¹ is iets minder gedaald (-2,7 %) dan het gemiddelde van de volledige economie (-3,1 %), na vier jaren van krachtige groei (gemiddeld 4,4 % per jaar tussen 2004-2008) waarin het aandeel van die bedrijfstak in de Belgische economie is toegenomen met meer dan twee procentpunt. De bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' werd vooral aangetast in 2008 (-1,5 %) en duidelijk minder in 2009 (-0,5 %).

1. Die bedrijfstak groepeert zowel de zakelijke dienstverlening (informaticediensten, consultancy, interimkantoren, enz.) als de gezinnen (sport, culturele activiteiten, enz.).

De bouwsector heeft duidelijk de gevolgen moeten dragen van de zware terugval van de investeringen van de ondernemingen en de gezinnen; de overheidsinvesteringen zijn daarentegen sterk gestegen en ondersteunden de aan deze bedrijfstak gerichte vraag. Het volume van de toegevoegde waarde van de bouwsector is in 2009 met 2,9 % gedaald, na zich nagenoeg gestabiliseerd te hebben in 2008 (-0,1 %).

Tot slot slaagden drie bedrijfstakken die minder blootgesteld zijn aan conjunctu-
rele schommelingen erin een positieve groei van hun toegevoegde waarde te
handhaven in 2009: de 'niet-verhandelbare diensten' (0,1 %), 'energie' (1,6 %) en
vooral 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (5 %).

*Opnieuw positieve, maar
toch nog vrij zwakke
groei cijfers voor alle
bedrijfstakken in 2010.*

In 2010 is er een opmerkelijk herstel van de buitenlandse vraag, in tegenstelling
tot de binnenlandse vraag die veel trager herneemt. De verwerkende nijverheid
zou van die buitenlandse vraagtoename profiteren om een stijging van de groei
van de toegevoegde waarde (1,2 %) te laten optekenen. De groei van de bedrijfstak-
takken 'bouw' (0,7 %), 'vervoer en communicatie' (0,7 %), 'verbruiksgoederen'
(0,8 %) en 'krediet en verzekeringen' (0,9 %) zou nog steeds vrij zwak zijn. De be-
drijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' zou
daarentegen opnieuw een zeer dynamische groei kennen (3,7 %) en nog groten-
deels de groei van 2010 ondersteunen, zoals dat ook reeds het geval was in 2009.
De verwachte activiteit van deze bedrijfstak is grotendeels gekoppeld aan de pro-
jectie van de gezondheidsuitgaven, beschreven in hoofdstuk V.

*In 2011 groeiversnelling
van de activiteit in de
bedrijfstakken 'bouw',
'vervoer en communicatie'
en 'overige marktdiensten'.*

Op macro-economisch vlak wordt 2011 gekenmerkt door een versnelling van de
binnenlandse vraag en door een vertraging van de uitvoergroei ten opzichte van
2010. Die macro-economische evolutie heeft uiteraard implicaties voor de activi-
teit van de verschillende bedrijfstakken. Door de stijging van de binnenlandse
vraag versnelt de groei van de activiteit van de bedrijfstakken 'vervoer en com-
municatie', 'krediet en verzekeringen' en 'overige marktdiensten'. De
volumegroei van de toegevoegde waarde van de marktdiensten zou toch quasi
gelijk zijn in 2010 (1,9 %) en 2011 (2,1 %) door de sterke achteruitgang in 2011 van
de groei van de toegevoegde waarde van de bedrijfstakken 'gezondheidszorg en
maatschappelijke dienstverlening' (2 %) en, in mindere mate, 'handel en horeca'
(1,5 %). De bouwsector (2,1 %) zou voordeel halen uit het herstel van de investe-
ringen. Rekening houdend met de zwakkere uitvoergroei, zou de groei van de
bedrijfstakken die sterk gericht zijn op de buitenlandse markt, zoals 'intermedi-
aire goederen' en 'uitrustingsgoederen' (licht) dalen ten opzichte van 2010.

*Vanaf 2012 laten de
bedrijfstakken opnieuw een
groei van de toegevoegde
waarde optekenen die meer
overeenstemt met de
evoluties uit het verleden.*

Vanaf 2012 zouden de verschillende bedrijfstakken een groei laten optekenen die
meer conform is met de evoluties uit het verleden door de terugkeer naar een
meer gelijkmatige dynamiek voor de verschillende componenten van de econo-
mische groei.

De toegevoegde waarde van de marktdiensten zou krachtig blijven groeien tij-
dens de periode 2012-2015 (2,8 % in volume), net zoals in de periode 1995-2008
(2,6 %). Hun aandeel in de structuur van de Belgische toegevoegde waarde zou
blijven groeien in de projectie (van 60,6 % van de totale toegevoegde waarde in
volume in 2008 tot 62,3 % in 2015). Van de marktdiensten zou de bedrijfstak 'ver-
voer en communicatie' de sterkste gemiddelde jaarlijkse groei laten optekenen
(3,4 %). Die bedrijfstak wordt immers gunstig beïnvloed door de verdere ontwik-
keling van het openbaar vervoer (vooral het Gewestelijk ExpresNet, GEN) en door

de toename van de uitgaven voor communicatie. Daarna volgen 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (3,3 %), ondersteund door een dynamische groei van de gezondheidsuitgaven in een context van vergrijzing van de Belgische bevolking, en de 'overige marktdiensten' (3 %) die de belangrijkste bijdrage hebben geleverd aan de Belgische economische groei tijdens de jaren die voorafgingen aan de crisis.

Tijdens de periode 2012-2015 zou het volume van de toegevoegde waarde van de verwerkende nijverheid stijgen met gemiddeld 1,6 %, of een groeitempo dat vergelijkbaar is met de periode 1995-2008 (1,8 %). Het aandeel van de verwerkende nijverheid zou in de projectie afnemen van 17,1 % van de totale toegevoegde waarde in volume in 2008 tot 15,6 % in 2015.

De verwachte activiteitsgroei van de bedrijfstakken 'bouw' (gemiddeld 2,6 % tijdens de periode 2012-2015) en 'uitrustingsgoederen' (gemiddeld 1,7 %) vindt zijn oorsprong in de vraag naar uitrustingsgoederen van de overige bedrijfstakken en de overige institutionele sectoren (gezinnen en overheid) van de Belgische economie. Die vraag zou na 2011 vrij sterk aantrekken, na twee opeenvolgende jaren van verzwakking.

Met een gemiddelde groei (1,3 %) die lager is dan die van de toegevoegde waarde van alle bedrijfstakken (2,3 %), daalt het aandeel van de niet-verhandelbare diensten in de totale toegevoegde waarde tussen 2012 en 2015 (van 13 % in 2011 tot 12,5 % in 2015). Dat was eveneens het geval tijdens de periode 1995-2008.

TABEL 6 - Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen
(in procent)

	Structuur in lopende prijzen			Structuur in volume (referentiejaar 2000)			Jaarlijkse gemiddelde groeivoet (in volume)	
	2001	2008	2015	2001	2008	2015	2004- 2009	2010- 2015
Landbouw	1,3	0,7	0,7	1,3	1,1	1,1	-0,1	1,6
Energie	3,1	2,7	3,0	3,0	3,1	3,0	3,1	0,6
Verwerkende nijverheid	18,1	15,2	13,7	18,8	17,1	15,6	-0,4	1,4
- Intermediaire goederen	7,2	6,7	5,9	7,6	6,8	6,2	-0,9	1,4
- Uitrustingsgoederen	4,4	3,3	2,9	4,5	3,7	3,3	-1,8	1,6
- Verbruiksgoederen	6,5	5,3	4,8	6,7	6,6	6,1	1,0	1,4
Bouw	4,9	5,3	4,8	5,0	5,1	5,2	2,5	2,2
Marktdiensten	58,8	62,1	63,9	58,5	60,6	62,3	1,7	2,5
- Vervoer en communicatie	8,1	8,3	7,6	8,1	7,8	8,0	0,2	2,7
. Vervoer per spoor	0,8	0,3	0,3	0,9	0,4	0,5	-10,3	4,5
. Stads- en wegvervoer	2,0	1,9	1,7	2,0	1,6	1,7	-0,9	3,3
. Vervoer over water en luchtvaart	0,2	0,4	0,2	0,2	0,3	0,3	1,5	2,3
. Vervoersondersteunende activiteiten en communicatie	5,0	5,7	5,4	5,1	5,3	5,3	1,1	2,5
- Handel en horeca	13,6	14,5	14,0	13,5	13,8	13,2	0,2	1,9
- Krediet en verzekeringen	5,6	5,2	4,5	5,9	6,3	6,5	2,6	2,1
- Gezondheidszorg en maatschappelijke dienst- verlening	6,7	7,4	8,5	6,6	6,3	7,2	2,1	3,1
- Overige marktdiensten	24,9	26,7	29,3	24,4	26,5	27,5	2,8	2,7
Niet-verhandelbare diensten	13,7	14,0	13,9	13,5	12,8	12,5	0,8	1,1
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	1,3	2,1

Op middellange termijn worden de meeste jobs gecreëerd in de dienstensector.

De macro-economische en sectorale evolutie van de werkgelegenheid wordt gedetailleerd besproken in hoofdstuk IV (afdeling C). Slechts enkele belangrijke elementen worden hieronder aangehaald.

Traditioneel volgt de evolutie van de werkgelegenheid met enige vertraging die van de economische activiteit. In 2009 daalde de toegevoegde waarde van alle bedrijfstakken met 3,1 %, terwijl de totale werkgelegenheid 'slechts' daalde met 0,5 %. Dat globale cijfer verhult echter belangrijke verschillen. De werkgelegenheid in de verwerkende nijverheid, die vanaf eind 2008 zware klappen kreeg door de inzinking van de buitenlandse vraag, daalde met 4,4 % in 2009. Tegelijk steeg de totale werkgelegenheid van de marktdiensten nog lichtjes (0,2 %). Dat resultaat is evenwel niet representatief voor de prestaties van elke individueel beschouwde bedrijfstak van de marktdiensten: terwijl 'vervoer en communicatie' en 'krediet en verzekeringen' reeds aanzienlijke verliezen leden in 2009 (respectievelijk -1,7 en -2 %), is de werkgelegenheid van 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening', waarvan de activiteit weinig onderhevig is aan internationale conjunctuurschommelingen, duidelijk toegenomen (3 %). De 'overige marktdiensten' kenden ook een positieve groei van hun werkgelegenheid in 2009 (0,3 %), maar die is volledig toe te schrijven aan de component 'zelfstandigen' in de werkgelegenheid (stijging met 1,6 %, terwijl de bezoldigde werkgelegenheid reeds daalde met 0,5 %) en aan de toename van de dienstenchequebanen (+13 000 eenheden in 2009). Het is ook dankzij een toename van de zelfstandigen dat de bouwsector zijn verliezen heeft kunnen beperken in 2009 (-0,5 %). De stijging van de werkgelegenheid bij de overheid (0,5 %) heeft ook het verlies aan arbeidsplaatsen kunnen milderen in 2009.

2010 zou het somberste jaar zijn in termen van werkgelegenheidsverlies (-0,7 %). Slechts drie bedrijfstakken zouden kunnen ontsnappen aan een inkrimping van het aantal arbeidsplaatsen: de 'niet-verhandelbare diensten' (0 %), 'energie' (2,1 %) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (2,9 %). Die laatste bedrijfstak zou in belangrijke mate de totale werkgelegenheid in de marktdiensten ondersteunen. De daling van de werkgelegenheid in de marktdiensten (-0,1 %) is beduidend kleiner dan in de verwerkende nijverheid (-5,2 %). Binnen de marktdiensten zou de bedrijfstak 'vervoer en communicatie' de sterkste daling in relatieve termen laten noteren (-2 %), op de voet gevolgd door de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' (-1,9 %).

Gecumuleerd over de jaren 2009 en 2010 zouden in de verwerkende nijverheid iets meer dan 55 000 arbeidsplaatsen verloren gaan. Tegelijk zou de werkgelegenheid in de marktdiensten met bijna 3 000 eenheden toenemen. Wanneer we de dienstenchequebanen niet meerekenen, zou de werkgelegenheid in de marktdiensten met bijna 18 000 eenheden dalen.

Ondanks de herneming van de activiteit (die reeds begon vanaf 2010) zou de werkgelegenheid in 2011 slechts licht toenemen (0,2 %) als gevolg van de vertraagde reactie op het activiteitsverloop. Vanaf 2012 zou de werkgelegenheid evolueren naar een groei in de buurt van zijn trendgroei (gemiddeld 1,1 % per jaar tijdens de periode 2012-2015). De projectie bevestigt een terugkeer naar de voor de recessie waargenomen trends: de werkgelegenheid zou op middellange termijn verder toenemen in de diensten (met uitzondering van 'krediet en verzekeringen', waar ze stagneert) en in de bouw. In de verwerkende nijverheid, de landbouw en de energiesector zou de werkgelegenheid verder afnemen. Zoals tijdens de periode 2004-2008 zou de werkgelegenheid opnieuw het sterkst

toenemen in de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (inclusief dienstencheque- en PWA-banen) (+80 000 eenheden tussen 2012 en 2015) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (+49 000 eenheden).

Het verschil tussen de productiviteitsgroei per uur van de industrie en die van de dienstensector blijft groot in de projectie.

De gemiddelde jaarlijkse productiviteitsgroei per uur in de marktbedrijfstakken tijdens de periode 2004-2009 bedroeg 0,6 % (zie tabel 7), maar werd sterk beïnvloed door de val van de productiviteit in 2009 (-1,5 %). De periode 2010-2015 bevat echter het jaar 2010 waarin de productiviteitsgroei een enorme boost zou krijgen (2 %). Vanaf 2011 zou de productiviteitsgroei per uur van de ondernemingen jaarlijks gemiddeld 1,3 % bedragen, wat dicht in de buurt ligt van de groei in de periode 1998-2003 (1,2 %).

De productiviteitsgroei van de industriële bedrijfstakken is veel hoger dan die van de diensten. Hierdoor kan de industrie, die gevoeliger is voor de internationale concurrentie, de stijging van de loonkosten per eenheid product beperken. Tijdens de periode 1998-2008 was de gemiddelde stijging van de productiviteit per uur veel groter in de industriële bedrijfstakken (2,1 %) dan in de marktdiensten (0,7 %). Dat verschil is nog meer uitgesproken indien enkel de bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid in beschouwing worden genomen (2,5 %). Het is ook interessant om die periode op te splitsen in twee subperiodes (1998-2003 en 2004-2008). Daaruit blijkt dat de groei van de productiviteit zeer stabiel is: in de industrie is de groei van de productiviteit met respectievelijk gemiddeld 2 % en 2,1 % per jaar gestegen, in de verwerkende nijverheid respectievelijk met gemiddeld 2,6 % en 2,3 % per jaar en in de marktdiensten respectievelijk met 0,8 % en 0,6 %. Wanneer men de marktdiensten met uitzondering van de dienstenchequebanen, die gekenmerkt worden door een zeer lage productiviteitsgroei, beschouwt, bedraagt de toename 0,9 % over beide subperiodes.

Op middellange termijn zou de snellere stijging van de productiviteit in de industrie dan in de marktdiensten behouden blijven. De grootteorde van het groeiverschil zou zich bovendien stabiliseren op een niveau dat heel dicht aansluit bij dat van de laatste jaren.

De marktdiensten omvatten zeer heterogene activiteiten (zowel in termen van gevoeligheid voor internationale concurrentie als in termen van arbeidsintensiteit), wat uiteenlopende ontwikkelingen kan verbergen. Zo zou de bedrijfstak 'overige marktdiensten' (die de dienstenchequebanen omvat) gemiddeld een zeer geringe stijging van de arbeidsproductiviteit laten optekenen. De productiviteitsgroei in de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' zou daarentegen, zoals in het verleden, veel hoger zijn dan voor het geheel van de marktdiensten en zelfs hoger dan in de industrie.

TABEL 7 - Evolutie van de arbeidsproductiviteit per uur in de ondernemingen
(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten in procent)

	1998-2003	2004-2008 ^a	2004-2009	2010-2015
Landbouw	1,5	0,8	0,9	2,6
Industrie	2,0	2,1	1,8	2,3
- waaronder verwerkende nijverheid	2,6	2,3	1,9	3,0
Marktdiensten	0,8	0,6	0,1	1,1
- Vervoer en communicatie	2,7	1,5	0,7	2,1
- Handel en horeca	1,0	1,0	-0,1	1,6
- Krediet en verzekeringen	4,2	4,8	4,2	2,8
- Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,6	-0,4	0,1	0,5
- Overige marktdiensten (inclusief de dienstencheques en de PWA-banen)	-1,1	-0,7	-0,8	0,6
Totaal	1,2	1,0	0,6	1,4

a. Gelet op het bijzondere karakter van 2009, leek het ons interessant om voor de recent waargenomen periode zowel het periodegemiddelde met het jaar 2009 (2004-2009) als het periodegemiddelde zonder het jaar 2009 (2004-2008) te tonen.

C. Prijzen en kosten

Na een piek midden 2008 als gevolg van de forse stijging van de grondstoffenprijzen is de Belgische inflatie sterk gedaald in 2009 en was ze zelfs negatief gedurende een groot deel van het jaar. De inflatie zou in 2010 hernemen onder invloed van de stijgende grondstoffenprijzen. Op middellange termijn zou de groei van de deflator van de particuliere consumptie onder 2 % blijven, een grens die door de ECB als verenigbaar met prijsstabiliteit wordt beschouwd.

Nulinflatie in 2009...

Na een forse opstoot in 2008, bedroeg de inflatie nul in 2009. Gedurende een aanzienlijke periode in het voorbije jaar was ze zelfs negatief. Dit verschijnsel van negatieve inflatie, dat zich sinds 1960 niet meer voordeed, wordt volledig verklaard door de val van de energiegroondstoffenprijzen. In het kielzog van het recente herstel van de olieprijs, werd de inflatie evenwel opnieuw positief. Het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen (NICP) bleef in 2009 gemiddeld stabiel, daar de terugval tijdens het eerste deel van het jaar gecompenseerd werd door het daaropvolgende herstel.

De evolutie van de deflator van de particuliere consumptie in 2008 en 2009 werd grotendeels bepaald door de belangrijke energieprijsschommelingen op de wereldmarkten.

De prijs van een vat ruwe olie bedroeg 144 dollar in de loop van juli 2008 en daalde nadien tot 34 dollar in december 2008. Vervolgens steeg de olieprijs geleidelijk en bereikte 74 dollar in december 2009. De schommelingen van de olieprijs waren dus indrukwekkend, gezien een verschil van niet minder dan 110 dollar tussen de maximumprijs in juli 2008 en de minimumprijs in december 2008 (anderzijds steeg de olieprijs tussen december 2008 en december 2009 met ruim 40 dollar).

...maar een geleidelijke toename van de inflatie in 2010.

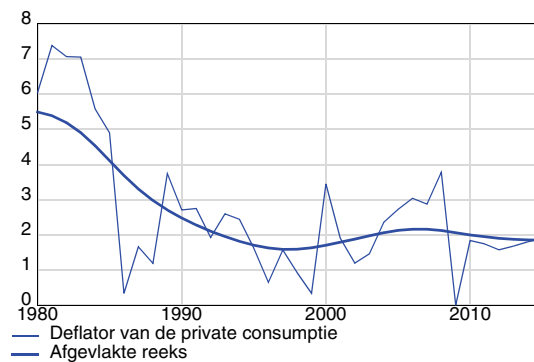
In 2010 zou de inflatie verder aanwakkeren. De stijging van de energiegroondstoffenprijzen op de internationale markten (en van de prijsnoteringen voor andere grondstoffen) zou een aanzienlijke invloed uitoefenen op de prijzen van de basisproducten. De prijzen van de door de gezinnen verbruikte energieproducten zouden aldus gemiddeld met 7,4 % stijgen in 2010 (na een daling van bijna 13 % in 2009). Als gevolg daarvan zou de inflatie geleidelijk opflakkeren en gemiddeld 1,8 % bedragen dit jaar.

Gezuiverd voor het prijsverloop van energie- en voedingsproducten¹ (met inbegrip van tabak en dranken) liet de deflator van de particuliere consumptie in 2009 tevens een duidelijke groeivertraging optekenen. In een context van groeivertraging, gevolgd door een recessie (en een uitgesproken daling van de prijzen van de basisproducten) is de 'onderliggende' inflatie teruggevallen tot gemiddeld 1,1 % per jaar. De 'onderliggende' inflatie zou in de loop van 2010 opnieuw aantrekken, maar op jaarbasis zou die stijging relatief beperkt zijn. In de context van een zeer bescheiden herstel van de economische activiteit (en een output gap die zeer negatief blijft) zou de 'onderliggende' inflatie slechts 1,2 % bedragen.

1. De evolutie van de particuliere consumptieprijzen, gezuiverd voor het prijsverloop van energie- en voedingsproducten, wordt ook aangeduid met de term 'onderliggende inflatie'.

Behoud van een gematigd inflatietempo tussen 2011 en 2015 ...

FIGUUR 14 - Prijzen van de particuliere consumptie (groeivoeten in procent)

Op middellange termijn zou de groei van de deflator van de particuliere consumptie 1,6 à 1,9 % bedragen en dus onder de 2 %-grens blijven. Die grens wordt door de ECB als verenigbaar met prijsstabiliteit beschouwd. De inflatie zou eerst licht dalen in 2011 (1,7 %) en 2012 (1,6 %) en daarna geleidelijk stijgen tot 1,9 % op het einde van de periode. De groeivertraging van de inflatie in 2011 en 2012 zou voort-

vloeien uit de stabilisering van de prijs van ruwe olie (die slechts met 4,6 dollar zou stijgen in 2011 en met minder dan 4 dollar in 2012) en, daarop aansluitend, een groeivertraging van de prijs van olieproducten¹. Gecorrigeerd voor het prijsverloop van energie- en voedingsproducten zou de inflatie echter licht aantrekken in 2011 en 2012 als gevolg van de verbetering van de conjunctuur en de geleidelijke vermindering van de (negatieve) output gap. Bij het uitblijven van een nieuwe schok op de grondstoffenprijzen, zou de binnenlandse inflatie na 2012 opnieuw geleidelijk stijgen. Ook de groei van de prijzen zonder energie- en voedingsproducten zou licht aantrekken onder impuls van een versnelling van de binnenlandse kosten.

... dankzij een beperkte stijging van de invoerprijzen en de binnenlandse kosten.

Het behoud van een gematigde inflatie op middellange termijn is vooral te danken aan de gematigde evolutie van de invoerprijzen zonder energie. Het verloop van de internationale energieprijzen zou trouwens 'neutraler' zijn: na de forse daling in 2009 en het herstel van de noteringen in 2010, zou de groei van de prijs van een vat ruwe olie duidelijk vertragen in 2011 (tot 5,7 % in nominale termen en 4,2 % in reële termen) en vervolgens ongeveer 3 % in reële termen bedragen. De voedingsgrondstoffenprijzen zouden stabiel blijven in reële termen (na een sterke daling in 2009 en een duidelijke heropleving in 2010 en 2011). Het relatief gematigd verloop van de binnenlandse kosten zou de inflatie mee stabiliseren. Ten slotte zou ook het behoud van een negatieve output gap tot het einde van de periode de groei van de prijzen afremmen.

De evolutie van de grondstoffenprijzen wordt weerspiegeld in het binnenlands prijsverloop.

Het verloop van de prijzen van de particuliere consumptie per categorie weerspiegelt grotendeels de evolutie van de grondstoffenprijzen (voor energie en voeding) die hierboven beschreven wordt (cf. tabel 8).

De prijsstijging van de categorie 'voeding-dranken-tabak', die in 2007 en 2008 duidelijk versnelde (gemiddelde jaarlijkse stijging van 5 %), daalde gevoelig vanaf 2009 en zou gemiddeld 1,9 % bedragen in de projectie, tegenover 3,2 % voor de periode 2004-2009.

De groei van de energieprijzen zou gemiddeld meer gematigd zijn tijdens de projectieperiode dan tijdens de periode 2004-2009. Bovendien zouden de prijsstijgingen zich vooral voordoen in het begin van de periode (gemiddelde

1. De prijs van aardgas, die in 2010 nog een lichte daling vertoont, zou in 2011 een duidelijke stijging ondergaan en nadien een meer gematigd groeitempo aannemen.

groei van 5,9 % in 2010 en 2011) en gemiddeld 2,1 % bedragen tijdens de rest van de projectieperiode.

Algemeen genomen zou de groei van de dienstenprijzen ook vertragen. Zo zou de groei van de prijzen van de overige diensten opnieuw ruimschoots onder 2 % duiken, gekoppeld aan een sterke daling van de ingevoerde kosten in 2009 en de zeer slechte conjunctuur tijdens de periode 2008-2010.

TABEL 8 - Prijzen van de particuliere consumptie
(jaarlijkse gemiddelde groeivoeten in procent)

	1981-1990	1991-1995	1996-2003	2004-2009	2010-2015
Macro-economische deflator	4,2	2,2	1,5	2,5	1,8
- Voeding, dranken, tabak	4,1	0,5	2,0	3,2	1,9
- Overige goederen	4,5	1,6	1,1	1,0	1,4
- Huur	5,0	3,8	1,8	2,0	2,0
- Overige diensten	4,1	2,9	1,1	2,4	1,5
- Energie	3,2	1,2	2,7	5,8	3,4
Macro-economische deflator, voeding, drank, tabak en energie niet meegerekend	4,4	2,8	1,3	2,1	1,6
Nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen	4,7	2,4	1,6	2,0	1,7

De daling van de bijdrage van de binnenlandse kosten tot de inflatie in 2009 was slechts tijdelijk; bijdrage opnieuw hoger van 2010 tot 2015.

Hoewel de bijdrage van de binnenlandse kosten tot de ontwikkeling van de prijzen van de finale vraag gemiddeld meer bedroeg dan 1 procentpunt tijdens de periode 2004-2009, werd 2009 gekenmerkt door een gevoelige afname van die bijdrage (tot slechts 0,6 procentpunt). Die weliswaar beperkte daling zou slechts tijdelijk zijn, aangezien, vanaf 2010, de groei van de binnenlandse kosten opnieuw zou stijgen en hun bijdrage tot de inflatie zou uitkomen op ongeveer 0,9 procentpunt voor de periode 2010-2015 (zie tabel 9).

Sterke stijging van de loonkosten per eenheid product in 2009, aanzienlijke daling in 2010 en vervolgens opnieuw een stijging die in lijn ligt met de historische trend.

In de context van de zeer ongunstige economische situatie van 2009, had men zich kunnen verwachten aan een uitgesproken terugval van de binnenlandse prijzen en een ruimschoots negatieve inflatie. Dat is niet het geval geweest aangezien de loonkosten per eenheid product sterk toenamen (terwijl alle andere componenten van de binnenlandse kosten daalden). De loontrekkenden hebben in 2009 immers geprofiteerd van de vertraagde reactie van de automatische loonindexering op de forse toename van de gezondheidsindex in 2008. De groei van de reële uurloonkosten bedroeg 2,6 % in 2009 (na een daling in 2008!) en de stijging van de loonkosten per eenheid product bedroeg 4,3 % (als gevolg van de daling van de toegevoegde waarde van de ondernemingen in 2009). Over het geheel genomen bleef de bijdrage van de loonkosten tot de groei van de binnenlandse kosten aanzienlijk en compenseerde ze de negatieve bijdragen van de andere factoren.

Het jaar 2010 kondigt zich totaal anders aan. De loontrekkenden zouden slechts een beperkte indexering genieten (in bepaalde sectoren zouden de lonen zelfs negatief geïndexeerd worden) en de loonsverhogingen vóór indexering zouden nagenoeg nihil zijn. De reële uurloonkosten alsook de loonkosten per eenheid product zouden dus dalen en de bijdrage van deze laatste tot de ontwikkeling van de binnenlandse kosten zou duidelijk negatief zijn. Na 2010 zou het groeitempo van de loonkosten geleidelijk versnellen tot meer dan 3 % in nominale

termen op het einde van de periode¹ (en ongeveer 1,5 % in reële termen). De groei van de loonkosten per eenheid product zou ook zeer gestaag toenemen (tot 2 % op het einde van de periode), maar hun bijdrage tot de groei van de binnenlandse prijzen zou gemiddeld niet meer bedragen dan 0,5 procentpunt tijdens de periode 2011-2015 (en amper 0,4 procentpunt tijdens de periode 2010-2015²). Die bijdrage ligt iets lager dan de bijdrage die tijdens de periode 2004-2009 werd opgetekend (0,6 procentpunt).

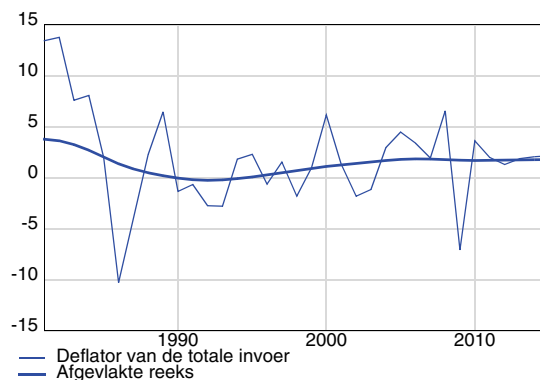
Dalende bijdrage van de niet-loongebonden factoren tot de inflatie.

Niet-loongebonden factoren hebben eveneens een invloed op de stijging van de prijzen. De bijdrage van de indirecte belastingen (na aftrek van subsidies) is geleidelijk teruggevallen van 0,3 procentpunt tussen 1991 en 1995 tot 0,1 procentpunt tussen 1996 en 2003. Tussen 2004 en 2009 werd een nulbijdrage opgetekend. Tijdens de projectieperiode zouden de netto indirecte belastingen nagenoeg niet bijdragen tot de groei van de deflator van de finale vraag (binnenlandse vraag en uitvoer), rekening houdend met de zeer beperkte voorziene verhoging van sommige indirecte belastingen (en de verhoging van sommige subsidies).

Overigens zou de bijdrage van de winstmarges per eenheid product tot de groei van de deflator van de finale vraag gemiddeld 0,5 procentpunt per jaar bedragen tijdens de projectieperiode. Die bijdrage neemt licht toe ten opzichte van de periode 2004-2009 (die periode werd weliswaar sterk beïnvloed door de zeer slechte conjunctuur en de negatieve bijdrage van de winstmarges per eenheid product tot de inflatie in het jaar 2009).

Invoerprijzen: sterke daling in 2009, geleidelijk herstel op middellange termijn.

FIGUUR 15 - Invoerprijzen
(groeivoeten in procent)

De invoerprijzen, die in 2008 nog stegen (door de sterke opstoot van grondstoffenprijzen tijdens het eerste semester), daalden duidelijk in 2009 als gevolg van de terugval van de prijzen voor olie en andere grondstoffen. In 2010 zouden de invoerprijzen opnieuw de hoogte ingaan: de olieprijs in euro zou gemiddeld 33 % hoger liggen, terwijl de prijzen van de niet-energiegebonden producten met 2 % zouden toenemen dankzij het herstel

van de internationale conjunctuur. Nadien zouden de invoerprijzen een relatief gematigd groeitempo aanhouden, in de veronderstelling dat de inflatie in de eurozone onder controle blijft en dat de grondstoffenprijzen (energie en andere) gematigd stijgen. Al bij al zouden de invoerprijzen met gemiddeld 2,1 % per jaar toenemen in de periode 2010-2015 (tegenover slechts 1,9 % tijdens de periode 2011-2015).

1. Die geleidelijke versnelling wordt verklaard door de aanpassing van de stijging van onze loonkosten aan die van het gewogen gemiddelde van onze drie voornaamste handelspartners. De stijging van de loonkosten van de drie voornaamste handelspartners van België wordt in projectie bepaald aan de hand van het basisscenario op middellange termijn van de OESO.
2. De evolutie en de samenstelling van de loonkosten worden meer in detail besproken in hoofdstuk IV.

De bijdrage van de ingevoerde kosten tot de groei van de deflator van de finale vraag, die zeer negatief was in 2009, zou aanzienlijk toenemen in 2010 (bijdrage van 1,5 procentpunt in 2010) en uiteindelijk terugvallen tot gemiddeld 0,8 procentpunt tussen 2011 en 2015. In afwezigheid van nieuwe externe schokken, zou de relatief beperkte bijdrage van de ingevoerde kosten één van de bepalende factoren zijn voor een inflatie die verenigbaar is met de doelstellingen van de ECB.

TABEL 9 - Binnenlandse kosten en invoerprijzen
(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten in procent)

	1981-1990	1991-1995	1996-2003	2004-2009	2010-2015
Nominale uurloonkosten (ondernemingen)	6,1	5,1	2,5	2,6	2,5
Nominale loonkosten per eenheid product (ondernemingen)	3,2	3,0	1,2	2,0	1,0
Invoerprijzen	3,5	-0,5	0,5	1,9	2,1
Bbp-deflator	4,1	2,7	1,4	2,0	1,6
Bijdrage tot de groei van de deflator van de finale vraag (in procentpunt)					
- Binnenlandse kosten	2,6	1,7	0,8	1,1	0,9
- Loonkosten per eenheid product	1,0	1,0	0,5	0,6	0,4
- Netto indirecte belastingen	0,3	0,3	0,1	0,0	0,0
- Overige kosten (= winstmarges)	1,2	0,4	0,2	0,4	0,5
- Invoerprijzen	1,7	-0,2	0,3	0,8	0,9

D. Institutionele sectoren

Terwijl het vorderingensaldo van België in 2008 licht negatief was door de sterke achteruitgang van de rekening van de ondernemingen, werd in 2009 opnieuw een vorderingenoverschot voor de gezamenlijke binnenlandse sectoren opgetekend. Dat herstel ging echter gepaard met een sterke achteruitgang van de overheidsrekeningen. Tijdens de projectieperiode zou het vorderingensaldo van de gezamenlijke economie grotendeels positief blijven, maar zou een groot overheidstekort aanhouden tot op het einde van de periode.

1. De grote evenwichten van de binnenlandse sectoren

Particulieren: forse toename van het brutospaaren in verhouding tot het bbp in 2009. Stabilisering op een hoog niveau in de projectieperiode.

Terwijl de spaarquote van de gezinnen (gedefinieerd als de verhouding van hun sparen t.o.v. het bbp) gevoelig daalde tussen 1995 en 2005, werd er in de daaropvolgende jaren een herstel opgetekend onder invloed van een betrekkelijk gunstige ontwikkeling van de primaire inkomens. De spaarquote daalde met 4,7 % van het bbp tussen 1995 en 2005 (met een historisch minimum van 9,1 % in 2005) en steeg met 1,3 % van het bbp tussen 2006 en 2008. In 2009, een jaar van economische recessie dat wordt gekenmerkt door een uitgesproken achteruitgang van het consumentenvertrouwen, werd een nooit geziene stijging van de spaarquote opgetekend. In één jaar tijd nam de spaarquote van de gezinnen toe met 2,6 procentpunt en bereikte ze aldus bijna de historisch hoge waarde van 1995. Door het begin van de economische herleving in 2010 en het herstel van het consumentenvertrouwen zou de spaarquote enigszins dalen maar op een hoog niveau blijven. Na 2010 zou de spaarquote zich stabiliseren in een economische context die gekenmerkt wordt door een terugkeer naar een meer regelmatige economische groei en een langzame daling van de werkloosheidsgraad.

Het vorderingensaldo van de particulieren (namelijk hun brutospaaren min hun bruto-investeringen, gecorrigeerd voor kapitaaloverdrachten) daalde eveneens fors tussen 1995 en 2005 (van 7,3 % van het bbp in 1995 tot 2,5 % in 2005) en begon zich vanaf 2006 te herstellen (dankzij de stijging van de spaarquote). Vooral in 2009, dankzij de forse toename van de spaarquote, kende het vorderingensaldo van de particulieren een sterke groei (3 % van het bbp in één jaar). In de projectieperiode zou het vorderingensaldo van de particulieren eerst licht afnemen en zich vervolgens stabiliseren op een niveau dat hoger blijft dan 5 % van het bbp (zie figuur 16).

Vennootschappen: geleidelijke verbetering van het vorderingensaldo ondanks de gelijktijdige stijging van de investeringsquote.

Terwijl het vorderingensaldo van de vennootschappen in 2008 negatief werd door de daling van hun beschikbaar inkomen (gekoppeld aan de inkrimping van het exploitatieoverschot), werd het jaar 2009 gekenmerkt door de terugkeer naar een positief vorderingensaldo van de vennootschappen. Merk echter op dat enkel de scherpe daling van de investeringsquote aan de basis ligt van dat herstel. Vanaf 2010 zouden de vennootschappen opnieuw grotere vorderingenoverschotten optekenen door de geleidelijke verbetering van hun beschikbaar inkomen (als gevolg van de heropleving van de conjunctuur). Die ontwikkeling zou zich voordoen ondanks een duidelijke herneming van de bruto-investeringen in vaste activa in verhouding tot het bbp. Op het einde van de periode zou het vorderingenoverschot van de vennootschappen 1,4 % van het bbp bereiken (zie figuur 16).

TABEL 10 - Overzicht van de verrichtingen van de grote sectoren van de economie
(in procent van het bbp)

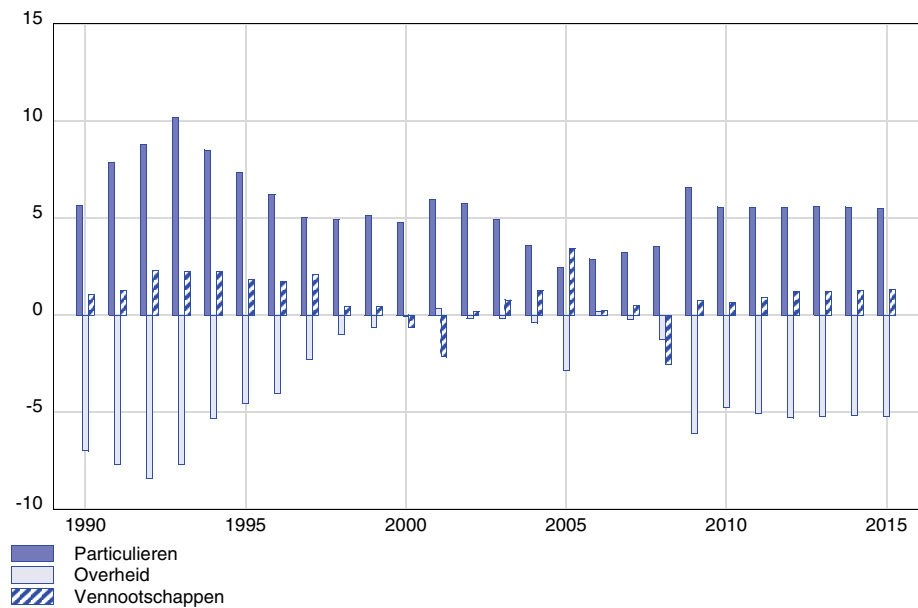
	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2015
1. Particulieren							
1.1 Bruto beschikbaar inkomen	67,3	63,3	59,8	61,4	64,4	63,2	62,4
waarvan primair inkomen	80,9	78,0	73,6	75,3	76,9	75,7	75,1
waarvan netto lopende overdrachten	-13,7	-14,7	-13,7	-13,9	-12,5	-12,5	-12,7
1.2 Consumptie	54,1	53,3	51,4	52,0	52,2	52,1	51,4
1.3 Brutosparen	13,8	10,6	9,1	10,4	13,0	11,9	11,6
1.4 Kapitaal overdrachten	0,4	-0,0	-0,4	-0,4	-0,2	-0,3	-0,4
1.5 Bruto-investeringen	6,8	5,9	6,2	6,4	6,2	6,1	5,7
1.6 Netto vorderingenoverschot	7,3	4,8	2,5	3,5	6,6	5,5	5,5
2. Vennootschappen							
2.1 Bruto beschikbaar inkomen	14,2	14,1	15,0	13,9	13,5	14,2	15,6
waarvan primair inkomen	16,1	16,6	17,7	16,3	14,9	16,2	17,9
waarvan netto lopende overdrachten	-1,8	-2,6	-2,7	-2,3	-1,4	-2,0	-2,3
2.2 Brutosparen	13,7	13,5	14,3	13,0	12,6	13,4	15,0
2.3 Kapitaaloverdrachten	0,1	0,6	2,9	0,4	0,7	0,4	0,4
2.4 Bruto-investeringen	11,9	14,7	13,8	15,9	12,7	13,1	14,1
2.5 Netto vorderingenoverschot	1,8	-0,6	3,4	-2,5	0,6	0,8	1,4
3. Overheid							
3.1 Bruto beschikbaar inkomen	19,4	23,9	24,4	24,0	21,4	21,9	21,2
3.2 Consumptieve bestedingen	21,4	21,3	22,8	23,2	24,6	24,5	24,3
3.3 Brutosparen	-2,0	2,6	1,6	0,8	-3,2	-2,6	-3,2
3.4 Kapitaaloverdrachten	-0,6	-0,7	-2,6	-0,4	-0,9	-0,5	-0,5
3.5 Bruto-investeringen	1,9	2,0	1,8	1,7	1,8	1,7	1,6
3.6 Netto vorderingenoverschot	-4,5	-0,1	-2,9	-1,2	-5,9	-4,8	-5,3
4. Gezamenlijke binnenlandse sectoren							
4.1 Bruto nationaal sparen	25,4	26,7	25,0	24,2	22,4	22,7	23,5
waarvan privé sparen	27,4	24,1	23,4	23,4	25,6	25,3	26,6
4.2 Bruto-investeringen	20,6	22,5	21,8	24,0	20,7	20,8	21,4
4.3 Kapitaaloverdrachten	-0,1	-0,1	-0,1	-0,4	-0,4	-0,4	-0,4
4.4 Netto vorderingenoverschot	4,7	4,1	3,1	-0,2	1,2	1,4	1,7

Overheid: behoud van een sterk negatief overheidssaldo in de projectie.

In 2009 vertoonde de rekening van de overheid¹ een groot tekort van 5,9 % van het bbp. Het vorderingensaldo van de overheid zou grotendeels negatief blijven tijdens de projectieperiode. In 2010 zou het vorderingentekort van de overheid, dankzij de besparingsmaatregelen van de verschillende entiteiten, verminderen tot 4,8 % van het bbp, maar bij ongewijzigd beleid zouden de financieringsbehoeften van de overheid aanzienlijk blijven tot het einde van de periode, waardoor het tekort in 2015 nog 5,3 % van het bbp zou bedragen.

1. Voor een gedetailleerde beschrijving van de evolutie van de overheidsrekening, zie hoofdstuk V.

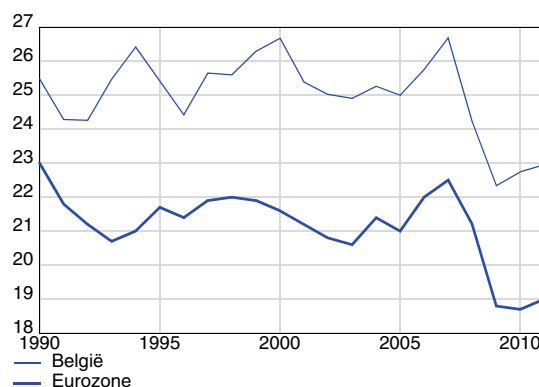
FIGUUR 16 - Netto vorderingenoverschot van de binnenlandse sectoren
(in procent van het bbp)

Gezamenlijke binnenlandse sectoren: sterke daling van het nationaal sparen in 2009, gevolgd door een bescheiden heropleving.

De nationale spaarquote¹, die wordt verkregen door het brutosparen van de verschillende binnenlandse sectoren samen te tellen, is in 2009 sterk gedaald als gevolg van de scherpe achteruitgang van de spaarquote van de overheid (en ondanks het herstel van de spaarquote van de particulieren). In een jaar tijd daalde de nationale spaarquote met 1,8 procentpunt (tot 22,4 % in 2009, tegenover 24,2 % in 2008) en bereikte daarmee het laagste cijfer in vijftien jaar (zie figuur 17). Ondanks die terugval zou de spaarquote in België op een hoger niveau blijven dan in de rest van de eurozone. (18,8 % voor de eurozone in 2009²). Het verschil tussen België en de eurozone, dat in 2000 nog 5 procentpunt bedroeg, is gedurende enkele jaren licht gedaald en schommelt tussen 3 en 4 procentpunt. Een soortgelijk verschil zou aanhouden tijdens de projectieperiode (zie figuur 17).

FIGUUR 17 - Bruto nationaal sparen
(in procent van het bbp)

Vanaf 2010 zou de nationale spaarquote licht stijgen tot 22,7 % van het bbp in 2010 en vervolgens toenemen met een gemiddelde van 0,2 procentpunt per jaar om 23,5 % van het bbp te bereiken in 2015.

1. Bruto nationaal sparen in verhouding tot het bbp.
2. De brutospaarquote voor de eurozone kende eveneens een aanzienlijke terugval in 2009 en daalde met 2,4 procentpunt ten opzichte van 2008.

Het vorderingensaldo van de totale economie blijft positief gedurende de volledige projectieperiode.

Het vorderingensaldo van de totale economie, dat gelijk is aan het nationale spaarvolume minus de kapitaalverrichtingen, werd in 2008 voor de eerste keer in meer dan 20 jaar negatief. Vanaf 2009 heeft het vorderingensaldo zich hersteld en is het opnieuw positief geworden. In de projectieperiode zou het vorderingensaldo van de totale economie positief blijven en zelfs verder stijgen, ondanks het grote vorderingentekort van de overheid.

Zowel de daling van de nationale spaarquote als de forse stijging van de investeringsquote (die steeg van 22,9 % van het bbp in 2007 tot 24,0 % in 2008) lagen aan de basis van het vorderingentekort in 2008. In 2009 werd het totale vorderingensaldo opnieuw positief, ondanks de sterke daling van de spaarquote. Terzelfder tijd zakte de investeringsquote immers met niet minder dan 3,3 % van het bbp. Van 2010 tot 2015 weerspiegelt de geleidelijke verbetering van het globale vorderingensaldo van België (dat zou stijgen van 1,5 % van het bbp in 2011 tot 1,7 % van het bbp in 2015) het langzame herstel van het binnenlands sparen. De stijging van de investeringsquote (die vanaf 2011 zou opklimmen tot boven 21 % van het bbp) zou de toename van het vorderingensaldo tijdens de projectieperiode niet in gevaar brengen.

2. De rekening van het buitenland

De positie van België als nettogeldschietster aan buitenland zou gehandhaafd blijven in de projectie.

Het negatief vorderingensaldo van de Belgische economie in 2008 vertaalde zich in een vorderingensurplus van het buitenland ten opzichte van België. Dat surplus was van voorbijgaande aard aangezien België vanaf 2009 opnieuw een overschot boekte t.o.v. het buitenland. Gedurende de volledige projectieperiode zou een nettolening aan het buitenland, hoewel kleiner dan voorheen, geboekt worden.

De lopende externe overschotten, die een minimumpeil bereikten in 2008, herstelden zich vanaf 2009.

Sinds het midden van de jaren 80 slaagde België erin om elk jaar relatief grote lopende externe overschotten voor te leggen (zie figuur 18). Die overschotten waren bijzonder groot in de eerste jaren na de eeuwwisseling, maar namen vanaf 2005 af. In 2008 verdween het lopend surplus bijna en bedroeg het slechts 0,2 % van het bbp. De achteruitgang sinds 2005 weerspiegelt vooral de terugval van het surplus op de goederentransacties¹, terwijl de verslechtering van de lopende rekening in 2008 vooral (maar niet uitsluitend) voortvloeit uit de hogere buitenlandse energiefactuur².

Gelukkig heeft de lopende rekening zich duidelijk hersteld in 2009, voornamelijk als gevolg van een uiterst gunstige evolutie van de ruilvoet. Dankzij die positieve ontwikkeling kon de energiefactuur met 10 miljard euro worden teruggeschroefd en bereikte het lopend extern overschot opnieuw een peil van 1,7 % van het bbp.

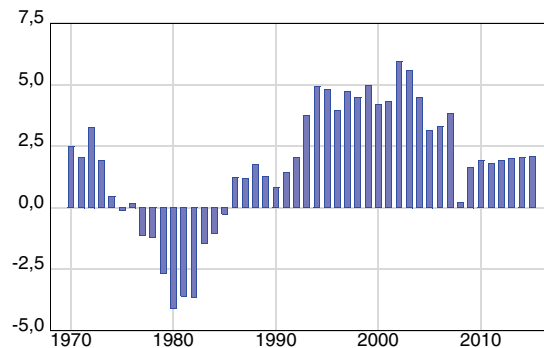
De dienstentransacties en de factorinkomens hebben nauwelijks een invloed gehad op de evolutie van de lopende rekening in 2009. Wat het saldo van de factorinkomens betreft, werd een lichte toename opgetekend van het surplus dat traditioneel afkomstig is van de inkomsten uit arbeid, terwijl het saldo van de in-

-
1. Er is een duidelijke achteruitgang van de netto-uitvoer van uitrustingsgoederen, in het bijzonder in 2007 en 2008.
  2. Zo overschreed de buitenlandse energiefactuur in 2008 ruimschoots de grens van 20 miljard euro. In 2002 was ze kleiner dan 7 miljard en in 2007 bedroeg ze 15 miljard.

komsten uit beleggingen en investeringen licht terugviel. In totaal bedroeg het saldo van de factorinkomens in 2009, net zoals in 2008, 1 % van het bbp.

Gelijkmatige toename van het lopend overschot in de projectieperiode.

FIGUUR 18 - Saldo van de lopende verrichtingen met het buitenland (in procent van het bbp)

de uitvoer (rekening houdend met een weinig dynamische binnenlandse vraag in 2010).

Na 2011 zou de uitvoer blijven profiteren van de gunstigere internationale context en zou het lopend extern surplus, bij afwezigheid van nieuwe schokken op de wereldprijzen, gestaag stijgen tot 2,1 % van het bbp tegen 2015.

De kapitaalverrichtingen waren sinds het begin van het decennium licht negatief, maar in 2009 is het negatief saldo kleiner geworden, met name door de aanzienlijke daling in de aankoop van emissierechten voor broeikasgassen door de Belgische ondernemingen in het kader van de Kyoto-akkoorden. Tijdens de projectieperiode zouden de kapitaalverrichtingen negatief blijven, als gevolg van de toename van de kapitaaloverdrachten van de (federale) overheid naar het buitenland.

Het positieve vorderingensaldo van België weerspiegelt de toereikendheid van de binnenlandse spaarquote gezien de financieringsbehoefte van de overheid.

Het vorderingensaldo van België op het buitenland, dat in 2008 deficitair werd ten belope van 1 miljard euro (of 0,2 % van het bbp), is sinds 2009 opnieuw positief geworden. België heeft dus snel haar traditionele positie van geldschieter aan het buitenland opnieuw kunnen innemen. Door de geleidelijke verbetering van de lopende rekening en ondanks het aanhoudende tekort op de kapitaalrekening, zou het vorderingenoverschot standhouden tussen 2010 en 2015 en aan het einde van de periode 1,7 % van het bbp bereiken. De ondernemingen en particulieren hebben bijgedragen tot het herstel van het vorderingensaldo in 2009, daar het aanzienlijke vorderingentekort van de overheid gecompenseerd werd door de overschotten in die twee sectoren. Tijdens de projectieperiode zou het aanhoudend hoge vorderingenoverschot van ondernemingen en particulieren (dat zelfs nog toeneemt voor de ondernemingen) in staat zijn om het bestendig hoge vorderingentekort van de overheid te financieren en een netto vorderingenoverschot met het buitenland te handhaven.

Het lopend extern surplus zou in 2010 nog verbeteren, ondanks de stijging van de internationale energieprijzen. Dat laatste element zou inderdaad leiden tot een aanzienlijke stijging van de energiefactuur (met meer dan 3 miljard euro), maar de uitvoergerichte sectoren zouden profiteren van de heropleving van de wereldhandel, terwijl de invoer zou achterblijven op

TABEL 11 - Buitenlandse rekening
(saldi, in procent van het bbp)

	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2015
1. Lopende rekening	-4,8	-4,2	-3,2	-0,2	-1,7	-1,9	-2,1
. Goederen en diensten	-3,9	-2,9	-3,9	-0,9	-2,4	-2,6	-3,0
. Beloning van werknemers (netto)	-1,1	-1,1	-1,3	-1,4	-1,5	-1,4	-1,4
. Inkomen uit vermogen (netto)	-1,0	-1,6	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
. Belastingen min subsidies	0,4	0,4	0,2	0,3	0,2	0,3	0,3
. Overige lopende overdrachten	0,8	1,1	1,5	1,3	1,6	1,5	1,5
2. Kapitaal rekening	0,1	0,1	0,1	0,4	0,4	0,4	0,4
3. Netto (+) vorderingenoverschot of (-) nettofinancieringsbehoefte van het buitenland	-4,7	-4,1	-3,1	0,2	-1,2	-1,4	-1,7

De arbeidsmarkt

De economische crisis zorgt voor een forse groeivertraging van het arbeidsaanbod tijdens de periode 2009-2010, en lijkt daarbij vooral het gedrag in de jongste leeftijdsklassen te beïnvloeden. De beroepsbevolking neemt nog toe met respectievelijk 22 000 en 10 000 personen, maar dan louter onder demografische impuls. In onze hypothese dat de voornaamste kortetermijneffecten van de crisis verklaard kunnen worden door uitgestelde intredes op de arbeidsmarkt, zou er op middellange termijn echter slechts een beperkt effect overblijven op de ontwikkeling van het arbeidsaanbod.

Dat is des te meer het geval omdat van een massale toevlucht tot vervroegde uittreding als antwoord op de verslechterde arbeidsmarkttoestand tot dusver geen sprake lijkt te zijn. Zo was er vorig jaar nog nauwelijks een effect merkbaar op de instroom in het brugpensioen. Die opwaartse druk zou er alsnog komen, maar de maatregelen uit het Generatiepact zorgen voor tegengewicht, zodat, ondanks de sterke toename van de instroombasis (de groep loon- en weddetrekkenden van 50 jaar en meer), het aantal bruggepensioneerden slechts licht toeneemt op middellange termijn en hun aandeel in het (potenteel) arbeidsaanbod van 50 jaar en meer aanzienlijk verder slinkt.

Naarmate de activiteitsgraden op jongere leeftijd herstellen van hun inzinking, zou de groei van de beroepsbevolking fors versnellen (toenames van respectievelijk 41 000 en 50 000 personen tijdens de periode 2011-2012), daarna echter geleidelijk afzwakken (+32 000 personen nog in 2015). Over de gehele periode zou de beroepsbevolking toenemen met 219 000 personen (gemiddelde groei van 0,7 % per jaar), daarbij nog steeds sterk ondersteund door een demografische bijdrage die nu volledig afhankelijk is van de hypothese dat de inkomende migratie op hetzelfde hoge peil blijft als tijdens de afgelopen jaren.

Enerzijds worden op middellange termijn de arbeidskosten van alle tewerkstellingscategorieën getemperd door de versterking van de algemene loonsubsidies in 2010 en – als gevolg van de conjuncturele heropleving – het intenser gebruik van de subsidies voor nacht- en ploegenarbeid. Anderzijds is de impact van de hervorming van de geharmoniseerde structurele werkgeversbijdragevermindering voor de ondernemingen uit de profitsector op de loonkosten ongelijk. De afschaffing van de leeftijdsgebonden en andere doelgroepverminderingen houdt in dat de wettelijke werkgeversbijdragevoeten van de jongere en oudere laagverloonden en van de jobs in het kader van de speciale tewerkstellingsprogramma's stijgen, ondanks de versterking van de lageloonmaatregel. Die bijdragevoetstijgingen zijn zo groot dat voor die tewerkstellingscategorieën de nettoparafiscale lasten stijgen ondanks de loonsubsidies. Alleen de hoogverloonde min-vijftigers zien hun nettoparafiscale lasten significant dalen. De impact op de werkgelegenheidsvoortuitgang van andere loonlastenverlagingen, zoals de verhoogde activeringsubsidies van het tijdelijke win-win-plan, is op middellange termijn verwaarloosbaar.

De nominale uurloonkosten nemen gemiddeld met 2,5 % per jaar toe tijdens de periode 2010-2015, gemiddeld het laagste groeiritme sinds een kwarteeuw. Die toename komt tot stand door een beperkte stijging van de brutolonen per uur vóór indexeringsmet 0,9 % per

jaar en een gemiddelde loonindexering van 1,5 % per jaar. Het effect van de werkgeversbijdragen is licht arbeidskostenverhogend.

Op basis van de beschikbare waarnemingen over de evolutie van de lonen en de werkgelegenheid tijdens de eerste drie kwartalen van 2009, wordt de groei van de nominale uurloonkosten geraamd op 2,6 % in 2009. De grootste bijdrage tot die groei komt van de loonindexering (2,5 %) die met een zekere vertraging reageert op de sterke stijging van de gezondheidsindex van 2008. Dankzij die loonindexering kon het reële loon en derhalve ook het reëel beschikbaar inkomen van de gezinnen (+ 2,7 %) ondersteund worden, ondanks een terugval van de brutolonen vóór indexering en de werkgelegenheid. Bijgevolg wordt de daling van de particuliere consumptie sterk afgeremd. In 2010 zouden de brutolonen per uur vóór indexering opnieuw aanknopen met de groei zoals voorzien in het interprofessioneel akkoord. De beperkte stijging van de gezondheidsindex in 2009 uit zich in een gematigde loonindexering van ongeveer 0,7 % in 2010 die leidt tot een verhoging van de nominale uurloonkosten van 1 %. Vanaf 2011 gaat het scenario ervan uit dat de loonevolutie ingebed blijft in de wet ter bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen en dus begrensd wordt door de gemiddelde verwachte loonstijgingen bij onze drie belangrijkste handelspartners. In 2011-2012 zouden die stijgingen dermate zwak zijn dat de toegestane groei van de nominale uurloonkosten gemiddeld amper 2 % zou bedragen. Zodoende zou in 2011 iedere verhoging van het brutolonen per uur vóór indexering geblokkeerd worden en zou deze in 2012 beperkt worden tot 0,6 %. Vanaf 2013 zou de groei van de nominale uurloonkosten aanzienlijk sterker worden (ongeveer 1,5 % per jaar), aansluitend op een versnelling van de loonsverhogingen die verwacht worden bij onze drie voornaamste handelspartners.

Gezien het herstel van de productiviteit in 2010, zouden de nominale loonkosten per eenheid product een uitzonderlijke daling van 1,6 % optekenen. Zelfs wanneer dat jaar buiten beschouwing wordt gelaten, zou het gemiddelde groeitempo beperkt blijven tot 1,54 % per jaar gedurende de projectieperiode. De loonsverhoging blijft dus op middellange termijn verenigbaar met de ECB-doelstelling van een maximale inflatie van 2 %. Na een aanzienlijke stijging naar 64,2 % in 2009, zou het loonaandeel (na correctie voor de zelfstandigen en na aftrek van loonsubsidies) in de toegevoegde waarde van de marktondernemingen vanaf 2010 opnieuw dalen tot ongeveer 61,7 % in 2013, een historisch zeer zwak niveau.

De scherpe inzinking van de economische activiteit ging gepaard met een tijdelijke terugval van zowel de productiviteit per uur als van de arbeidsduur. De inzinking van de arbeidsduur werd nog in de hand gewerkt door het beroep dat bedrijven kunnen doen op een aantal overheidsvoorzieningen, waarbij de belangrijkste conjunctuurbuffer het systeem van tijdelijke werkloosheid is. Die uitgesproken productiviteitscyclus zorgt er voor dat de werkende bevolking dit jaar sterker zou zakken (-33 000 personen) dan vorig jaar (-23 000 personen) en in 2011 slechts bescheiden terug toeneemt (+7 000 personen).

Op het niveau van de bedrijfstakken slaat de crisis het hardst toe in de verwerkende nijverheid, waar op drie jaar tijd (2009-2011) 73 000 arbeidsplaatsen verloren zouden gaan. Maar ook het gros van de marktdienstentakken wordt geraakt. Op korte termijn geldt dat vooral voor de takken 'transport en communicatie' en 'overige marktdiensten' (die bij conventie alle interimarbeid logeert), op middellange termijn is het verlies aan groeidyndamiek het sterkst in de 'handel en horeca' en, opnieuw, bij de 'overige marktdiensten'. Enkel de – substantiële – werkgelegenheids groei in de gezondheidszorg en de dienstencheque-tak blijft immuun voor de economische crisis. Het gewicht van de verwerkende nijverheid in de binnenlandse werkgelegenheid kalft verder af, van 12,7 % tot 10,7 %, terwijl dat van de marktdiensten toeneemt van 60,1 % tot 62,7 %.

Slechts vanaf 2012 groeit de werkende bevolking terug behoorlijk aan (1,1 % groei per jaar, +48 000 personen per jaar), wat globaal over de gehele projectieperiode genomen haar toename op 167 000 personen brengt. Nochtans blijft het zo dat in deze Vooruitzichten het kortetermijngroeiverlies dat de crisis veroorzaakt nauwelijks gecompenseerd wordt door inhaalgroei later, zodat ook op middellange termijn zowel arbeidsproductiviteit als werkgelegenheid een neerwaartse schok ondergaan. Vandaar ook dat – bij een ongewijzigd demografisch scenario – de terugval van de werkgelegenheidsgraad (van 64,2 % in 2008 naar 62,5 % in 2011) tegen 2015 (toename naar 64,3 %) ternauwernood uitgevlakt wordt. De werkgelegenheidsgraad die gehanteerd wordt in het kader van de EU2020-strategie zou op basis van deze Vooruitzichten uitbodemmen op 66 % in 2011, en vervolgens klimmen tot 67,7 % tegen 2015, maar daarmee ver onder de Europese doelstelling ter zake (75 % in 2020) blijven.

Ten gevolge van de economische crisis loopt de werkloosheid tijdens de periode 2009-2010 op met 88 000 personen en neemt de werkloosheidsgraad toe van 11,7 % tot 13,3 %. Die toename is nochtans slechts half zo groot als in onze eerdere ramingen, waarin zowel het kortetermijnverlies aan groei en werkgelegenheid overschat als de vertraging van de beroepsbevolking onderschat werd. Omdat het arbeidsaanbod nadien een inhaalbeweging maakt, wordt een deel van de eerder verwachte werkloosheidstoename echter verder in de tijd uitgespreid. Zo zou de werkloosheid volgend jaar nog fors blijven oplopen (+34 000 personen), en slechts beduidend beginnen dalen vanaf 2014, zodat hij op het einde van de projectieperiode nog altijd 52 000 eenheden boven het niveau van vorig jaar ligt.

De werkloosheidsgraad piekt volgend jaar (op 13,9 %), en daalt vervolgens tot 13 % in 2015, toch nog steeds een half procentpunt boven het niveau van vorig jaar. In deze Vooruitzichten leidt de crisis tot een duurzame opwaartse schok op de werkloosheidsgraad, die, in vergelijking met eerdere conjuncturele cycli, veel trager terugvalt tijdens de periode van herneming van de activiteit. Die vaststellingen gelden zelfs bij ongewijzigd beleid, dus terwijl onevenwichten opgebouwd worden in de publieke financiën die onverenigbaar zijn met de reeds aangekondigde doelstellingen op dat vlak, maar die in deze Vooruitzichten wel de groei op middellange termijn ondersteunen.

Voor de leeftijdsklassen onder 50 jaar worden daarbij zwaar getroffen; de werkloosheidsgraad in die klasse daalde nog van 13,3 % in 2004 naar 10,2 % in 2008, zou echter oplopen tot 13,3 % in 2011, en in 2015 slechts terugvallen tot 12,5 %. In de leeftijdsklassen vanaf 50 jaar heeft de crisis een minder sterke impact. De graad van arbeidsreserve bleef er ook vorig jaar verder dalen (van 24,5 % tot 24,2 %), verloor hooguit wat neerwaartse dynamiek t.o.v. het recente verleden, maar zou tijdens de projectieperiode verder blijven zakken, tot 21,5 % in 2015.

A. Demografie en arbeidsaanbod

Demografische veranderingen droegen in het recente verleden sterk bij tot de groei van het arbeidsaanbod,...

Tijdens de afgelopen zes jaar groeide de beroepsbevolking met gemiddeld 0,81 % per jaar (tabel 12), een gecumuleerde toename van 246 000 personen (tabel 13). Iets meer dan de helft van die groei – 0,43 procentpunten (ppt) per jaar – was het gevolg van demografische ontwikkelingen. De bevolking op arbeidsleeftijd (15 tot 64 jaar) nam immers bijzonder sterk toe tijdens die periode (0,74 % per jaar)¹. Dat had op zijn beurt twee oorzaken. In de eerste plaats stelt men sinds het begin van het decennium een opvallende toename vast van de netto-inkomende migratie. In de tweede plaats zorgde ook de interne demografische dynamiek voor een tijdelijke groeiversnelling, omdat de relatief bevolkingsrijke geboortecohorten van einde jaren '80 en begin jaren '90 de leeftijd van 15 jaar bereikten (vandaar: een tijdelijk hogere instroom op arbeidsleeftijd) en – vooral – omdat de dunbevolkte oorlogscohorten 65 jaar werden (vandaar: een tijdelijk lagere uitstroom uit de bevolkingsgroep op arbeidsleeftijd). De bevolkingstoename was daardoor echter geconcentreerd op leeftijden met lage activiteitsgraden, wat de ontwikkeling van de globale activiteitsgraad sterk afremde (tabel 12: met 0,31 ppt per jaar) en woog op de uiteindelijke demografische bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod.

TABEL 12 - Determinanten van het arbeidsaanbod (15 tot 64 jaar)¹
(jaarlijkse groei in procent, bijdrages aan de jaarlijkse groei in procentpunt)

	2004-2009	2008	2009	2010	2011	2012-2014	2015	2010-2015
1. Groei bevolking op arbeidsleeftijd	0,74	0,83	0,61	0,56	0,44	0,32	0,31	0,38
2. Groei activiteitsgraad	0,07	0,12	-0,20	-0,38	0,33	0,50	0,25	0,28
2A. Bijdrage demografie	-0,31	-0,33	-0,20	-0,14	-0,06	-0,01	-0,06	-0,05
2B. Bijdrage aanbodgedrag	0,36	0,45	-0,01	-0,25	0,39	0,50	0,31	0,33
15-24 jaar	-0,15	-0,09	-0,29	-0,46	-0,02	0,07	0,01	-0,04
25-49 jaar; vrouwen	0,12	0,19	0,05	0,02	0,10	0,09	0,05	0,08
25-49 jaar; mannen	0,00	-0,01	-0,08	-0,08	0,02	0,04	0,01	0,01
50-64 jaar; vrouwen	0,29	0,24	0,27	0,23	0,22	0,22	0,18	0,22
50-64 jaar; mannen	0,10	0,11	0,04	0,04	0,06	0,08	0,05	0,06
3. Groei arbeidsaanbod (=1+2)	0,81	0,95	0,40	0,17	0,78	0,83	0,56	0,66
3A. Bijdrage demografie (=1+2A)	0,43	0,50	0,41	0,42	0,39	0,32	0,25	0,33
3B. Bijdrage aanbodgedrag (=2B)	0,36	0,45	-0,01	-0,25	0,39	0,50	0,31	0,33

1. Arbeidsaanbod gedefinieerd als beroepsbevolking volgens concept FPB (inclusief niet-werkzoekende uitkeringsgerechtigde volledig werklozen).

...bijdrage die op middellange termijn slechts licht zou afbrokkelen omdat de inkomende migratie op een hoog peil blijft.

Tijdens de projectieperiode worden de cohorten die de leeftijd van 15 jaar bereiken iets minder omvangrijk. Nog belangrijker is dat het aantal mensen dat de arbeidsleeftijd ontgroeit begint toe te nemen. Dat desondanks de bevolking op arbeidsleeftijd gemiddeld nog groeit met 0,38 % per jaar (terugvallend van 0,56 % dit jaar tot 0,31 % in 2015) is louter het gevolg van het feit dat de netto-inkomende immigratie op hetzelfde hoge peil blijft als dat van de afgelopen jaren². Terzelf-

1. Voor 2008 en 2009 gaat het om ramingen, gebaseerd op de jongste Bevolkingsvooruitzichten. De laatste officiële bevolkingscijfers dateren van einde 2007.

2. Dat is althans de hypothese die gemaakt werd in de jongste Bevolkingsvooruitzichten, die werden opgesteld vóór het uitbreken van de huidige economische crisis. Indien zou blijken dat de crisis tot een afname van het migratiesaldo zou leiden (of vorig jaar reeds geleid heeft), dan wordt de toekomstige demografische impuls aan het arbeidsaanbod in deze Vooruitzichten overschat (het niveau van de activiteitsgraden in bepaalde leeftijdsklassen vorig jaar onderschat).

dertijd valt echter de neerwaartse druk op de groei van de globale activiteitsgraad sterk terug (nog 0,05 ppt gemiddeld per jaar). De demografische bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod zou uiteindelijk gemiddeld nog 0,33 ppt per jaar bedragen, terugvallend weliswaar van 0,42 ppt dit jaar tot 0,25 ppt in 2015.

Wijzigingen in het aanbodgedrag leverden ook een beduidende bijdrage,...

Niet alleen demografische veranderingen, ook wijzigingen in het aanbodgedrag (die tot uiting komen in de evolutie van de activiteitsgraden per leeftijd) hebben tijdens de afgelopen zes jaar beduidend positief bijgedragen tot de groei van de beroepsbevolking. Hun bijdrage bedroeg gemiddeld 0,36 ppt per jaar tijdens die periode, slechts licht minder dan de demografische impuls. Dat was ook ruimschoots voldoende om het negatieve effect van de demografie op de globale activiteitsgraad te compenseren; die laatste groeide met 0,07 % per jaar.

...die echter onderhevig was aan sterke jaarlijkse schommelingen,...

Achter die periodegemiddelden gaan weliswaar erg wisselvallige jaarlijkse veranderingen schuil. Eerst sloeg de bijdrage van wijzigingen in het aanbodgedrag om van sterk positief (om en bij de 1 ppt tijdens de jaren 2004-2005) naar slechts licht positief (0,24 ppt in 2006) en vervolgens beduidend negatief (-0,40 ppt in 2007). In 2008 volgde dan een forse herneming (bijdrage van 0,45 ppt), terwijl op basis van onze huidige ramingen de bijdrage vorig jaar terug licht negatief werd (-0,01 ppt). De nu beschikbare kwartaalinformatie doet trouwens uitschijnen dat de groei van de beroepsbevolking sterk afkalfde tijdens de tweede jaarhelft van 2009, wat impliceert dat in jaargemiddelden de bijdrage van gedragswijzigingen dit jaar beduidend negatief wordt (-0,25 ppt).

...waarbij de activiteitsgraden onder 50 jaar een inzinking kenden tijdens de periode 2006-2007,...

De plotse omslag tijdens de jaren 2006-2007 blijft moeilijk te verklaren, want gebeurt tijdens een periode van hoogconjunctuur, waarin men eerder verwacht dat het arbeidsaanbod zou aantrekken. Nadere analyse leert dat tijdens die periode alle activiteitsgraden beneden 50 jaar negatieve schokken ondergingen, maar dat boven 50 jaar de evolutie van de activiteitsgraden weinig moest inboeten tegenover de eerder vastgestelde tendens. Wellicht speelde de sterkere controle op het actief zoekgedrag van werkloze uitkeringstrekkers in de leeftijdsklassen tot 49 jaar en de hieruitvoortvloeiende schorsingen een rol van betekenis. Het uitbreken van de economische crisis heeft tot dusver niet geleid tot een soepelere interpretatie van de reglementering ter zake, zodat het aantal schorsingen van uitkeringstrekkers niet is afgenomen, en onverminderd blijft wegen op het niveau van de administratief gemeten activiteitsgraden beneden 50 jaar.

...terwijl de huidige economische crisis vooral lijkt te wegen op de activiteitsgraden in de jongste leeftijdsklassen,...

In vergelijking met de periode 2006-2007 blijken veruit de grootste negatieve schokken deze keer echter geconcentreerd in de jongste leeftijdsklassen (15 tot 24 jaar), met een negatieve bijdrage die dit jaar zou kunnen oplopen tot -0,46 ppt. Enerzijds blijven de activiteitsgraden in die klasse onderhevig aan een beduidend negatieve trend, het gevolg van de stijgende onderwijsparticipatie van jongeren, nog versterkt door een verhoging van de gemiddelde studieduur ten gevolge van de implementatie van de Bolognahervormingen in het hoger onderwijs. Anderzijds is het op die leeftijden dat conjuncturele effecten het sterkst het aanbodgedrag beïnvloeden, wat duidelijk tot uiting kwam in de periode 1998-2005, met de jaren 2006-2007 weliswaar als een opvallende uitzondering.

...die echter nog in de loop van de projectieperiode een inhaalbeweging zouden maken.

We gaan er van uit dat de crisis bij jongeren leidt tot uitstel van intreden op de arbeidsmarkt, maar dat die negatieve conjuncturele impact weg zou vallen tijdens het verdere verloop van de projectieperiode, zodat de bijdrage van het aanbodgedrag in die leeftijdsklassen tijdelijk positief zou worden (oplopend tot 0,09 ppt per jaar tijdens de periode 2012-2013), steeds tegen een achtergrond van een licht negatieve structurele evolutie op langere termijn.

Een gelijkaardig fenomeen speelt – maar dan in veel lichtere mate – in de klasse 25-49 jaar,...

Ook de bijdrage van de middenklassen (25 tot 49 jaar) zou negatief beïnvloed worden door de economische crisis, hoewel de terugval tijdens de periode 2009-2010 (0,24 ppt gecumuleerd) veel minder sterk is dan tijdens de periode 2006-2007 (0,85 ppt). Die terugval zou groter zijn bij vrouwen (van 0,19 ppt in 2008 tot 0,02 ppt dit jaar) dan bij mannen (van -0,01 ppt tot -0,08 ppt), mogelijk omdat bij vrouwen herintrede op de arbeidsmarkt vanuit inactiviteit wijdverspreider is en het voornamelijk in die groep is dat ontmoedigingsfenomen het sterkst zouden kunnen wegen. Ook hier voorzien we een inhaalbeweging op middellange termijn, waarbij op het einde van de periode de mannelijke activiteitsgraden vrijwel hun niveau van vóór de crisis bereiken en de vrouwelijke bijdrage op dat moment terugvalt op een licht positieve trend (0,05 ppt per jaar), steeds verklaard door cohorte-effecten, die tijdens de projectieperiode immers nog blijven spelen bij 40-plussers.

...terwijl het aanbodgedrag in de oudere leeftijdsklassen vooralsnog erg weinig invloed lijkt te ondervinden van de crisis.

De evolutie van het aanbodgedrag in de oudere leeftijdsklassen lijkt vooralsnog niet sterk te zijn aangetast door de crisis. Bij vrouwen blijft de bijdrage ook in de periode 2009-2010 rond de 0,25 ppt per jaar schommelen, positief beïnvloed weliswaar door de voltooiing van de pensioenhervorming, die de pensioenleeftijd voor vrouwen vorig jaar op 65 jaar bracht (maar die ook dit jaar nog zorgt voor een positief overloopeffect op de activiteitsgraad op 64 jaar). Nadien zorgen cohorte-effecten voor een verdere jaarlijkse bijdrage van rond de 0,20 ppt tot en met het einde van de projectieperiode. Bij mannen is er sprake van een verlies aan dynamiek: de bijdrage valt terug van 0,11 ppt in 2008 naar 0,04 ppt tijdens de periode 2009-2010, en zou in het vervolg van de projectieperiode gemiddeld rond 0,07 ppt per jaar liggen. Van belang is hier onder meer wat er zal gebeuren op het vlak van de vervroegde uittrekking via de brugpensioenregeling.

Zo is er nog geen zichtbaar effect van de economische crisis op de instroom in het brugpensioen,...

De instroom in het brugpensioenstelsel lijkt het afgelopen jaar nauwelijks beïnvloed te zijn geweest door de economische crisis. Het aantal bruggepensioneerden nam weliswaar licht toe (met 2 200 personen¹), maar die toename wordt grotendeels verklaard door het effect van de pensioenhervorming (waardoor vrouwen nu slechts op 65 jaar de brugpensioenregeling inruilen voor het pensioen). Bovendien bleef – in weerwil van de economische crisis – ook de instroombasis (de loontrekkende werkgelegenheid vanaf 50 jaar) sterk toenemen. Globaal (mannen en vrouwen samen) nam in de klasse 50-64 jaar de proportie bruggepensioneerden in het potentieel arbeidsaanbod² zelfs licht verder af vorig jaar (van 8,6 % tot 8,5 %).

-
1. Cijfers inclusief (de beperkte groep) bruggepensioneerden die in principe beschikbaar moeten blijven voor de arbeidsmarkt.
  2. Potentieel arbeidsaanbod: beroepsbevolking volgens definitie FPB plus voltijdse loopbaanonderbrekers en bruggepensioneerden.

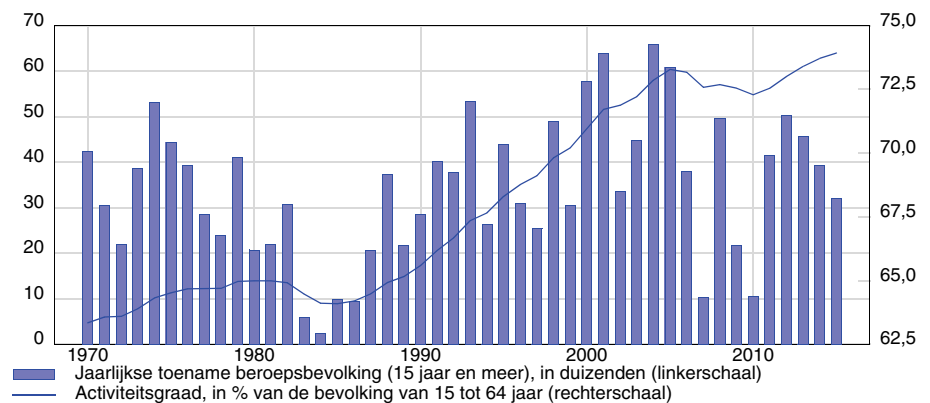
...later allicht wel, maar de maatregelen uit het Generatiepact zorgen voor tegengewicht.

Het aandeel van de bruggepensioneerden binnen de relevante leeftijdsgroep slinkt verder, hun aantal neemt weliswaar licht toe.

We verwachten nochtans dat de economische crisis nu opwaartse druk zal zetten op de instroom in het stelsel. In de leeftijdsklasse tot 55 jaar is die druk beperkt tot de korte termijn, waarna de instroombasis (werknemers bij bedrijven in moeilijkheden) grotendeels opdroogt. In de leeftijdsklassen daarboven zou die druk ook nadien blijven aanhouden, aangezien in het scenario van deze Vooruitzichten de globale graad van arbeidsreserve slechts in beperkte mate afneemt na 2011 (zie deel D). Daar staat tegenover dat de maatregelen die genomen werden in het kader van het Generatiepact negatief inwerken op de instroom in het brugpensioen en de dominante instroomleeftijd verleggen van 58 naar 60 jaar.

Ten gevolge van die tegengestelde invloeden, zou het aandeel van de bruggepensioneerden in het potentieel arbeidsaanbod van 50 tot 64 jaar licht toenemen in 2010 (van 8,5 % tot 8,6 %), maar stelselmatige afnamen daarna (tot 7,6 % in 2015). Het verlies aan relatief belang van het brugpensioenstelsel blijft dus ook op middellange termijn de evolutie van de activiteitsgraad in de relevante leeftijdsgroep ondersteunen, minder weliswaar dan hetgeen het geval geweest zou zijn zonder economische crisis. Dat belet niet dat, gelet op de sterke toename van de instroombasis (het gevolg van de vergrijzing van de loontrekkende werkgelegenheid), in absolute termen het aantal bruggepensioneerden eerst nog verder toeneemt (met 4 100 personen in 2010 en met 1 500 personen in 2011), en tijdens de rest van de projectieperiode slechts licht afneemt (-2 200 personen).

FIGUUR 19 - Beroepsbevolking FPB en activiteitsgraad

De economische crisis vertraagt de groei van de beroepsbevolking op korte termijn...

Samengevat blijkt dat de opmerkelijke fluctuaties in de evolutie van de beroepsbevolking tijdens de jongste jaren (figuur 19: sterke toenames tijdens de periode 2004-2005, gevolgd door een forse vertraging tijdens de periode 2006-2007, en een herneming in 2008) vooral veroorzaakt werden door evoluties in de activiteitsgraden beneden 50 jaar. De huidige economische crisis lijkt vooral het aanbodgedrag in de jongste leeftijdsklassen te hebben beïnvloed en zorgt voor een forse groeivertraging van de beroepsbevolking tijdens de periode 2009-2010. Die neemt nog toe met respectievelijk 21 800 en 10 500 personen, maar dan louter onder demografische impuls, terwijl wijzigingen in het aanbodgedrag negatief bijdragen.

...maar zou op middellange termijn slechts een beperkt effect hebben op het arbeidsaanbod.

In onze hypothese dat de voornaamste kortetermijneffecten van de crisis verklaard kunnen worden door uitgestelde intredes op de arbeidsmarkt, zou er op middellange termijn slechts een beperkt effect overblijven op de ontwikkeling van het arbeidsaanbod. Dat is des te meer het geval omdat van een massale toe-

vlucht tot vervroegde uittrekking als antwoord op de verslechterde arbeidsmarkttoestand geen sprake lijkt te zijn. De bijdrage van gedragsveranderingen aan de groei van de beroepsbevolking zou volgend jaar al terug beduidend positief worden (0,39 ppt), als gevolg van die inhaalbeweging tijdens de periode 2012-2014 zelfs licht boven trend liggen (gemiddeld 0,50 ppt) en op het einde van de projectieperiode nog 0,31 ppt bedragen. Met een demografische bijdrage die geleidelijk afzwakt naarmate de periode vordert, zou de groei van de beroepsbevolking dan eerst fors versnellen tijdens de periode 2011-2012 (toenames van respectievelijk 41 500 en 50 200 personen) en daarna geleidelijk afzakken (nog een toename met 32 000 personen in 2015).

TABEL 13 - Bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar) en beroepsbevolking FPB (15 jaar en meer)
(jaargemiddelden; verschillen in duizenden)

	Bevolking op arbeidsleeftijd			Beroepsbevolking FPB		
	03-97	09-03	15-09	03-97	09-03	15-09
15-24 jaar	-10	53	15	16	-33	11
25-49 jaar	-39	-6	-30	40	21	-3
50 jaar en meer	147	261	178	223	258	211
Mannen	48	148	72	85	87	81
Vrouwen	50	161	92	195	159	138
Totaal	99	308	164	279	246	219

Gemiddeld wordt de groei van de beroepsbevolking nu in gelijke mate ondersteund door wijzigingen in demografie en aanbodgedrag,...

Uiteindelijk zou (tabel 12) de beroepsbevolking op middellange termijn met 0,66 % per jaar groeien, daarbij net even sterk ondersteund door demografische wijzigingen als door veranderingen in het aanbodgedrag. De gecumuleerde toename bedraagt (tabel 13) 219 000 personen. Het arbeidsaanbod neemt opnieuw meer toe bij vrouwen dan bij mannen en blijft verder verouderen, onder de dubbele impuls van een vergrijzende bevolking op arbeidsleeftijd en toenemende activiteitsgraden in de hogere leeftijdsklassen.

...terwijl de macro-economische activiteitsgraad vanaf 2011 zijn inzinking van de jongste jaren meer dan goedmaakt.

De macro-economische activiteitsgraad¹ daalde van 73,3 % tot 72,7 % tussen 2005 en 2008 (figuur 19), niet alleen door wijzigingen in het aanbodgedrag, maar ook onder sterke neerwaartse demografische druk (tabel 12). Ten gevolge van de economische crisis (en nog steeds onder neerwaartse, maar afnemende demografische druk), daalt de activiteitsgraad nog verder tot 72,3 % in 2010, om vervolgens 0,3 à 0,4 ppt te winnen per jaar en op het einde van de projectieperiode te klimmen tot 73,9 %.

1. Verhouding tussen totale beroepsbevolking (15 jaar en meer) en bevolking op arbeidsleeftijd (15 tot 64 jaar). In de jongste versie van de Nationale Rekeningen werd een historische revisie doorgevoerd van alle werkgelegenheidsreeksen. Het niveau van de uitgaande grensarbeid werd opwaarts herzien voor de gehele ramingsperiode, terwijl de groei van de binnenlandse werkgelegenheid sinds 1995 nu sterker is dan in eerdere ramingen. Bijgevolg wordt de werkgelegenheids- en activiteitsgraad positief herzien voor de gehele periode (oplopend van afgerond 0,2 procentpunt midden jaren negentig tot 0,5 procentpunt midden jaren 2000) en de werkloosheidsgraad licht negatief (oplopend van -0,05 procentpunt tot -0,1 procentpunt). Vandaar de niveauverschillen in vergelijking met de Economische vooruitzichten 2009-2014 van mei 2009.

B. Loonvorming en productiviteit in de sector der ondernemingen

1. Socialezekerheidsbijdrageverminderingen en loonsubsidies

De netto parafiscale druk daalt gemiddeld maar niet voor iedereen.

De gemiddelde nettoparafiscale druk – werkgeversbijdragen verminderd met loonsubsidies – op de ondernemingen zal tussen 2009 en 2015 dalen, maar niet op uniforme wijze (tabel 14). De nettoparafiscale druk stijgt fors voor de jonge laagverloonden (plus 170 basispunten), de oudere laagverloonden (plus 643 basispunten) en de speciale banen (plus 493 basispunten), maar daalt voor de jongere hoogverloonden (min 84 basispunten) en de oudere hoogverloonden (min 14 basispunten)¹.

Enerzijds doen de uitbreiding en het intenser gebruik van de bestaande loonsubsidieprogramma's de loonlasten dalen voor alle werknemerscategorieën (gemiddelde stijging van de loonsubsidievoet met 65 basispunten). De stijging is hoger in de verwerkende nijverheid dan in de diensten.

Anderzijds stijgt de gemiddelde werkgeversbijdragevoet met 41 basispunten, met als belangrijkste nuance dat de druk op de werkgeversbijdragevoeten niet uniform is. Voor de jongere hoogverloonden noteren we een lichte daling (met 9 of 26 basispunten al naar gelang van de bedrijfstak), terwijl forse bijdragevoetstijgingen verwacht worden voor de jonge laagverloonden (met 133 of 241 basispunten), de oudere laagverloonden (met 656 of 732 basispunten), de oudere hoogverloonden (met 19 of 98 basispunten) en de speciale tewerkstellingscategorieën (met 529 of 606 basispunten)². Hoofdoorzaak van die uiteenlopende evoluties in de werkgeversbijdragevoeten is de hervorming van de wettelijke werkgeversbijdrageverminderingen. De gemiddelde stijging van de werkgeversbijdragevoet wordt getemperd door de verschuiving van de werkgelegenheid naar lager belaste bedrijfstakken en incidentele factoren.

De brede groep van laagverloonden komt in de verdrukking via lasten op de vraag naar arbeid en op middellange termijn misschien ook via de aanbodzijde.

De laagverloonden worden niet alleen getroffen door een ongunstige evolutie in de nettoparafiscaliteit aan de vraagzijde. De geleidelijke erosie van de werkbonus impliceert immers een stijging van werknemersbijdragevoet. Indien het aanbod van laagverloonde of laaggeschoolde arbeid ontmoedigd wordt door een hoge belastingdruk of door een te laag nettoloon in vergelijking met vervangingsinkomens – toch de motivering waarom de werkbonus werd ingevoerd – dan is het niet zeker of op middellange termijn het conjunctureel herstel de werkgelegenheid van die groep in grote mate zal stimuleren.

De gemiddelde wettelijke werkgeversbijdragevoet stijgt wegens het forfaitair karakter van de bijdrageverminderingen ...

De werkgeversbijdragevoetstijging met 41 basispunten is voornamelijk toe te schrijven aan het dalend belang van de werkgeversbijdrageverminderingen, waardoor de gemiddelde wettelijke werkgeversbijdragevoet met 102 basispunten zou stijgen. De niet-indexering van de parameters (noch aan prijzen, noch aan nominale lonen) is inderdaad op middellange termijn een rem op het gebruik van werkgeversbijdrageverminderingen, met als gevolg een continue daling van de

-
1. Laagverloond hier betekent niet meer dan 5 870 euro bruto per kwartaal in 2005, daarna geïndexeerd aan de gemiddelde brutoloonevolutie in de ondernemingen (dit geeft 6 470 in 2008), en is te vergelijken met de lageloongrenzen gehanteerd voor de werkgeversbijdrageverminderingen (van 5 870 in 2005-2009 gradueel naar 6 600 in 2012 - zie kader 6) en de werknemersbijdrageverminderingen (6 610 sinds oktober 2008).
  2. Zie Tabel 6 in de bijlagen in hoofdstuk VII.

werkgeversbijdragevermindering voert vanaf 2012 (min 85 basispunten in vergelijking met 2009).

... en wegens de besparende vereenvoudiging van de structurele maatregel ...

Daarenboven komt de hervorming van de geharmoniseerde structurele werkgeversbijdragevermindering voor de ondernemingen uit de profitsector in 2010-2011 per saldo neer op een besparing (zie kader 6). Enerzijds zijn er elementen die de werkgeversbijdrageverminderingen versterken, nl. de hogere forfaitaire vermindering voor iedereen die onder de geharmoniseerde structurele vermindering valt en de versterking van de lagelooncomponent door de lage loongrens op te trekken, beide vastgelegd in het IPA 2009-2010. Ook de tijdelijke, volledige vrijstelling van wettelijke bijdragen voor een aantal risicogroepen in 2011-2012, genomen naar aanleiding van de crisis, moeten de loonlasten verlagen. Voor de volledigheid vermelden we ook de bijkomende bijdrageverminderingen in het kader van tijdelijke arbeidsduurverkortingen (sinds juni 2009) en sinds 2010 de aanwerving van begeleiders (om werknemers afgedankt naar aanleiding van herstructureringen te recyclen) en een systeem van mentors, alle van hooguit marginale betekenis. Anderzijds wordt de structurele maatregel minder genereus omdat de doelgroepverminderingen die gebonden zijn aan de leeftijd (ouderen en jongerenbonus) of aan de statuten 'langdurig werklozen' en 'jongeren', krachtens het IPA 2009-2010 geleidelijk worden afgeschaft en omdat de hogeloonmaatregel via de verhoging van de hogeloongrens ingeperkt wordt. In de non-profitsector die onder de Sociale Maribel valt, is de hervorming minder besparend omdat daar een aantal doelgroepverminderingen nooit van toepassing zijn geweest, zoals de verminderingen 'ouderen' en 'langdurig werklozen'.

... ondanks sectorale verschuivingen en fiscale vrijstellingen.

De opwaartse druk op de impliciete wettelijke bijdragevoet wordt enerzijds gemilderd door de verschuiving van de economische activiteit naar minder belaste bedrijfstakken (goed voor minus 16 basispunten in 2015 - tabel 15, punt A). Ook van belang is dat de forfaitaire brutoloonverhogingen, toegekend door het IPA 2009-2010, parafiscaal onbelast zijn, hetgeen op middellange termijn in vergelijking met 2009 een neerwaartse impact op de impliciete wettelijke voet gelijk aan 8 basispunten oplevert (tabel 15, punt C). Anderzijds verscherpen de intrasectorale verschuivingen naar oudere werknemers onder druk van de trendmatige vergrijzing van de werkgelegenheid de bijdragevoetstijging (goed voor plus 5 basispunten - tabel 15, punt B). Inderdaad, ouderen, of ze nu laag- of hoogverloond zijn, verdienen gemiddeld een hoger brutoloon dan (laag- resp. hoogverloonde) jongeren, waardoor op hen de facto een lagere vermindering voert op de werkgeversbijdragen van toepassing is, een gevolg van het forfaitaire karakter van de structurele vermindering en de afschaffing van de doelgroepbijdrageverminderingen voor ouderen.

De andere werkgeversbijdragevoeten dalen.

De andere componenten van de werkgeversbijdragevoet zouden dalen. In het geval van de aanvullende pensioenbijdragen (min 18 basispunten) is dat dankzij de verschuiving van de werkgelegenheid naar lager belaste bedrijfstakken (tabel 15, punt A). Ook in het geval van de fictieve bijdragen (min 30 basispunten) is dat gedeeltelijk het geval, maar daar wordt de daling t.o.v. 2009 vooral verklaard door het wegvallen na 2010 van de uitzonderlijk hoge ontslagvergoedingen die in 2009-2010 werden/worden toegekend. Ook de extrawettelijke voet zou dalen (min 12 basispunten).

Daling van de nettoparafiscale druk voor de hoogverloonden en niet voor de anderen.

De gezamenlijke impact van de werkgeversbijdrageverminderingen en van de loonsubsidies op de belastingdruk op arbeid is echter ongelijk voor de verschillende werkgelegenheids categorieën. In het geval van de laagverloonden domineert de stijging van de wettelijke werkgeversbijdragevoet, in het geval van de oudere hoogverloonden wordt de stijging in de wettelijke werkgeversbijdragevoet meer dan gecompenseerd door de loonsubsidies. Voor de jongere hoogverloonden zijn zowel de hervorming van de werkgeversbijdrageverminderingen als de loonsubsidies loonlastenverlagend.

TABEL 14 - Werkgeversbijdragevoeten en loonsubsidievoeten in de sector van de ondernemingen
(in procent, t.o.v. brutolonen)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2009-1997	2015-2009
Impliciete loonsubsidievoet ^a ,	3,67	4,39	4,59	4,53	4,41	4,39	4,32	3,62	0,65
Impliciete werkgeversbijdragevoet ^b	33,61	33,72	33,92	33,94	33,97	33,98	34,01	-0,05	0,41
- Wettelijke bijdragevoet ^c	24,63	24,80	25,16	25,31	25,44	25,55	25,64	-0,91	1,02
- Fictieve bijdragevoet ^d	3,35	3,38	3,26	3,17	3,12	3,06	3,04	0,03	-0,30
- Extrawettelijke bijdragevoet ^e	1,96	1,94	1,92	1,91	1,88	1,86	1,84	0,04	-0,12
- Aanvullende pensioenbijdragevoet	3,68	3,61	3,57	3,55	3,53	3,51	3,49	0,79	-0,18
- p.m. Bijdrageverminderingvoet	4,62	4,53	4,20	4,07	3,96	3,85	3,76	2,79	-0,85
Nettoparafiscale last per loontrekkende categorie (exclusief pwa's en dienstchequewerknemers) ^f									
- Lage lonen - min-vijftigers	23,72	22,65	23,04	24,04	24,57	25,04	25,41	-2,50	1,70
- Hoge lonen - min-vijftigers	30,21	29,79	29,56	29,32	29,34	29,36	29,38	-1,38	-0,84
- Speciale banen	11,31	10,47	10,34	12,76	15,53	15,90	16,25	-0,92	4,93
- Lage lonen - ouderen	19,82	20,36	23,59	24,98	25,50	25,90	26,25	-6,69	6,43
- Hoge lonen - ouderen	29,61	29,22	29,75	29,69	29,59	29,52	29,47	-3,54	-0,14

- a. Gefinancierd door de sociale zekerheid: Sociale Maribel, alternatieve financiering van de lastenverlagingen voor de non-profit, activeering van werkloosheidsvergoedingen, dienstencheques, jongerenbonus non-profit; gefinancierd door de federale fiscaliteit: nacht- en ploegenarbeid, overuren, algemene subsidie, onderzoekers, koopvaardij, zeevisserij, zeesleepvaart, baggeraars, sportlui; gefinancierd door het Vlaams Gewest: oudere werklozen; gefinancierd door het Waals Gewest: Prime à l'emploi.
- b. Niet noodzakelijk gelijk aan de som van de delen wegens afrondingen.
- c. Na verminderingen.
- d. Buiten steekproef zijn de sectorale voeten gebaseerd op de vooruitzichten over het aantal bruggepensioneerden. Voor 2009-2010 houden we rekening met een tijdelijke hausse in de ontslagvergoedingen.
- e. Buiten steekproef zijn de sectorale voeten gebaseerd op de vooruitzichten voor de sectorale werkgelegenheid en de prijsindex van gezondheidszorgen gedragen door de gezinnen.
- f. Werkgeversbijdragevoet exclusief fictieve bijdragen, verminderd met loonsubsidievoet.

In de profitsector stijgen de wettelijke werkgeversbijdragevoeten van de laagverloonden en de ouderen.

De hervorming van de structurele vermindering wijzigt de relatieve arbeidskosten van jong en oud en van laag- en hoogverloond. Enerzijds profiteren de jongere hoogverloonden in de profitsector van de verhoging van de forfaitaire vermindering, zodat hun wettelijke werkgeversbijdragevoeten matig dalen (met 0,11 à 0,18 procentpunten, al naargelang van de bedrijfstak). Anderzijds wordt in het geval van de laagverloonde jongeren diezelfde forfaitaire verhoging meer dan geneutraliseerd door de afschaffing van de jongerenbonus, met als gevolg een stijging van hun wettelijke werkgeversbijdragevoeten (met 0,32 à 13,72 procentpunten). De afschaffing van de doelgroepbijdrageverminderingen voor oudere werknemers (voor de laag- en middelhoogverdieners: hoe ouder, hoe hoger;

een forfait voor de hoogverdieners) doet per saldo de wettelijke werkgeversbijdragevoeten van de laagverdienende ouderen in alle bedrijfstakken stijgen (met 5,24 à 11,53 procentpunten). Voor de hoogverdienende ouderen zijn de repercussies minder groot: daar, met uitzondering van de energiesector, stijgen de wettelijke voeten (met 0,27 à 3,06 procentpunten). Ook de categorie van speciale werkgelegenheidsprogramma's wordt getroffen door hoge wettelijke werkgeversbijdragevoetstijgingen (met 3,72 à 6,91 procentpunten) omdat naast de jongerenbonus ook de bijkomende werkgeversbijdrageverminderingen voor de werknemers die onder de categorieën 'langdurig werklozen' en 'jongeren' konden vallen, verdwijnen.

De loonsubsidievoeten stijgen nagenoeg uniform voor jong en oud en voor laag- en hoogverloond ...

De impact van de loonsubsidies is in veel mindere mate dan die van de werkgeversbijdrageverminderingen afhankelijk van de loon- of leeftijdscategorie omdat de verschillende kortingen op de door te storten bedrijfsvoorheffing – sinds de invoering van de algemene subsidies en de subsidies voor nacht-en ploegenarbeid en onderzoekers de dominante bron van loonsubsidies – pro rata met het brutoloon worden toegekend. Maken we abstractie van de dienstenchequeloonsubsidie, dan stijgen de impliciete loonsubsidievoeten vooral door de versterking van de algemene subsidies en omdat de verhoging van de nominale loonsubsidievoet in het kader van en nacht-en ploegenarbeid en de verdubbeling van het maximaal aantal subsidieerbare overuren na een overgangsfase in 2009 pas in 2010 op kruissnelheid komen. Wat ook meespeelt is dat het economisch herstel een groter beroep op overuren en nacht- en ploegenarbeid mogelijk maakt – een stelling die bevestigd wordt door de stijging van de arbeidsduur vanaf 2010-2011 – zodat de impliciete subsidievoeten sneller stijgen dan de nominale voeten¹.

... weliswaar vooral in de verwerkende nijverheid als gevolg van de nacht- en ploegenarbeidsubsidie ...

Aangezien de subsidies voor overuren en nacht- en ploegenarbeid vooral in de verwerkende nijverheid geclaimd worden, heeft de versterking van die maatregelen als gevolg dat de stijgingen in de impliciete loonsubsidievoeten in die bedrijfstakken (ongeveer 110 basispunten) sowieso hoger zijn dan in de diensten (ongeveer 30 basispunten).

... en tijdelijk meer voor de speciale werkgelegenheid wegens de tijdelijke versterking van de activeringsvergoedingen.

De loonsubsidies die specifiek zijn voor de speciale werkgelegenheidsprogramma's, stijgen in 2010-2012 tijdelijk meer (van 4,84 % en 6,00 % in de verwerkende nijverheid resp. de diensten in 2009 naar 8,81 % en 11,10 % in 2012) dan op middellange termijn (met 0,38 resp. 0,52 procentpunten). De verklaring voor die tijdelijke stijging is de versterking van de activeringsvergoedingen – geadverteerd door de federale overheid als de win-win-maatregel – voor diegenen die toetreden in 2010-2011 via een uitbreiding van de pool werklozen waaruit kan worden gerekruteerd², door de werkloosheidsduurvoorwaarden te versoepelen, en door aan bepaalde categorieën van ouderen en laaggeschoolde jongeren tijdelijk hogere activeringsvergoedingen toe te kennen. Na afloop van die tijdelijke versterking, daalt het aantal activajobs in 2013 en stijgt daarna weer, weliswaar aan een lager tempo dan de gewone jobs, hetgeen consistent is met de stijging van de re-

1. Overigens duurt het een poos vooraleer de werkgevers de weg naar een bepaalde soort loonsubsidies vinden. Eens dat dat het geval is, kan het beroep daarop snel stijgen. Bij voorbeeld stegen in de profitsector de loonsubsidies voor onderzoekers van 170 miljoen in 2008 naar 334 miljoen euro in 2009, veel meer dan de nominale loonsubsidievoetstijging van 50 % en 65 % in 2008 naar 75 % vanaf 2009 zou suggereren.
2. Niet alleen uitkeringsgerechtigde volledig werklozen, maar ook diegenen die daarmee worden gelijkgesteld. M.a.w. zelfs werklozen die geen uitkering trekken, kunnen het recht openen op een activeringsvergoeding.

latieve arbeidskosten van de speciale jobs na de afschaffing van de doelgroepspecifieke werkgeversbijdrageverminderingen voor de doelgroep 'langdurig werklozen' en 'jongeren'.

TABEL 15 - Intrasectorale en intersectorale verschuivingen in de werkgelegenheid en de parafiscale vrijstelling van de forfaitaire loonsverhogingen volgens het IPA 2009-2010: effect op de werkgeversbijdragevoeten
(in procent, t.o.v. brutolonen, telkens in vergelijking met 2009)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
A: Invloed van intersectorale verschuivingen in de werkgelegenheid						
Gemiddelde werkgeversbijdragevoet ^a	-0,10	-0,17	-0,23	-0,29	-0,35	-0,41
- Wettelijke bijdragevoet na verminderingen	-0,05	-0,08	-0,10	-0,12	-0,14	-0,16
- Fictieve bijdragevoet	-0,01	-0,03	-0,04	-0,06	-0,08	-0,09
- Extrawettelijke bijdragevoet (excl. aanvullende pensioenen)	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,00	-0,00
- Aanvullende pensioenbijdragevoet	-0,03	-0,06	-0,09	-0,11	-0,13	-0,15
B: Invloed van intrasectorale verschuivingen in de werkgelegenheid						
Gemiddelde werkgeversbijdragevoet	-0,01	0,00	0,01	0,01	0,01	0,00
- Wettelijke bijdragevoet na verminderingen	-0,01	0,02	0,03	0,04	0,04	0,05
- Fictieve bijdragevoet	0,00	-0,01	-0,02	-0,02	-0,03	-0,04
- Extrawettelijke bijdragevoet (excl. aanvullende pensioenen)	-0,00	-0,01	-0,01	-0,01	-0,02	-0,02
- Aanvullende pensioenbijdragevoet	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01
C: Invloed van parafiscale vrijstelling van de forfaitaire loonsverhogingen krachtens het IPA 2009-2010						
Gemiddelde werkgeversbijdragevoet	-0,08	-0,10	-0,10	-0,10	-0,10	-0,10
- Wettelijke bijdragevoet na verminderingen	-0,07	-0,09	-0,09	-0,09	-0,09	-0,08
- Fictieve bijdragevoet	-0,00	-0,00	-0,00	-0,00	-0,00	-0,00
- Extrawettelijke bijdragevoet (excl. aanvullende pensioenen)	-0,00	-0,00	-0,00	-0,00	-0,00	-0,00
- Aanvullende pensioenbijdragevoet	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01

a. Niet noodzakelijk gelijk aan de som van de delen wegens afrondingen.

Zonder bijkomende maatregelen kalven de werknemersbijdrageverminderingen voor de laagverloonden af.

Supra hebben we gewezen op de ongunstige ontwikkeling van de werkgeversbijdragevoeten voor de laagverloonden in reguliere jobs, zowel jong en oud, en de (in de feiten laagverloonde) werknemers in speciale werkgelegenheidsprogramma's, zelfs na correctie met de loonsubsidies voor die arbeidscategorieën. Niet alleen via de lasten op de vraagzijde komt de werkgelegenheid van laagverloonden, lees laaggeschoolden onder druk, ook de belastingdruk op de aanbodzijde evolueert voor hen ongunstig. Inderdaad, aangezien de modaliteiten van de werkbonus het laatst werden aangepast in het vierde kwartaal van 2008, kalven de werknemersbijdrageverminderingen voor de laagverdieners onverminderd af. Zonder bijkomende maatregelen die verder gaan dan de indexering van de loongrenzen aan de gezondheidsindex (onze werkhypothese voor de werkbonus na 2010), zal de verminderingvoet van de werknemersbijdragen (t.o.v. de brutoloonmassa in alle sectoren incl. de overheid) dalen van 0,68 % in 2009 tot 0,37 % in 2015, d.w.z. bijna een halvering.

KADER 5 - Hypothesen m.b.t het beleid van werkgeversbijdrageverminderingen in de profit-sector

Parameters van de structurele vermindering

1. Versterking

Verhoging van het algemeen forfait van 400 euro per kwartaal in 2009 naar 408 in juli 2010, 416 in januari 2011 en 444 vanaf 2012.

Verhoging van de lageloongrens van 5 870 euro per kwartaal in 2009 naar 6 030 in januari 2010, 6 150 in juli 2010, 6 450 in januari 2011 en 6 600 euro vanaf januari 2012. De "helling" van het lageloongedeelte, i.e. de fractie van de bijkomende werkgeversbijdragevermindering voor laagverdieners die verdwijnt naarmate het brutoloon de lageloongrens nadert, blijft tot einde 2011 onveranderd op 0,162 en zou pas in januari 2012 verlaagd worden naar 0,154.

2. Afremming

Verstrengeing van de hogeloonmaatregel: 6 % van het brutoloon boven 12 000 euro per kwartaal tot 2009, 12 167 vanaf juli 2010, en 12 733 euro vanaf januari 2011.

Afschaffing van de doelgroepverminderingen voor de langdurig werklozen, de jongerenbonus, de ouderen, de oude-
renbonus (geleidelijk vanaf het derde kwartaal van 2010, volledig vanaf 2012).

Afschaffing van de doelgroepvermindering 'jongeren' (geleidelijk vanaf het derde kwartaal van 2010, volledig vanaf 2012), met uitzondering van diegenen die onder de bijzondere risicogroepen vallen (zeer laaggeschoolden, laaggeschoolde allochtonen, laaggeschoolde gehandicapten), tewerkgesteld in het kader van een startbaanovereenkomst.

Crisismaatregelen

De werkgeversbijdrageverminderingen in het kader van tijdelijke arbeidsduurverminderingen ten gevolge van de crisis – al of niet gecombineerd met de vierdagenweek, ingevoerd in juni 2009 en van kracht tot einde juni 2010. Eind 2009 waren deze verminderingen niet meer dan een marginaal verschijnsel (slechts 1 830 dossiers, samen goed voor amper 1,8 miljoen euro bijdrageverminderingen in het vierde kwartaal van 2009). Overigens komt slechts een kwart daarvan de werkgevers ten goede omdat de rest moet doorgestort worden aan de werknemers ter compensatie van het loonverlies. Al naar gelang van de omvang van de werktijdverkorting (1/4 of 1/5) en afhankelijk van de invoering van de vierdagenweek wel of niet, bedragen de bijdrageverminderingen 600, 750, 1 000 of 1 150 euro per kwartaal. Het deel dat aan de werknemers wordt doorgestort, wordt beschouwd als loon en is fiscaal en parafiscaal belastbaar.

Tijdelijke volledige vrijstelling van werkgeversbijdragen voor diegenen die onder de bijzondere risicogroepen vallen (zeer laaggeschoolden, laaggeschoolde allochtonen, laaggeschoolde gehandicapten), tewerkgesteld in het kader van een startbaanovereenkomst.

Andere bronnen van wijzigingen in de wettelijke werkgeversbijdragen

Wijzigingen in de bijzondere werkgeversbijdragevoeten in 2010 voor de Fondsen Sluiting Ondernemingen (stijging voor de profitsector, daling in de non-profitsector).

Betaald educatief verlof (daling).

De invoering van een nieuwe bijzondere bijdrage voor arbeidsongevallen in 2010.

Een budget voor de opbrengst van maatregelen die de parafiscale fraude moeten verminderen.

KADER 6 - Hypothesen m.b.t het beleid van loonsubsidies in de profitsector**Algemene subsidie**

Nominale subsidievoetstijging van 0,25 % in 2008 naar 0,75 % vanaf juni 2009 en 1 % vanaf januari 2010.

De algemene subsidiestijging wordt in de profitsector rechtstreeks via de bedrijfsvoorheffing verrekend (en daarom geboekt als een subsidie via de federale overheid). Een analoge verhoging van die loonsubsidie in 2009 voor de non-profitsector als in de profit-sector wordt onrechtstreeks toegekend: de betrokken bedrijfsvoorheffing wordt van de federale overheid naar de Sociale Maribelfondsen overgeheveld en via die omweg onder de betrokken ondernemingen verdeeld. Daarom boeken wij in afwachting van de nationale rekeningen 2009 die non-profitmaatregel, die boven op de sinds 1997 bestaande Sociale Maribelsubsidie komt, als een subsidie via de sociale zekerheid.

Overuren en nacht- en ploegenarbeid

Nominale subsidievoetstijging van 10,7 % in 2008 naar 15,6 % vanaf midden 2009 voor nacht- en ploegenarbeid; verdubbeling van het maximaal aantal subsidieerbare overuren, maar alleen op de helft van de betrokken werknemers van toepassing.

In 2009 waren de loonsubsidies naar aanleiding van overuren en nacht-en ploegenarbeid slechts 80 % respectievelijk 90 % van wat normaal had moeten geclaimd worden, gegeven de geldende nominale voeten en de brutoloonmassa.

Activeringen onder de win-win-modaliteiten

TABEL 6a - Aantal win-win-dossiers in 2010-2012
(jaargemiddelden)

	Nieuwe categorieën ^a			Bestaande categorieën gepromoveerd naar een hogere subsidie categorie
	jonge zeer laaggeschoolden	jonge laaggeschoolden	ouderen	
loonsubsidie per voltijds equivalent (euro per maand)	1 100	1 000	1 000	750/500 ^b
aantal in 2010	3 500	3 000	2 500	5 800
aantal in 2011	7 800	6 600	5 600	13 000
aantal in 2012 ^c	3 700	3 200	2 700	6 200

a. Gedurende 24 maanden vanaf aanwerving in 2010 of gedurende 12 maanden vanaf aanwerving in 2011.

b. 750 euro gedurende 12 maanden en vervolgens 500 euro gedurende 16 maanden.

c. O.b.v. een geleidelijke uitdoving van de contracten afgesloten in 2010-2011.

KADER 7 - Lastenverlagingen voor jonge laagverloonden of laaggeschoolden in de profitsector in 2010-2012

Via verschillende kanalen kunnen werkgevers beroep doen op bijkomende lastenverlagingen voor laaggeschoolde of laagverloonde jongeren. Onderstaande tabel vergelijkt de modaliteiten in functie van de eisen die gesteld worden qua scholingsgraad en werkloosheidsduur. Naast de substitutie tussen normale, laagbetaalde jobs voor jongeren (kolom a) en één van de speciale tewerkstellingsprogramma's die zich richten naar laaggeschoolde en/of langdurig werkloze jongeren, is substitutie binnen die speciale tewerkstellingsprogramma's niet denkbeeldig, bijvoorbeeld tussen de combinatie startbanen-risicogroep (voordeliger in termen van werkgeversbijdrageverminderingen - kolom b) en win-win voor jongeren (voordeliger in termen van loonsubsidies - kolom d), of binnen de categorie van startbanen tussen risico- en niet-risicogroepen (kolommen b en c). Daarenboven valt op dat het aantal startbaandossiers en activeringdossiers (excl. de subprogramma's doorstromingsprogramma's en sociale inschakelingseconomie) tussen 2006 en 2009 niet is meegegroeid met het totaal aantal dossiers die onder de geharmoniseerde structurele werkgeversbijdrageverminderingen vallen.

TABEL 7a - Lastenverlagingen voor laagverloonde of laaggeschoolde jongeren in de profitsector 2010-2012

	gewone lage- loonjobs met jongerenbonus (a)	in het kader van startbanen (cumuleerbaar met jongerenbonus indien laagverloond)		in het kader van activeringen (cumuleerbaar met jongerenbonus indien < 30 jaar en laagverloond)	
		risicogroep ^a (b)	niet risicogroep (c)	win-win ^b (d)	niet win-win ^c (e)
Aantal RSZ-dossiers (jaargemiddelde) ^d	2006: 73 700 2009: 119 200	2006: 900 2009: 8 500	2006: 26 000 2009: 18 100	0 ^e	2006: 39 100 2009: 40 200 ^f
Leeftijd	<30 jaar	<= 25 jaar	<= 25 jaar	<= 25 jaar	<= 45 jaar
Eisen qua werkloos- heidsduur?	nee	nee	nee	verschillende categorieën	verschillende categorieën
Eisen qua individuele kenmerken?	nee	zeer laagge- schoold of laag- geschoold ^g + allochtoon of gehandicapt	nee	zeer laaggeschoold of laag- geschoold	nee
RVA-uitkering (maand)					
- 2010-2011	nee	350 (6m)	nee	750 (11m) + 500 (16m) 1 000 of 1 100 (12 of 24m)	500, dan 0
- vanaf 2012	nee	350 (6m)	nee	alleen als gevolg van aan- wervingen in 2010 of 2011	500, dan 0
Bijdragevermindering doelgroep (kwartaal)					
- 2010-2011	-nee	1 000, vervol- gens tijdelijke vol- ledige vrijstelling	1 000, dan 400, dan 0	nee	1 000 1 000, dan 400, dan 0
- vanaf 2012	-nee	1 000	nee	nee	nee

a. Sinds juli 2006.

b. Aanwervingen in 2010 of 2011.

c. Exclusief doorstromingsprogramma's en sociale inschakelingseconomie.

d. Ter vergelijking: totaal van de dossiers die onder de geharmoniseerde structurele vermindering vallen: 1 927 000 (2006) en 1 934 400 in 2009.

e. Prognose voor 2010 (incl. het win-win-gedeelte voor ouderen): 14 800, waarvan 5 800 nieuwe contracten die zonder de win-win-maatregel in een lagere subsidiecategorie zouden gevallen zijn.

f. Alle leeftijdscategorieën.

g. Zeer laaggeschoold = geen diploma of getuigschrift hoger middelbaar onderwijs; laaggeschoold = ten hoogste diploma of getuigschrift hoger middelbaar onderwijs

Waarom focussen op subgroepen, gegeven de stijgende belastingdruk op de brede groep van laagverloonden?

Men kan de vraag stellen of het zin heeft om eng gedefinieerde laaggeschoolden/ laagverloonde doelgroepen te verwennen met al dan niet tijdelijke gunstmaatregelen (kader 6). Ten eerste is substitutie, niet alleen tussen normale, laagbetaalde jobs en één van de speciale tewerkstellingsprogramma's die zich richten naar laaggeschoolden en/of langdurig werklozen (zie bij voorbeeld kader 7 voor het geval van de jongeren), maar ook binnen die speciale tewerkstellingsprogramma's een reële mogelijkheid. Ten tweede, dreigt een veel bredere groep van laagverdieners/laaggeschoolden structureel uit de markt geprijsd te worden door een ongunstige arbeidskostenontwikkeling. En ten derde is het niet denkbeeldig dat het aanbodgedrag van laaggeschoolden op middellange termijn ongunstig zal reageren op de stijgende belastingdruk.

2. Loonkosten en brutolonen

Een gematigde groei van de loonkosten op middellange termijn ...

De evolutie van de loonkosten in de sector van de ondernemingen is bijzonder gematigd. De nominale loonkosten per uur nemen gemiddeld met 2,5 % per jaar toe tijdens de periode 2010-2015 (tabel 16, punt 1), gemiddeld het laagste groei-ritme sinds een kwarteeuw. Die toename komt tot stand door een beperkte stijging van de brutolonen per uur vóór indexering met 0,9 % per jaar en een gemiddelde loonindexering van 1,5 % per jaar. Het effect van de werkgeversbijdragen is licht arbeidskostenverhogend (+0,05 % per jaar - zie ook deel B.1 hierboven).

... ingeluid door het laatste IPA in 2010...

In toepassing van de wet van 26 juli 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen hebben de sociale partners eind 2008 een interprofessioneel akkoord goedgekeurd voor de periode 2009-2010. Krachtens dit akkoord zou de maximale jaarlijkse verhoging van de nettolonen, waarover op sector- en ondernemingsniveau werd onderhandeld bovenop de loonindexeringen en de baremaverhogingen, niet hoger mogen zijn dan 250 euro per voltijdse werknemer in 2010. Bovendien mag die loonsverhoging niet wegen op de werkgeversbijdragen. Die maatregelen impliceren een gecumuleerde groei van de brutolonen per uur vóór indexering van 0,6 % tijdens de periode 2009-2010.

Op basis van de beschikbare waarnemingen over de evolutie van de lonen en de werkgelegenheid tijdens de eerste drie kwartalen van 2009, wordt de groei van de nominale uurloonkosten geraamd op 2,6 % in 2009. De grootste bijdrage tot die groei komt van de loonindexering (2,5 %) die met een zekere vertraging reageert op de sterke stijging van de gezondheidsindex van 2008. Bovendien zou de evolutie van de werkgeversbijdragen leiden tot een stijging van de uurloonkosten met 0,4 %. Aangezien de impliciete werkgeversbijdragevoet in strikte zin vrijwel stabiel is gebleven in 2009, is de forse stijging van de werkgeversbijdragen waarschijnlijk grotendeels toe te schrijven aan het hoge aantal ontslagen als gevolg van de recessie. De ontslagpremies worden inderdaad verrekend in de nationale rekeningen als fictieve werkgeversbijdragen. In 2009 zouden de brutolonen per uur vóór indexering gedaald zijn met 0,2 % als gevolg van een negatieve loondrift van 0,4 %, te wijten aan de bevrozing van bepaalde categorieën van lonen en aan dalingen in het variabele deel van de lonen. De situatie in 2009 is gelijkaardig aan die in 2002. In de loop van dat jaar was de werkloosheid eveneens aanzienlijk gestegen en ging de forse verhoging van de fictieve werkgeversbijdragen gepaard met een negatieve loondrift. Voor 2010 wordt verondersteld

dat de brutolonen per uur vóór indexering opnieuw zouden aanknopen met de groei uit het interprofessioneel akkoord (0,3 %). De zwakke stijging van de gezondheidsindex in 2009 wordt weerspiegeld in een gematigde loonindexering van bijna 0,7 % in 2010 die de groei van de nominale brutolonen per uur op 0,9 % brengt. De stijging van de nominale uurloonkosten zou 1 % bedragen, gezien een licht opwaarts effect van de werkgeversbijdragen.

... en voortgezet overeenkomstig de wet van 1996.

Vanaf 2011 gaat het loonscenario in deze vooruitzichten ervan uit dat de evolutie van de lonen ingebed blijft in de wet ter bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen. De groei van de loonkosten in België zou vergelijkbaar zijn met het (gewogen) gemiddelde van de loonevolutie bij onze drie voornaamste handelspartners, zoals voorspeld door de OESO¹.

Voor de jaren 2011-2012 zou de nominale loonnorm 4 % kunnen bereiken. In 2011 zou die norm echter beperkt blijven tot 1,4 %. Aangezien de indexering in België zou kunnen oplopen tot 1,7 % en de werkgeversbijdragen de loonkosten zouden doen stijgen met 0,1 %, bedraagt de groeimarge van de brutolonen vóór indexering nul. In een context van economisch herstel is de hypothese van een negatieve loondrift weinig aannemelijk. Bijgevolg zouden de Belgische loonkosten in 2011 de norm met 0,4 % overschrijden.

TABEL 16 - Ontwikkeling van lonen en productiviteit - sector der ondernemingen
(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten in procent)

	1986-2009	1986-1997	1998-2009	2004-2009	2010-2015
1. Nominale loonkosten per uur (zonder aftrek van loonsubsidies)	3,49	4,33	2,66	2,65	2,47
Verhoging toe te schrijven aan ^a :					
- indexering	1,90	1,93	1,88	2,10	1,51
- totaal werkgeversbijdragen sociale zekerheid ^b	0,13	0,26	0,01	-0,06	0,05
- brutolonen per uur vóór indexering	1,43	2,10	0,77	0,60	0,90
2. Nominale arbeidskosten per uur (na afrek van loonsubsidies) ^c	3,38	4,33	2,42	2,27	2,39
3. Arbeidsproductiviteit per uur	1,49	2,10	0,87	0,60	1,38

a. De som van de componenten is niet exact gelijk aan de totale evolutie vanwege de effecten van de tweede orde.

b. Inclusief extralegale en fictieve bijdragen.

c. Volgens de methodologie van de nationale rekeningen, ESR 95, moeten de loonsubsidies geregistreerd worden als een subsidie en niet als een rechtstreekse vermindering van de lasten op arbeid. Bij de definitie van de loonkosten worden zij dus niet in rekening gebracht. De loonsubsidies zijn van allerlei aard en worden door verschillende entiteiten van de overheid gefinancierd (door de sociale zekerheid: Sociale Maribel, alternatieve financiering van de lastenverlagingen voor de non-profit, activering van werkloosheidsvergoedingen, dienstencheques, jongerenbonus non-profit; door de federale fiscaliteit: nacht- en ploegenarbeid, overuren, algemene subsidie, onderzoekers, koopvaardij, zeevisserij, zeesleepvaart, baggeraars, sportlui; door het Vlaams Gewest: oudere werklozen; door het Waals Gewest: Prime à l'emploi).

In 2012 zou volgens de OESO de groei van de nominale uurloonkosten in de drie referentielanden 2,6 % bedragen. Veronderstelt men dat de overschrijding van 2011 zou worden goedge maakt, dan zouden de Belgische nominale uurloonkosten toenemen met slechts 2,2 %. Gezien een indexering van 1,6 % en een vrijwel neutrale bijdrage van de werkgeversbijdragen zou het brutoloon per uur vóór indexering met iets meer dan 0,6 % kunnen stijgen.

1. OESO, december 2009.

Vanaf 2013 zouden de nominale uurloonkosten stijgen met gemiddeld 3,3 % per jaar. Met een gemiddelde jaarlijkse indexering van 1,7 % en een licht opwaarts effect van de werkgeversbijdragen aan de sociale zekerheid op de loonkosten, zou de indicatieve groeimarge van de brutolonen vóór indexering jaarlijks ongeveer 1,5 % bedragen. Het gevolg daarvan zou een neutrale evolutie van de arbeidskosten per eenheid product, gedeftimeerd met de prijzen van de toegevoegde waarde, zijn (zie verder).

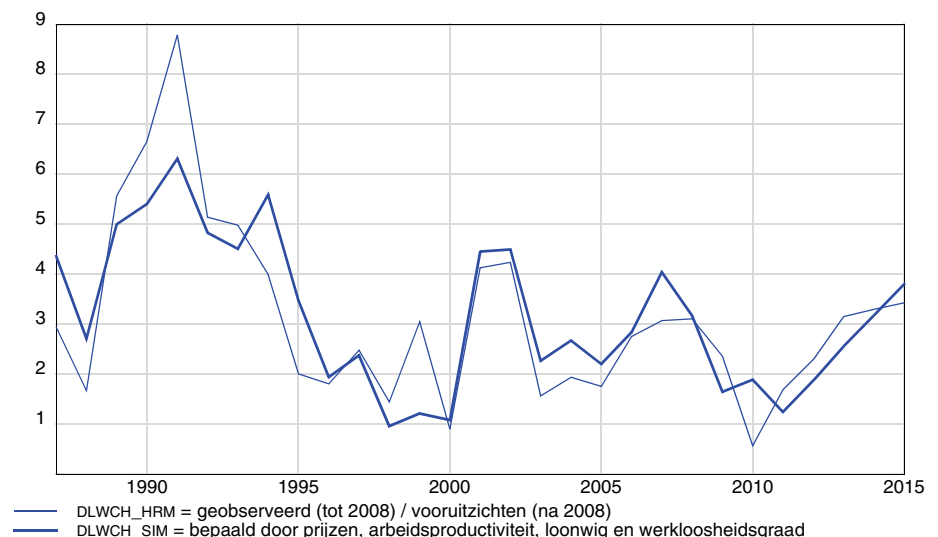
Stijging van de loonsubsidies.

Het tot dusver gebruikte begrip van loonkosten verwijst naar het concept dat in de nationale boekhouding wordt gebruikt en maakt abstractie van de *loonsubsidies* die vanaf 1996 van kracht zijn. Loonsubsidies worden steeds belangrijker en algemeen gangbaar in de sector van de ondernemingen, ook in de ondernemingen die blootstaan aan internationale concurrentie (zie deel B.1 en tabel 5 van de statistische bijlage); die subsidies betekenen voor de betrokken werkgevers een verlaging van de arbeidskosten. Hun impact op de globale arbeidskosten in de sector van de ondernemingen (punt 2 van tabel 16) tijdens de voorbije zes – zelfs twaalf jaar – mag niet veronachtzaamd worden en hun impact op de evolutie van de arbeidskosten blijft gunstig tijdens de projectieperiode, vooral tijdens de jaren 2010 en 2011¹.

Het loonscenario en de vooruitzichten voor de arbeidsmarkt zijn a priori niet noodzakelijk coherent.

A priori zijn in deze vooruitzichten de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt niet noodzakelijk coherent met het loonscenario. Dat loonscenario is immers gebaseerd op de veronderstelling dat de loonkosten in België gelijke tred houden met die in de buurlanden, waar een loonherstel wordt voorzien vanaf 2011.

FIGUUR 20 - Groeivoet in procentpunten van de nominale arbeidskosten per uur in de ondernemingen (1987-2015)²

1. Voor een meer gedetailleerde bespreking van de loonsubsidies, zie deel B.4.c.
2. Exclusief dienstencheques en pwa's.

Een analyse toont aan dat de evolutie van de nominale lonen in deze vooruitzichten te verzoenen is met de Belgische determinanten van loonvorming.

Figuur 20 bevestigt dat het loonkostenscenario in de Vooruitzichten (variabele DLWCH_HRM), in grote lijnen overeenkomt met een scenario op basis van de evolutie van prijzen, de arbeidsproductiviteit, werkloosheidsgraad en de loonwage in België (DLWCH_SIM - o.b.v. de arbeidskostenvergelijking van het model LABMOD). Vergeleken met wat de loonnorm voorschrijft, had de groei van de arbeidskosten in 2009 iets lager moeten zijn, terwijl hij in 2010 ietwat hoger zou kunnen zijn. Vanaf 2011 echter houdt het loonscenario gelijke tred met de groei van de arbeidskosten die, in een eerste fase, gedreven wordt door de prijsstijging en het herstel van de arbeidsproductiviteit en later ook door de daling van de werkloosheidsgraad.

3. Arbeidskosten per eenheid product

Na twee jaar van achteruitgang als gevolg van de crisis ...

In 2008 en 2009 daalde de arbeidsproductiviteit per uur in de sector van de ondernemingen met respectievelijk -0,4 % en -1,5 %. Als gevolg van de crisis maar ook door de maatregelen ten gunste van jobbehoud (deeltijds werk - zie deel C) daalde het arbeidsvolume minder fors dan de economische activiteit.

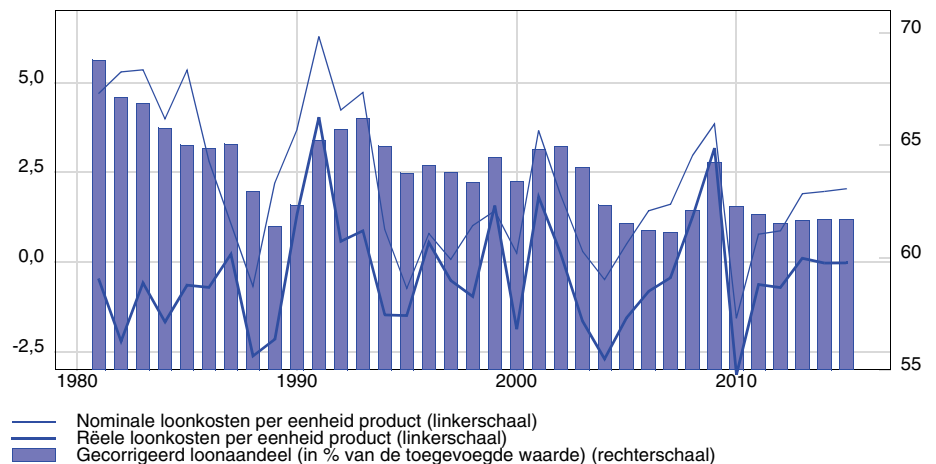
... zou de arbeidsproductiviteit per uur opnieuw toenemen, maar in geringe mate.

Vanaf 2010 zou men opnieuw aanknopen met een productiviteitsgroei, gegeven enerzijds de terugkeer van de economische groei en anderzijds nieuw jobverlies. Vervolgens zou de economische groei in tandem zijn met de groei van het arbeidsvolume maar wel zo dat de productiviteitsgroei beperkt zou blijven. Tijdens de periode 2011-2015 zou de productiviteit per uur toenemen met gemiddeld 1,25 % per jaar, wat historisch gezien een laag percentage is. De gemiddelde groei van de productiviteit per uur, die tijdens de jaren tachtig nog 2,5 % bedroeg, was reeds teruggevallen tot 1,8 % tijdens de jaren negentig en tot slechts 1,3 % tijdens de periode 2000-2007.

De stijging van de arbeidskosten blijft aansluiten bij de stabiliteit van de prijzen op middellange termijn, zelfs na een uitzonderlijke toename in 2008 en 2009.

De mate waarin de loonevolutie bijdraagt tot de prijsevolutie (zie hoofdstuk III) wordt gemeten via de evolutie van de nominale arbeidskosten per eenheid product (figuur 21). Die indicator ondergaat uiteraard de nodige conjuncturele invloeden maar toch komt ook duidelijk de invloed tot uiting van het beleid van loonmatiging en arbeidskostenverlaging dat sinds het begin van de jaren tachtig wordt gevoerd. De groei van de nominale arbeidskosten per eenheid product zakte immers van gemiddeld 3,35 % per jaar tijdens de jaren 80 naar slechts 2,24 % tijdens de jaren 90 (ondanks de duidelijk afnemende productiviteitsgroei). Van 2000 tot 2009 zou de groei beperkt blijven tot gemiddeld 1,60 % per jaar ondanks twee jaren van forse groei: +3 % in 2008 en +3,9 % in 2009. Op basis van deze Vooruitzichten zou de vertraging zich verder doorzetten; de groei van de nominale arbeidskosten per eenheid product zou gemiddeld nog slechts 1,02 % per jaar bedragen tijdens de projectieperiode (2010-2015). Zelfs indien men het jaar 2010 (gekenmerkt door een uitzonderlijke daling van 1,6 %) buiten beschouwing laat, zou de gemiddelde groei 1,54 % per jaar bedragen.

De arbeidskostenstijging zou op middellange termijn dus blijven overeenstemmen met de ECB-doelstelling van een maximale inflatie van 2 %.

FIGUUR 21 - Evolutie van de arbeidskosten per eenheid product - sector van de ondernemingen¹

Na een turbulente periode (2009-2010) opnieuw een matige daling van de reële arbeidskosten per eenheid product.

Gedefleerd met de prijsindex van de toegevoegde waarde, namen de arbeidskosten per eenheid product tijdens de jaren 80 gemiddeld af met 1,20 % per jaar. Dat wijst op een herstel van het aandeel van de inkomens uit kapitaal in het nationaal inkomen, waarvan men kan aannemen dat het een positieve invloed heeft gehad op de investeringen. Tijdens de jaren 90 stegen ze jaarlijks met 0,42 %, maar tijdens de periode 2000-2008 daalden ze opnieuw (-0,6 % per jaar). Na een uitzonderlijke stijging in 2009 (+3,2 %) zouden de reële arbeidskosten per eenheid product ook dalen in 2010 (-3,2 %). Tijdens de periode 2011-2015 zouden ze meer gematigd dalen (gemiddeld -0,25 %) en zich op het einde van de periode stabiliseren.

Belangrijke stijging van het loonaandeel in 2009, dat op het einde van de projectieperiode opnieuw daalt naar een historisch laag niveau.

Sinds 2003 daalt het aandeel van de lonen (na correctie voor de zelfstandigen en na aftrek van loonsubsidies) in de toegevoegde waarde van de ondernemingen gestaag van 65 % in 2002 naar 61,1 % in 2007, om vervolgens lichtjes te stijgen tot 62,1 % in 2008. In 2009 is de toename groot; het aandeel bereikt 64,2 %, een niveau dat bijna overeenkomt met dat van 2003. De loonindexering is de belangrijkste verklarende factor. In de context van economische achteruitgang van dat jaar, wordt daardoor de particuliere consumptie van de gezinnen enigszins ondersteund (zie deel B.5 hierna). Vanaf 2010 daalt het loonaandeel gestaag en stabiliseert zich op ongeveer 61,7 % vanaf 2013.

Op te merken valt dat dergelijke niveaus voor het loonaandeel in historisch opzicht laag zijn. Het loonaandeel bedroeg gemiddeld 65 % over de periode 1980-1996. Sinds de invoering van de wet van 1996 zakte het gemiddelde naar 63,1 % (periode 1997-2008). Deze vooruitzichten bevestigen de neerwaartse trend, aangezien het niveau in 2015 beperkt blijft tot 61,7 %.

1. Na correctie voor de zelfstandigen en na aftrek van de loonsubsidies.

4. Loonnorm

a. Evolutie en analyse van de loonnorm

Het loonoverlegsysteem, omkaderd door de wet van 1996 ter bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen, berust op een loonnorm, die gelijk is aan de verwachte evolutie (OESO-vooruitzichten) van de nominale uurloonkosten (gewogen gemiddelde) in onze drie buurlanden (Duitsland, Frankrijk en Nederland). Tabellen 17 en 18 leveren de ex ante te verwachten en ex post opgetekende ontwikkelingen voor de laatste vier interprofessionele loononderhandelingen, alsook de vooruitzichten (OESO en FPB) tegen het jaar 2015.

Deel A bevat de ex ante berekeningen door het Secretariaat van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB) op basis van de vooruitzichten van de OESO (die de evolutie van de loonkosten per hoofd in de drie partnerlanden levert) en de te verwachten ontwikkeling van de arbeidsduur in die drie landen (berekeningen van het Secretariaat). Rekening houdend met de vooruitzichten van de evolutie van de gezondheidsindex, geeft dat de sectorale onderhandelaars een indicatieve groeimarge voor het brutoloon vóór indexering (en vóór werkgeversbijdragen).

Deel B levert de waarnemingen a posteriori (of de meest recente ramingen), alsook de vooruitzichten van de evoluties in de drie buurlanden¹ én in België².

Op basis van die informatie wordt in deel C de oorsprong onderzocht van de opgetekende verschillen tussen enerzijds de realisatie (waarneming ex post) van de nominale uurloonkosten in België en anderzijds de realisatie (waarneming ex post) van de nominale norm - de ontwikkeling van de nominale uurloonkosten bij de drie partners (lijn 'e-d').

Na een periode van vermindering van de loonhandicap ten opzichte van de drie referentielanden

...

Voor de periode 2003-2004 was de groei van de vastgestelde uurloonkosten in België kleiner dan de realisatie van de nominale norm van 1,4 %. Die periode was er dus één van vermindering van de Belgische loonhandicap ten opzichte van onze buurlanden. Ondanks een neerwaartse herziening van de loonontwikkelingen in onze buurlanden, lag de waargenomen ontwikkeling van de nominale uurloonkosten in België lager (-1,7 %) dan de ex ante besliste nominale norm, met als voornaamste reden een stijging van het waargenomen brutoloon vóór indexering die 1,4 % minder sterk was dan de indicatieve norm vastgelegd door het IPA.

... is de relatieve positie van België gedurende zes jaar verslechterd.

Voor de volgende zes jaar stelt men vast dat de realisatie van de nominale norm overschreden wordt (lijn 'e-d').

Voor de periode 2005-2006 is de overschrijding van 0,8 % het gevolg van zowel een neerwaartse herziening van de loonkosten in onze buurlanden (van 0,6 %

1. OESO (december 2009) en berekeningen CRB.

2. INR en berekeningen FPB.

als van Belgische loonkostenstijgingen die (0,2 %) hoger liggen dan de ex ante besliste nominale norm (lijn 'e-a').

De overschrijding van 2,4 % in de periode 2007-2008 vloeit voort uit een groei van onze loonkosten die 1,5 % groter is dan de ex ante besliste nominale norm (lijn 'e-a') en versterkt wordt door een neerwaartse herziening (0,9 %) van de ontwikkeling van de loonkosten bij onze drie partners (lijn 'a-d'). Een inflatie (en dus een indexering) groter dan 0,7 % (lijn 'i-b'), alsook een toename van de brutolonen vóór indexering die 0,6 % (lijn 'j-c') groter is dan voorzien, liggen ten grondslag aan die overschrijding van de ex ante besliste nominale norm.

TABEL 17 - Loonkosten: norm, opgetekende ontwikkelingen en vooruitzichten op korte termijn
(groeivoeten in procent)

		2003-2004	2005-2006	2007-2008	2009-2010
A. Norm ex ante					
1. <i>Opbouw van de nominale norm</i>					
Stijging van de loonkosten bij de drie partners: vooruitzichten OESO		6,0	5,3	5,5	6,4-5,1
Aanpassing (interprofessioneel akkoord of overheid)		-0,6	-0,8	-0,5	-
Goedgekeurde nominale norm	(a)	5,4	4,5	5,0	5,7
2. <i>Indicatieve norm voor het sectoraal overleg</i>					
Verwachte indexering	(b)	3,0	3,3	3,9	5,1
Indicatieve norm voor de groei van het brutoloon vóór indexering	(c)	2,4	1,2	1,1	0,6
B. Realisaties ex post en vooruitzichten					
1. <i>Realisatie van de nominale norm</i>					
Groei van de loonkosten bij de drie partners: realisatie (OESO)	(d)	5,1	3,9	4,1	2,7
2. <i>Ontwikkeling van de uurloonkosten in België (marktsector)</i>					
Ontwikkeling van de loonkosten per hoofd (NR)		3,5	4,5	5,9	2,6
Ontwikkeling van de arbeidsduur (NR)		-0,2	-0,3	-0,5	-1,0
Ontwikkeling van de uurloonkosten (NR-concept)	(e)	3,7	4,7	6,5	3,6
3. <i>Ontwikkeling van het bruto-uurloon voor indexering</i>					
Effect van veranderingen van de werkgeversbijdragen	(f)	-0,2	-0,6	0,1	0,5
Indexering	(i)	2,9	3,9	4,6	3,1
Ontwikkeling van het brutoloon vóór indexering (NR-concept)	(j)	1,0	1,5	1,7	0,0
C. Analyse					
Verskil tussen de realisatie van de uurloonkosten in België en de realisatie van de norm (ontwikkeling van de buitenlandse uurloonkosten ex post)	(e)-(d)	-1,4	0,8	2,4	0,9
waarvan:					
Verskil tussen de norm en de realisatie van de norm (ontwikkeling van de buitenlandse uurloonkosten ex post)	(a)-(d)	0,3	0,6	0,9	3,0
Verskil tussen de realisatie van de uurloonkosten in België en de norm	(e)-(a)	-1,7	0,2	1,5	-2,1
waarvan:					
Verskil tussen de gerealiseerde indexering en voorziene indexering	(i)-(b)	-0,1	0,6	0,7	-2,0
Verskil tussen de gerealiseerde en de voorziene effecten van de werkgeversbijdragen	(f)	-0,2	-0,6	0,1	0,5
Verskil tussen de waargenomen en de besliste groei van het brutoloon vóór indexering	(j)-(c)	-1,4	0,3	0,6	-0,6

Bron: Nationale Rekeningen (INR), OESO december 2009 en berekeningen CRB, vooruitzichten van het Federaal Planbureau.

De meest recente ramingen en vooruitzichten voor 2009-2010 tonen aan dat de groei van de loonkosten van onze drie partners (realisatie van de nominale loonnorm) slechts 2,7 % zou bedragen, of een neerwaartse herziening van 3,0 % in verhouding tot de ex ante norm. Desondanks zou de groei van Belgische uurloonkosten amper 0,9 % hoger liggen dan de realisatie van de nominale norm

(lijn 'e-d'). De toename van de uurloonkosten zou namelijk 2,1 % onder de besliste nominale norm liggen wegens een neerwaartse herziening van de indexering met 2,0 % en een stagnatie van het brutoloon vóór indexering.

Gematigde evolutie van onze lonen in de periode 2011-2012.

De vooruitzichten voor 2011-2012 wijzen erop dat de nominale loonnorm, op basis van de vooruitzichten van de OESO in december 2009, 4 % zou kunnen bereiken. Men veronderstelt dat deze norm gehandhaafd zal worden gedurende beide jaren (zie B.2). Gezien een indexering van 3,2 % en een licht stijgend aandeel van de werkgeversbijdragen in de loonkosten, zou het brutoloon per uur vóór indexering kunnen aangroeien met 0,6 % over de twee jaren. Het is duidelijk dat die marge beperkt is en overeenkomt met een de facto behoud van de loonmatiging.

Snellere stijging van de lonen vanaf 2013.

Van 2013 tot 2015 zou de nominale loonnorm stijgen met een jaargemiddelde van 3,4 %. Dankzij een gemiddelde jaarlijkse indexering van 1,7 % en een nagevoeg neutraal effect van de werkgeversbijdragen op de loonkosten, zou de indicatieve marge voor de groei van het brutoloon vóór indexering jaarlijks ongeveer 1,5 % bedragen.

TABEL 18 - Loonkosten: norm en vooruitzichten op middellange termijn
(groeivoeten in procent)

	2011-2012	2013-2015 ^a
1. Groei van de loonkosten bij de drie partners: vooruitzichten (OESO)	4,0	3,4
2. Ontwikkeling van de uurloonkosten in België (marktsector)		
Ontwikkeling van de loonkosten per hoofd (NR)	4,7	3,2
Ontwikkeling van de arbeidsduur (NR)	0,8	-0,1
Ontwikkeling van de uurloonkosten (NR-concept)	4,0	3,3
3. Ontwikkeling van het brutoloon per uur vóór indexering		
Effect van veranderingen van de werkgeversbijdragen	0,2	0,0
Indexering	3,2	1,7
Ontwikkeling van het brutoloon vóór indexering (NR-concept)	0,6	1,5

a. Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten.

Bron: Nationale Rekeningen (INR), OESO december 2009 en berekeningen CRB, vooruitzichten van het Federaal Planbureau.

b. Raming van het loonverschil sinds 1996

De sociale partners evalueren geregeld de impact van de wet van 1996 – vanaf zijn invoering – op het loonverschil tussen België en de drie referentielanden. Tabel 19 geeft hieromtrent de recentste gegevens die momenteel beschikbaar zijn.

De vergelijking tussen de waargenomen ontwikkeling van de loonkosten in de drie buurlanden ...

De eerste regel toont de waargenomen ontwikkeling van de nominale uurloonkosten (geraamd voor de periode 2009-2010) in Duitsland, Frankrijk en Nederland (gewogen gemiddelde), gebaseerd op de gegevens van de OESO uit december 2009. De gecumuleerde groei over de periode 1997-2010 bedroeg 31,3 %, hetzij een gemiddelde jaarlijkse groei van 2,2 %.

...en die in België (NR-concept)...

De tweede regel geeft de waargenomen evolutie van nominale uurloonkosten in België (NR-concept, vóór aftrek van loonsubsidies) over de periode 1997-2010 (bron: INR en berekeningen FPB). De groei in 2010 is gebaseerd op de ramingen in

het kader van deze Vooruitzichten. Gecumuleerd over de hele periode bedraagt de groei van de Belgische loonkosten 35,2 %, hetzij een gemiddelde jaarlijkse groei van 2,5 %.

TABEL 19 - Raming van het loonverschil (loonkosten) sinds 1996
(groeivoeten per periode in procent)

	1997- 1998	1999- 2000	2001- 2002	2003- 2004	2005- 2006	2007- 2008	2009- 2010	1997- 2010
1. Realisatie van de nominale norm (OESO) ^a	3,6	5,4	6,5	5,1	3,9	4,1	2,7	31,3
2. Belgische nominale uurloonkosten (NR-concept) ^b	3,9	4,3	8,6	3,6	4,7	6,5	3,6	35,2
3. Verschil 'NR' (2/1 in procent)	0,3	-1,0	1,9	-1,4	0,8	2,3	0,9	3,0

a. Bron: OESO en CRB.

b. Bron: INR en FPB.

...toont een snellere gecumuleerde groei van onze lonen van 3 % tijdens de periode 1997-2010.

De derde lijn berekent de verhouding (in procent) tussen de Belgische loonevolutie en die van de buurlanden. De norm werd bijzonder zwaar overschreden in 2007-2008 (2,3 %) en in 2001-2002 (1,9 %), maar er waren eveneens twee periodes met correcties, in 1999-2000 (-1 %) en in vooral in 2003-2004 (-1,4 %). In het totaal verliep de groei van de Belgische lonen, gecumuleerd over de volledige periode, 3 % sneller dan die van onze buurlanden. Gezien de situatie in de andere landen van de eurozone, moet de omvang van de loonhandicap in België genuanceerd worden. De arbeidskosten per eenheid product, toch een belangrijke determinant van de prijscompetitiviteit van een economie, waren in 1999-2008 – dus reeds voor de crisis – in die landen die op dit ogenblik met zware publiek-financiële problemen hebben af te rekenen (Griekenland, Spanje, Ierland, Portugal), twee tot drie keer zo snel gestegen als in België¹.

Verder in dit deel (kader 8) tonen we de macro-economische en publiek-budgettaire effecten van een (hypothetische) geleidelijk wegwerking van de loonhandicap, gespreid over 2012-2015.

c. Ontwikkeling van de arbeidskosten

Loonkosten en arbeidskosten: de loonsubsidies.

De waarnemingen in a. en b. van dit deel werden vastgesteld volgens het concept van de loonkosten in de nationale rekeningen. De regels van het ESR 95, die de opmaak van de nationale rekeningen bepalen, lijken duidelijk. De werkgeversbijdragen (effectief of afgeboekt) maken deel uit van de beloning van werknemers (D.1). De subsidies (D.3) zijn lopende overdrachten zonder tegenwaarde die de overheid toekent aan producenten met als doel hun productieniveaus, prijzen of de vergoeding van productiefactoren te beïnvloeden. Ze bestaan uit subsidies op producten (D.31) en andere, niet-productgebonden subsidies (D.39). Deze laatste rubriek bevat in het bijzonder de subsidies op de lonen of de arbeidskrachten: het betreft subsidies berekend op de loonmassa, het totaal aantal arbeidskrachten of de tewerkstelling van bepaalde categorieën personen, of de subsidiëring van de kosten van door ondernemingen georganiseerde opleidingen.

1. International Economic Environment, April 2010.

Terwijl de verminderingen van de werkgeversbijdragen de loonkosten van de ondernemingen rechtstreeks beïnvloeden, worden de loonsubsidies in de nationale rekeningen beschouwd als subsidies voor de productie. Alles hangt daarbij af van de gebruikte methode om dit type tewerkstellingsmaatregelen toe te passen. Bijvoorbeeld: de Sociale Maribel was bij haar oprichting een operatie die erop gericht was de werkgeversbijdragen te verminderen en beïnvloedde dus rechtstreeks de loonkosten van de ondernemingen in kwestie. Aan het einde van de jaren 90 ging men over tot een systeem van 'Maribel'-subsidies, zodat er een breuk ontstond in de tijdreeks van de loonkosten van die ondernemingen in de nationale rekeningen. In de econometrische modellen van het FPB wordt die klip omzeild, daar men bij de allocatie van productiemiddelen, met name aan werk en kapitaal, rekening houdt met de loonsubsidies in de arbeidskosten.

Toenemend belang van de loonsubsidies in België.

Sinds een tiental jaren namen de loonsubsidies meer en meer de rol over van de maatregelen voor werkgeversbijdrageverminderingen. Tussen 2000 en 2010 steeg deze laatste groep met een jaargemiddelde van 6 % (+ 2 miljard euro in totaal), terwijl de loonsubsidies jaarlijks met 26 % toenamen. In 2000 bedroegen de loonsubsidies nauwelijks 0,5 miljard euro, maar vandaag bereiken ze een niveau van 4,5 miljard euro en tegen 2015 zouden ze zelf oplopen tot 5,4 miljard euro.

Die subsidies worden in vermindering gebracht van de arbeidskosten en zijn niet te verwaarlozen. In verhouding tot de brutoloonmassa vormen de loonsubsidies in 2010 een aandeel van 4,4 % in de volledige marktsector. Ondanks het gewicht van de algemene loonsubsidie, zijn die subsidies in hoge mate gericht op specifieke bedrijfstakken of doelgroepen. In de bedrijfstak 'gezondheidszorg en sociale werking' bedraagt de subsidievoet 6,7 % (in essentie de Sociale Maribel) en in de verwerkende nijverheid 5,3 % (in essentie nacht-en ploegenarbeid), maar slechts 2,4 % in de 'overige diensten', die betrekking hebben op zowel diensten aan de bedrijven als aan de gezinnen en op interimarbeid. In 2015 zou de gemiddelde subsidievoet stabiliseren rond 4,3 %, met een daling in de bedrijfstak 'gezondheidszorg' naar 5,1 %, een stabilisatie in de 'overige diensten' en een lichte stijging in de verwerkende nijverheid naar 5,4 %.

TABEL 20 - Evaluatie van het loonverschil (arbeidskosten) sinds 1996
(groeivoeten per periode in procent)

	1997-1998	1999-2000	2001-2002	2003-2004	2005-2006	2007-2008	2009-2010	1997-2010
1. Realisatie van de nominale norm (OESO) ^a	3,6	5,4	6,5	5,1	3,9	4,1	2,7	31,3
2. Belgische nominale arbeidskosten per uur (FPB-concept) ^b	3,8	4,0	8,5	3,4	4,0	5,6	2,6	32,0
3. Verschil 'FPB' (2/1 in procent)	0,2	-1,3	1,9	-1,7	0,1	1,5	-0,1	0,5

a. Bron: OESO en CRB.

b. Na aftrek van loonsubsidies.

Na aftrek van de loonsubsidies wordt het loonverschil met de referentielanden duidelijk kleiner.

Uitgaande van de evolutie van de Belgische arbeidskosten, is het loonverschil met de drie referentielanden – na aftrek van de loonsubsidies (tabel 20) – duidelijk minder. Gecumuleerd over de periode 1997-2010, bereikt de groei van de Belgische arbeidskosten amper 32 %, d.w.z. een jaarlijks groeigemiddelde van 2,3 %. De normoverschrijding blijft hoog in 2001-2002 (1,9 %), maar ligt lager in

2007-2008 (1,5 %) en wordt zelfs licht negatief in 2009-2010 (-0,1 %). De correctieperiodes zijn meer uitgesproken: in 1999-2000 (-1,3 %) en in 2003-2004 (-1,7 %). Over de gehele periode stijgen de arbeidskosten in België slechts 0,5 % sneller dan in onze buurlanden.

Moeilijkheid van internationale vergelijkingen.

Een internationale vergelijking (met Duitsland, Frankrijk en Nederland in dit geval) vereist niet enkel een volledige inventaris van de bestaande maatregelen in ieder land, maar tevens kennis van de individuele 'institutionele werking'. Dat is noodzakelijk om de reeks loonkosten in de nationale rekeningen te 'corrigeren', in de veronderstelling dat ieder land de regels van het ESR 95 op dezelfde manier interpreteert.

Het blijkt dat de internationale vergelijkbaarheid van de loonkosten via de nationale rekeningen een benadering blijft, met of zonder loonsubsidies. Een vluchtige beschouwing van de maatregelen in de referentielanden wekt echter de indruk dat de omvang en draagwijdte van de loonsubsidies er opmerkelijk kleiner zijn dan in België.

5. Rol van de loonindexering gedurende de crisis

De evolutie van de nominale lonen in 2008-2009 werd grondig beïnvloed door de modaliteiten van het Belgisch systeem van loonindexering. Naast de traditionele automatische stabilisatoren (fiscaliteit, sociale zekerheid) hebben de kenmerken van het systeem van de loonindexering in de recente conjunctuur (sterke geïmporteerde inflatie eind 2007 tot begin 2008, financiële crisis eind 2008, economische crisis in 2009 en 2010) voor een krachtige anticyclische correctie gezorgd. Dankzij de loonindexering werd in 2008 de impact van de inflatie op de lonen gemilderd en werd de koopkracht en de gezinsconsumptie in 2009 ondersteund (tabel 21).

Waar de loonindexering in lijn bleef met de inflatie (gezondheidsindex) tot in 2007, temperde zij in 2008 de weerslag van de sterke inflatie op de lonen en hield daarbij de groei van de werkgelegenheid in stand. Ondanks een lichte terugval van het reëel loon (gedefleerd door de consumptieprijzen), blijft het reëel beschikbaar inkomen van de particulieren, net als de particuliere consumptie, in een sneller tempo groeien dan het bbp (zie hoofdstuk I: Voornaamste macro-economische resultaten). De bijdrage van de netto-uitvoer tot de groei werd in dat jaar echter negatief omdat de loonindexering de prijscompetitiviteit onder druk zette.

In 2009 bood de loonindexering de mogelijkheid om het reëel loon te versterken en zodoende ook het reëel beschikbaar inkomen van de gezinnen (+2,7 %)¹, ondanks een daling van het brutoloon vóór indexering en van de werkgelegenheid. Bijgevolg werd de daling van de particuliere consumptie sterk afgeremd. Het systeem van loonvorming heeft duidelijk de rol gespeeld van 'automatische stabilisator'. Zonder die bijdrage zou de recessie in België ongetwijfeld zwaarder zijn geweest (dan -3 %), misschien zelfs vergelijkbaar met die van de EU (eurozone).

1. Terwijl de netto-inkomsten uit vermogen dalen, absoluut en in procent van het bbp.

TABEL 21 - Evolutie van de voornaamste macro-economische grootheden
(jaarlijkse groeivoeten in procent, tenzij anders vermeld)

	2005	2006	2007	2008	2009 ^a	2010 ^b
Indexcijfer van de consumptieprijzen	2,78	1,79	1,82	4,49	-0,05	1,80
Gezondheidsindex	2,17	1,77	1,77	4,22	0,59	1,30
Loonindexering	2,08	1,85	1,70	2,94	2,46	0,65
Evolutie van het brutoloon per uur vóór indexering	0,10	1,36	1,04	0,65	-0,23	0,24
Evolutie van de uurloonkosten	1,76	2,98	3,19	3,26	2,61	0,98
Evolutie van het reëel brutoloon per uur	-0,54	0,18	-0,03	-0,18	2,21	-0,93
Binnenlandse werkgelegenheid (jaarlijkse verandering, in duizenden)	59,3	50,5	70,3	82,1	-23,3	-32,8
Reëel beschikbaar inkomen van de gezinnen	0,53	2,83	1,98	1,32	2,74	-0,68

a. Ramingen.

b. Vooruitzichten.

Voor 2010 verwacht men een loonindexering die lager ligt dan de inflatie, alsook een zeer zwakke groei van de brutolonen vóór indexering. Het licht herstel van de economische activiteit zou zich uiten in een beperkte terugval van het reëel beschikbaar inkomen van de particulieren, ondanks een aanzienlijk verlies van arbeidsplaatsen, en tegelijkertijd opnieuw een duidelijk positieve bijdrage leveren tot de groei van de netto-uitvoer.

KADER 8 - Variante met geleidelijke wegwerking van de loonhandicap

Voorheen (zie deel B.4.b) hebben we aangetoond dat België in vergelijking met de drie referentielanden (Wet van 26 juli 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen) een loonkostenhandicap van 3 % in de periode 1997-2010 heeft opgestapeld. In deze variante wordt verondersteld dat die handicap tegen 2015 zal weggewerkt worden. M.a.w., de groeivoet van de nominale loonkosten per uur zal tegen dat jaar 3 % minder hoog zijn dan in de referentiesimulatie van de Vooruitzichten. We veronderstellen dezelfde internationale omgeving, hetgeen betekent dat het loonbeleid in de drie referentielanden en de gevolgen daarvan op met name de internationale handel niet veranderen als gevolg van het Belgisch loonbeleid.

De modaliteiten van deze oefening zijn consistent met de beperkingen die de Wet van 1996 oplegt, namelijk de onverminderde toepassing van de loonindexering en de loondrift als gevolg van barema-aanpassingen. Die laatste zou op jaarbasis 0,23 % bedragen, het gemiddelde van de laatste 10 jaar. De loonkostenmatiging kan niet in 2011 beginnen aangezien in dat jaar de marge voor brutoloonstijgingen vóór indexering nul is (zie deel B.2). Vanaf 2012 wordt de groei van de loonkosten per uur verlaagd, van gemiddeld 3 % per jaar in de Vooruitzichten naar 2,2 % in de variante. Rekening houdend met de impact op de gezondheidsindex en de werkgeversbijdragevoeten, daalt de marge voor brutoloonstijgingen vóór indexering van gemiddeld 1,3 % per jaar in de Vooruitzichten naar 0,6 % in de variante.

De tabel hieronder toont de macroeconomische en publiekfinanciële impact van het loonmatigingsscenario in vergelijking met de Vooruitzichten 2010-2015.

De loonkostendaling (in vergelijking met het referentiescenario) in 2012-2015 heeft een dubbele, negatieve invloed op de binnenlandse vraag. Enerzijds is er geen stimulering van de investeringen ondanks de verbetering van de rendabiliteit (+0,88 %). Net als gevolg van de loonkostendaling daalt de kapitaalintensiteit, hetgeen de investeringen naar een niveau brengt dat 0,25 % lager is dan in het referentiescenario in 2015. Anderzijds leidt de loonmatiging naar bijkomende werkgelegenheid, goed voor 27 800 eenheden in 2015. Dit komt neer op een stijging met 0,6 % in vergelijking met het referentiescenario en dus een ex post elasticiteit van de werkgelegenheid tot de loonkosten gelijk aan 0,2 %. Nochtans is de stijging in de werkgelegenheid onvoldoende om de negatieve impact van de daling in de reële brutolonen op het reële beschikbaar inkomen van de gezinnen te compenseren, dat daalt met 0,6 %. Die inkomensdaling is evenwel zonder gevolgen voor het verbruik van de gezinnen, hetgeen erop wijst dat elementen die het consumentenvertrouwen ondersteunen, zoals de daling van de werkloosheidsgraad, ook een rol spelen. De spaarquote van de gezinnen is duidelijk lager dan in het referentiescenario. In het totaal daalt de binnenlandse vraag (-0,1 %) in vergelijking met het referentiescenario in 2015. Dankzij de hogere prijscompetitiviteit stijgt de uitvoer (+0,12 %) terwijl de invoer verzwakt (-0,13 %) zowel als gevolg van de zwakkere binnenlandse vraag als van de beter prijscompetitiviteit. Dit alles levert slechts een heel lichte stijging van de economische groei op (bbp-stijging met 0,1 % in 2015 in vergelijking met het referentiescenario).

De impact op de openbare financiën wordt grotendeels verklaard door het negatieve effect van de daling van de reële brutoloonmassa en de prijzen (in vergelijking met het referentiescenario) op de ontvangsten uit de personenbelasting en de sociale zekerheidsbijdragen. Noch de hogere vennootschapsbelastingen, noch de daling in de sociale uitgaven kunnen die mindere ontvangsten compenseren. Het gevolg is een verslechtering van het gezamenlijk saldo van de overheden in vergelijking met het referentiescenario. De nettofinancieringsbehoefte stijgt met meer dan 800 miljoen euro in 2015, hetgeen neerkomt op een verslechtering van het vorderingensaldo met 0,23 procentpunten van het bbp. Die gestage verslechtering van het saldo en de stijgende rentelasten die daaruit volgen, impliceren uiteindelijk een stijging van de openbare schuldgraad met 1 procentpunt van het bbp in vergelijking met het referentiescenario.

(Vervolg kader 8)

TABEL 8a - Voornaamste macro-economische en budgettaire resultaten van de variante met alternatieve lonen
(verschillen in % in vergelijking met de basis, tenzij anders vermeld)

	2012	2013	2015
Aggregatieve vraag (constante prijzen)			
- Privé verbruik	-0,01	0,00	-0,04
- Totale investeringen	-0,03	-0,10	-0,25
- Binnenlandse vraag	-0,01	-0,02	-0,10
- Uitvoer	0,01	0,05	0,12
- Invoer	-0,01	-0,04	-0,13
- BBP	0,01	0,05	0,11
Prijzen			
- Privé verbruik	-0,03	-0,15	-0,47
- BBP-deflator	-0,07	-0,23	-0,69
Werkgelegenheid en werkloosheid			
- Totale werkgelegenheid (verschillen in eenheden)	2 000	8 940	27 830
- Totale werkgelegenheidl	0,04	0,20	0,60
- Werkloosheidsgraad - definitie FPB (verschillen in procentpunten)	-0,04	-0,17	-0,52
- Rëele loonkosten per hoofd in de sector van de ondernemingen	-0,29	-1,11	-2,61
Inkomens			
- Beschikbaar inkomen van gezinnen in rëele termen	-0,09	-0,24	-0,61
- Bruto exploitatie-overschot in procent van de toegevoegde waarde (verschillen in procentpunten)	0,11	0,42	0,88
Openbare financiën			
- Vorderingenoverschot van alle overheden			
. verschillen in miljard euro	-0,03	-0,42	-0,83
. verschillen in procentpunten van het BBP	-0,01	-0,12	-0,23
- Openbare schuld (verschillen in procentpunten van het BBP)	0,07	0,28	1,01

C. Werkgelegenheid

De groeiuitval ten gevolge van de economische crisis wordt niet goedgemaakt op middellange termijn.

De groei van de economische activiteit in de marktbedrijfstakingen vertraagde reeds aanzienlijk tijdens de eerste drie kwartalen van 2008, werd sterk negatief tijdens de twee kwartalen die volgen op het uitbreken van de financiële crisis en bodemde uit in het tweede kwartaal van vorig jaar. Tijdens de tweede jaarhelft van 2009 hernam de activiteit vrij fors, maar dan volgt een groeipauze die heel dit jaar zou aanslepen. Slechts in de loop van volgend jaar zou dan sprake zijn van een meer substantieel herstel van de marktactiviteit. In jaargemiddelden (tabel 22) viel de groei van de toegevoegde waarde al terug tot 1,3 % in 2008, werd hij vorig jaar scherp negatief (-3,6 %) en trekt hij dit jaar – geholpen door een positief overloopeffect vanuit de tweede helft van vorig jaar – aan tot 1,7 %. Het hierboven geschetste kwartaalprofiel impliceert dat de groei in de marktbedrijfstakingen volgend jaar nauwelijks hoger zou liggen (1,9 %) en slechts vanaf 2012 aan zou trekken tot 2,5 %, tempo dat ook tijdens het verdere verloop van de projectieperiode aangehouden zou worden. In hoofdstuk III werd er al op gewezen dat in een dergelijk scenario de groeiuitval ten gevolge van de economische crisis nauwelijks ingehaald wordt op middellange termijn.

TABEL 22 - Arbeidsvolume en werkgelegenheid in de marktbedrijfstakingen
(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten in procent)

	1981- 2003	2004- 2009	2010- 2015	2008	2009	2010	2011	2012	2013- 2015
Reële toegevoegde waarde	2,2	1,4	2,3	1,3	-3,6	1,7	1,9	2,5	2,5
Arbeidsproductiviteit per uur	2,1	0,6	1,4	-0,4	-1,5	2,0	1,0	1,4	1,4
Arbeidsvolume	0,2	0,8	0,8	1,7	-2,2	-0,4	0,8	1,1	1,1
Gemiddelde arbeidsduur	-0,3	-0,4	0,1	-0,4	-1,6	0,6	0,7	-0,1	-0,1
Hoofdelijke werkgelegenheid	0,5	1,2	0,7	2,1	-0,6	-0,9	0,2	1,2	1,2
p.m. Arbeidsproductiviteit per hoofd	1,7	0,2	1,6	-0,8	-3,0	2,6	1,7	1,4	1,2

De kortetermijnpact van de crisis is minder sterk dan eerder verwacht, maar de productiviteitscyclus,...

In vergelijking met onze eerdere prognoses is de kortetermijngroeikrimp ten gevolge van de crisis een stuk minder groot dan verwacht. De terugval van de activiteit werd vorig jaar bovendien nog gedeeltelijk opgevangen door een gevoelige inzinking van de productiviteit per hoofd (-3,0 %), zodat het banenverlies in de marktbedrijfstakingen niet hoger uitviel dan 0,6 %. De productiviteitscyclus werkt via twee kanalen, zowel via een negatieve groei van de arbeidsproductiviteit per uur (-1,5 %) als van de gemiddelde arbeidsduur per persoon (-1,6 %), die beide in 2008 trouwens al gezakt waren met 0,4 % onder invloed van de conjuncturele vertraging.

...die nog in de hand gewerkt wordt door overheidsvoorzieningen ter vermindering van de arbeidsduur,...

Bij de aanpassing van de arbeidsduur kunnen ondernemingen beroep doen op een aantal overheidsvoorzieningen, waarbij de belangrijkste conjunctuurbuffer het systeem van tijdelijke werkloosheid bij arbeiders is. In voltijdse equivalenten verdubbelde vorig jaar het aantal tijdelijke werklozen (van 32 400 budgettaire eenheden¹ tot 61 100 budgettaire eenheden). Daarnaast versnelde ook nog eens de toename van het aantal deeltijdse loopbaanonderbrekers in de marktsector (toename met 14 400 personen vorig jaar). Beide systemen van gesubsidieerde arbeidsduurvermindering werden in de tweede helft van vorig jaar versterkt via

1. Aantal effectief vergoede dagen in verhouding tot potentieel aantal vergoedbare dagen.

tijdelijke maatregelen (respectievelijk de tijdelijke schorsing van prestaties voor bedienden en het crisistijds krediet), die ook tijdens de eerste helft van dit jaar van kracht blijven.

...impliceert een groter verlies aan banen in de marktsector dit jaar dan vorig jaar,...

Tijdens het eerste kwartaal van dit jaar (bijna anderhalf jaar na het uitbreken van de financiële crisis) bleef de tijdelijke werkloosheid nog steeds hoge toppen scheuren, mee in de hand gewerkt weliswaar door een uitzonderlijk hoog aantal dagen weerverlet in de bouwsector. In jaargemiddelden zou de tijdelijke werkloosheid dit jaar terugvallen tot 48 500 budgettaire eenheden, maar daarmee nog fors boven haar conjunctuurneutraal niveau blijven. Dat toont aan dat de arbeidsduur dit jaar slechts een gedeelte van haar oorspronkelijke inzinking zal goedmaken (toename met 0,6 %). De arbeidsproductiviteit per uur daarentegen zou reeds fors hernemen (met 2 %), zodat het jobverlies in de marktbedrijfstakingen dit jaar hoger zou oplopen dan vorig jaar (daling van de werkgelegenheid met 0,9 %; verlies van 33 000 arbeidsplaatsen).

...en slechts een bescheiden herneming van de werkgelegenheidsgroei in 2011.

Volgend jaar trekt de arbeidsduur verder aan met 0,7 %, terwijl de tijdelijke werkloosheid terugvalt tot 35 400 budgettaire eenheden. Het prille herstel leidt wel al tot een toename van het arbeidsvolume (met 0,8 %), maar die toename wordt grotendeels geabsorbeerd doordat de arbeidsduur terug opgekrikt wordt naar een normaal niveau. Dat weegt op het aantal nieuwe aanwervingen. Bij een jaargemiddelde groei die (zie supra) volgend jaar trouwens nauwelijks hoger ligt dan dit jaar, blijft de groei van de werkgelegenheid in de marktbedrijfstakingen dan ook uiterst bescheiden (0,2 %, hetzij een winst van 6 000 arbeidsplaatsen), ondanks de al bij al matige groei van de arbeidsproductiviteit per uur (1,0 %).

De jobcreatie herneemt op middellange termijn, maar belet niet dat de economische crisis...

Slechts vanaf 2012 wordt de jobcreatie substantieel (gemiddeld 1,2 % groei per jaar), bij een volgehouden groei van de activiteit, een licht neerwaarts pad voor de gemiddelde arbeidsduur (-0,1 % per jaar) en een groei van de arbeidsproductiviteit per uur die gemiddeld 1,4 % bedraagt. Die groei ligt dan volledig in lijn met de evolutie van de reële urenlonen (gedefleerd met de prijsindex van de toegevoegde waarde; zie deel B.3), en bereikt terug het peil uit de eerste helft van dit decennium. Gecumuleerd over de periode 2012-2015 zou de werkgelegenheid in de marktbedrijfstakingen stijgen met 177 000 personen, wat de toename over de gehele projectieperiode op 150 000 personen brengt (zie tabel 23).

...voor duurzame neerwaartse schokken zorgt op de werkgelegenheid, alsook op de arbeidsproductiviteit.

In deze Vooruitzichten heeft de crisis geen blijvend effect op het niveau van de gemiddelde arbeidsduur. Het blijvend verlies aan activiteit dat op middellange termijn geboekt wordt, zorgt echter voor een duurzame neerwaartse schok op zowel de arbeidsproductiviteit per uur als de werkgelegenheid. In vergelijking met de Economische Vooruitzichten 2008-2013¹ (de laatste Vooruitzichten die de economische crisis voorafgingen) ligt op het einde van de projectieperiode de activiteit in de marktbedrijfstakingen nu ruim 6 procentpunt lager, ongeveer gelijk gespreid over een lager productiviteit- en werkgelegenheidsniveau².

-
1. Na herschaling van alle variabelen op de nieuwe observaties voor 2008 en na verlenging van de projectie voor de periode 2014-2015 op basis van de toen geldende omgevingsfactoren.
  2. De vergelijking is slechts indicatief, want de financiële crisis is niet de enige omgevingsfactor die veranderd is in vergelijking met de toenmalige projectie.

De sterkste aderlating van arbeidsplaatsen vindt plaats in de verwerkende nijverheid,...

Op het niveau van de bedrijfstakken (tabel 23) heeft de crisis vorig jaar het hardst toegeslagen in de takken van de verwerkende nijverheid, waar de werkgelegenheid kromp met 4,4 %. Nochtans was het ook in die bedrijfstakken dat de arbeidsduur het sterkste daalde (met 3,5 %), dank zij het beroep dat gedaan kon worden op de tijdelijke werkloosheid. Dit en volgend jaar blijft de werkgelegenheid er sterker dan trendmatig achteruitgaan (respectievelijk -5,2 % en -3,2 %), bij een bescheiden herstel van de activiteit maar een fors aantrekkende arbeidsproductiviteit.

TABEL 23 - Binnenlandse werkgelegenheid per bedrijfstak en werkende bevolking
(jaargemiddelden, in duizenden personen, tenzij anders vermeld)

	Jaarlijkse groeivoeten					Verschillen		Niveau	
	2003-2008	2009	2010	2011	2012-2015	09-03	15-09	1980	2015
Landbouw	-1,1	-0,0	-0,2	-2,0	-1,2	-5	-6	117	74
Industrie	-0,5	-3,0	-3,6	-1,8	-0,6	-31	-65	1266	795
- Energie	-0,0	3,9	2,1	-0,8	-0,4	2	-0	64	33
- Verwerkende nijverheid	-1,4	-4,4	-5,2	-3,2	-1,3	-58	-73	913	492
- Bouw	1,5	-0,5	-1,0	0,8	0,7	25	7	289	270
Verhandelbare diensten	1,9	0,2	-0,1	0,9	1,8	279	221	1638	2888
- Vervoer en communicatie	0,2	-1,7	-2,0	0,2	1,2	-0	9	301	302
- Handel en horeca	0,6	-0,7	-0,6	-0,3	0,5	24	8	680	765
- Krediet en verzekeringen	-1,0	-2,0	-1,9	-1,3	-0,0	-9	-4	132	128
- Gezondheidszorg	2,5	3,0	2,9	2,4	2,9	68	92	210	604
- Overige marktdiensten ^a	2,8	-1,0	-1,1	0,9	2,5	122	88	316	970
- Dienstencheques	-	17,9	8,7	6,8	4,4	85	32	0	118
- PWA-jobs	-14,6	-21,1	-21,1	-21,1	-20,0	-12	-4	0	1
Niet-verhandelbare diensten	1,0	-0,2	0,0	0,2	0,4	34	16	750	847
- Overheidsadministratie en onderwijs	1,3	0,5	0,1	0,3	0,6	54	22	682	808
- Huishoudelijke diensten ^b	-3,9	-9,5	-1,3	-2,6	-2,5	-20	-6	68	40
Binnenlandse werkgelegenheid	1,2	-0,5	-0,7	0,2	1,1	277	167	3772	4604
Marktbedrijfstakken, waarvan:	1,2	-0,6	-0,9	0,2	1,2	243	150	3021	3757
- Loontrekkenden	1,4	-0,9	-1,0	0,2	1,4	213	144	2417	3033
- Zelfstandigen	0,6	0,4	-0,6	-0,1	0,4	30	6	604	724
Werkende bevolking	1,2	-0,5	-0,7	0,2	1,1	285	167	3830	4682
Werkgelegenheidsgraad (% bev. 15-64 jaar)	0,5	-1,1	-1,3	-0,3	0,7	1,3	0,9	59,4	64,3

a. Exclusief dienstenchequewerkgelegenheid en PWA-jobs.

b. Voor eigen rekening bij gezinnen.

Tijdens de periode 2009-2011 zouden daarmee 73 000 arbeidsplaatsen verloren gaan in de verwerkende nijverheid. Ook vanaf 2012 blijft de productiviteit in die bedrijfstakken zoals gebruikelijk sneller groeien dan de toegevoegde waarde, maar blijft de werkgelegenheidskrimp beperkt tot 1,3 % per jaar, wat een gecumuleerd verlies van 26 000 banen inhoudt tijdens de periode 2012-2015.

...terwijl op korte termijn de gevolgen van de crisis voor de bouwsector binnen de perken blijven, maar de herneming er ook eerder gematigd zou zijn.

De bouwnijverheid komt uit een periode van erg sterke jobcreatie (werkgelegenheidsgroei van 1,5 % per jaar gemiddeld tijdens de periode 2003-2008). De activiteit vertraagde er reeds aanzienlijk in 2008, kromp vorig jaar met 2,9 %, zou dit jaar bescheiden (+0,7 %), maar vanaf 2011 fors (+2,5 % gemiddeld) herneemen. De werkgelegenheid betaalt daarvoor op korte termijn het gelag (daling van 0,5 % vorig jaar, van 1 % dit jaar), hoewel een gecumuleerd verlies van 4 000 banen in historisch perspectief en gezien de ernst van de recessie beperkt genoemd kan worden. Vanaf 2011 zou de werkgelegenheid in de bouwsector terug aangroeien met rond de 0,8 % per jaar, wat tijdens de periode 2011-2015 10 000 bijkomende arbeidsplaatsen oplevert. Op zijn beurt is dat eerder bescheiden in vergelijking met de forse toename tijdens de vier jaar die de economische crisis voorafgingen (+28 000 jobs tijdens die periode).

De ontwikkeling van de werkgelegenheid in de gezondheidszorg en de dienstenchequetak blijft immuun voor de crisis...

Bij de verhandelbare diensten bleef vorig jaar de werkgelegenheidsgroei nog net positief (0,2 %, +4 000 arbeidsplaatsen), dit jaar verwachten we een lichte krimp (-0,1 %). Twee bedrijfstakken ontsnappen immers volledig aan de gevolgen van de economische crisis. Enerzijds blijft de dienstenchequewerkgelegenheid fors toenemen (13 000 bijkomende arbeidsplaatsen vorig jaar, 7 000 dit jaar). Anderzijds versnelt de toename van de werkgelegenheid in de gezondheidszorg (in ruime zin) nog licht in vergelijking met het recente verleden (respectievelijk 3 % en 2,9 % groei, hetzij 29 000 extra arbeidsplaatsen op twee jaar tijd). Ook tijdens de volgende jaren blijven beide takken beduidend bijdragen aan de groei van de marktwerkgelegenheid. Het aantal dienstenchequewerknemers zou nog toenemen met 25 000 personen tijdens de periode 2011-2015, de werkgelegenheid in de gezondheidszorg met 77 000 personen. In beide takken wordt de expansie van de werkgelegenheid in de hand gewerkt door een sterke toename van de vraag naar de corresponderende diensten en door een zwakke productiviteitsgroei.

...terwijl de overige takken binnen de marktdiensten wél geraakt worden.

De werkgelegenheid in de overige takken van de verhandelbare diensten wordt echter wél geraakt door de crisis. In de tak krediet en verzekeringen daalde de werkgelegenheid al licht sinds het begin van het decennium. Die tendens wordt nu op korte termijn verder uitgediept (verlies van 7 000 banen tijdens de periode 2009-2011), maar vanaf 2012 zou de werkgelegenheid er stabiel blijven, steeds in de hypothese dat het financiële systeem geen verdere adverse systeemshokken te verwerken zou krijgen.

De crisis heeft op korte termijn zware gevolgen voor de tak vervoer en communicatie,...

Op de verwerkende nijverheid na, zakte de activiteit vorig jaar het sterkst in de takken 'handel en horeca' en 'vervoer en communicatie' (respectievelijk -6,5 % en -5,4 %). In de handel en horeca speelde de productiviteitscyclus beduidend sterker en komt het herstel sneller op gang, zodat de werkgelegenheidskrimp er zowel vorig jaar (-0,7 % versus -1,7 %) als dit jaar (-0,6 % versus -2 %) minder groot is dan in de tak vervoer en communicatie.

...maar op middellange termijn is het verlies aan werkgelegenheidsdynamiek groter in de handel en horeca...

Die laatste wint echter opmerkelijk aan dynamiek vanaf 2011; de groei van de activiteit komt er vanaf 2012 zelfs beduidend hoger te liggen dan in de jaren voorafgaand aan de economische crisis, zodat ook de werkgelegenheid nu fors toeneemt (1,2 % gemiddeld vanaf 2012). In de handel en horeca groeit de activiteit vanaf 2012 terug in hetzelfde tempo als tijdens de periode voorafgaand aan de crisis, zodat ook de werkgelegenheid er in vergelijkbare mate groeit (0,5 % gemiddeld vanaf 2012). Over de gehele projectieperiode beschouwd en in

vergelijking met het recente verleden is het verlies aan groei- en werkgelegenheidsdynamiek dus veel groter in de tak 'handel en horeca'.

...en bij de 'overige marktdiensten'.

Ook bij de 'overige marktdiensten' zorgt de economische crisis voor een duurzaam verlies aan werkgelegenheidsgroei op middellange termijn. Die resttak is erg heterogeen, bevat zowel diensten aan gezinnen als (conjunctuurgevoelige) diensten aan bedrijven en staat momenteel in voor ongeveer een vierde van de totale marktwerkgelegenheid. Dat de werkgelegenheid in die tak vorig jaar sterk negatief reageerde (groei van -1,0 % tegen nog een gemiddelde groei van 2,8 % tijdens de periode voorafgaand aan de crisis), heeft in de eerste plaats te maken met het fors verlies aan interimbanen, jobs die bij conventie alle gelogeed worden in deze bedrijfstak en die als eerste de impact van de crisis te verwerken kregen. De werkgelegenheid in die tak zou dit jaar vrijwel even sterk achteruitgaan (-1,1 %), en slechts in 2011 beginnen hernemen (+0,9 %). Vanaf 2012 wordt deze tak terug een belangrijke motor van jobcreatie (2,6 % groei per jaar), hoewel het groeitempo licht lager ligt dan tijdens de periode voorafgaand aan de crisis.

Verderschrijdende tertiarisering van de werkgelegenheid.

Bij productiviteitswinsten die in de marktdiensten systematisch lager blijven dan in de industrie (zie hoofdstuk III, deel B.4), komt de verderschrijdende tertiarisering van de economie nog meer tot uiting komt in de sectorale verdeling van de werkgelegenheid dan in die van de toegevoegde waarde. Het gewicht van de marktdiensten in de totale binnenlandse werkgelegenheid zou toenemen van 60,1 % in 2009 tot 62,7 % in 2015, dat van de verwerkende nijverheid krimpt van 12,7 % naar 10,7 %. Vanaf 2011 zou het niveau van de werkgelegenheid in de gezondheidszorg trouwens hoger komen te liggen dan in het geheel van de verwerkende nijverheid.

Vertraging van de jobcreatie bij de overheid.

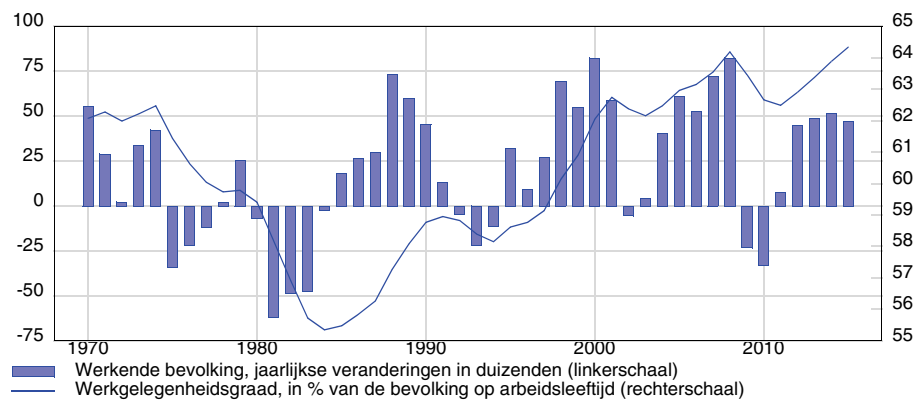
In de tak 'overheidsadministratie en onderwijs' nam de werkgelegenheid nog gevoelig toe tijdens de afgelopen zes jaar (met 54 000 personen). Die stijging moet voornamelijk toegeschreven worden aan de evolutie bij de gewesten, gemeenschappen en lagere overheid; op landsverdediging (federale overheid) nam de werkgelegenheid daarentegen af. Tijdens de projectieperiode zou de stijging van de werkgelegenheid minder uitgesproken zijn (+22 000 personen). Bij de gewesten, gemeenschappen en lagere overheid vertraagt immers het groeitempo, terwijl de afname van de werkgelegenheid op het federale niveau belangrijker zou worden. Dat laatste is het gevolg van de uitvoering van het beleid van 'selectieve vervanging van federale ambtenaren' en 'modernisering van de federale overheidsdiensten' en van het 'Transformatieplan voor Defensie', dat meer bepaald de mogelijkheid bevat om vrijwillig prestaties op te schorten.

De werkgelegenheidsgraad maakt op middellange termijn ternauwernood het terrein goed dat door de crisis verloren ging...

De toename van de werkgelegenheid bij de overheid compenseert ruimschoots het verlies aan jobs (6 000 in totaal) in de informele huishoudsector (die verschuiven naar de dienstenchequewerkgelegenheid binnen de marktsector), zodat de totale werkende bevolking op middellange termijn licht méér (+167 000 personen) toeneemt dan de marktwerkgelegenheid. Tijdens de periode 2004-2008 nam de werkzame bevolking echter nog toe met 308 000 personen (figuur 22). Ondanks de eveneens forse toename in de bevolking op arbeidsleeftijd, klom de werkgelegenheidsgraad¹ tijdens die vijf jaar van 62,2 % naar 64,2 %. Na het uitbreken van de crisis krimpt de werkende bevolking dan echter twee jaar op rij (met 23 000 personen vorig jaar, met 33 000 personen dit jaar), zodat – bij een nog steeds aanzienlijke toename van de bevolking op arbeidsleeftijd – de werkgele-

genheidsgraad terugvalt tot 62,7 %. Volgend jaar zou de werkende bevolking terug licht toenemen (met 7 000 personen), onvoldoende weliswaar om de werkgelegenheidsgraad dan al op te krikken (die daalt nog verder, tot 62,5 %). Slechts vanaf 2012 ligt de groei van de werkende bevolking (1,1 % per jaar; gemiddelde toename van 48 000 personen per jaar) terug substantieel boven de – zelf slinkende (deel A) – groei van de bevolking op arbeidsleeftijd, zodat de werkgelegenheidsgraad 0,5 ppt per jaar wint en klimt tot 64,3 % in 2015, slechts net boven het niveau uit 2008 weliswaar. Aangezien de economische crisis in deze Vooruitzichten bij hypothese het demografische scenario ongewijzigd laat, is de duurzame neerwaartse schok van de crisis op de werkgelegenheidsgraad van dezelfde grootte als die op de werkgelegenheid.

FIGUUR 22 - Werkende bevolking en werkgelegenheidsgraad

...en blijft ver verwijderd van het streefcijfer dat Europa hanteert in de EU2020-strategie.

De werkgelegenheidsgraad die gehanteerd wordt in het kader van de EU2020-strategie (EAK-meting, leeftijdsgroep 20 tot 64 jaar; zie kader 9) zakte van 68 % in 2008 tot 67,1 % in 2009, zou op basis van deze Vooruitzichten op korte termijn verder terrein verliezen, uitbodemen op 66 % in 2011, en vervolgens klimmen tot 67,7 % tegen 2015. Hiermee wordt duidelijk geïllustreerd hoe groot de uitdaging is waarvoor de Europese doelstelling op dat vlak (75 % in 2020 voor de Europese Unie in zijn geheel, weliswaar nog te vertalen naar nationale streefcijfers) ons stelt.

1. Hier gemeten als de verhouding tussen het totale aantal werkenden (inclusief personen van 65 jaar en meer) en de bevolking van 15 tot 64 jaar (zie kader 9). De niveauverschillen in vergelijking met de Economische vooruitzichten 2009-2014 van mei 2009 zijn, zoals eerder vermeld, het gevolg van de historische revisie van de werkgelegenheidsdata in de Nationale Rekeningen.

KADER 9 - Nieuwe doelstelling voor de werkgelegenheidsgraad in de EU2020-strategie

In maart bereikte de Europese Raad een akkoord over de krachtlijnen van een nieuwe strategie voor werkgelegenheid en groei in de Europese Unie (de 'Europa 2020-strategie'). Als onderdeel van die strategie worden vijf becijferde doelstellingen naar voor geschoven, en wordt onder meer de ambitie uitgesproken dat de Europese Unie in zijn geheel er naar zou moeten streven de werkgelegenheidsgraad in de leeftijdsgroep van 20 tot 64 jaar tegen 2020 op 75 % te brengen. De vertaling van die globale doelstelling naar nationale streefcijfers, die rekening houden met de huidige – aanzienlijke – verschillen tussen de lidstaten op het vlak van werkgelegenheidsgraden, is momenteel nog onderwerp van discussie. In de volgende paragrafen documenteren we de historische verschillen tussen de EU2020-graad en de werkgelegenheidsgraad die in deze Vooruitzichten gehanteerd wordt. Verder geven we aan welke evolutie van de EU2020-graad bij ongewijzigd beleid verwacht kan worden op basis van deze Vooruitzichten.

De werkgelegenheidsgraad die traditioneel in deze Vooruitzichten gebruikt wordt is de verhouding tussen de totale werkende bevolking (15 jaar en meer) en de bevolking op arbeidsleeftijd (15 tot 64 jaar). Het betreft een macro-economische definitie, die bij conventie werkzame personen van 65 jaar en ouder wél in de teller maar níét in de noemer meerekent (noem die graad 'FPB-macro'). De becijfering gebeurt aan de hand van administratieve bronnen: officiële bevolkingscijfers en gegevens voor de werkzame bevolking uit de Nationale Rekeningen (op hun beurt gebaseerd op administratieve primaire bronnen, meer bepaald de diverse instellingen voor Sociale Zekerheid).

De EU2020-werkgelegenheidsgraad wijkt op twee punten af van die definitie. In de eerste plaats wordt geen gebruik gemaakt van administratieve gegevens, maar wel van de resultaten uit de Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK). De EAK wordt volgens dezelfde principes gehouden in alle landen van de Unie en biedt dus een betere garantie op onderlinge vergelijkbaarheid tussen de lidstaten. Bovendien worden de cijfers niet retro-actief gewijzigd (zoals bv. dit jaar wél gebeurde met de historische werkgelegenheidsreeksen in de Belgische Nationale Rekeningen). Daar staat tegenover dat de EAK-resultaten onderhevig zijn aan statistische schommelingen, waarvan de belangrijkheid afhangt van de grootte van de steekproef in de verscheidene landen.

TABEL 9a - Werkgelegenheidsgraad; verschillende concepten
(in procent)

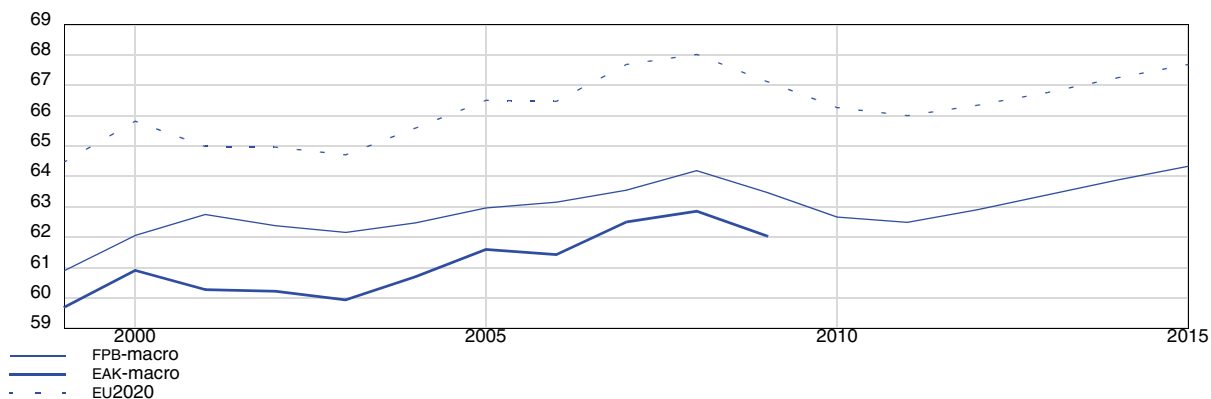
	1999-2009	1999	2008	2009	2010	2011	2015	2009-1999	2015-2009
FPB-macro	62,7	60,9	64,2	63,5	62,7	62,5	64,3	2,6	0,9
EAK-macro	61,1	59,7	62,9	62,0				2,3	
EU2020	66,0	64,5	68,0	67,1	66,3	66,0	67,7	2,6	0,6

Om het verschil tussen beide bronnen (administratief vs. EAK) duidelijk te maken, kan een graad 'EAK-macro' berekend worden, eveneens gedefinieerd als de verhouding tussen totale werkzame bevolking en bevolking op arbeidsleeftijd, maar dan gebaseerd op EAK-cijfers. Tabel 9a en figuur 9b documenteren de verschillen. Blijkt dat tijdens de periode 1999-2009 de graad FPB-macro¹ gemiddeld 1,6 procentpunt boven de graad EAK-macro lag. Iets meer dan een half procentpunt van dat verschil is het gevolg van de recente historische herziening van de werkgelegenheidsreeksen in de Nationale Rekeningen. Blijkt eveneens dat over de gehele periode de evolutie van beide werkgelegenheidsgraden min of meer gelijklopend is, maar dat belangrijke verschillen in de kortetermijnevoluties optreden.

1. Bevolking op arbeidsleeftijd 2008-2009 en werkzame bevolking 2009: ramingen, geen observaties.

Vervolg kader 9

FIGUUR 9b - Werkgelegenheidsgraad; verschillende concepten
(in procent)

In de tweede plaats betreft de EU2020-graad louter de leeftijdsgroep 20 tot 64 jaar. Enerzijds leidt het verwijderen van 64-plussers uit de werkzame bevolking tot een negatief effect van gemiddeld 0,4 procentpunt t.o.v. de graad 'EAK-macro'. Anderzijds heeft het elimineren van de leeftijdsgroep 15 tot 19 jaar een sterk opwaarts effect (van 5,4 procentpunt gemiddeld), omdat in die groep de activiteits- en werkgelegenheidsgraad ver beneden het gemiddelde liggen. Het nettoresultaat is dat de EU2020-graad tijdens de periode 1999-2009 4,9 procentpunt boven de graad 'EAK-macro' en 3,3 procentpunt boven de graad 'FPB-macro' lag.

Vorig jaar zakte de EU2020-graad van 68 % tot 67,1 %. Hij kan geëxtrapoleerd worden d.m.v. de beschikbare informatie volgens leeftijdscategorieën uit de sociodemografische module die in deze Vooruitzichten de projectie van het arbeidsaanbod bepaalt. Uit die oefening volgt dat hij eerst nog verder zou inzinken (tot 66 % in 2011), maar tegen 2015 terug zou klimmen tot 67,7 %. De EU2020-graad stijgt iets minder dan de graad FPB-macro in projectie, omdat het aandeel van 64-plussers in de totale werkzame bevolking toeneemt én omdat het aandeel van 15-19 jarigen in de bevolking op arbeidsleeftijd afneemt.

D. Werkloosheid en arbeidsreserve

De crisis doet op korte termijn de werkloosheid fors oplopen...

Tijdens de periode 2006-2008 liep het aantal werklozen (definitie FPB; inclusief 'oudere werklozen') terug met 109 000 eenheden en zakte de werkloosheidsgraad van 14,1 % tot 11,7 %, een niveau dat (zie figuur 23) tussen de werkloosheidsgraden ligt die bereikt werden op het einde van de vorige twee periodes van hoogconjunctuur (10,4 % in 1990 en 12,5 % in 2001). Uiteindelijk is die sterke daling geen voorafspiegeling gebleken van een tendens naar structureel lagere werkloosheidsgraden dan diegene die we kenden tijdens de laatste drie decennia. De economische crisis zorgde vorig jaar immers voor een toename van het aantal werklozen met 45 000 personen (zie tabel 24) en ook dit jaar zou de werkloosheid vrijwel even sterk stijgen (met 43 000 personen). De werkloosheidsgraad stijgt daarmee op twee jaar tijd van 11,7 % tot 13,3 %.

TABEL 24 - Arbeidsreserve en werkloosheid^a
(jaargemiddelden, in duizenden; graden in procent)

	Verschillen						Niveau	
	09-03	09-08	10-09	11-10	15-11	15-09	2009	2015
Potentieel arbeidsaanbod (1)	253	22	13	43	164	220	5304	5524
- Voltijdse loopbaanonderbreking (2)	-3	-2	-1	-0	-0	-2	25	23
- Bruggpensioenen (3)	10	2	4	1	-2	3	118	121
Beroepsbevolking definitie FPB (4)	246	22	10	41	167	219	5161	5380
- Werkende bevolking	285	-23	-33	7	192	167	4515	4682
- Administratieve werkzoekenden (5)	13	51	50	36	-22	63	551	614
* waarvan: 15 tot 49 jaar	-62	42	43	31	-26	47	434	481
* waarvan: 50 jaar en meer	74	10	7	5	4	16	116	133
- 'Oudere werklozen' (6)	-52	-6	-6	-2	-3	-11	95	84
Werkloosheid definitie FPB (7)=(5)+(6)	-39	45	43	34	-25	52	646	698
Arbeidsreserve (8)=(7)+(2)+(3)	-32	46	46	35	-28	54	789	842
Graad van arbeidsreserve (8)/(1)	-1,4	0,8	0,8	0,5	-1,0	0,4	14,9	15,2
Werkloosheidsgraad definitie FPB (7)/(4)	-1,4	0,8	0,8	0,5	-0,9	0,5	12,5	13,0

a. Potentieel arbeidsaanbod, beroepsbevolking en werkende bevolking: inclusief personen van 65 jaar en meer.

...opmerkelijk minder dan oorspronkelijk verwacht nochtans,...

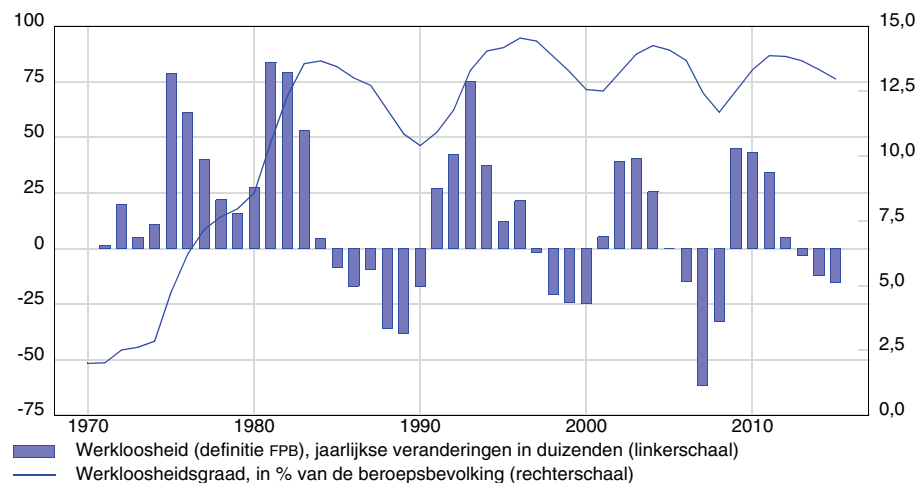
Die aanwas is bijzonder aanzienlijk, maar valt toch substantieel lager uit dan volgens onze eerdere inschattingen van het kortetermijneffect van de crisis. Zo werd in de Vooruitzichten van mei 2009 nog uitgegaan van een stijging van de werkloosheid met 172 000 eenheden op die twee jaar en een toename van de werkloosheidsgraad van 11,8 %¹ tot 14,9 %, dubbel zo sterk dus. Die overschatting wordt zowel verklaard door de lager dan verwachte kortetermijnimpact van de crisis op de groei en de werkgelegenheid als – voor iets meer dan de helft – door de veel sterkere vertraging in de groei van de beroepsbevolking (zie deel A), vergeleken met onze eerdere raming.

1. De lichte niveauperzorging voor de werkloosheidsgraad in 2008 is ook hier het gevolg van de opwaartse herziening van de historische werkgelegenheidsreeksen in de Nationale Rekeningen.

...hoewel door een terug aantrekkend arbeidsaanbod een deel van de eerder verwachte stijging verder in de tijd wordt uitgespreid.

De eerste vaststelling (minder negatieve groei op korte termijn) leidt ook op middellange termijn tot een minder sterke aderlating dan oorspronkelijk gedacht in termen van zowel groei als arbeidsplaatsen. Wat de groeivertraging van de beroepsbevolking betreft, gaan we er echter van uit dat die grotendeels uitgevlakt zou worden op middellange termijn (onder de veronderstelling dat de activiteitsgraden onder 50 jaar een inhaalbeweging maken en bij een demografisch scenario dat niet aangetast wordt door de crisis; zie deel A). Een deel van de eerder verwachte werkloosheidstoename wordt op die manier verder in de tijd uitgespreid. Zo zou volgend jaar de werkloosheid nog fors blijven oplopen (+34 000 personen), omdat de groei van de beroepsbevolking al uit het dal klimt, terwijl de werkgelegenheidstoename nog uiterst bescheiden blijft (zie deel C). De werkloosheidsgraad klimt daarmee volgend jaar tot 13,9%. Tijdens de twee daaropvolgende jaren komt de werkgelegenheidstoename op kruissnelheid, maar groeit de beroepsbevolking licht boven trend, zodat in absolute aantallen de werkloosheid vrijwel stabiliseert (+5 000 personen in 2012, -3 000 personen in 2013) en de werkloosheidsgraad slechts licht afneemt (tot 13,7% in 2013). Slechts naar het einde van de projectieperiode toe, bij een stabiele groei van de werkgelegenheid en een enigszins terugvallende toename van de beroepsbevolking, zet dan een meer gevoelige daling van de werkloosheid in (-27 000 personen tijdens de periode 2014-2015), en daalt de werkloosheidsgraad tot 13%.

FIGUUR 23 - Werkloosheid (definitie FPB) en werkloosheidsgraad

In vergelijking met eerdere conjunctuurcycli valt de werkloosheidsgraad trager terug bij de herneming van de activiteit.

Op het einde van de projectieperiode ligt de werkloosheid (werkloosheidsgraad) nog altijd 52 000 personen (0,5 ppt) boven het niveau van vorig jaar. Dat de kortetermijnstijging van de werkloosheid een stuk lager uitviel dan oorspronkelijk verwacht, neemt dus niet weg dat in het scenario van deze Vooruitzichten (terugkeer naar trendniveau van de arbeidsduur; inhaalbeweging van de beroepsbevolking; nauwelijks inhaalgroei op middellange termijn) de huidige crisis gepaard gaat met een duurzame impact op middellange termijn op de werkloosheidsgraad. Die zou immers, in vergelijking met eerdere conjuncturele cycli, veel trager terugvallen tijdens de periode van herneming van de activiteit. Bovendien geldt die vaststelling dan nog bij ongewijzigd beleid, dus terwijl onevenwichten opgebouwd worden in de publieke financiën die onverenigbaar zijn met de reeds aangekondigde doelstellingen op dat vlak (zie hoofdstuk V), maar die in deze Vooruitzichten wel de groei op middellange termijn ondersteunen.

Ondanks de crisis bleef de graad van arbeidsreserve bij 50-plussers vorig jaar dalen,...

In de leeftijdsklasse van 50 tot 64 jaar, daalt de graad van arbeidsreserve reeds structureel sinds het midden van de jaren negentig: van 31 % in 1995 naar 24,5 % in 2008. Ondanks de economische crisis en ondanks de opwaartse druk die uitging van de pensioenhervorming, daalde hij ook vorig jaar nog verder, tot 24,2 %, en was er hoogstens sprake van een verlies aan neerwaartse dynamiek vergeleken met de periode 2006-2008. Die daling gold trouwens niet alleen voor de component brugpensioenen (afname in verhouding tot het potentieel arbeidsaanbod van 8,6 % naar 8,5 %, zie deel A), maar ook voor de component werkloosheid (afname van 15,5 % naar 15,4 %). Wel is het zo dat binnen de werkloosheid een verdere verschuiving plaatsvond van 'oudere werklozen' (die in verhouding tot het potentieel arbeidsaanbod daalden van 7,5 % naar 6,9 %) naar administratief werkzoekenden (toename van 8 % naar 8,5 %). Bovendien nam in absolute termen de arbeidsreserve bij 50-plussers wél licht toe (met 6 000 personen), op basis van de forse toename van het arbeidsaanbod in die leeftijdsklasse (zie deel A).

...daling die zich doorzet op middellange termijn.

Ook tijdens de projectieperiode zou de graad van arbeidsreserve in die leeftijdsklasse verder blijven dalen, gematigd tijdens de periode 2010-2011, forser nadien, zodat hij zou uitkomen op 21,5 % in 2015. Opnieuw geldt die daling van de arbeidsreservegraad zowel voor de component brugpensioenen (tot 7,6 % in 2015) als voor de component werkloosheid (tot 13,7 % in 2015). Binnen de werkloosheid blijft het aandeel van administratief werkzoekenden toenemen tot en met 2013, om nadien te stabiliseren. In absolute termen stijgt de arbeidsreserve bij 50-plussers nog licht tijdens de periode 2010-2011 (met 7 000 personen), om tijdens de rest van de projectieperiode nagenoeg te stabiliseren (afname met 1 000 personen), ondanks de aanzienlijke verdere toename van het potentieel arbeidsaanbod in die leeftijdsklasse.

De globale graad van arbeidsreserve stijgt iets minder dan de werkloosheidsgraad.

Zelfs in verhouding tot het totale potentiële arbeidsaanbod (15 jaar en meer) zou het aandeel van de brugpensioenen licht dalen (stijging tot 2011, meer dan ongedaan gemaakt nadien), ondanks de verderschrijdende vergrijzing van het arbeidsaanbod. Omdat ook de voltijdse loopbaanonderbreking licht aan belang inboet, zou de globale graad van arbeidsreserve iets minder sterk toenemen over de projectieperiode dan de werkloosheidsgraad (toename van 14,9 % in 2009 tot 15,2 % in 2015, met een maximum van 16,2 % in 2011). De globale 'administratieve' arbeidsreserve (werklozen, voltijdse loopbaanonderbrekers en bruggepensioneerden) neemt toe met 54 000 personen en bevat op het einde van de periode 842 000 personen.

De werkloosheidsgraad onder 50 jaar ondergaat echter volop de gevolgen van de crisis, zowel op korte...

In de leeftijdsklasse onder 50 jaar zakte de werkloosheidsgraad zeer snel tijdens de periode 2005-2008, van 13,3 % naar 10,2 %. Hij kwam daardoor beduidend onder het niveau te liggen dat bereikt werd op het einde van de vorige periode van hoogconjunctuur (11,1 % in 2001), hoewel de vergelijking ongetwijfeld enigszins wordt vertekend door de gevolgen van de striktere controle op het zoekgedrag van uitkeringsgerechtigde werklozen. Vorig jaar steeg de werkloosheidsgraad in die klasse echter tot 11,3 %, een toename van 42 000 personen, ondanks het feit dat de stijging van de werkloosheid nog getemperd werd door een afname van de beroepsbevolking.

...als op middellange termijn.

Ook dit jaar blijft het arbeidsaanbod in die klasse negatief reageren op de adverse economische omstandigheden, maar desondanks stijgt de werkloosheidsgraad er tot 12,5 %. Volgend jaar blijft hij verder oplopen, tot 13,3 %, waarop hij plafonneert gedurende twee jaar, periode waarin de activiteitsgraden op die leeftijden herstellen van hun inzinking en de beroepsbevolking terug aantrekt (zie deel A). Slechts tijdens de laatste twee jaar van de projectieperiode daalt de werkloosheidsgraad, tot 12,5 % in 2015, wat echter nog steeds 1,2 ppt boven het niveau van vorig jaar blijft. Er zouden op dat moment 47 000 werkzoekenden onder 50 jaar méér zijn dan vorig jaar, voor een arbeidsaanbod dat slechts 8 000 personen hoger zou liggen, zodat besloten kan worden dat de impact van de crisis op middellange termijn zich voornamelijk zou laten gevoelen in deze klasse.

Overheidsfinanciën

Het overheidstekort in 2009 wordt geraamd op 5,9 % van het bbp. De bijdrage van de cyclische component tot dit tekort bedraagt ongeveer 1,7 % van het bbp en die van de eenmalige factoren 1,1 % van het bbp (die het tekort van de federale overheid beïnvloeden). Het structureel gedeelte van het vorderingensaldo wordt geraamd op 3,1 % van het bbp. Het structureel tekort zal de komende jaren blijven stijgen tenzij het begrotingsbeleid wordt aangepast en er zich een sterke en onverhoopte verbetering van de macro-economische parameters voordoet.

Het effectieve tekort vermindert tot 4,7 % van het bbp in 2010, voornamelijk als gevolg van de weerslag van de eenmalige uitgaven in 2009, de gunstige indexeringseffecten (ontbreken van indexering van lonen en sociale overdrachten) en de maatregelen in de verschillende begrotingen 2010. Het tekort stijgt lichtjes in 2011 en 2012 en stabiliseert zich vervolgens op 5,2 % van het bbp, ondanks een economische groei die groter is dan de potentiële groei. In een context van een relatief stabiele ontvangstenratio bij ongewijzigd beleid, is het gebrek aan verbetering van het vorderingensaldo voornamelijk te wijten aan de snelle toename van de sociale uitgaven en de stijging van de rentelasten, die onvoldoende gecompenseerd worden door de daling van de werkingskosten van de overheid.

Gezien de omvang van het tekort, doet het sneeuwbal effect de schuldopbouw versnellen: de schuld stijgt met 16 % van het bbp over de periode 2009-2015.

Het Stabiliteitsprogramma van januari 2010 kan enkel nageleefd worden mits een aanpassingsinspanning van 2,3 % van het bbp tegen 2012 (verschil tussen het tekort bij ongewijzigd beleid en de beoogde 3 % van het Verdrag van Maastricht voor 2012) en van 5,2 % van het bbp tegen 2015 (doelstelling voor een terugkeer naar een evenwicht). De tussentijdse doelstelling voor 2010, opgesplitst per beleidsniveau, wordt door elk niveau bereikt, maar in 2011 en 2012 respecteren enkel nog de gemeenschappen en de gewesten het vooropgestelde objectief.

Het grootste deel van het overheidstekort situeert zich bij Entiteit I, waarvan het tekort ook op middellange termijn blijft toenemen. Die achteruitgang is vooral toe te schrijven aan de sociale zekerheid en meer specifiek aan een groeiverschil tussen de sociale uitgaven en de inkomsten uit bijdragen, maar wordt deels opgevangen door de federale overheid. De alternatieve financiering (voor de geneeskundige zorgen) wordt alsmaar belangrijker. Daarenboven heeft de federale overheid voor 2010 en 2011 beslist ervoor te zorgen dat het tekort van de sociale zekerheid niet hoger oploopt dan respectievelijk 0,5 en 0,3 % door de nodige middelen over te dragen via een bijzondere rijkstoelage. De beslissing om die bijzondere toelage ook nog na 2011 toe te kennen, en dus latere tekorten van de sociale zekerheid deels of volledig ten laste te leggen van de federale overheid, werd tot op heden nog niet genomen.

Voor Entiteit II neemt het tekort geleidelijk af op middellange termijn. Dat geldt in het bijzonder voor de gemeenschappen en de gewesten, waar het tekort tegen 2015 wegge-

werkt zal zijn. Die positieve ontwikkeling voor de gemeenschappen en de gewesten is het resultaat van bepaalde beleidsombuigingen waartoe beslist werd bij de begrotingsopmaak 2010 en die niet enkel betrekking hebben op het lopend jaar, maar ook op de evolutie van de uitgaven op middellange termijn. Bovendien leiden de onderliggende mechanismen van de financieringswet tot een gevoelige verhoging van de toegewezen middelen. De lagere overheid daarentegen, die haar beleid op het vlak van ontvangsten en uitgaven niet aanzienlijk wist om te buigen, tekent een tekort op dat schommelt tussen 0,4 % en 0,7 % van het bbp, naargelang de nabijheid van de gemeenteraadsverkiezingen.

De ramingen voor de overheidsfinanciën in 2009 zijn gebaseerd op de meest recente beschikbare gegevens (april 2010). In de tabellen van dit hoofdstuk wijken zij af van de definities van de nationale rekeningen in die zin dat de verkoop van activa (gebouwen, terreinen en licenties) verrekend wordt als een ontvangst (en niet als een negatieve kapitaaluitgave), de toegerekende bijdragen zowel uit de (loongebonden) ontvangsten en uitgaven worden gehaald, de pensioenen van vroegere ambtenaren van de gemeenschappen, de gewesten en de lagere overheid als finale uitgaven van de federale overheid worden beschouwd (in plaats van die te verrekenen als overdrachten van de federale overheid aan Entiteit II en nadien als finale uitgaven van Entiteit II) en de overdrachten van fiscale ontvangsten naar de gemeenschappen en gewesten als negatieve ontvangsten van de federale overheid (en niet als uitgaven) worden verrekend. De tabellen in bijlage zijn daarentegen volledig in overeenstemming met de nationale rekeningen.

A. Vorderingsaldo en overheidsschuld

1. Begrotingskoers bij ongewijzigd beleid

Het vorderingstekort van de gezamenlijke overheid neemt af van -5,9 % van het bbp in 2009 naar -4,8 % van het bbp in 2010. Die verbetering wordt gedeeltelijk tenietgedaan in 2011 en 2012 zodanig dat het tekort zich op middellange termijn stabiliseert op -5,3 % van het bbp (tabel 25).

TABEL 25 - Geconsolideerde rekening van de gezamenlijke overheid
(in procent van het bbp)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Vorderingensaldo	-1,2	-5,9	-4,8	-5,1	-5,4	-5,3	-5,3	-5,3
Primair saldo	2,6	-2,2	-1,0	-1,3	-1,4	-1,2	-0,9	-0,8
Ontvangsten	46,7	45,9	46,6	46,8	46,6	46,5	46,6	46,7
Fiscale en parafiscale ontvangsten	43,7	42,9	43,3	43,4	43,3	43,2	43,2	43,4
Niet-fiscale ontvangsten	2,9	3,0	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3
Geconsolideerde primaire uitgaven	44,1	48,1	47,6	48,1	48,0	47,6	47,5	47,5
Lonen en aankoop van goederen en diensten	13,6	14,3	14,1	14,0	13,8	13,7	13,5	13,4
Sociale uitgaven	23,3	25,4	25,6	25,9	26,0	26,2	26,4	26,5
Overige	7,3	8,3	7,9	8,2	8,1	7,7	7,6	7,6
Rentelasten	3,8	3,7	3,8	3,8	4,0	4,2	4,3	4,5

De totale ontvangsten blijven vrijwel stabiel in procent van het bbp gedurende de volledige projectieperiode, met uitzondering van een dieptepunt in 2009 als gevolg van eenmalige factoren en het feit dat bepaalde ontvangstencategorieën sterk onder de economische en financiële crisis hebben geleden (zie deel B.1). Vanaf 2010 zijn de niet-fiscale ontvangsten structureel gestegen dankzij de inkomsten uit de verscheidene overheidsinterventies ten gunste van de financiële instellingen; dit compenseert het feit dat de fiscale en parafiscale ontvangsten in de projectieperiode hun niveau van vóór 2009 (in procent van het bbp) niet zullen evenaren.

De sterke stijging van de primaire uitgaven in 2009 is deels tijdelijk – cyclische component, eenmalige uitgaven, indexeringseffecten – en deels structureel. De terugval in 2010 vloeit voort uit de weerslag van de eenmalige uitgaven van 2009 en de indexeringseffecten die dit keer gunstig zijn. De sociale uitgaven stijgen sneller dan het bbp over de projectieperiode, in tegenstelling tot de lonen en de overige niet-sociale uitgaven van de overheid die een dalende trend vertonen. Door de postelelectorale terugloop van de investeringen door de lagere overheid, daalt de ratio van totale primaire uitgaven lichtjes na 2012.

Het primair tekort daalt van 2,2 % van het bbp in 2009 naar 1 % van het bbp in 2010, het stijgt vervolgens opnieuw tot 1,4 % van het bbp in 2012 en neemt daarna geleidelijk af tot 0,8 % van het bbp in 2015. Gezien de verhoging van de rentelasten, heeft de geleidelijke daling van het primair tekort aan het einde van de projectieperiode geen impact op het vorderingensaldo.

Tabel 26 maakt een onderscheid tussen de bijdrage van de eenmalige maatregelen en die van de economische conjunctuur tot de schommelingen in het vorderingensaldo, volgens de methodologie van de Europese Commissie. Per saldo verkrijgt men de structurele evoluties in het vorderingensaldo die duiden op de min of meer expansieve of restrictieve koers (in het geval van België een duidelijk expansieve koers vanaf het begin van de jaren 2000) van het begrotingsbeleid.

De methodologie van de Europese Commissie houdt geen rekening met de niet-structurele effecten van verschillende factoren, die op korte termijn nochtans zeer omvangrijk zijn, zoals het effect van de prijsschommelingen van (roerende, onroerende) activa op de ontvangsten of het effect van de (vertraagde) indexeringen van verschillende uitgavencategorieën. Ze houdt evenmin rekening met de electorale cyclus van de investeringen van de lagere overheid. Een raming van een aantal van die effecten is opgenomen in deel B.2.

Ondanks die beperkingen, kunnen toch verschillende aanwijzingen afgeleid worden uit tabel 26. Gedurende de crisisperiode 2008-2010 (de drie jaren waarin de economische groei kleiner was dan de potentiële groei), is ongeveer twee derde van de achteruitgang van het begrotingssaldo (-4,5 % van het bbp) te wijten aan automatische stabilisatoren (-3,1 % van het bbp) en is ongeveer een derde ervan structureel (-1,5 % van het bbp). Tijdens de herstelperiode 2011-2015 (geleidelijke verdwijning van de output gap vanaf 2011) blijkt de structurele achteruitgang van het vorderingensaldo (-1,9 % van het bbp over een periode van 5 jaar) duidelijk groter dan het effectief vorderingensaldo laat uitschijnen. Twee derde van die structurele achteruitgang is toe te schrijven aan de evolutie van het primair saldo (-1,2 % van het bbp) en het overige derde aan de stijgende rentelasten. De verslechtering van het structureel primair saldo is, zowel op korte als op middellange termijn, volledig te wijten aan de structurele evolutie van de uitgaven, terwijl de totale ontvangsten toenemen of structureel ongewijzigd blijven.

TABEL 26 - Begrotingskoers bij ongewijzigd beleid
(in procent van het bbp)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Verschil	
								2008-2010	2011-2015
Vorderingensaldo ^a	-5,9	-4,7	-5,1	-5,3	-5,3	-5,2	-5,2	-4,5	-0,5
Cyclische component ^b	-1,7	-1,7	-1,6	-1,2	-1,0	-0,7	-0,4	-3,1	1,3
Conjunctuurgezuiverd vorderingensaldo	-4,2	-3,0	-3,5	-4,1	-4,3	-4,6	-4,8	-1,5	-1,8
Eenmalige maatregelen	-1,1	-0,1	-0,1	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Structureel vorderingensaldo	-3,1	-2,9	-3,4	-4,1	-4,3	-4,6	-4,8	-1,5	-1,9
Rentelasten ^a	3,6	3,7	3,8	3,9	4,1	4,3	4,4	-0,1	0,7
Structureel primair saldo	0,6	0,8	0,4	-0,1	-0,2	-0,3	-0,4	-1,6	-1,2
Structurele ontvangsten	46,4	46,6	46,8	46,6	46,5	46,6	46,7	0,5	0,1
Structurele uitgaven	45,8	45,7	46,3	46,7	46,7	46,8	47,0	2,2	1,3
(gecorrigeerde structurele uitgaven ^c)								(1,8)	(1,1)

a. Volgens de procedure bij buitensporige tekorten (PBT).

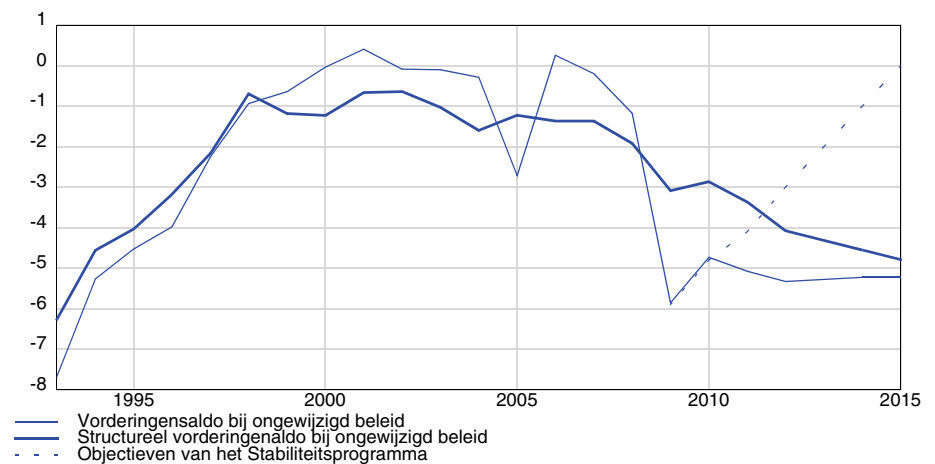
b. Volgens de methode van de EC.

c. Structurele uitgaven gecorrigeerd voor de indexerings-effecten en voor de electorale cyclus van de investeringen van de lagere overheid (zie ook tabel 31, deel B.2)

2. Vergelijking met het Stabiliteitsprogramma

Het Stabiliteitsprogramma van januari 2010 verbindt de Belgische overheid tot het respecteren van een traject dat leidt naar een terugkeer van het evenwicht van de overheidsfinanciën tegen 2015. In 2010 wordt de vooropgestelde doelstelling behaald dankzij de maatregelen op de verschillende beleidsniveaus. Vanaf 2011 zullen er echter nieuwe restrictieve maatregelen, van een nog grotere omvang, nodig zijn om de doelstelling te halen, omdat, bij ongewijzigd beleid, het tekort niet verdwijnt en zelfs groter wordt in structurele termen (figuur 24).

FIGUUR 24 - Vorderingsaldo¹ van de overheid
(in procent van het bbp)

1. Volgens de procedure bij buitensporige tekorten (PBT).

Het Stabiliteitsprogramma geeft – doch slechts tot in 2012 – begrotingsaldi per beleidsniveau die overeenstemmen met de begrotingsdoelstelling voor de gezamenlijke overheid. In tabel 27 worden die vergeleken met de saldi per beleidsniveau die voortvloeien uit deze vooruitzichten (en meer in detail besproken worden in deel C.).

Voor Entiteit I bedraagt het verschil met het Stabiliteitsprogramma 0,5 % van het bbp in 2011 en 1,8 % van het bbp in 2012. Voor 2010 en 2011 besliste de federale overheid om de realisatie van de begrotingsdoelstelling van de sociale zekerheid (begrotingstekort van -0,5 % van het bbp in 2010 en -0,3 % van het bbp in 2011) te waarborgen door de nodige middelen over te dragen via een bijzondere rijkssteun. De beslissing om die steun ook nog na 2011 toe te kennen, en dus het tekort van de sociale zekerheid in zijn geheel of deels ten laste te leggen van de federale overheid, werd tot op heden nog niet genomen. In die omstandigheden zou de sociale zekerheid in 2012 een tekort van 1,1 % van het bbp optekenen dat op middellange termijn aanhoudt, in plaats van het voorziene evenwicht in het Stabiliteitsprogramma.

Voor Entiteit II bedraagt het verschil met het Stabiliteitsprogramma 0,5 % van het bbp zowel in 2011 als in 2012. Dit is toe schrijven aan de lagere overheid die, bij ongewijzigd beleid, een aanzienlijk tekort aanhoudt tijdens de volledige projectieperiode. De in het najaar van 2009 genomen begrotingsbeslissingen door de gemeenschappen en gewesten daarentegen beïnvloeden het vorderingstekort van de deelsector gunstig: het tekort volgt nagenoeg het voorgestelde traject van het Stabiliteitsprogramma en verdwijnt tegen 2015.

TABEL 27 - Vorderingensaldo¹: vergelijking met het Stabiliteitsprogramma van januari 2010
(in procent van het bbp)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
A. Projectie							
Gezamenlijke overheid	-5,9	-4,7	-5,1	-5,3	-5,3	-5,2	-5,2
Entiteit I	-5,0	-3,8	-4,1	-4,4	-4,7	-4,8	-4,9
Federale overheid	-4,1	-3,3	-3,8	-3,3	-3,5	-3,7	-3,7
Sociale zekerheid	-0,8	-0,5	-0,3	-1,1	-1,1	-1,1	-1,1
Entiteit II	-0,9	-0,9	-1,0	-0,9	-0,6	-0,4	-0,4
Gemeenschappen en gewesten	-0,7	-0,5	-0,4	-0,3	-0,2	-0,1	0,0
Lagere overheid	-0,2	-0,4	-0,6	-0,7	-0,4	-0,4	-0,4
B. Stabiliteitsprogramma							
Gezamenlijke overheid	-5,9	-4,8	-4,1	-3,0	-2,0	-1,0	0,0
Entiteit I	-5,1	-3,8	-3,6	-2,6	-,-	-,-	-,-
Federale overheid	-4,3	-3,3	-3,3	-2,6	-,-	-,-	-,-
Sociale zekerheid	-0,8	-0,5	-0,3	0,0	-,-	-,-	-,-
Entiteit II	-0,8	-0,9	-0,5	-0,4	-,-	-,-	-,-
Gemeenschappen en gewesten	-0,6	-0,6	-0,3	-0,2	-,-	-,-	-,-
Lagere overheid	-0,2	-0,4	-0,2	-0,2	-,-	-,-	-,-
C. Verschil (=A-B)							
Gezamenlijke overheid	0,0	0,1	-1,0	-2,3	-3,3	-4,2	-5,2
Entiteit I	0,1	-0,0	-0,5	-1,8	-,-	-,-	-,-
Federale overheid	0,2	-0,0	-0,5	-0,7	-,-	-,-	-,-
Sociale zekerheid	-0,0	0,0	0,0	-1,1	-,-	-,-	-,-
Entiteit II	-0,1	0,0	-0,5	-0,5	-,-	-,-	-,-
Gemeenschappen en gewesten	-0,1	0,1	-0,1	-0,1	-,-	-,-	-,-
Lagere overheid	-0,0	0,0	-0,4	-0,5	-,-	-,-	-,-

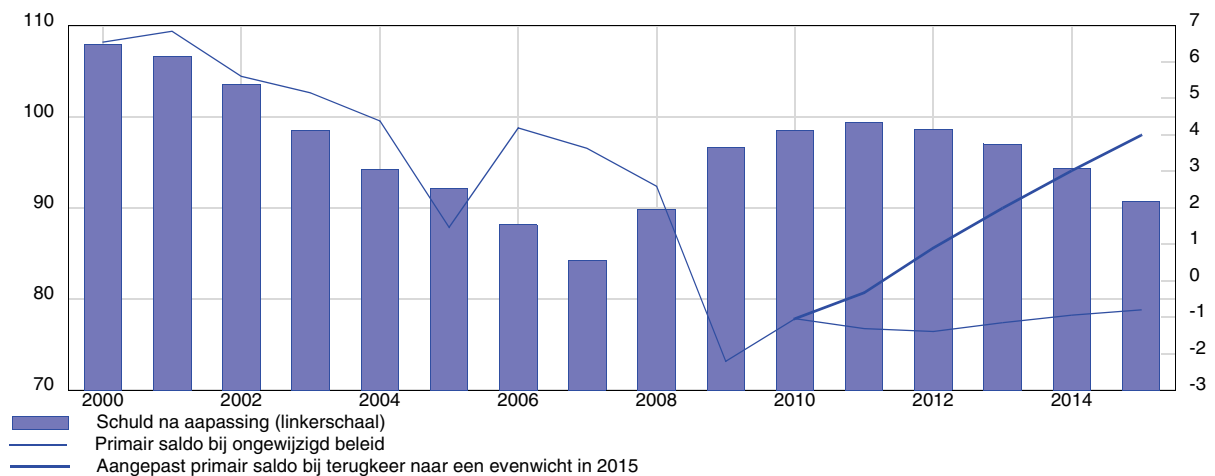
1. Volgens de procedure bij buitensporige tekorten (PBT).

KADER 10 - Groei van de uitgaven in overeenstemming met een terugkeer naar een begrotingsevenwicht in 2015

De terugkeer naar een begrotingsevenwicht, conform het in het Stabiliteitsprogramma van januari 2010 beoogde traject, houdt in dat het tekort van 5,3 % van het bbp in 2015 dat resulteert uit deze vooruitzichten bij ongewijzigd beleid, wordt weggewerkt. Rekening houdend met het afgeleid effect op de schuld en de rentelasten, moet het primair saldo met 4,8 % van het bbp worden aangepast (zie figuur 10a). In een dergelijk scenario, bedraagt de schuld 91 % van het bbp in 2015 tegenover 106 % bij ongewijzigd beleid, of een winst van 15 % van het bbp, die de gekapitaliseerde waarde van de aanpassing over 5 jaar weergeeft.

FIGUUR 10a - Primair saldo en schuld van de gezamenlijke overheid bij een terugkeer naar een begrotingsevenwicht in 2015
(in procent van het bbp)

De overheden hebben de modaliteiten voor de aanpassing momenteel nog niet vastgelegd, noch in termen van verdeling over de verschillende ontvangsten- en uitgavencategorieën, noch wat betreft de bijdrage van de verschillende beleidsniveaus.

Ter illustratie stellen we hier de volgende mogelijke aanpassingspatronen voor. In het eerste geval wordt de aanpassing, hetzij volledig, hetzij enkel voor de helft, verwezenlijkt via besparingen op de finale primaire uitgaven. In het andere geval wordt de aanpassing van de uitgaven gedragen door de gezamenlijke overheid, ofwel enkel door Entiteit I. Indien Entiteit II, waar het probleem van budgettaire houdbaarheid geringer is, niet bijdraagt, moet Entiteit I alleen haar probleem van budgettaire houdbaarheid opvangen, dat zowel voortvloeit uit haar huidige schuld als uit haar impliciete schuld die gekoppeld is aan de toekomstige kosten van de vergrijzing. In een laatste geval gebeurt de aanpassing van de uitgaven enkel op het niveau van de federale overheid (die, bij gebrek aan een overeenkomst met de gefedereerde entiteiten naar 2015 toe, alleen de verantwoordelijkheid draagt voor de verbintenissen ten aanzien van de Europese Unie in het Stabiliteitsprogramma).

Tabel 10b toont de reële groei van de betrokken uitgaven, in de verschillende gevallen. Bijvoorbeeld, in het geval waarin de aanpassing slechts voor de helft wordt verwezenlijkt via besparingen op uitgaven, en waarbij de daartoe aangewende uitgaven die van de gezamenlijke overheid zijn, moet de reële groei van die uitgaven (met inbegrip dus van de uitgaven van Entiteit II) teruggebracht worden tot gemiddeld 0,9 %, tegenover 2 % bij ongewijzigd beleid. In dit geval moet de helft van de aanpassing nog gerealiseerd worden via ontvangsten.

Indien de aanpassing volledig gerealiseerd wordt via besparingen op de finale primaire uitgaven en, bovendien, enkel die van Entiteit I (die dan in 2015 een begrotingsoverschot van 0,4 % van het bbp zou laten optekenen, gelijkwaardig aan het tekort van Entiteit II), zou de reële groei van die uitgaven (met inbegrip dus van de uitgaven van sociale zekerheid) over de periode 2011-2015, negatief zijn ten belope van gemiddeld -0,9 % per jaar tegenover +2,4 % bij ongewijzigd beleid. Indien de sociale zekerheid niet bijdraagt, en de inspanning toegespitst is op de finale primaire uitgaven van de federale overheid alleen, zouden de uitgaven moeten dalen met gemiddeld meer dan 11 % per jaar zonder inflatie, wat uiteraard onmogelijk is.

Vervolg kader 10

TABEL 10b - Gemiddelde jaarlijkse reële groei van de finale primaire uitgaven in overeenstemming met een terugkeer naar een begrotingsevenwicht in 2015
(in procent)¹

	2011-2015
Primaire uitgaven van de gezamenlijke overheid	
bij ongewijzigd beleid	2,0
die instaan voor 100% van de aanpassing	-0,2
die instaan voor 50% van de aanpassing	0,9
Finale primaire uitgaven van Entiteit I	
bij ongewijzigd beleid	2,4
die instaan voor 100 % van de aanpassing	-0,9
die instaan voor 50 % van de aanpassing	0,8
Finale primaire uitgaven van de federale overheid	
bij ongewijzigd beleid	1,6
die instaan voor 100 % van de aanpassing	-11,4
die instaan voor 50 % van de aanpassing	-4,0

1. Deflator: nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen.

In het Advies van de Hoge Raad van Financiën, afdeling "Financieringsbehoeften van de overheid", van januari 2010 wordt een normatief begrotingstraject voorgesteld waarbij het begrotingsevenwicht in 2015 voortvloeit uit een tekort van 1 % van het bbp voor Entiteit I en een gelijkwaardig overschot voor Entiteit II. De groeivoeten van de finale primaire uitgaven van Entiteit I en van Entiteit II die in overeenstemming zijn met een dergelijk scenario zijn opgenomen in tabel 10c.

In een dergelijk scenario, bedraagt de inspanning ten laste van de Entiteit I, ten opzichte van de projectie bij ongewijzigd beleid, 3,6 % van het bbp in termen van primair saldo (of 75 % van de totale aanpassing). Voor Entiteit II, bedraagt die inspanning 1,2 % van het bbp (of 25 % van de totale aanpassing).

TABEL 10c - Gemiddelde jaarlijkse reële groei van de finale primaire uitgaven in overeenstemming met het normatief scenario voor Entiteit I en voor Entiteit II zoals voorgesteld door de HRF in zijn Advies van januari 2010
(in procent)¹

	2011-2015
Finale primaire uitgaven van Entiteit I	
bij ongewijzigd beleid	2,4
die instaan voor 100 % van de aanpassing	0,0
die instaan voor 50 % van de aanpassing	1,2
Finale primaire uitgaven van Entiteit II	
bij ongewijzigd beleid	1,2
die instaan voor 100 % van de aanpassing	-0,5
die instaan voor 50 % van de aanpassing	0,4

1. Deflator: nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen

3. Overheidsschuld en rentelasten

De toename van schuldgraad van de gezamenlijke overheid¹ eind 2008 ten opzichte van eind 2007 was voor 6,1 % van het bbp toe te schrijven aan overnames, herkapitalisaties en leningen aan financiële instellingen in 2008. Zonder die interventies zou de schuldgraad in 2008 verder licht gedaald zijn.

Wanneer we de globale schuldgraad beschouwen, compenseert de terugbetaling aan de federale overheid van een in 2008 door haar toegestane lening aan een financiële instelling (1,5 % van het bbp), in 2009 de impact van een nieuwe gewestelijke tussenkomst ten voordele van een andere financiële instelling (1 % van het bbp). Bijgevolg is de stijging van de schuldgraad van endogene aard: de combinatie van een negatieve nominale bbp-groei en een negatief primair saldo leidt opnieuw tot een sneeuwbaaleffect.

Aangezien het primair saldo na 2009 negatief blijft, houdt het sneeuwbaaleffect aan. Rekening houdend met de macro-economische parameters in deze vooruitzichten (bbp-groei, inflatie, rente) zou een licht positief primair saldo – kleiner dan 1 % van het bbp – voldoende zijn voor een eerste aanzet tot verlaging van de schuldgraad (zie lijn ‘rente-groei-dynamiek’ in tabel 28).

Over de periode 2009-2015 zou de schuldgraad stijgen met ongeveer 16 % van het bbp. De cijfers in tabel 28 steunen op de technische hypothese dat de overheidsparticipaties in de financiële instellingen niet vóór het einde van de projectieperiode vereffend zullen zijn, met uitzondering van enkele reeds voorziene terugbetalingen van weliswaar relatief kleine bedragen.

TABEL 28 - Schuld en rentelasten van de gezamenlijke overheid
(in procent van het bbp, tenzij anders vermeld)¹

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Geconsolideerde brutoschuld ¹	89,8	96,6	98,5	100,4	101,9	103,4	104,7	105,9
Impliciete rente (in %)	4,7	4,1	4,1	4,0	4,1	4,2	4,3	4,4
Nominale bbp-groei (in %)	2,9	-1,9	3,0	3,4	4,0	3,8	3,9	4,0
Veranderingen in de schuldgraad	5,6	6,8	1,9	1,9	1,5	1,6	1,3	1,2
Primair saldo (-)	-2,6	2,2	1,0	1,3	1,4	1,2	0,9	0,8
Rente-groei-dynamiek	1,4	5,5	0,9	0,6	0,1	0,4	0,4	0,4
Rentelasten	3,8	3,7	3,8	3,8	4,0	4,2	4,3	4,5
Bijdrage van de bbp-groei	-2,4	1,8	-2,9	-3,2	-3,9	-3,7	-3,9	-4,0
Tekort-schuldaanpassing	6,7	-0,9	-0,1	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0

1. Bron tot 2009: NBB.

De impliciete rente op de overheidsschuld, die vrijwel stabiel is gedurende de periode 2009-2011, neemt toe vanaf 2012 doordat de stijging van de marktrente

1. De overheidsschuld is gedefinieerd volgens het Verdrag van Maastricht: het gaat om een brutoschuld gemeten volgens zijn nominale waarde. De tekort-schuldaanpassing in tabel 28 omvat het verschil tussen het saldo op kasbasis en het vorderingensaldo op transactiebasis van de nationale rekeningen, waarvan tevens de perimeter verschilt. Die aanpassing omvat daarenboven de netto-aankopen van financiële activa die niet verrekend worden in het vorderingensaldo, en de impact op de waarde van de schuld tengevolge van wisselkoersverschillen, emissie- en terugkooppremies.

geleidelijk wordt geïntegreerd. Niettemin blijft zij over de volledige periode op een historisch laag niveau. Door de combinatie van stijgende rente en toenemende overheidsschuld stijgen de rentelasten vanaf 2010 en komt er een einde aan de in 1991 begonnen periode van ononderbroken daling. In zes jaar tijd (2010-2015) stijgen de rentelasten met 0,7 % van het bbp.

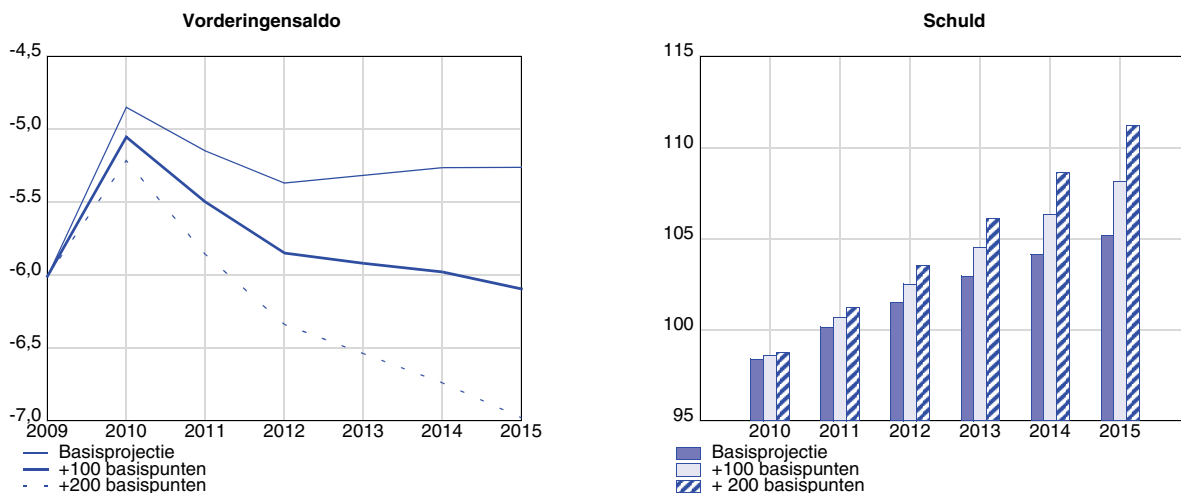
KADER 11 - Budgettaire kosten van een verhoging van de rentetarieven die van toepassing zijn op Belgische overheidsleningen

De overheidsfinanciën zijn gevoeliger voor een eventuele verhoging van de rente wanneer de overheidsschuld hoog is en wanneer die toeneemt onder invloed van een aanzienlijk structureel tekort, in een context van zwakke potentiële groei.

Een stijging van de marktrente oefent een negatieve invloed uit op de impliciete rente op de overheidsschuld via, enerzijds, de herfinanciering van leningen die verlopen (jaarlijks, ongeveer 10 % van de langetermijnschuld en, per definitie, de volledige kortetermijnschuld) en, anderzijds, de financiering van het tekort van het lopende jaar. Het tempo waarin de rentestijging geïncorporeerd wordt, zal dus des te hoger zijn naarmate het tekort groter is. In deze projectie wordt ervan uitgegaan dat er minder dan vier jaar nodig is om de helft van een renteverhoging te integreren in de impliciete rente.

Figuur 11a geeft een idee van de grootteorde van de begrotingsimpact van een eventuele renteverhoging. Men gaat hierbij uit van een permanente verhoging van de rentetarieven met 100 of 200 basispunten ten opzichte van de basisprojectie, voor alle mogelijke looptijden, en dit vanaf de lente van 2010. Tegen 2015 zouden de rentelasten stijgen met 0,8 % van het bbp (+ 100 basispunten) of 1,7 % van het bbp (+ 200 basispunten) en het overheidstekort zou zo bij ongewijzigd beleid oplopen tot 6,1 % of 7 % van het bbp, tegenover 5,3 % van het bbp in de basisprojectie. Onder invloed van het sneeuwbal effect zou de schuldgraad stijgen met 3 % of 6 % van het bbp in 2015.

FIGUUR 11a - Vorderingensaldo en schuld in geval van verhoging van de rentetarieven die van toepassing zijn op Belgische overheidsleningen (in procent van het bbp)

B. Ontvangsten en primaire uitgaven van de overheid

1. Ontvangsten

Forse daling van de ontvangsten in 2009 en stijging in 2010-2011.

In 2009 dalen de totale ontvangsten met 0,8 % van het bbp in vergelijking met 2008. Die aanzienlijke daling is te wijten aan de fiscale ontvangsten (-1,3 % van het bbp). De sociale bijdragen daarentegen (+0,4 % van het bbp) volgen de stijging van het aandeel van de loonsom in het bbp. Gedurende de periode 2008-2009 is dit aandeel gevoelig gestegen gelet op de bijzonder uitgesproken productiviteitscyclus als gevolg van de vertraagde aanpassing van de werkgelegenheid aan de economische achteruitgang. De stijging van het aandeel van de loonsom heeft zich niet weerspiegeld in de evolutie van de belasting op het gezinsinkomen als gevolg van diverse fiscale maatregelen en verschuivingen die de ontvangsten sterk hebben terugschroefd. Ten slotte hebben sommige belastingcategorieën, met name de vennootschapsbelasting, de roerende voorheffing en de registratierechten, meer impact van de crisis ondergaan dan de algemene conjunctuur, die gemeten wordt via de schommeling van het bbp.

TABEL 29 - Ontvangsten van de gezamenlijke overheid
(in procent van het bbp)¹

	Niveau	Jaarlijkse schommelingen							
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Totale ontvangsten	46,7	-0,8	0,7	0,2	-0,2	-0,1	0,1	0,1	
Fiscale en parafiscale ontvangsten	43,7	-0,8	0,4	0,1	-0,1	-0,2	0,1	0,1	
Belasting op het inkomen van de gezinnen (zonder roerende voorheffing)	11,8	-0,3	0,4	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	
Sociale werkgeversbijdragen	8,4	0,2	-0,2	0,1	-0,0	0,1	0,1	0,1	
Sociale bijdragen: overige	5,5	0,2	-0,1	-0,0	-0,1	0,0	0,0	0,0	
Roerende voorheffing gezinnen	0,8	-0,2	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
Vennootschapsbelasting	3,3	-0,8	0,4	0,1	0,1	-0,2	-0,0	-0,0	
Btw	6,9	0,0	-0,1	0,0	-0,0	-0,1	-0,0	-0,0	
Accijnzen	2,1	0,1	0,0	0,0	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	
Overige belastingen (met inbegrip van effectisering)	4,9	-0,1	0,0	-0,1	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	
Niet-fiscale en niet-parafiscale ontvangsten	2,9	0,0	0,3	0,1	-0,1	0,1	-0,0	0,0	
Verkoop van goederen en diensten	1,7	0,1	0,1	0,1	-0,1	-0,0	-0,0	-0,0	
Verkoop van activa	0,1	0,0	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	
Overdrachten	0,4	-0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,1	-0,0	-0,0	
Inkomen uit vermogen	0,8	-0,1	0,2	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	

1. Zonder belastingen overgedragen aan de Europese Unie.

De verwachte stijging van de totale ontvangsten in 2010 is van ongeveer dezelfde grootteorde als de daling in 2009. Die heropleving is het gevolg van de weerslag van de eenmalige maatregelen van 2009, maar ook van de structurele maatregelen gericht op begrotingsconsolidatie, die werden goedgekeurd tijdens de opmaak van de begrotingen 2010 door de verschillende beleidsniveaus. De terugval van het aandeel van de loonsom weegt op de overeenstemmende ontvangsten (de sociale bijdragen dalen met 0,3 % van het bbp), maar komt ten goede aan de ontvangsten uit de vennootschapsbelasting (+0,4 % van het bbp, met inbegrip van de impact van de maatregelen). In totaal nemen de verplichte

heffingen met 0,4 % van het bbp toe ten opzichte van 2009. De niet-fiscale en niet-parafiscale ontvangsten dragen met 0,3 % van het bbp bij tot de stijging van de totale ontvangsten van de gezamenlijke overheid.

De ratio van de totale ontvangsten stijgt nog lichtjes in 2011 (+0,2 % van het bbp), waardoor de toename 0,9 % van het bbp bedraagt over de periode 2010-2011. De ontvangsten dalen daarna lichtjes in 2012 (-0,2 %) en blijven vervolgens stabiel tot op het einde van de periode, doch met enige structurele bewegingen: trendmatige toename van de heffingen op de lonen en daling van de vennootschapsbelasting en van de indirecte belastingen.

Heffingen op de lonen: tegengestelde bewegingen op korte termijn, trendmatige stijging op middellange termijn.

De daling in 2009 en de stijging in 2010 van de belasting op het gezinsinkomen zijn het resultaat van factoren waarvan de impact slechts gedeeltelijk wordt weggevoerd door het cyclus effect van het aandeel van de loonsom. Enerzijds had de versnelde incohiering een impact van -0,4 % van het bbp in 2009 (waarvan -0,6 % van het bbp voor de federale overheid en +0,2 % van het bbp voor de lagere overheid). Anderzijds werd de Vlaamse jobkorting in 2009 uitgebreid. Tenslotte had de vertraging van de inflatie een negatief effect op de groei van de ontvangsten in 2009, aangezien de barema's van de PB werden geïndexeerd op basis van de groei van het indexcijfer van de consumptieprijzen van het voorgaande jaar (ondanks een gedeeltelijke vervroegde indexering van de barema's van de bedrijfsvoorheffing in oktober 2008). De oudste structurele maatregelen (goedgekeurd in 2008) wegen op de ontvangsten van 2009 en 2010 (stijging van de federale jobkorting, gerichte verhoging van de belastingvrije som, uitbreiding van de maatregelen met fiscale aftrekbaarheid, belastingvrijstelling voor de loonsverhoging in het kader van het interprofessioneel akkoord 2009-2010). De meest recent genomen maatregelen (begroting 2010) zijn gunstig voor de ontvangsten van 2010 en 2011 (herziening van de regeling inzake de voordelen in natura en de energiebesparende investeringen, beperking van de toekenning van de Vlaamse jobkorting tot de lage lonen).

Na de daling van het aandeel van de loonsom in 2010-2012 volgt een lichte toename vanaf 2013. Samen met de opwaartse trend van de gemiddelde aanslagvoet als gevolg van de progressiviteit van de belastingen in een context van positieve groei van het inkomen per hoofd, verklaart dit de snellere toename van de belasting op het gezinsinkomen ten opzichte van het bbp.

De ontvangsten uit de sociale bijdragen ondergaan ook de effecten van de schommelingen van het aandeel van de loonsom die vooral op korte termijn aanzienlijk zijn. In het kader van de hervorming van de geharmoniseerde structurele bijdrageverminderingen (interprofessioneel akkoord 2009-2010 en begroting 2010), werden de maatregelen ten gunste van verscheidene doelgroepen vanaf 2010 verminderd (behalve voor de groep van de laaggeschoolde jongeren die volledig zijn vrijgesteld in 2010 en 2011). Er werd daarentegen voorzien de component "lage lonen" van de werkgeversbijdrageverminderingen te verhogen en tot midden 2010 bijkomende verminderingen toe te kennen in geval van tijdelijke arbeidsduurverkorting. Op middellange termijn worden de bijdrageverminderingen geleidelijk uitgehouden bij ongewijzigd beleid. Die uitholling vloeit voort uit het forfaitair of degressief karakter van de bijdrageverminderingen en het gebrek aan automatische indexering van de parameters (met name die van de werkbonus die ongewijzigd zijn gebleven sinds de uitbreiding in het vierde kwartaal van 2008). Het effect van die impliciete progressiviteit van de sociale bijdragen wordt verminderd door de verschuiving van de economische activiteit naar minder belaste bedrijfstakken.

De belastbare basis van de personenbelasting en de sociale bijdragen omvat ook de inkomsten van de zelfstandigen en de lonen van het overheidspersoneel – beide gaan lichtjes achteruit ten opzichte van het bbp – en de vervangingsinkomens, die daarentegen sneller stijgen dan het bbp (maar relatief minder belast worden).

Mogelijke toename van de vennootschapsbelasting in 2010, maar waarschijnlijk niet van de roerende voorheffing.

In 2009 heeft de inkrimping van de belastbare basis van de vennootschapsbelasting geleid tot een daling van de ontvangsten, die waarschijnlijk werd versterkt door de aftrek voor risicokapitaal (notionele interesten): aangezien die aftrek afhankelijk is van een rente en van het aandeel van eigen kapitaal, is die aftrek minder conjunctuurgebonden dan de winst, zodat het gewicht ervan toeneemt (afneemt) ten opzichte van sterk dalende (stijgende) winsten. De aanzienlijke toename van de ontvangsten in 2010 wordt versterkt door de maatregelen die werden goedgekeurd tijdens de begrotingsopmaak: beperking van de toegang tot de DBI (definitief belaste inkomsten)-regeling, gewijzigde aftrekbaarheid van de kosten voor brandstof en wagens. In 2012 en vooral in 2013 wordt een aanzienlijke stijging van de referentierente voor de aftrek van risicokapitaal verwacht (voor zover de blokkering van die rente op 3,8 % zoals beslist door de regering beperkt blijft tot de aanslagjaren 2011 en 2012); dit verklaart de daling van de ontvangsten in 2013.

De daling van de roerende voorheffing, die zeer uitgesproken was in 2009, zet zich door in 2010. De voorheffing op dividenden weerspiegelt met enige vertraging het herstel van de rendabiliteit in 2010. De voorheffing op de interesten heeft te lijden onder de toestroom van spaargelden naar de in 2009 niet-belaste depositoboekjes en de nog steeds dalende rente in 2010. De daling wordt onderbroken in 2011 doordat de rente opnieuw gaat stijgen.

Daling van de indirecte belastingen op middellange termijn.

De fiscale verminderingen en verschuivingen die het beschikbaar inkomen van de gezinnen in 2009 hebben ondersteund, hebben deels de stijging van de spaarquote van de gezinnen in de hand gewerkt, maar tegelijk ook de daling van de uitgaven van de gezinnen beperkt en bijgevolg ook het verlies aan btw-ontvangsten. De btw-ontvangsten zijn ongewijzigd gebleven ten opzichte van het bbp ondanks de tijdelijke toepassing van een verlaagd btw-tarief voor de woningbouw (dat verdwijnt op het einde van het eerste kwartaal van 2010, maar plaats maakt voor een verlaagd btw-tarief (12 %) in de horeca op 1 januari) en de daling van de olieprijzen (belast aan normaal tarief). Het kliksysteem op brandstof en diesel heeft in 2009 de accijnsontvangsten ondersteund, bij gebrek aan een verhoging van het volume verbruikte brandstof. Voor diesel is er nog een kliksysteem voorzien voor 2010 en 2011, alsook een verhoging op 1 januari 2010 van het accijnsplafond waarmee rekening wordt gehouden bij de berekening van de terugbetalingen van 'professionele diesel'. Zonder het effect van die maatregelen, zouden de ontvangsten uit de indirecte belastingen op middellange termijn minder snel stijgen dan het bbp (behalve in 2011 wanneer de btw-ontvangsten voordeel halen uit de overheidsinvesteringen in de aanloop naar de verkiezingen). Die trend wordt verklaard door een inkrimping van het aandeel van de accijnsgebonden producten (brandstoffen, tabak) en een stijging van het aandeel van de niet-btw-gebonden producten (medische zorg en gezondheidszorg, huur, uitgaven in het buitenland) in procent van de consumptieve bestedingen van de gezinnen, die op hun beurt lichtjes dalen in procent van het bbp. Daarenboven, doordat de accijnzen niet prijsgebonden zijn, evolueren de ontvangsten in lijn met de aanslagbasis in volume en niet in lopende prijzen (met uitzondering van de ad valorem-accijnzen).

Tot de rubriek 'andere belastingen' behoren de onroerende voorheffing en de opcentiemen op de onroerende voorheffing, die op middellange termijn lichtjes dalen door de zwakke reële stijging van het kadastraal inkomen en in de veronderstelling dat de opcentiemen stabiel blijven. De rubriek omvat ook de registratie- en successierechten waarvan de ontvangsten toenemen in 2010 door het herstel van de vastgoedmarkt en de heropleving van de prijzen van de financiële activa. Ook de vanaf 2010 gevraagde bijdrage aan de energiesector, die volgt op de door de Controlecommissie voor nucleaire voorzieningen gestorte bedragen in 2008 en 2009, de valt onder deze rubriek.

Toename van de niet-fiscale ontvangsten.

De niet-fiscale ontvangsten kennen een sterke structurele stijging in het begin van de periode. De verkoop van goederen en diensten omvat de premies die de financiële instellingen hebben betaald voor de staatswaarborg (interbancaire kredieten, risicovolle activa, bescherming van de deposito's). Hun totaal neemt sterk toe in 2010 en 2011, net zoals het inkomen uit vermogen (dividenden en interesten) die door de overheid worden geïnd ter vergoeding van de participaties in de bankinstellingen eind 2008 en begin 2009. Vanaf 2013 omvatten de overdrachten de veronderstelde opbrengst van de deelname van België aan de derde fase van de Europese handel in emissierechten.

2. Primaire uitgaven

Sterke cyclische en andere niet-structurele effecten kenmerken de evolutie van de uitgavenratio ten opzichte van het bbp.

De ratio van de primaire uitgaven van de gezamenlijke overheid is onderhevig aan sterke schommelingen, vooral in de beginperiode: stijging met 4 % van het bbp in 2009, daling met 0,5 % van het bbp in 2010, heropleving met 0,4 % van het bbp in 2011, gevolgd door een lichte daling tot op het einde van de periode, die meer uitgesproken wordt in 2013 (zie tabel 30).

TABEL 30 - Primaire uitgaven van de overheid
(in procent van het bbp)

	Niveau	Jaarlijkse schommelingen						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Primaire uitgaven	44,1	4,0	-0,5	0,4	-0,1	-0,3	-0,1	-0,0
Werkingskosten en investeringen	15,3	0,9	-0,3	0,1	-0,1	-0,4	-0,2	-0,1
Lonen	9,9	0,7	-0,2	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1
Aankoop van goederen en diensten	3,7	0,1	-0,0	-0,0	-0,1	-0,0	-0,1	-0,1
Investeringen	1,7	0,1	-0,1	0,2	0,0	-0,3	-0,1	0,0
Niet-sociale overdrachten	5,5	1,0	-0,3	0,1	-0,1	-0,1	-0,0	-0,1
Loonsubsidies	0,9	0,2	0,2	0,1	-0,0	-0,0	0,0	-0,0
Overige overdrachten aan ondernemingen	2,1	0,3	-0,3	0,1	-0,1	-0,1	-0,0	-0,0
Niet-soc. overdrachten aan gezinnen en izw's	1,3	0,2	-0,1	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0
Overdrachten aan het buitenland	1,2	0,2	-0,1	-0,0	0,0	-0,0	0,0	0,0
Sociale uitgaven ¹	23,3	2,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
Pensioenen	9,1	0,6	-0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Geneeskundige zorgen	7,4	0,7	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Werkloosheid en brugpensioenen	2,3	0,4	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,1
Overige	4,5	0,4	0,0	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0

1. Uitgaven die vallen onder de kosten van de vergrijzing volgens de scvv.

Die schommelingen zijn niet representatief voor de structurele koers van de uitgaven omdat ze grotendeels de weerslag van bepaalde eenmalige uitgaven, de economische conjunctuur, de indexeringseffecten en de electorale cyclus van de investeringen van de lagere overheid weerspiegelen. Tabel 31 geeft een raming van de weerslag van die niet-structurele factoren en toont eveneens de structurele evolutie van de uitgavenratio.

De eenmalige uitgaven zijn uitzonderlijk hoog in 2009: ze bedragen bijna 0,6 % van het bbp. Die uitgaven omvatten terugbetalingen naar aanleiding van gerechtelijke beslissingen (arrest van het Europees Gerechtshof van februari 2009 over de wettelijkheid van de Belgische DBI-regeling (definitief belaste inkomsten), arrest van het Grondwettelijk Hof van april 2009 inzake de fiscale regeling voor gehuwde en wettelijk samenwonende werklozen), de aankoop van gebouwen (door het federaal Parlement), de kosten voor de overkapping van het Europees Parlement, de regularisatie van de Belgische bijdrage in de financiering van de EU voor de jaren 2007 en 2008 (als gevolg van de inwerkingtreding – retroactief – van het nieuwe besluit betreffende de eigen middelen) en de kosten van bepaalde tijdelijke koopkrachtmaatregelen (energiecheque, verhoging van het uitkeringspercentage voor tijdelijke werkloosheid in 2009 en 2010). In 2009 daarentegen werden eenmalig geen subsidies uitbetaald aan de Vlaamse waterdistributiemaatschappijen. In 2010 zijn de eenmalige uitgaven duidelijk minder groot zijn (beperkt tot de kosten van de crisispremie voor ontslagen arbeiders, de tijdelijk versterkte activeringsuitkeringen in het kader van het “win-win” plan en het Belgisch Voorzitterschap van de Europese Raad).

De conjuncturele impact wordt geraamd volgens de methode van de Europese Commissie. Tussen 2008 en 2009 heeft de conjunctuur ertoe bijgedragen dat de uitgavenratio met 2,5 % van het bbp toenam: 2,1 % van die stijging is het gevolg van het rechtstreeks noemereffect (de uitgavenratio stijgt wegens daling van de noemer van de ratio) en 0,3 % van de nominale stijging van bepaalde uitgaven tengevolge van de crisis (werkloosheidsuitkeringen en overige). Vanaf 2011 zou de cyclische component geleidelijk kleiner worden door de geleidelijke verdwijning van de output gap, waardoor de uitgavenratio met 1,3 % van het bbp daalt over vijf jaar. Over de periode 2011-2015, is de gemiddelde jaarlijkse groei van de primaire uitgaven (2,0 % in reële termen) lager dan de economische groei (2,1 %) maar hoger dan de potentiële groei (1,6 %).

TABEL 31 - Structurele evolutie van de primaire uitgaven van de overheid
(in procent van het bbp)

	Jaarlijkse schommelingen							Totaal
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010-2015
Effectieve primaire uitgaven	4,0	-0,5	0,4	-0,1	-0,3	-0,1	-0,0	-0,6
Weerslag van de eenmalige maatregelen	0,5	-0,5	-0,0	-0,0	-0,0	0,0	0,0	-0,6
Weerslag van de economische conjunctuur (EC-methode), waaronder:	2,5	0,0	-0,1	-0,4	-0,3	-0,3	-0,2	-1,3
Noemereffect	2,1	0,0	-0,1	-0,4	-0,2	-0,2	-0,2	-1,1
Tellereffect	0,3	0,0	-0,0	-0,1	-0,0	-0,0	-0,0	-0,2
Weerslag van de indexeringen, waaronder:	0,3	-0,5	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	-0,3
Loonindexering	0,2	-0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,1
Indexering van de sociale overdrachten	0,1	-0,3	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,2
Indexering van de prestaties 'geneeskundige zorgen'	0,1	-0,1	0,0	0,0	-0,0	0,0	0,0	-0,1
Overige	-0,2	0,0	0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Weerslag van de electorale cyclus van de investeringen	0,0	0,0	0,2	0,0	-0,2	-0,1	0,0	0,0
Gecorrigeerde structurele uitgaven, waaronder:	0,7	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	1,5
Lonen	0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,3
Sociale uitgaven zonder uitgaven voor geneeskundige zorgen	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	1,1
Uitgaven voor geneeskundige zorgen (medicijnen en erelonen)	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,9
Overige	0,5	-0,1	0,0	-0,0	-0,1	-0,0	-0,0	-0,2

De weerslag van de indexeringen vloeit voort uit het verschil tussen de bbp-deflator en de aanpassing van de verschillende categorieën van overheidsuitgaven aan de prijzen, meer bepaald de indexeringsmechanismen voor de lonen, de sociale overdrachten en de prijzen van de geneeskundige zorgen (zoals de erelonen van de zorgverstrekkers). De effecten zijn aanzienlijk sinds 2008, gelet op een context van ruilvoetschommelingen die gelinkt zijn aan de sterke prijsstijging van de olieproducten tot midden 2008, hun bruuske daling tijdens het daaropvolgende semester en de nieuwe gevoelige stijging begin 2009. Door de vertraagde prijsaanpassing van deze uitgaven aan de inflatie van 2008, dragen de relatieve prijzen in 2009 bij tot de stijging van de uitgaven met 0,3 % van het bbp. In 2010 daarentegen zorgen ze voor een daling van de uitgaven met 0,5 % van het bbp, door het gebrek aan indexering van de lonen en sociale overdrachten in 2009 en 2010 (de spilindex wordt tussen augustus 2008 en december 2010 niet meer overschreden).

De overheidsinvesteringen worden vooral beïnvloed door de timing van de gemeenteraadsverkiezingen. Ze kennen een heropleving in de aanloop naar de verkiezingen van 2012, gevolgd door een terugloop in 2013 en 2014.

Structurele toename van de ratio van de primaire uitgaven, die vooral te wijten is aan de sociale uitgaven.

Gecorrigeerd voor het geheel van niet-structurele factoren, stijgt de ratio van de primaire uitgaven slechts met 0,7 % van bbp in 2009 (in plaats van 4 % van het bbp vóór correctie). De structurele trend blijft vervolgens opwaarts georiënteerd (+0,4 % van het bbp in 2010, +0,3 % van het bbp in 2011 en 2012, +0,2 % van het bbp voor elk volgend projectiejaar). Dat is strijdig met wat men zou kunnen interpreteren uit de daling van de (niet-gecorrigeerde) effectieve ratio vanaf 2012 in tabel 30.

In tabel 31 wordt de structurele uitgavenratio opgesplitst naar 4 categorieën: de lonen, de sociale uitgaven (zonder de uitgaven voor geneeskundige zorgen), de uitgaven voor geneeskundige zorgen en de overige uitgaven. Daaruit blijkt dat de structurele stijging van de uitgaven tijdens de beschouwde periode toe te schrijven is aan de sociale uitgaven. Enkel in 2009 is er een bijkomende aanzienlijke structurele stijging van de overige overheidsuitgaven (zonder lonen).

Die verhoging in 2009 heeft betrekking op de loonsubsidies, de niet-sociale overdrachten aan de gezinnen en izw's (waaronder gewestelijke energiepremies, renovatiepremies, enz.) en de overdrachten aan het buitenland (in casu de Belgische bijdrage in de financiering van de EU, die zelfs zonder de hierboven vermelde eenmalige correctie, aanzienlijk gestegen is). De aanzienlijke verhoging van de loonsubsidies in 2009 is het gevolg van de maatregelen ter realisatie van het IPA 2009-2010 (verhoging van de algemene vrijstelling en van de gerichte vrijstellingen van doorstorting van de bedrijfsvoorheffing), de kostprijs van de dienstencheques en de gewestelijke tewerkstellingspremies.

De lonen vertonen een structurele daling ten opzichte van het bbp over de gehele projectieperiode. De vooruitzichten van de lonen houdt onder meer rekening met de momenteel gekende sectorale akkoorden inzake loonherwaarderingen en de werkgelegenheidsevolutie per bestuursniveau. De werkgelegenheid bij de federale overheid daalt in 2009-2011 conform "het selectief vervangingsbeleid en de modernisering van de federale overheidsdiensten", en tot 2013 bij Landsverdediging in het kader van "het hervormingsplan van Defensie", dat in de mogelijkheid voorziet van een vrijwillige opschorting van de arbeidsprestaties (met boekhoudkundige verrekening van de overeenkomstige uitkeringen als sociale overdrachten). De toename van de tewerkstelling bij de gefedereerde entiteiten en de lagere overheid zou geringer zijn dan tijdens het vorige decennium.

Naast de lonen omvatten de werkingskosten van de overheid de aankoop van goederen en diensten, waarvan de structurele evolutie meer gematigd is door de besparingen die werden goedgekeurd tijdens de begrotingsopmaak 2010 door de verschillende beleidsniveaus.

De stijging van de structurele ratio van de sociale uitgaven (zonder uitgaven voor geneeskundige zorgen) is vooral toe te schrijven aan de pensioenuitgaven. Hun relatief sterke groei weerspiegelt de impact van de welvaartsaanpassingen van de enveloppes 2009-2010, evenals de door de regering goedgekeurde bijkomende herwaarderingen. Na 2010 omvat de projectie de beschikbare enveloppes voor welvaartsaanpassingen gedefinieerd overeenkomstig de letterlijke toepassing van de bepalingen van het Generatiepact van 2005. De impact van die welvaartsbinding komt bovenop de weerslag van de vergrijzing van de babyboomgeneratie waarvan de eerste gevolgen al duidelijk voelbaar zijn. De stijging van de overheidspensioenen is hoofdzakelijk het gevolg van het feit dat de personeelsleden die in de jaren zeventig in grote getale werden aangeworven, de pensioenleeftijd bereiken.

Merk op dat de daling van de cyclische component van de werkloosheidsuitgaven deels wordt gehinderd door het feit dat de nettowerkgelegenheidscreatie na 2011 zich niet vertaalt in een gelijkwaardige vermindering van het aantal werklozen, gezien de blijvende aangroei van de beroepsbevolking.

De vooruitzichten van uitgaven voor geneeskundige zorgen gaan uit van de cijfers van de begroting 2010 en nadien, op middellange termijn, wordt er rekening gehouden met de gemiddelde eigen dynamiek van de voorbije 10 jaar en de specifieke effecten van de vergrijzing. De stijging die daaruit voortvloeit, is minder hoog dan die bij het volledig besteden van de begrotingsdoelstelling, die een reële groeionorm van 4,5 % per jaar veronderstelt zoals vastgelegd in de programmawet van 22 december 2003. De besteding van die begrotingsdoelstelling zou impliceren dat er elk jaar nieuwe initiatieven worden genomen. Gezien er tot nog toe geen nieuwe beslissingen werden genomen, wordt er in een projectie bij ongewijzigd beleid er ook geen rekening mee gehouden.

Meer gedetailleerde gegevens en toelichtingen omtrent de primaire uitgaven van de deelsectoren van de overheid worden gegeven in deel C.

C. Evolutie per deelsector van de overheid

1. Overzicht

In 2009 hebben alle bestuursniveaus in meer of mindere mate bijgedragen tot de achteruitgang van het vorderingensaldo van de gezamenlijke overheid. Ze werden immers allen getroffen door de economische crisis. Bovendien hebben belangrijke eenmalige operaties het vorderingensaldo van Entiteit I ondermijnd (voor de federale overheid ten belope van 1,2 % van het bbp, verdeeld over fiscale ontvangsten en primaire uitgaven), terwijl eenmalige fiscale ontvangsten daarentegen het saldo van Entiteit II hebben verbeterd (voor de lagere overheid ten belope van 0,2 % van het bbp als gevolg van de versnelde incohiering).

In 2010 daalt het tekort van Entiteit I met 1,1 %, onder invloed van diverse, vooral fiscale maatregelen, maar ook door de weerslag van de eenmalige maatregelen van 2009, maar tijdens de volgende jaren blijft het tekort toenemen. Tot 2011 wordt de verdeling van het tekort van Entiteit I over de federale overheid en de sociale zekerheid tijdelijk beïnvloed door de beslissing van de regering om haar bijdrage aan de financiering van de sociale zekerheid gedurende twee jaar zodanig aan te passen dat zij de doelstelling nakomt die is opgenomen in het Stabiliteitsprogramma (beperking van het tekort van de sociale zekerheid tot 0,5 % van het bbp in 2010 en tot 0,3 % van het bbp in 2011). Daarna is de stijging van het tekort van Entiteit I toe te schrijven aan de federale overheid. Het tekort van de federale overheid neemt toe door zowel de stijging van de rentelasten als door de verslechtering van het primair saldo. Het tekort van de sociale zekerheid blijft daarentegen stabiel op 1,1 % van het bbp doordat de stijging van haar eigen rentelasten geneutraliseerd wordt door de verbetering van het primair tekort.

TABEL 32 - Aggregaten van de overheidsfinanciën per bestuursniveau
(in procent van het bbp)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Vorderingensaldo	-1,2	-5,9	-4,8	-5,1	-5,4	-5,3	-5,3	-5,3
Entiteit I	-1,1	-5,1	-4,0	-4,2	-4,4	-4,7	-4,8	-4,9
Federale overheid	-1,6	-4,2	-3,5	-3,9	-3,3	-3,5	-3,7	-3,8
Sociale zekerheid	0,5	-0,8	-0,5	-0,3	-1,1	-1,1	-1,1	-1,1
Entiteit II	-0,1	-0,9	-0,9	-1,0	-0,9	-0,6	-0,4	-0,4
Gemeenschappen en gewesten	-0,1	-0,7	-0,5	-0,4	-0,3	-0,2	-0,1	0,0
Lagere overheid	-0,1	-0,2	-0,4	-0,6	-0,7	-0,4	-0,4	-0,4
Geconsolideerde rentelasten	3,8	3,7	3,8	3,8	4,0	4,2	4,3	4,5
Federale overheid	3,6	3,5	3,5	3,5	3,6	3,7	3,7	3,8
Sociale zekerheid	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	0,0	0,0	0,1	0,2
Gemeenschappen en gewesten	0,1	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Lagere overheid	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Geconsolideerd primair saldo	2,6	-2,2	-1,0	-1,3	-1,4	-1,2	-0,9	-0,8
Federale overheid	2,0	-0,7	0,0	-0,4	0,3	0,1	0,0	0,0
Sociale zekerheid	0,4	-0,9	-0,6	-0,4	-1,2	-1,1	-1,0	-1,0
Gemeenschappen en gewesten	0,1	-0,5	-0,3	-0,1	0,0	0,1	0,2	0,3
Lagere overheid	0,1	0,0	-0,2	-0,4	-0,5	-0,2	-0,1	-0,1

Het tekort van Entiteit II blijft vrijwel tot 2012 ongewijzigd op 0,9 % van het bbp en daalt daarna jaarlijks, met in totaal 0,6 % van het bbp over de periode 2013-2015. Die verbetering van het vorderingensaldo van Entiteit II stemt nagenoeg overeen met de verslechtering van het saldo van Entiteit I tijdens dezelfde periode, waardoor het tekort van de gezamenlijke overheid vanaf 2013 stabiel kan worden gehouden. Het tekort van de gemeenschappen en gewesten daalt echter vanaf 2010 en verdwijnt in 2015 dankzij de verbetering van het primair saldo. Het tekort van de lagere overheid daarentegen wordt groter in 2010, vooral door de weerslag van de eenmalige ontvangsten in 2009 en neemt ook toe in 2011 en 2012, waarna er een ommekeer volgt in 2013. Deze laatste ontwikkelingen zijn vooral het gevolg van het cyclisch profiel van de investeringen van de lagere overheid.

Het primair saldo per bestuursniveau kan worden opgesplitst in het saldo van de overdrachten van de overige deelsectoren van de overheid of het intern saldo, en het saldo van de overige verrichtingen of het extern saldo (tabel 33).

TABEL 33 - Bijdrage van de deelsectoren tot de verandering van het primair saldo
(in procent van het bbp)

	Primair saldo		Saldo van de overdrachten van de deelsectoren van de overheid ^a (intern saldo)		Saldo van de overige verrichtingen ^b (extern saldo)	
	Vershil 2012-2009	Vershil 2015-2012	Vershil 2012-2009	Vershil 2015-2012	Vershil 2012-2009	Vershil 2015-2012
Gezamenlijke overheid	0,8	0,6			0,8	0,6
Federale overheid	1,0	-0,2	-0,5	-0,3	1,5	0,1
Externe ontvangsten					1,1	-0,1
Finale primaire uitgaven ^c					-0,4	-0,2
Sociale zekerheid	-0,2	0,2	0,6	0,2	-0,9	0,0
Externe ontvangsten					-0,3	0,3
Finale primaire uitgaven					0,5	0,4
Gemeenschappen en gewesten	0,5	0,3	-0,1	0,1	0,6	0,2
Externe ontvangsten					0,2	-0,1
Finale primaire uitgaven ^c					-0,5	-0,3
Lagere overheid	-0,4	0,3	0,0	0,0	-0,5	0,4
Externe ontvangsten					-0,2	0,0
Finale primaire uitgaven ^c					0,2	-0,4

- Saldo van de overdrachten tussen de deelsectoren van de overheid. Het betreft zowel dotaties als toegewezen ontvangsten.
- Netto-overdrachten naar de overige sectoren (gezinnen, bedrijven en buitenland), werkings- en investeringsuitgaven, verkoop van goederen en diensten, enz.
- De financiering van de pensioenen van vroegere ambtenaren van de gemeenschappen en gewesten en van de lagere overheid is opgenomen in de finale primaire uitgaven van de federale overheid.

Men zal meteen kunnen vaststellen dat door de gekozen subperiodes de impact van de eenmalig toegekende bijkomende financiering voor de sociale zekerheid in 2010 en 2011 niet zichtbaar is in de ontwikkelingen in tabel 33 (die impact zal worden geanalyseerd in de punten 2 en 3 hierna). Door deze manier van voorstelling, wordt het structureel karakter van de toenemende wisselwerking tussen het primair saldo van de sociale zekerheid en dat van de federale overheid benadrukt: het intern saldo van de sociale zekerheid stijgt met 0,8 % van het bbp tussen 2009 en 2015 (waarvan 0,6 % tijdens de eerste drie jaar) en dat van de federale overheid daalt in dezelfde mate. Dat weerspiegelt de verdere toename van

de alternatieve financiering vooral als gevolg van het financieringsmechanisme van de geneeskundige zorgen dat van start ging in 2008 (zie deel C.3).

De veranderingen van het saldo van de interne verrichtingen van de deelsectoren van Entiteit II zijn echter vrij onbeduidend. Het saldo van de interne verrichtingen van de gemeenschappen en gewesten vertoont niettemin ook tijdelijke schommelingen vóór 2012 (zie deel C.2 en C.4).

Uit de saldi van de externe verrichtingen (tabel 33, derde deel) blijkt dat de verbetering van het primair saldo van de gezamenlijke overheid niet enkel toe te schrijven is aan de gemeenschappen en gewesten, maar ook aan de federale overheid, terwijl de sociale zekerheid, net als de lagere overheid, in een eerste fase een duidelijk negatieve bijdrage laat optekenen (tot 2012), die daarna nul of (voor de lagere overheid) positief wordt.

De stijging van het saldo van de externe verrichtingen van de federale overheid doet zich vooral voor in 2010 (1,3 % van het bbp), grotendeels als gevolg van de aanzienlijke budgettaire kost van de eenmalige maatregelen 2009.

De verslechtering van het extern saldo van de sociale zekerheid tot 2012 is het gevolg van een stijging van de uitgaven die samengaat met een vermindering van de bijdragen. De stijging van de uitgaven zet zich door na 2012, maar ze wordt gefinancierd door een nagenoeg evenwaardige stijging van de bijdragen.

Het herstel van het saldo van de gemeenschappen en gewesten wordt vooral veroorzaakt door de inkrimping van hun finale primaire uitgaven, elk jaar vanaf 2010, en in mindere mate door de toename van hun eigen fiscale ontvangsten (opgetekend in 2010, zie deel C.4).

De reële groei van de finale primaire uitgaven van elk van de deelsectoren van de overheid, die wordt voorgesteld in tabel 34 op basis van een gemeenschappelijke deflator voor alle uitgaven, wordt sterk beïnvloed door belangrijke indexerings-effecten in 2009 en 2010 (zie ook deel B.2). Gelet op de impact van de eenmalige uitgaven van de federale overheid in 2009, is het beter om de gemiddelde groei-voet van de uitgaven over de periode 2011-2015 te weerhouden als vergelijkende indicator van de uitgaventrends van elke deelsector.

TABEL 34 - Finale primaire uitgaven per deelsector
(reële groei^a in procent)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Gemiddelde van de periode 2003-2008	Gemiddelde van de periode 2011-2015
Gezamenlijke overheid	7,0	0,2	2,6	2,2	1,4	1,8	2,0	2,6	2,0
Entiteit I	8,4	0,7	2,5	2,5	2,2	2,4	2,3	3,0	2,4
Federale overheid	10,2	-2,1	2,0	1,7	0,9	1,7	1,6	3,1	1,6
Sociale zekerheid	7,6	2,0	2,7	2,9	2,7	2,6	2,6	2,9	2,7
Entiteit II	4,4	-0,6	2,7	1,5	-0,2	0,7	1,4	2,0	1,2
Gemeenschappen en gewesten	4,4	-2,0	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1	2,0	1,1
Lagere overheid	4,5	1,5	4,8	2,2	-2,2	0,3	1,8	1,9	1,4

a. Deflator: nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen.

In alle gevallen zou de groei van de uitgaven lager zijn dan de gemiddelde groei van 2002 tot 2008. De groei zou voor elk van de deelsectoren, behalve voor de Sociale Zekerheid, ook lager zijn dan de reële bbp-groei die resulteert uit deze vooruitzichten voor de periode 2011-2015 (2,1 %). De groeivoet van de primaire uitgaven van de gezamenlijke overheid zou gemiddeld 2 % bedragen.

2. Federale overheid

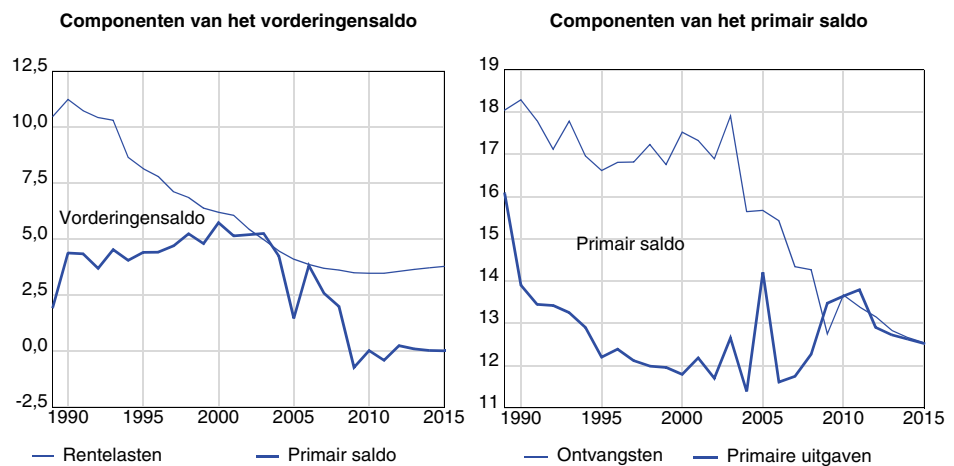
Het vorderingensaldo kan zich op middellange termijn niet herstellen van het crisisjaar 2009.

Het vorderingstekort van de federale overheid is toegenomen met 2,6 % van het bbp in 2009 en bedraagt 4,2 % van het bbp; een niveau dat niet meer opgetekend werd sinds het midden van de jaren negentig. Het primair saldo is voor het eerst sinds twintig jaar negatief (-0,7 % van het bbp).

In 2010 neemt het tekort af met 0,8 % van het bbp, maar die verbetering wordt voor de helft tenietgedaan in 2011. Er doet zich een nieuwe inkrimping voor in 2012 (met 0,6 % van het bbp); het tekort loopt op tot 3,3 % van het bbp. Die evolutie vloeit hoofdzakelijk voort uit de ontwikkelingen van het primair saldo, gezien de rentelasten niet toenemen in procent van het bbp vóór 2012.

Het vorderingensaldo gaat opnieuw achteruit in de periode 2013-2015 en het tekort loopt op tot 3,8 % van het bbp in 2015. De rentelasten en het primair saldo dragen in dezelfde mate bij tot die achteruitgang. Het primair saldo is in evenwicht in 2015.

FIGUUR 25 - Vorderingensaldo en primair saldo van de federale overheid
(in procent van het bbp)

Bij ongewijzigd beleid zou het vorderingstekort nauwelijks inkrimpen (met 0,4 % van het bbp in 2015 ten opzichte van 2009) op middellange termijn.

Zoals blijkt uit de belangrijkste parameters van de rekening van de federale overheid (zie figuur 25), zette de dalende trend van het primair saldo zich reeds in vóór de crisis in 2009, nl. begin jaren 2000 (als gevolg van expansieve structurele maatregelen zowel op het niveau van de ontvangsten als van de uitgaven). In die jaren ging de terugloop van het primair saldo wel samen met een daling van de rentelasten (hoewel minder degressief vanaf 2006), waardoor de achteruitgang van het vorderingensaldo kon worden beperkt. In dat opzicht weerspiegelt de

evolutie van het primair saldo die volgt uit de momenteel gekende beslissingen reeds een koerswijziging. Wanneer we rekening houden met de huidige vooruitzichten aangaande de rentelasten, is een aanzienlijke daling van het tekort van de federale overheid echter niet haalbaar zonder nieuwe structurele maatregelen.

Het vorderingstekort wordt in 2009 beïnvloed door de economische crisis maar ook door eenmalige verrichtingen.

De rentelasten nemen lichtjes af in procent van het bbp in 2009 en bereiken een dieptepunt van 3,5 % van het bbp, hoofdzakelijk dankzij de aanzienlijke daling van de rente, vooral op korte termijn (daling van 300 basispunten in vergelijking met 2008). De toename van de overheidsschuld is aanzienlijk, maar minder hoog dan de stijging van het vorderingstekort in 2009 tengevolge van de terugbetaling door de financiële sector van de vorig jaar toegestane leningen¹.

De sterke achteruitgang van het primair saldo (met 2,7 % van het bbp) in 2009 is voor 0,2 % van het bbp te wijten aan de toegenomen financiering van de overige deelsectoren van de overheid door de federale overheid (tabel 35, regel 4a). De overige verrichtingen dragen met 2,5 % van het bbp bij tot de verslechtering van het saldo (tabel 35, regel 4b); de ontvangsten dalen met 1,5 % van het bbp en de finale primaire uitgaven stijgen met 1,1 % van het bbp (tabel 35, 3.B).

De terugval van de externe fiscale ontvangsten (vóór fiscale overdrachten, tabel 35, 3A1a) volgt uit de daling van de vennootschapsbelasting (met 0,8 % van het bbp) en de personenbelasting (met 0,7 % van het bbp) terwijl de indirecte belastingen lichtjes toenemen. We verwijzen voor de analyse van de fiscale ontvangsten naar deel B.1. Ter herinnering, de daling van de inkomsten uit personenbelasting is te wijten (voor ongeveer 0,6 % van het bbp) aan één eenmalige maatregel, namelijk de versnelde incohiering.

De niet-fiscale ontvangsten blijven ongewijzigd in procent van het bbp. Dit is enerzijds het gevolg van de vrij aanzienlijke vergoedingen die gestort werden door de financiële sector (ter compensatie van de toegekende waarborgen) en anderzijds van de afschaffing van de gebruiksheffing op spoorweginfrastructuur ten laste van de NMBS² (en tegelijkertijd ook een overeenkomstige vermindering van subsidies aan de NMBS) en de daling van het inkomen uit vermogen, in het bijzonder van de inkomsten van de Nationale Bank.

De toename van de primaire uitgaven in 2009 wordt bepaald door eenmalige uitgaven en door de economische cyclus. De indexeringseffecten zijn contrasterend.

De eenmalige uitgaven bedragen ongeveer 2 miljard euro of 0,6 % van het bbp. Het gaat hier om de door het gerecht opgelegde terugbetalingen (1,3 miljard), het toekennen van de energiecheques aan de gezinnen (0,2 miljard), de aankoop van gebouwen door het Belgisch Parlement, de deelname aan de financiering van de overkoepeling van het Europees Parlement en de regularisatie van de bni-bijdrage (0,4 miljard voor de 3 laatste rubrieken)³. De economische cyclus beïnvloedt de evolutie van alle componenten van de uitgavenratio voor ongeveer 0,4 % van het bbp via een noemereffect, dat aanzienlijk is in 2009 als gevolg van de economische recessie.

1. Ten belope van 4 645,7 miljoen euro.

2. Ten gevolge van de overname van de activa van de spoorwegen door Infrabel, in het kader van de herorganisatie van het Fonds voor Spoorweginfrastructuur (FSI).

3. Voor een meer volledige beschrijving, verwijzen we naar deel B.2.

Het gewicht van de lonen, pensioenen en overige sociale uitkeringen neemt toe in procent van het bbp door de indexeringseffecten (gelet op de prijsstijging in 2008 en de vertraagde prijsaanpassing van deze uitgavencategorieën), terwijl het gewicht van de uitgaven die geïndexeerd worden op basis van het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen (quasi nulgroei in 2009) afneemt.

Naast de effecten van bovenstaande factoren, wordt de ratio van primaire uitgaven gekenmerkt door de toename van volgende uitgaven: loonsubsidies (tengevolge van de maatregelen genomen in het kader van het interprofessioneel akkoord 2009-2010, zie deel B.2), de pensioenuitgaven voor het overheidspersoneel, de bni-bijdrage (zie ook tabel 36) en in mindere mate van de sociale uitkeringen ten gunste van de beschermde klanten (begroting van de VREG). De aankoop van goederen en diensten, de lonen en de overdrachten aan het buitenland (zonder bni-bijdrage) daarentegen dalen in vergelijking met 2008. De daling van die drie categorieën vloeit in hoofdzaak voort uit de drastische besparingen die doorgevoerd werden in het departement 'Landsverdediging'¹, onder meer door de inkrimping van de tewerkstelling. Ten slotte verwijzen we hier ook naar de daling van de subsidies aan de NMBS.

TABEL 35 - Rekening van de federale overheid
(in procent van het PIB)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Vershil 2015- 2009
1. Vorderingensaldo	-1,6	-4,2	-3,5	-3,9	-3,3	-3,5	-3,7	-3,8	0,5
2. Rentelasten	3,6	3,5	3,5	3,5	3,6	3,7	3,7	3,8	0,3
3. Primair saldo	2,0	-0,7	0,0	-0,4	0,3	0,1	0,0	0,0	0,7
A. Ontvangsten	14,3	12,8	13,7	13,4	13,2	12,8	12,7	12,5	-0,2
1. Fiscale ontvangsten (a-b)	12,4	10,9	11,6	11,2	11,1	10,7	10,5	10,4	-0,5
a. Geïnde ontvangsten	24,8	23,4	24,0	24,2	24,3	24,0	24,0	24,1	0,7
b. Toegewezen ontvangsten	12,4	12,5	12,5	13,0	13,2	13,4	13,5	13,7	1,2
aan de sociale zekerheid	3,6	3,8	4,1	4,4	4,5	4,7	4,8	4,9	1,1
aan de gemeenschappen en gewesten	8,7	8,7	8,4	8,6	8,6	8,7	8,7	8,7	0,0
2. Niet-fiscale ontvangsten	1,8	1,8	2,1	2,2	2,1	2,1	2,1	2,1	0,2
3. Overdrachten binnen de overheid	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
B. Primaire uitgaven	12,3	13,5	13,7	13,8	12,9	12,7	12,6	12,5	-1,0
1. Finale primaire uitgaven ^a	9,2	10,3	10,0	10,0	9,9	9,8	9,8	9,7	-0,6
2. Overdrachten binnen de overheid ^a	3,1	3,2	3,7	3,8	3,0	2,9	2,9	2,8	-0,4
aan de sociale zekerheid	2,2	2,2	2,7	2,9	2,1	2,0	2,0	1,9	-0,3
aan de gemeenschappen en gewesten	0,9	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	-0,1
4. Verandering van het primair saldo door:		-2,7	0,7	-0,4	0,7	-0,1	-0,1	0,0	0,7
a. verrichtingen binnen de overheid (intern saldo: A3-A1b-B2)		-0,2	-0,5	-0,7	0,7	-0,1	-0,1	-0,1	-0,8
Saldo van de overdrachten aan de sociale zekerheid		-0,1	-0,8	-0,4	0,6	-0,1	-0,1	-0,1	-0,8
Saldo van de overdrachten aan de gemeenschappen en gewesten		0,0	0,3	-0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
b. overige verrichtingen (extern saldo: A1a+A2-B1)		-2,5	1,3	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	1,5

a. De financiering van de pensioenen van de ambtenaren van de gemeenschappen en gewesten en van het gesubsidieerd onderwijs is verrekend bij de finale primaire uitgaven en niet bij de overdrachten aan gemeenschappen en gewesten en lagere overheid.

1. Van wie het globale budget is teruggeschroefd met 10 %, met inbegrip van de extra-budgettaire verrichtingen.

Na een atypisch 2009, verbetert het vorderingensaldo, ondanks een uitzonderlijke financiering van de sociale zekerheid, gevoelig in 2010, en dit voornamelijk door de weerslag van de eenmalige verrichtingen van 2009. Het vorderingensaldo verslechtert tijdelijk in 2011 ten gevolge van uitvoering van het tweede luik van de uitzonderlijke financiering van de sociale zekerheid. Vervolgens verbetert het saldo in 2012 om terug achteruit te gaan in 2013. Om een beter inzicht te krijgen in de evolutie van het vorderingensaldo over de periode 2010-2015, bespreken we achtereenvolgens de rentelasten, de financiering van de verschillende deelsectoren van de overheid en de componenten van het saldo van de overige verrichtingen.

Stijgende rentelasten vanaf 2012.

Vanaf 2010 wordt ervan uitgegaan dat de verandering in de brutoschuld van de federale overheid niet langer beïnvloed wordt door grootschalige financiële verrichtingen die niet gelinkt zijn aan de financiering van het overheidstekort. Daarentegen wordt er wel rekening gehouden met de beslissing van de regering om een renteloze lening, met een terugbetalingstermijn van 20 jaar (zie ook deel C.3), te verstrekken aan de sociale zekerheid ter financiering van haar tekort van 0,5 % van het bbp in 2010 (1,7 miljard euro) en 0,3 % van het bbp in 2011 (1,1 miljard euro).

Na een daling in 2010, herstelt de rente zich in 2011, wat duidelijk bevestigd wordt vanaf 2012 (zie hoofdstuk II). De impliciete rente op de overheidsschuld stijgt terug vanaf 2012. In procent van het bbp blijven de rentelasten stabiel tot 2011 en nemen vervolgens in de periode 2012-2015 jaarlijks toe met 0,3 % van het bbp.

Structurele verhoging van de financiering van de sociale zekerheid, die eenmalig versterkt wordt in 2010 en 2011.

Op middellange termijn is de bijdrage van het saldo van verrichtingen binnen de overheid negatief (-0,8 % van het bbp in 2015 ten opzicht van 2009, tabel 35, regel 4a). Dit is speciek te wijten aan de bijdrage van de federale overheid tot de financiering van de sociale zekerheid; die resulteert uit een combinatie van een toegenomen alternatieve financiering (1,1 % van het bbp) en een uitholling van de dotaties aan sociale zekerheid (-0,3 % van het bbp). Het saldo van de verrichtingen binnen de overheid daarentegen blijft in 2015, ten opzichte van 2009, ongewijzigd in procent van het bbp.

Er zijn echter eenmalige factoren die tot 2012 sterke schommelingen veroorzaken in het saldo van de verrichtingen binnen de overheid. Die fluctuaties vloeien gedeeltelijk voort uit de mechanismen van de Bijzondere Financieringswet (tot 2011, zie deel C.4.) die fiscale ontvangsten toewijzen aan de gemeenschappen en gewesten. Ook de dotaties aan de sociale zekerheid worden gekenmerkt door een niet-lineair verloop van 2010 tot 2012: een stijging van resp. 0,5 % en 0,1 % van het bbp in 2010 en 2011, gevolgd door een daling van 0,8 % in 2012 (tabel 35, 3.B2.). Die schommelingen zijn het gevolg van de regeringsbeslissing om bijzondere rijkstoelagen toe te kennen aan de sociale zekerheid voor de jaren 2010 en 2011, zodat "de sociale-verzekeringsinstellingen zouden kunnen voldoen aan het in het stabiliteitsprogramma¹ vooropgesteld begrotingstraject". Die bijzondere toelagen, om het tekort van de sociale zekerheid te beperken tot 0,5 % van het bbp in 2010 en 0,3 % van het bbp in 2011, worden in deze vooruitzichten geschat op 2,1 miljard euro in 2010 en 2,6 miljard euro in 2011 (zie deel C.3)

1. "Begrotingen van de ontvangsten en uitgaven voor het begrotingsjaar 2010 – ALGEMENE TOELICHTING", Kamer van de Belgische Volksvertegenwoordigers, gewone zitting 2009-2010 – DOC52,2221/001, p.10.

Na een toename gedurende drie jaar, brokkelen de externe ontvangsten af in 2013, vooraleer zich te stabiliseren.

De aanzienlijke toename van de externe fiscale ontvangsten van de federale overheid in 2010 (0,7 % van het bbp, tabel 35,3A1a) is grotendeels het gevolg van de terugslag van de versnelde incohiering in 2009 maar vloeit ook voort uit de contrasterende ontwikkelingen van alle fiscale ontvangsten (waaronder een gevoelige stijging van de vennootschapbelasting (zie deel B.1)). De fiscale ontvangsten nemen nog toe tot in 2012 (met 0,2 % van het bbp over twee jaar), dalen vervolgens in 2013 (met 0,2 % van het bbp) door een daling van de vennootschapbelasting, alvorens zich te stabiliseren.

Kenmerkend voor deze vooruitzichten is het structureel herstel van de niet-fiscale ontvangsten vanaf 2010. Drie categorieën van ontvangsten dragen hiertoe bij: de verkoop van goederen en diensten, het inkomen uit vermogen en de overdrachten van het buitenland.

De verkoop van goederen en diensten omvat de bijkomende vergoedingen van de financiële sector in ruil voor het bekomen van overheidsgaranties voor leningen en een verhoogde bescherming voor bankdeposito's (ongeveer 0,2 % van het bbp in 2009 en 0,3 % van het bbp op kruissnelheid). De toename van het inkomen uit vermogen is ook gedeeltelijk het gevolg van de vergoeding voor het geleend of geïnvesteerd kapitaal door de overheid in de financiële sector, als gevolg van de financiële crisis. Die inkomsten, nog vrij laag in 2009 en 2010, stijgen in 2011 met 0,2 % van het bbp en zouden zich daarna stabiliseren bij ongewijzigd beleid. Daarnaast stijgt het inkomen uit vermogen van de federale overheid ook door de nieuwe reserverings- en dividendpolitiek van de Nationale Bank¹. De aan de overheid toegekende bedragen nemen toe van 117 miljoen euro in 2009 naar 702 miljoen euro in 2010. Ze worden verondersteld terug te vallen tot 450 miljoen euro in 2011 en vervolgens proportioneel met het bbp te evolueren. Ten slotte versterken de niet-fiscale ontvangsten vanaf 2013 door een overdracht van het buitenland in het kader van de Belgische deelname aan de Europese markt voor emissierechten (320 miljoen).

Daling van de ratio van de primaire uitgaven op middellange termijn.

De finale primaire uitgaven verminderen met 0,3 % van het bbp in 2010 en met 0,2 % over de periode 2011-2015 (tabel 35, 3.B.1). Bij de interpretatie van deze evolutie moeten we rekening houden met de economische cyclus, de indexeringseffecten en de impact van de eenmalige uitgaven. Vanaf 2010 heeft de conjunctuur een kleinere impact op de uitgavenratio door de geleidelijke verkleining van de output gap. De indexeringseffecten spelen enkel nog in 2010 en verlichten hierdoor het gewicht van de lonen en sociale uitkeringen. Vanaf 2010 zijn er ook geen eenmalige uitgaven meer. De verwachte ontwikkeling van de primaire uitgaven in 2010 wordt niettemin beïnvloed door de eenmalige uitgaven van 2009. Om de evolutie van de primaire uitgaven, zonder deze impact, beter te kunnen vatten, wordt in tabel 36 de evolutie van de verschillende uitgavencategorieën in 2009 ook voorgesteld zonder de eenmalige uitgaven (zie kolom 3).

---

1. Door de wettelijke bepalingen die de verdelingregels van het inkomen van de Nationale Bank wijzigen.

TABEL 36 - Finale primaire uitgaven van de federale overheid

	In procent van het bbp					Reële groei ^a	
	2008	2009	2010	2015	Vershil 2015- 2010	Gemiddelde van de periode 2011-2015	
		Zonder eenmalige uitgaven					
Totale finale primaire uitgaven	9,2	10,3	9,7	10,0	9,7	-0,2	1,6
1. Lonen	1,9	2,0	2,0	1,9	1,7	-0,2	0,0
2. Intermediair verbruik en bruto investeringen	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0	-0,1	0,1
3. Overheidspensioenen ^b , waarvan	1,8	1,9	1,9	2,0	2,1	0,1	3,3
pensioenen van ambtenaren van gemeenschappen en gewesten	1,0	1,1	1,1	1,1	1,3	0,1	4,1
4. Sociale uitkeringen	1,7	1,9	1,9	1,9	1,8	0,0	1,8
5. Loonsubsidies	0,3	0,5	0,5	0,6	0,6	0,0	1,8
6. Diverse overdrachten aan gezinnen en izw's	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,0	3,7
7. Subsidies en overdrachten aan bedrijven	1,0	1,3	1,0	1,0	1,0	-0,1	0,5
8. Bni-bijdrage	0,7	0,9	0,8	0,8	0,8	0,0	0,8
9. Overige overdrachten aan het buitenland	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,1	5,3

a. Deflator: nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen

b. Met inbegrip van de pensioenen van ambtenaren van gemeenschappen en gewesten en van het gesubsidieerd onderwijs van de lagere overheid

Wanneer we abstractie maken van de effecten van de eenmalige maatregelen in 2009, nemen de finale primaire uitgaven in 2010 toe met 0,2 % van het bbp (verschil tussen kolom 4 en 3, rekening houdend met afrondingen). De toename van de finale primaire uitgaven ligt in lijn met de geobserveerde trend sinds 2005: zij volgt uit de toenemende loonsubsidies (ten gevolge van de maatregelen genomen in het kader van het interprofessioneel akkoord 2009-2010, zie deel B.2) en de toename van de pensioenuitgaven van het overheidspersoneel.

Vanaf 2011 nemen de meeste uitgavencategorieën minder snel toe dan het bbp, in het bijzonder de lonen waarvan de jaarlijkse reële groei gemiddeld nul is (hoofdzakelijk ten gevolge van de gekozen hypothese voor de loondrift, terwijl de tewerkstelling blijft dalen met gemiddeld 0,7 % per jaar in de periode 2010-2015) en de aankopen van goederen en diensten en de investeringen, ondanks de relatief sterke stijging van de investeringen van de regio van gebouwen in 2012. Dit geldt ook voor de loonsubsidies, die in afwezigheid van nieuwe initiatieven, op kruissnelheid komen in 2011. Hun reële groei zou beperkt blijven tot gemiddeld 1,8 % in de periode 2011-2015¹ (zie hoofdstuk IV, deel B.1)

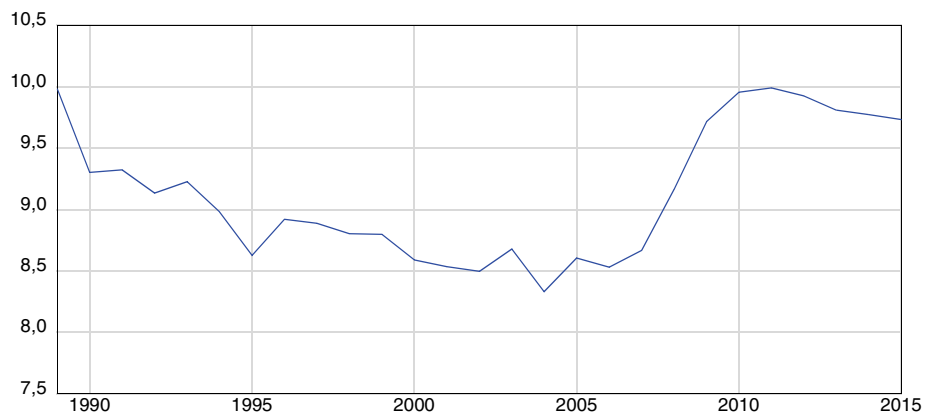
1. Binnen de administratie daalt de tewerkstelling met 4000 eenheden in 2010-2011 door het selectief vervangingsbeleid en de modernisering van de federale overheidsdiensten, die voorzien in een beperkte vervanging van het laaggeschoold personeel en personeel dat op natuurlijke wijze afvloeit. Binnen het departement Landverdediging blijft de tewerkstelling dalen met 4 800 eenheden in de periode 2010-2013 als gevolg van het "Hervormingsplan van Defensie" dat voorziet in de vrijwillige stopzetting van de beroepsactiviteiten (ongeveer 2 300 personen in de periode 2010-2013). Het personeelbestand wordt hierdoor teruggebracht tot 34 800 eenheden in 2013.

Naast de aanhoudende stijging van uitgaven voor overheidspensioenen, noteren we ook een hoge reële groei van de overdrachten aan het buitenland (de bni-bijdrage niet inbegrepen) en, in mindere mate, van de diverse overdrachten aan de gezinnen. De toename van de overdrachten aan het buitenland is het gevolg van de overdrachten gedaan in het kader van de ontwikkelingssamenwerking en waarvan de evolutie gebaseerd is op de meerjarenprojecties die werden opgesteld door de verschillende departementen tijdens de begrotingopmaak 2010¹. De toename van de overdrachten aan de gezinnen weerspiegelt de verwachte impact van de maatregel van rentekortingen voor 'groene leningen' aangegaan door de gezinnen tussen 1 januari 2009 en 31 december 2011.

Zonder eenmalige maatregelen², zou de ratio van de finale primaire uitgaven, ondanks de daling vanaf 2011, nog verder oplopen tot een historisch hoog niveau van 9,7 % van het bbp in 2015 (zie figuur 26).

FIGUUR 26 - Finale primaire uitgaven van de federale overheid gecorrigeerd voor eenmalige uitgaven
(in procent van het bbp en in procent van het potentieel bbp)

1. Die zoals elk jaar, bepaalde onderliggende hypothesen aangaande de primaire uitgaven van de federale overheid in onze middellangetermijnprojecties veronderstellen. Zie "Toelichtingen bij de Algemene Uitgabenbegroting 2010" Kamer van Belgische Volksvertegenwoordigers, doc 52 2224/001 à 023, november 2009.
2. Het gaat hier om de in dit deel geïdentificeerde maatregelen voor 2009 en de grote eenmalige verrichtingen (en verschuivingen) aangaande de kapitaaloverdrachten sinds 2003.

3. Sociale Zekerheid

KADER 12 - Uitzonderlijke financiering van de sociale zekerheid in 2010 en 2011 naar aanleiding van de crisis

Aangezien zowel de economische crisis (minder bijdrageopbrengsten en hogere werkloosheidsuitgaven) en haar impact op de automatische stabilisatoren als de steunmaatregelen voor de economische activiteit, de financieringsbehoeften van de sociale zekerheid sterk hebben doen toenemen, werd een bijzondere financiering voorzien voor de jaren 2010 en 2011.

De federale overheid zal een bijzondere rijkstoelage toekennen aan het globaal beheer RSZ en het globaal beheer RSVZ, zodat het begrotingstekort van de sociale zekerheid (in ESR-termen) niet hoger oploopt dan 0,5 % van het bbp in 2010 en 0,3 % van het bbp in 2011. Tijdens de recente begrotingscontrole werd deze bijzondere toelage geraamd op 2 552 miljoen euro in 2010 en 2 770 miljoen euro in 2011.

Omdat het tekort zich veeleer situeert in de werknemersregeling, terwijl de regeling voor geneeskundige zorgen een overschot boekt, zal een deel van dit overschot gereserveerd worden voor de financiering van de werknemersregeling en de regeling voor zelfstandigen, zowel in 2010 als in 2011 (respectievelijk 350 en 450 miljoen euro).

Om de sociale zekerheid nog verder te verlichten, stelt de federale overheid een renteloze lening ter beschikking van de werknemersregeling voor een bedrag van 1 712,8 miljoen euro in 2010 en 1 066,1 miljoen euro in 2011. Het geleende bedrag zal door de werknemersregeling terugbetaald worden over een periode van 20 jaar.

De weerslag van het recent gevoerde (anticrisis)beleid op de ontvangsten en uitgaven van de sociale zekerheid kan samengevat worden in de volgende grote lijnen:

- Uitbreiding en intenser gebruik van de loonsubsidies (Sociale Maribel, dienstencheques, algemene loonsubsidie in de non-profitsector, activering van werkloosheidsuitkeringen) die de socialezekerheidsuitgaven extra verhogen.
- Anderzijds leidt de hervorming van de regeling van bijdrageverminderingen tot een hogere impliciete wettelijke bijdragevoet: +0,1 % van het bbp in 2011 en nog eens +0,2 % op middellange termijn onder invloed van de vergrijzing van de werkgelegenheid (aanschaffing van de doelgroep 'bijdragevermindering voor ouderen', zie bespreking in hoofdstuk IV, punt B.1).
- De welvaartsenveloppe 2009-2010 toegewezen door de sociale partners wordt verder verhoogd door de maatregelen op initiatief van de regering: tijdelijke verhoging van uitkeringen in geval van tijdelijke werkloosheid en structurele verhoging van de laagste vervangingsinkomens.
- De regering voorziet een bijzondere rijkstoelage zodat het SZ-tekort (in ESR-termen) niet hoger zou oplopen dan 0,5 % van het bbp in 2010 en 0,3 % van het bbp in 2011. Die rijkstoelage wordt in deze vooruitzichten geraamd op respectievelijk 2 065 miljoen euro en 2 648 miljoen (i.p.v. 2 552 miljoen en 2 770 miljoen tijdens de begrotingscontrole).

Tabel 37 toont de ontvangsten en uitgaven van de sociale-verzekeringsinstellingen (overeenkomstig het ESR- concept)¹, uitgedrukt in procent van het bbp.

TABEL 37 - Rekening van de sociale-verzekeringsinstellingen
(in procent van het bbp)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Vershil 2011- 2008	Vershil 2015- 2011
Primair saldo	0,5	-0,8	-0,5	-0,3	-1,1	-1,0	-0,9	-0,9	-0,8	-0,6
Ontvangsten	20,1	20,6	21,2	21,6	20,9	21,1	21,3	21,5	+1,5	-0,1
1. Ontvangsten excl. overheidsoverdrachten	14,2	14,6	14,3	14,3	14,3	14,4	14,5	14,6	+0,2	+0,3
a. Eigen fiscale ontvangsten	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	-0,0	-0,0
b. Sociale premies	13,3	13,7	13,4	13,4	13,4	13,4	13,5	13,6	+0,1	+0,2
c. Overige niet-fiscale ontvangsten	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	+0,0	+0,1
2. Overdrachten binnen de overheid	5,9	6,0	6,8	7,3	6,6	6,7	6,8	6,9	+1,3	-0,4
a. Alternatieve financiering	3,6	3,8	4,1	4,4	4,5	4,7	4,8	4,9	+0,7	+0,5
incl. bijkomend voor ZIV-geneesk. zorgen	0,2	0,3	0,6	0,8	1,0	1,2	1,4	1,5	+0,7	+0,6
b. Rijkstoelagen	2,2	2,2	2,7	2,9	2,1	2,0	2,0	1,9	+0,7	-0,9
Incl. bijzondere rijkstoelagen			0,6	0,7					+0,7	-0,7
Primaire uitgaven	19,6	21,4	21,6	21,9	22,0	22,1	22,2	22,3	+2,3	+0,5
1. Finale primaire uitgaven										
a. Rechtstreekse uitgaven	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	+0,0	-0,0
b. Overdrachten, waaronder	18,8	20,7	20,8	21,1	21,2	21,3	21,4	21,6	+2,2	+0,5
i) Sociale prestaties aan gezinnen ^a :	18,1	19,9	20,0	20,2	20,3	20,5	20,6	20,7	+2,1	+0,6
- geneeskundige zorgen	6,5	7,2	7,3	7,4	7,5	7,6	7,7	7,8	+0,9	+0,4
- pensioenen	6,0	6,4	6,4	6,5	6,6	6,7	6,8	6,9	+0,5	+0,4
- werkloosheid, bruggpens., tijds- krediet, ...	2,3	2,7	2,7	2,7	2,7	2,6	2,6	2,5	+0,4	-0,2
- overige sz-uitkeringen	3,3	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6	+0,3	-0,0
ii) Subsidies aan bedrijven	0,6	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	+0,2	-0,1
2. Overdrachten binnen de overheid	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	+0,0	-0,0
Rentelasten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2	0,3	+0,0	+0,2
Vorderingensaldo	0,5	-0,8	-0,5	-0,3	-1,1	-1,1	-1,1	-1,1	-0,8	-0,8
a. waarvan herwaardering van de sz-uitkeringen (vanaf 2011 overeenkomstig de 'beschikbare' enveloppen)	0,2	0,5	0,6	0,6	0,7	0,8	0,8	0,9	+0,4	+0,3

Sedert de economische crisis kent de sociale zekerheid een structureel tekort dat oploopt tot ruim 1 % van het bbp...

De bijzondere rijkstoelagen (om het tekort van de sociale zekerheid te beperken tot 0,5 % van het bbp in 2010 en tot 0,3 % van het bbp in 2011) niet meegerekend, bedraagt het primair saldo -0,8 % van het bbp in 2009, -1,1 % in 2010 en -1,0 % in 2011. De economische groei zal pas vanaf het jaar 2012 boven 2% uitstijgen en zodoende het primair saldo (dat echter negatief blijft) lichtjes verbeteren. Rekening houdend met de rentelasten (die steeds meer toenemen in een context van aanhoudende grote tekorten) bereikt het vorderingensaldo aan het einde van de periode -1,1 % van het bbp.

1. De ESR-rekening sociale-verzekeringsinstellingen bevat naast de traditionele regelingen, het gemeenschappelijk pensioenstelsel en de specifieke regelingen voor kinderbijslag arbeidsongevallen en beroepsziekten voor personeelsleden van de provinciale en plaatselijke overheidsdiensten, de verrichtingen van de Dienst Overzeese Sociale Zekerheid, van de fondsen voor bestaanszekerheid en sluiting der ondernemingen, de verrichtingen in het kader van de Vlaamse zorgverzekering.

... vooral omdat de primaire uitgaven structureel veel sneller groeien dan het bbp, ...

Tijdens de periode 2008-2011 nemen de primaire uitgaven van de sociale zekerheid toe met 2,3 % van het bbp, waarvan 0,2 % te wijten aan de toegenomen loonsubsidies en de overige 2,1 % aan de uitkeringen voor gezondheidszorg (+0,9 % van het bbp), pensioenen (+0,5 % van het bbp) en werkloosheid (+0,4 % van het bbp). De inkrimping van het bbp in 2009 speelt een belangrijke rol in het toegenomen aandeel van de sociale uitgaven. Met name de uitgaven voor pensioenen en voor geneeskundige zorgen, die weinig conjunctuurgevoelig zijn maar meer dan de helft van de sociale uitgaven vertegenwoordigen, zien hun aandeel in het bbp toenemen. De werkloosheidsuitgaven, die sterk conjunctuurgevoelig zijn, hebben eveneens te lijden onder de toename van het aantal werkzoekenden en de anticrisismaatregelen van de regering. De welvaartsenveloppes 2007-2008 en 2009-2010 (overeenkomstig de adviezen van de sociale partners – cf. kader 14) aangevuld met de sociale verbeteringen op initiatief van de regering, versterken ook nog de uitgavenstijging.

De verhoging van de sociale prestaties met 2,1 % van het bbp gedurende de periode kan als volgt opgesplitst worden: 0,4 % voor de welvaartsenveloppes (waarvan 0,1 % in de tak werkloosheidsuitkeringen), 0,2 % voor het effect van de verslechtering van de arbeidsmarkt op de uitgaven voor werkloosheidsuitkeringen brugpensioenen en tijdskrediet, 0,6 % doordat de groei veroorzaakt door de interne dynamiek van de prestaties groter is dan die van het bbp over dezelfde periode, 0,1 % doordat de barema's van de gezondheidszorgverstrekkers met een jaar vertraging aangepast worden aan de evolutie van de prijsindex en ten slotte 0,8 % voor de evolutie van het bbp gedurende de periode (door de vergroting van de output gap in die periode).

Tussen 2011 en 2015 stijgen de uitgaven van de sociale zekerheid nog met 0,6 % van het bbp, ondanks het feit dat de opleving van de economische groei boven de 2 % uitstijgt (en daarmee groter is dan de potentiële groei). Die toename is te wijten aan de uitgaven voor geneeskundige zorgen (+0,4 % van het bbp) en pensioenen (+0,4 % van het bbp), terwijl de uitgaven voor werkloosheid dalen in verhouding tot het bbp (-0,2 % van het bbp). De herwaarderingen van de SZ-uitkeringen verklaren de helft van de stijging van de sociale prestaties over de periode, de rest is toe te schrijven aan de interne dynamiek van de prestaties. Want hoewel de uitgaven voor geneeskundige zorgen minder vlug toenemen dan de vooropgestelde groeionorm van 4,5 % (begrotingsdoelstelling), stijgen zij toch nog altijd vlugger dan het bbp gedurende de periode. Ook de pensioenuitgaven versnellen vanaf 2011 hun jaarlijkse toename: naast de weerslag van de opeenvolgende (theoretische) welvaartsaanpassingen bereiken tevens de eerste babyboomgeneraties de pensioenleeftijd.

... en dat niettegenstaande het feit dat de bijkomende middelen uit alternatieve financiering ook toenemen met 0,1 % van het bbp per jaar.

De ontvangsten nemen toe met 1,5 % van het bbp tijdens de periode 2008-2011. Die ontwikkeling is eerst en vooral te wijten aan de stijgende overdrachten van de federale overheid naar de sociale zekerheid (+ 1,3 % van het bbp), terwijl de sociale bijdragen (+ 0,1 % van het bbp) inkrimpen na een aanzienlijke stijging in 2009. Die verhoging van de sociale bijdragen met 0,4 % van het bbp in 2009 was voornamelijk toe te schrijven aan het toenemend aandeel van de loonsom in het bbp tijdens de recessie en zal zich in de komende jaren niet herhalen. Recente waarnemingen wijzen er overigens op dat een groot aantal zelfstandigen hun bijdragebetaling mag uitstellen, zodat hun impliciete bijdragevoet (tijdelijk) zou dalen. In deze vooruitzichten gaan we ervan uit dat die voet vanaf 2012 opnieuw zijn voormalig niveau bereikt. De impliciete bijdragevoet in de werknemersrege-

ling daarentegen stijgt door de vergrijzing van de werkgelegenheid (met hogere lonen en dus proportioneel minder bijdrageverminderingen).

De stijgende overdrachten vanwege de federale overheid zijn enerzijds te verklaren door de evolutie van de alternatieve financiering, als gevolg van het ten laste nemen van een toenemend deel van de uitgaven voor geneeskundige zorgen (+ 0,7 % van het bbp voor de alternatieve financiering, waarvan 0,6 % voor de aanvullende financiering van ZIV-geneeskundige zorgen), en anderzijds door de bijzondere rijkstoelage tijdens de jaren 2010 en 2011 (+ 0,7 % van het bbp).

Gedurende de periode 2012-2015 dalen de socialezekerheidsontvangsten met 0,1 % van het bbp. De bijzondere rijkstoelage in 2010 en 2011 zou nadien niet worden verlengd, zodat de ontvangsten terugvallen met 0,7 % van het bbp in 2012. Vervolgens worden de normale rijkstoelagen enkel geïndexeerd waardoor een bijkomend verlies ontstaat oplopend tot 0,9 % van het bbp in 2015. Die daling wordt grotendeels gecompenseerd door een verhoging van de sociale bijdragen met 0,3 % van het bbp en een toename van de alternatieve financiering met 0,5 % van het bbp (deze laatste om het verschil te financieren tussen enerzijds de toename van de bijdragen en anderzijds de groeinorm van 4,5 % voor de uitgaven voor geneeskundige zorgen, zoals bepaald in de nieuwe financieringswet van 31 januari 2007 – zie kader 13).

Vanaf 2012 loopt het vorderingentekort op tot 1,1 % van het bbp, een niveau dat zal aanhouden tot aan het einde van de periode.

KADER 13 - Nieuw financieringsmechanisme van de ziekteverzekering, wet van 31 januari 2007

Sedert 2008 zijn de uitgaven voor geneeskundige zorgen samengevoegd tot één gezamenlijke regeling, van toepassing op de gehele bevolking. De financiering van die gezamenlijke regeling gebeurt door de respectievelijke globale beheren RSZ en RSZV via de zogenoemde ‘eerste bedragen’ en een bijkomende alternatieve financiering als ‘tweede bedrag’.

De eerste bedragen of basisbedragen zijn zodanig berekend dat de financiering ten laste van de respectievelijke globale beheren RSZ en RSZV wordt beperkt tot de stijging van de door hen ontvangen effectieve inkomsten uit bijdragen tijdens de jaren T-1 t.o.v. T-2, ongeacht de toename van de uitgaven.

Vervolgens wordt het tweede bedrag berekend zodat het de begroting geneeskundige zorgen in evenwicht brengt, ervan uitgaande dat de uitgaven voor geneeskundige zorgen zouden toenemen volgens de begrotingsdoelstelling zijnde 4,5 % per jaar vermeerderd met de inflatie. Dit bijkomende bedrag is aldus gelijk aan het verschil tussen enerzijds de begrootte uitgaven en anderzijds de som van de eigen ontvangsten van het RIZIV, de ontvangsten overeenkomstig de basisbedragen van de respectievelijke globale beheren, inclusief de financiering van de gemengde loopbanen.

Dat tweede bijkomend bedrag wordt gedekt door ‘bijkomende’ alternatieve financiering die volgens een verdeelsleutel via de respectievelijke globale beheren verloopt.

Tabel 38 illustreert de gekozen hypothesen voor de toename van de uitgaven voor geneeskundige zorgen in het kader van deze vooruitzichten. De eerste lijn toont de uitgaven voor geneeskundige zorgen van het RIZIV in begrotingstermen: de uitgavenposten overeenkomstig de definitie van de begrotingsdoelstelling (zonder rekening te houden met de financiering van het gedeelte ligdagprijs dat voorheen ten laste was van de FOD Volksgezondheid) vermeerderd met het gedeelte ‘bijkomende’ kostprijs van het sociaal akkoord 2005-2009 (in de RIZIV-begroting opgeteld bij de ‘overige’ uitgaven). De tweede regel toont de uitgaven

in ESR-termen. Om de uitgaven voor geneeskundige zorgen in ESR-termen te verkrijgen, worden alle uitgaven opgeteld, namelijk ook het ligdagprijsgedeelte dat wordt overgeheveld naar volksgezondheid, de uitgaven in de regeling der zeelieden, in het kader van de internationale verdragen, voor expertise, tabaksbestrijding, sociaal plan kiné enz.. Het gedeelte van het sociaal akkoord buiten de begrotingsdoelstelling wordt in de ESR-rekening geboekt als loonsubsidie aan de hospitalen (met name bedrijven in economische termen).

TABEL 38 - Hypothesen inzake toename van de werkelijke uitgaven voor geneeskundige zorgen tegen constante prijzen
(in procent en gedefleerd met de gezondheidsindex)

	2009	2010	2011	2012	Gemiddelde van de periode 2013-2015
Overeenkomstig de definitie van de begrotingsdoelstelling	5,3	4,3	3,6	3,6	3,5
In ESR termen	6,7	3,8	3,3	3,5	3,4
p.m. Reële toename van het bbp	-3,0	1,4	1,7	2,3	2,2
p.m. Reële toename van het potentieel bbp	1,6	1,5	1,5	1,6	1,7

De recentste cijfers geven aan dat de uitgaven voor geneeskundige zorgen in 2009 819 miljoen lager liggen dan de aanvankelijke begrotingsdoelstelling, die weliswaar werd berekend uitgaande van een inflatie van 2,6 % (i.p.v. de geobserveerde toename met amper 0,6 %). Bovendien werden een aantal nieuwe initiatieven met vertraging ingevoerd, waardoor er ongeveer 340 miljoen euro minder uitgaven waren dan aanvankelijk voorzien voor 2009. Gedefleerd met de gezondheidsindex blijft de groei echter relatief sterk, voornamelijk door een sterke verhoging van de honoraria van gezondheidszorgverstrekkers die met een jaar vertraging geïndexeerd werden.

De uitgaven voor geneeskundige zorgen blijven sterk toenemen, alhoewel trager dan de norm, ...

De reële groei van de uitkeringen voor geneeskundige zorgen in deze vooruitzichten bedraagt 4,3 % in 2010 en 3,6 % in 2011 (op basis van de ramingen van het RIZIV die rekening houden met de nieuwe initiatieven voor 2009 waarvan de volle uitwerking pas het volgende jaar wordt verwacht, met het effect van het sociaal akkoord 2005-2009 namelijk 0,2 % in 2010 en 0,1 % in 2011, en ten slotte met de invloed van de lagere groei van de prijsindex in 2009 die met een jaar vertraging op de honoraria wordt toegepast). Over de periode 2012-2015 bedraagt de jaarlijkse groei, als gevolg van de geschatte eigen dynamiek van de gezondheidszorguitgaven 2,9 %, te vermeerderen met 0,7 % door de invloed van de bevolkingstoename en te verminderen met 0,1 % als gevolg van de leeftijdsamenstelling van de bejaarde bevolking (dalend aandeel van 75 tot 84-jarigen in het totaal van de bevolking)¹.

1. De invloed van de vergrijzing is berekend op basis van de geschatte relatie tussen de reële publieke gezondheidszorguitgaven en het reëel bbp, het aandeel van de 75 tot 84-jarigen in de bevolking en de werkloosheidsgraad over de periode 1981-2006; zie Peter Willemé - "Structurele determinanten van de publieke gezondheidszorguitgaven in België (1980-2007)", nota Federaal Planbureau 6892/PW/9876, mei 2009. Omdat deze relatie de samenhang tussen de variabelen op lange termijn weerspiegelt, is ze in de huidige omstandigheden minder geschikt om de uitgaven op middellange termijn te ramen. Immers, de positieve relatie tussen de langetermijnevolutie van de gezondheidszorguitgaven en die van het bbp zou maken dat die uitgaven tijdens de recessie zouden dalen. Zulke observatie is niet vastgesteld in het verleden. Meer nog, het is onwaarschijnlijk dat de effectieve uitgaven zouden dalen terwijl de overheid een toename van 4,5 % financiert. Om die redenen is er voor geopteerd de eigen dynamiek te ramen op basis van de gemiddelde groei van de reële uitgaven over de laatste 14 jaar, exclusief het effect van de vergrijzing.

... die gegarandeerd wordt door het nieuw financieringsmechanisme, ...

De inkomsten die bestemd zijn voor de regeling geneeskundige zorgen stijgen met 0,9 % van het bbp tussen 2008 en 2011. Die toename is toe te schrijven aan de groei van de basisfinanciering via de sociale bijdragen (+ 0,2 % van het bbp), maar vooral aan de overdrachten van de federale overheid door het nieuw financieringsmechanisme (+ 0,6 % van het bbp voor de aanvullende financiering). Tussen 2011 en 2015 bedraagt de stijging van de inkomsten 0,7 % van het bbp, uitsluitend wegens de verhoging van de aanvullende financiering¹. Deze laatste neemt toe van 0,2 % van het bbp in 2008 tot 1,5 % van het bbp in 2015, wat zowel het gewicht als de alternatieve financiering vanwege de federale overheid doet toenemen.

... wat belangrijke overschotten met zich meebrengt in de regeling RIZIV-geneeskundige zorgen.

De stijging van de uitgaven voor geneeskundige zorgen, overeenkomstig de gestelde projectiehypothese, zou onder de groeinorm van 4,5 % blijven. Het verschil t.o.v. die norm bedraagt 819 miljoen euro in 2009, 732 miljoen in 2010 en 993 miljoen in 2011. Het is dat verschil, tussen de werkelijke uitgaven enerzijds en de gefinancierde groeinorm anderzijds, dat maakt dat het RIZIV-geneeskundige zorgen steeds grotere overschotten kan opbouwen. Zowel in 2010 als in 2011 zullen die overschotten 0,3 % van het bbp bedragen. Een deel daarvan (0,1 % van het bbp) wordt gereserveerd voor het Toekomstfonds voor geneeskundige verzorging, dat in 2007 werd opgericht om toekomstige medische kosten van de vergrijzing op te vangen². Een ander deel (0,1 % van het bbp) wordt ter beschikking gesteld van de globale beheren van de werknemers- en zelfstandigenregeling. Vanaf 2012, zonder overdrachten naar het Toekomstfonds of de globale beheren³, zou het vorderingensaldo van de regeling jaarlijks toenemen met 0,1 % van het bbp en alzo 0,6 % van het bbp bereiken in 2015.

TABEL 39 - De saldi van de sociale zekerheid in begrotingstermen
(in procent van bbp)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Vershil 2008- 2011	Vershil 2012- 2015
1. Saldo RIZIV - geneeskundige zorgen, waarin:	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,5	0,6	-0,0	+0,3
Basisfinanciering	5,7	6,1	6,1	5,9	5,8	5,8	5,8	5,8	+0,2	-0,0
Bijkomende alternatieve financiering	0,2	0,3	0,6	0,8	1,0	1,2	1,4	1,5	+0,7	+0,6
2. Saldo werknemersregeling waarvan:	0,1	-0,9	-0,7	-0,5	-1,3	-1,4	-1,4	-1,5	-0,6	-1,0
Besliste enveloppes en aanvullende overheidsmaatregelen	0,2	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	+0,2	-0,0
Voor welvaartsbinding beschikbare enveloppes vanaf 2011				0,1	0,1	0,2	0,3	0,3	+0,1	+0,2
3. Saldo zelfstandigenregeling waarvan:	0,1	0,0	0,0	0,0	-0,1	-0,1	-0,1	-0,2	-0,1	-0,2
Besliste enveloppes, aanvullende overheidsmaatregelen en beschikbare welvaartsenveloppes vanaf 2011	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	+0,0	+0,1

1. Van 2011 tot 2013 stijgen de bijdragen nauwelijks in verhouding tot het bbp. De toename van de sociale bijdragen aan het einde van de periode heeft slechts een beperkte weerslag op de financiering van de geneeskundige zorgen, vermits het basisbedrag met een jaar vertraging reageert op de evolutie van de bijdragen.
2. Er wordt verondersteld dat de middelen van dit fonds worden belegd in effecten van de overheidsschuld en aldus bijdragen tot de vermindering van de schuld volgens de Maastricht-definitie.
3. Hypothesen in deze vooruitzichten. De middelen die na 2011 door het RIZIV worden geaccumuleerd, worden eveneens belegd in effecten van de overheidsschuld.

Aanhoudende tekorten in de werknemersregeling en de regeling der zelfstandigen...

In tegenstelling tot de regeling geneeskundige zorgen hebben de andere twee regelingen voor sociale zekerheid toenemende financieringsbehoeften. In de werknemersregeling evolueert het overschot van +0,1 % naar een tekort van 0,5 % van het bbp in 2011 en voor de zelfstandigenregeling van + 0,1 % tot 0 % van het bbp. Het is dankzij de bijzondere rijkstoelage in 2010 en 2011 dat de sociale zekerheid de toename van haar financieringsbehoefte tijdens die twee jaren kan beperken. Vanaf 2012 daarentegen zwelt het tekort van de werknemersregeling aan en bereikt het eerst -1,3 % van het bbp in 2012 en vervolgens -1,5 % van het bbp aan het einde van de periode. Het tekort van de regeling voor zelfstandigen neemt toe tot -0,2 % van het bbp.

KADER 14 - Financiële enveloppes bestemd voor welvaartsaanpassingen

De wet van 23 december 2005 betreffende het Generatiepact stelt het beginsel van binding van de sociale uitkeringen aan de algemene welvaartsevolutie, bovenop de automatische prijsaanpassingen. Om de twee jaar worden de sociale uitkeringen gekoppeld aan de welvaartsevolutie en dat volgens een procedure die gebeurt in twee stappen.

In een eerste fase stelt de wet hoe de beschikbare financiële enveloppe voor welvaartsbinding dient berekend te worden. Zij moet minimaal overeenstemmen met "de som van volgende geraamde uitgaven in alle takken van de sociale zekerheid" in de werknemersregeling en in de regeling der zelfstandigen:

- "een jaarlijkse welvaartsaanpassing met 0,5 % van alle inkomensvervangende uitkeringen, met uitzondering van de forfaitaire uitkeringen;
- een jaarlijkse welvaartsaanpassing van 1 % van alle forfaitaire uitkeringen;
- een jaarlijkse verhoging van 1,25 % van de grenzen in aanmerking genomen voor de berekening van de inkomensvervangende uitkeringen";

en in de regeling van de werknemerspensioenen:

- "een jaarlijkse verhoging van 1,25 % van het minimumrecht per loopbaanjaar".

Bovenstaande percentages zijn gedefinieerd in de wet zonder enige binding te maken met de loonevolutie. In een tweede fase beslist de regering over de hoegrootheid en de regels volgens welke de enveloppe wordt verdeeld. Die beslissing wordt voorafgegaan door een gezamenlijk advies van de Nationale Arbeidsraad (NAR) en de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB), voor wat betreft de werknemersregeling, en een gezamenlijk advies van het Algemeen Beheerscomité voor het sociaal statuut der zelfstandigen en de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, voor wat betreft de regeling der zelfstandigen. In deze fase beschikt de regering over een belangrijke vrijheid in de toewijzing van de enveloppe: *"de aanpassing kan een wijziging van een plafond, of inkomensdrempel of van een al dan niet minimale uitkering zijn. De nadere regels van de aanpassing kunnen in voorkomend geval, per regeling, per berekeningsplafond of per uitkering, binnen een regeling, of nog, per categorie van uitkeringsgerechtigde verschillen."*

Tijdens het tweede semester 2008 heeft de regering beslist over de toewijzing van de tweejaarlijkse enveloppe 2009-2010. Al de maatregelen voorzien in die enveloppe zijn opgenomen in deze vooruitzichten. Voor de daarop volgende jaren (2011 tot en met 2014) zijn de socialezekerheidsuitkeringen gebonden aan de welvaart overeenkomstig de regels vermeld in de wet voor de 'berekening' van de enveloppe.

In de mate dat de regering vrij is de tweejaarlijkse welvaartsenveloppes 2011-2012 en 2013-2014 in meerdere of mindere mate toe te wijzen aan sommige socialezekerheidsuitkeringen of sommige categorieën van uitkeringsgerechtigden, telkens binnen de enveloppe gedefinieerd per regeling, kunnen de uitgaven in elke SZ-tak, per regeling, dan ook verschillen van die opgenomen in deze vooruitzichten, vermits de hier toegepaste welvaartsaanpassingen in elke SZ-tak overeenkomen met zijn bijdrage tot de berekening van de grootte van de enveloppe in de regeling, waartoe de betrokken tak behoort.

Gedurende de volledige projectieperiode stijgen de sociale uitkeringen sneller dan het bbp (en het potentieel bbp). De sterke toename van de prestaties is deels toe te schrijven aan de welvaartsenveloppes en de aanvullende sociale verbeteringen toegekend in het kader van het gevoerde anticrisisbeleid. In 2009 bedroeg

de reële toename van de uitkeringen 5,8 % in de werknemersregeling, waarvan 2,2 % te wijten aan herwaarderings van de uitkeringen. De werkloosheidsuitgaven, zonder de effecten van de enveloppes en de maatregelen van het relanceplan, stijgen met 10,1 %. Eveneens als gevolg van de economische crisis kende de faillissementsverzekering voor zelfstandigen een forse stijging. In 2010 stijgen de uitkeringen in de werknemersregeling met 3,1 %, waarvan 0,9 % te wijten is aan de sociale verbeteringen. Afgezien van de aanzienlijke groei van de werkloosheidsuitgaven, worden de uitgaven tijdens deze twee jaren slechts in beperkte mate verzwaaard door de interne dynamiek van de overige uitkeringen. Dat geldt in het bijzonder voor het jaar 2009, waarin de wettelijke pensioenleeftijd voor vrouwen verhoogd wordt van 64 tot 65 jaar, zodat het aantal pensioneringen vermindert.

TABEL 40 - Toename van de socialezekerheidsuitkeringen in begrotingstermen tegen constante prijzen excl. RIZIV-geneeskundige zorgen
(in procent en gedeeld met de index voor sociale prestaties)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Werknemersregeling, waarvan:	2,1	5,8	3,1	2,4	2,7	2,5	2,4	2,4
a. de welvaartsenveloppes en regeringsmaatregelen	1,1	2,2	0,9	0,1	0,6	0,5	0,5	0,5
b. de interne dynamiek van de regeling	0,9	3,7	2,2	2,3	2,1	2,0	1,9	1,9
werknemerspensioenen	0,9	0,8	1,5	2,4	3,7	3,7	3,7	3,6
invaliditeit voor werknemers	3,4	4,8	1,9	3,5	2,5	2,5	2,2	2,0
kinderbijslag in de werkn. regeling	0,1	1,7	0,8	0,6	0,3	0,4	0,5	0,5
werkloosh., brugpens., tijdskrediet	-3,5	10,1	2,5	1,6	0,6	0,2	-0,9	-1,0
2. Regeling der zelfstandigen, waarvan	6,2	3,6	4,0	1,9	2,7	2,7	2,7	2,6
a. de welvaartsenveloppes en regeringsmaatregelen	4,8	4,0	2,7	2,0	0,7	0,7	0,7	0,7
b. de interne dynamiek van de regeling	1,4	-0,4	1,2	-0,1	2,0	2,1	2,0	1,9
zelfstandigenpensioenen	0,6	-1,2	0,7	0,2	2,2	2,2	2,1	2,1
ziekte-invaliditeit voor zelfstandigen ^a	4,8	3,2	7,3	-3,2	1,6	2,3	1,9	2,1
kinderbijslag in de zelfst. regeling	1,8	2,2	0,5	-0,3	0,5	0,5	0,7	0,5
p.m. Reële toename van het bbp	1,0	-3,0	1,4	1,7	2,3	2,1	2,3	2,3
p.m. Reële toename van het potentieel bbp	2,0	1,6	1,5	1,5	1,6	1,6	1,7	1,8

a. Met inbegrip van de faillissementsverzekering voor zelfstandigen

Vanaf 2011 stabiliseert de jaarlijkse groei van uitkeringen zich rond 2,5 %, waarvan 0,5 % (0,7 % voor de regeling der zelfstandigen) toe te schrijven blijft aan de toekenning van tweejaarlijkse welvaartsenveloppes (die berekend zijn op de wijze, en door toepassing van de percentages, zoals bepaald in de wet - zie kader 14). De groei van de interne dynamiek van de verschillende regelingen (zie tabel 40) schommelt rond 2 %, zowel voor de werknemersregeling als voor de regeling der zelfstandigen. Die stijging ligt nauwelijks onder de groei van het bbp en boven die van het potentieel bbp. Rekening houdend met de impact van de enveloppes zal het saldo van de sociale zekerheid zich dus amper verbeteren en kwetsbaar blijven voor de minste economische verzwakking, aangezien de potentiële economische groei kleiner is dan 2 %. Die dynamiek wordt gevoed door het groeiend aantal pensioneringen enerzijds en de verhoging van het gemiddelde uitkeringsbedrag anderzijds¹.

1. De stijging van de gemiddelde uitkeringen is vooral het gevolg van de pensionering van nieuwe generaties rechthebbenden waarvan de uitkering, berekend op basis van de meest recente inkomens, gemiddeld hoger is dan de uitkering van de generaties die ze vervangen.

In die globale interne dynamiek van 2 % hebben de werknemerspensioenen een belangrijk aandeel: zij nemen jaarlijks toe met 3,7 %, waarvan 2,3 % toe te schrijven is aan het stijgend aantal gepensioneerden (die de eerste gevolgen van de vergrijzingsgolf ondervinden) en 1,3 % aan de stijging van het gemiddeld pensioenbedrag. In de regeling der zelfstandigen veroorzaakt diezelfde dynamiek een uitgavenstijging van 2,2 % die voor de helft toe te schrijven is aan de evolutie van het aantal rechthebbenden. In de invaliditeitsregeling van de werknemers zorgt de interne dynamiek voor een daling van de uitgaven onder invloed van het alsmat afnemend aantal rechthebbenden, doordat steeds meer invaliden de pensioengerechtigde leeftijd bereiken.

KADER 15 - Belangrijkste recente maatregelen inzake de sociale zekerheid (2008-2015)

Verhoging van de socialezekerheidsuitkeringen

1. Pensioenen in de werknemersregeling:

- Op 01/07/2008 stijgt het minimumpensioen met 2 % en de grens voor toegelaten arbeid met 25 %.
- Op 01/09/2008 verhogen de pensioenen van 6 jaar en vroeger ingegaan (ingang ten laatste in 2002) met 2 %.
- Op 01/06/2009 stijgt het minimumpensioen met 3 %, de pensioenen van 15 jaar en langer geleden (met ingang ten laatste in 1994) met 2 % en die van minder dan 15 jaar geleden met 1,5 %, terwijl het minimumrecht per loopbaanjaar stijgt met 3 %.
- Op 01/09/2009 stijgen de pensioenen van 6 jaar geleden ingegaan (in 2003) met 2 %.
- Op 01/09/2010 stijgen de pensioenen van 15 jaar (ingegaan in 1995) en die van 6 jaar geleden (ingegaan in 2004) met 2 %.

2. Pensioenen in de regeling voor zelfstandigen

- Op 01/01/2008 wordt de malus voor vervroegde uittreding gewijzigd (de malus op 60-jarige leeftijd blijft 25 % maar bedraagt 18 % in plaats van 20 % op 61 jaar, 12 % in plaats van 15 % op 62 jaar, 7 % in plaats van 10 % op 63 jaar, 3 % in plaats van 5 % op 64 jaar) en wordt afgeschaft indien de loopbaan 43 jaar bedraagt.
- Op 01/07/2008 stijgt het minimumpensioen met 2 % en de grens voor toegelaten arbeid met 25 %.
- Op 01/09/2008 verhogen de pensioenen van 6 jaar en vroeger ingegaan (ingang ten laatste in 2002) met 2 %.
- Op 01/10/2008 verhoogt het minimumpensioen met 10 euro.
- Op 01/01/2009 wordt de malus voor vervroegde uittreding afgeschaft indien de loopbaan 42 jaar bedraagt.
- Op 01/05/2009 verhoogt het minimumpensioen met 20 euro.
- Op 01/08/2009 verhoogt het minimumpensioen met 3 % en de overige pensioenen met 1,5 %.
- Op 01/09/2009 verhogen de pensioenen van 6 jaar geleden ingegaan (in 2003) met 2 %.
- Op 01/09/2010 verhoogt het minimumpensioen met 25 euro en de pensioenen van 6 jaar geleden (ingegaan in 2004) met 2 %.

3. Ziekte- en invaliditeitsuitkeringen

- Stijging van de minimumuitkering met 2 % voor de niet-reguliere werknemers op 01/01/2008.
- Welvaartsaanpassing in de werknemersregeling voor de periode 2007-2010: 3,5 % indien de uitkering dateert van vóór 1995, 2,8 % indien de uitkering begon tussen 1995 en 2004 en 0,8 % indien de uitkering begon tussen 2005 en 2007.

4. Werkloosheid

- Verhoging van de loongrens met 1 % op 1.1.2009 met een bedrag dat daalt met de duur van de werkloosheid.
- Verhoging van de minima en de forfaitaire bedragen (uitgezonderd loopbaanonderbreking en tijdskrediet) met 2 % op 01/01/2008 en met 2 % op 01/09/2009.
- Verhoging van de vervangingsratio die stijgt tot 53 % (in plaats van 50 % tijdens de 2de periode) voor de alleenstaande werklozen op 1.1.2008 en tot 55 % op 1.1.2009.
- Verhoging van de vervangingsratio die stijgt voor de samenwonende werklozen tot 58 % (in plaats van 55 % tijdens de 1ste periode) op 01/01/2008 en tot 60 % op 01/01/2009.
- Anciënniteitstoelage vanaf 56 jaar in plaats van 58 jaar op 01/01/2009.
- Verhoging van de vervangingsratio voor tijdelijke werkloosheid van 01/01/2009 tot 31/12/2010: 75 % voor de gezinshoofden en de alleenstaanden (in plaats van 65 %) en 70 % voor de samenwonenden (in plaats van 60 %).
- Opheffing van de crisis-schorsing-bedienden en het crisistijdskrediet van 01/07/2009 tot 01/07/2010.
- Crisispremie voor ontslagen arbeiders in 2010.

5. Kinderbijslag

- Verhoging van de bijslag voor het 1ste kind voor zelfstandigen op 01/04/2008 en op 01/01/2009.
- Verhoging van de kinderbijslag met 20 euro per maand voor éénuoudergezinnen op 01/10/2008.
- Verhoging met 25 euro van de jaarlijkse leeftijdsbijslag in leeftijdsgroepen van 0-5 jaar en 18-24 jaar op 01/07/2008 (met geleidelijke verhoging van het bedrag voor de groep van 18-24 jaar: 50 euro in 2009, 75 euro in 2011 en 100 euro in 2012).
- Uitbreiding van de toeslag voor gehandicapte kinderen.

Vervolg kader 15

6. Beroepsziekten en arbeidsongevallen

- Welvaartsaanpassing met 2 % vanaf 1.9.2008, van de uitkeringen (uitgezonderd minimumuitkering) die 15 tot 20 jaar geleden en 6 jaar geleden zijn ingegaan.
- Verhoging van de minima en forfaits met 2 % voor de uitkeringen ingegaan 6 tot 15 jaar geleden, met 0,8 % voor de overige op 1.1.2009 en met 2 % voor de uitkeringen ingegaan 6 jaar geleden op 1.9.2010.

7. Alle vervangingsinkomens

- Overeenkomstig het Generatiepact (zie kader 14)

4. Gemeenschappen en gewesten

Terugkeer naar een begrotingsevenwicht in 2015

Het vorderingensaldo van de gemeenschappen en gewesten kent een gevoelige achteruitgang in 2009, en loopt terug van -0,1 % in 2008 naar -0,7 % in 2009 in procent van het bbp. Vanaf 2010 verbetert het vorderingensaldo stapsgewijs en de gemeenschappen en gewesten bereiken een begrotingsevenwicht in 2015.

De evolutie van het vorderingensaldo is enerzijds toe te schrijven aan het verloop van het primair saldo en anderzijds aan de rentelasten (zie tabel 41). Het primair saldo dat nog positief was in 2008, daalt in 2009 met 0,6 % van het bbp door een terugloop van de ontvangsten en een stijging van de primaire uitgaven. Het gaat hier om vooral cyclische ontwikkelingen. Het primair tekort neemt vervolgens af en gaat in 2013 over in een primair overschot, als gevolg van een toename van de ontvangsten en een vermindering van de primaire uitgaven. Door de toenemende schuldgraad nemen de rentelasten toe in begin van de periode. Op middellange termijn blijven de rentelasten, niettegenstaande de geaccumuleerde tekorten, ongewijzigd in procent van het bbp.

TABEL 41 - Rekening van de gemeenschappen en gewesten
(in procent van het bbp)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Vershil 2011-2009	Vershil 2015-2011
Primair saldo	0,1	-0,5	-0,3	-0,1	-0,0	0,1	0,2	0,3	0,4	0,4
Ontvangsten, waaronder	12,3	12,1	12,0	12,2	12,2	12,2	12,2	12,2	0,1	-0,0
Eigen fiscale ontvangsten	2,2	2,0	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	0,2	0,0
Toegewezen fiscale ontvangsten	8,7	8,7	8,4	8,6	8,6	8,7	8,7	8,7	-0,0	0,1
uit de personenbelasting	4,9	4,8	4,7	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	-0,0	0,0
uit btw	3,8	3,8	3,7	3,8	3,8	3,9	3,9	3,9	-0,0	0,1
Niet fiscale ontvangsten	0,9	0,9	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	-0,0	-0,1
Overdrachten binnen de overheid ⁽¹⁾	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	-0,0	-0,0
Primaire uitgaven	12,2	12,6	12,3	12,3	12,2	12,1	12,0	11,9	-0,3	-0,4
Primaire finale uitgaven, waaronder	9,4	10,0	9,7	9,7	9,5	9,5	9,4	9,3	-0,3	-0,4
Bezoldigingen	4,3	4,6	4,6	4,5	4,5	4,5	4,4	4,4	-0,1	-0,2
Aankopen van goederen en diensten	1,6	1,7	1,6	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	-0,1	-0,1
Investeringen	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	-0,1	-0,1
Overdrachten aan gezinnen en izw's ⁽¹⁾	2,0	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	0,0	0,0
Overdrachten aan bedrijven e.a.	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	-0,1	-0,1
Overdrachten binnen de overheid, waaronder	2,7	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	0,0	-0,0
aan de lagere overheid	2,6	2,5	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	0,0	-0,0
aan de sociale zekerheid	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0
Rentelasten	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,1	0,0
Vorderingensaldo	-0,1	-0,7	-0,5	-0,4	-0,3	-0,2	-0,1	0,0	0,3	0,4

⁽¹⁾ De pensioenen van de ambtenaren van de gemeenschappen en gewesten zijn niet inbegrepen; ze worden verrekend bij de finale uitgaven van de federale overheid

Daling van de ontvangsten in 2009 en 2010

De ontvangsten van de gemeenschappen en gewesten dalen in procent van het bbp in 2009 en 2010. De achteruitgang in 2009 is toe te wijzen aan de evolutie van de eigen fiscale ontvangsten. In 2010 is de daling het gevolg van een terugloop van de middelen toegekend krachtens de Bijzondere Financieringswet (BFW) – de toegewezen fiscale ontvangsten – die de toename van de eigen fiscale en niet-fiscale ontvangsten overstijgt.

Na een achteruitgang van 0,2 % van het bbp in 2009 (door de uitbreiding van de jobkorting in , de afschaffing van het luistergeld in het Waalse Gewest, de vermindering van de opbrengst van de gewestbelastingen door de recessie) bereiken de eigen fiscale ontvangsten in 2010 terug het niveau van 2008 door de selectieve toekenning van de Vlaamse jobkorting aan de laagverloonden en een hogere opbrengst van de gewestbelastingen. De niet-fiscale ontvangsten worden in 2010 gekenmerkt door een eenmalige verhoging als gevolg van de verkoop van terreinen door het Vlaamse Gewest aan Aquafin en de verkoop van gebouwen door het Brusselse Gewest.

De door de BFW¹ toegewezen fiscale ontvangsten zijn in 2009 ongewijzigd in procent van het bbp doordat het bbp in volume en de overgedragen middelen beiden in dezelfde mate – met 1,9 % van het bbp – afnemen. De nominale waarde van de overgedragen middelen in 2009 was inderdaad kleiner dan in 2008, door de verslechtering van de macroeconomische parameters. De berekening van de over te dragen middelen in 2008 leidde bovendien ook tot een onderschatting, die normalerwijze zou moeten gecompenseerd worden in 2009. De federale overheid besliste echter om voor de eerste keer, brekend met de traditie, de correctie uit te voeren het jaar zelf (2008). Dit draagt bij tot een versterking van de daling van de middelen in 2009. In 2010 dalen de toegewezen ontvangsten met 0,3 % van het bbp in 2010. Deze daling is het gevolg van de stijging van het nominale bbp terwijl de overgedragen middelen in courante prijzen dalen niettegenstaande de positieve groei van het bbp in volume en het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen (NICP). Deze evolutie is te wijten aan de definitieve parameters voor 2009 die minder gunstig zijn in vergelijking met deze weerhouden in de begrotingscontrole 2009, waardoor er teveel middelen worden overgedragen aan de gemeenschappen en gewesten in 2009. Het teveel aan effectief toegewezen middelen in 2009, wordt in de mindering gebracht van de over te dragen bedragen voor 2010. Deze vermindering is groter dan de toename van de oorspronkelijk toegewezen middelen in 2010.

De ontvangsten stijgen in 2011 en stabiliseren op middellange termijn

De ontvangsten nemen toe met 0,2 % van het bbp in 2011 en blijven vervolgens op dit niveau op middellangtermijn. De stijging van de ontvangsten vloeit voort uit de toename van de overgedragen middelen die verschuldigd zijn krachtens de BFW. De eigen fiscale middelen blijven ongewijzigd in procent van het bbp. De stijging van de overgedragen middelen in 2011 is voornamelijk te wijten aan het lage niveau in 2010 ten gevolge van de negatieve correctie die dat jaar is toegepast. Bovendien is 2011 ook het jaar waarin de laatste schijf ter financiering van de gemeenschappen wordt gestort.

Vanaf 2011 overschrijdt de groei van door de BFW overgedragen middelen de groei van het bbp. Die toename is gedeeltelijk toe te wijzen aan de evolutie van

1. De middelen krachtens de BFW zijn de belangrijkste financieringsbron van de gefedereerde entiteiten. De belangrijkste determinanten van de evolutie van deze middelen zijn de groei van het bbp in volume en de groei van het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen.

de bevolking jonger dan 18 jaar in de Franse Gemeenschap¹. Ook de middelen toegekend krachtens de nationale solidariteitstussenkomst nemen toe als gevolg van de evolutie van de demografische parameters en de regionale verdeling van de opbrengst van de personenbelasting. Tot slot draagt ook de licht sterkere groei van het NICP in vergelijking tot de bbp-deflator over de periode 2011-2015 bij tot de toename van de overgedragen middelen.

Stijging van de primaire uitgaven in 2009 in procent van het bbp, gevolgd door een daling in 2010

De evolutie van de primaire uitgaven in 2009 en 2010 is gebaseerd op een onderlinge vergelijking van opeenvolgende begrotingen van gemeenschappen en gewesten². Na een stijging van 0,6 % in procent van het bbp in 2009, dalen de primaire finale uitgaven in 2010 met 0,3 % (zie tabel 41). De overdrachten binnen de overheid, die in 2009 afnemen, hernemen in 2010 hun normale groeiritme, dat onder meer bepaald wordt door de decretale groei van de overdrachten naar de gemeentefonds. De negatieve groei van de overdrachten binnen de overheid in 2009 (zie tabel 42) is het gevolg van de weerslag van de eenmalige maatregelen die genomen werden in 2008, zoals de schuldovername van de Vlaamse gemeenten, de kapitaaldotatie aan het Zorgfonds en de vooruitbetaling van de compensatie voor de Eliaheffing.

De terugloop van de primaire finale uitgaven in 2010 is het gevolg van de besparingsmaatregelen die door de verschillende gemeenschappen en gewesten zijn genomen om de effecten van de economische crisis op de cyclische component van het vorderingensaldo te corrigeren. De belangrijkste besparingen, die voornamelijk recurrent zijn, betreffen het drukken van de werkingskosten van het administratief apparaat, het verminderen van de subsidies (met uitzondering voor de sectoren zoals kinderopvang, thuis- en gehandicaptenzorg) en een meer gericht investeringsbeleid.

Dit beleid reflecteert zich duidelijk in de negatieve groei die de primaire uitgaven kenmerkt in 2010 (zie tabel 42). Vooral de aankopen van goederen en diensten worden getroffen; hun reële groei wordt zelfs negatief (-5,6 % in 2010 ten opzichte van 3,8 % in 2009). Het restrictiever subsidiebeleid heeft een duidelijk impact op zowel de overdrachten aan gezinnen en izw's als aan bedrijven. De afname van de groei van de overdrachten aan gezinnen in 2010 is het gevolg van de weerslag van het expansief beleid in 2009 zowel wat de sociale prestaties betreft als het toekennen van premies voor energie, isolatie en renovatie. Wat de overdrachten aan bedrijven betreft, zet de dalende trend van 2009 zich voort in 2010; zowel de werkingssubsidies³ als de kapitaaloverdrachten nemen sterk af. De forse afname van de groei van de investeringen is enerzijds het gevolg van de terugval van de investeringen in water- en wegenwerken. Anderzijds doen de gewesten voor het financieren en uitvoeren van hun investeringsprojecten meer beroep op Publieke en Private Samenwerking (vooral in Vlaanderen) en andere vormen van alternatieve financiering (Wallonië), waarvan de budgettaire weerslag beperkt is tot het

-
1. De toegewezen middelen uit BTW evolueren onder meer in functie van een aanpassingscoëfficiënt die afhankelijk is van de bevolking jonger dan 18 jaar. De coëfficiënt wordt berekend voor de Vlaamse en de Franse Gemeenschap, maar enkel de hoogste coëfficiënt wordt weerhouden. Op basis van de huidige demografie, gaat het om de voor de Franse Gemeenschap berekende coëfficiënt.
  2. De cijfers voor 2009 zijn gebaseerd op een vergelijking van de aangepaste begrotingen 2009 en 2008 van de Vlaamse Gemeenschap, het Waalse Gewest, het Brusselse Gewest en de Franse Gemeenschap. Voor het jaar 2010 vormt een vergelijking van de respectievelijke initiële begrotingen 2010 en 2009 het uitgangspunt.
  3. Met uitzondering van de subsidies aan de Vlaamse waterdistributiemaatschappijen.

betalen van (beschikbaarheids)vergoedingen die boekhoudkundig worden verrekend bij het intermediair verbruik.

We merken verder nog op dat ook de uitgaven voor bezoldigingen sterk verminderen. Hun groei loopt terug van 4,9 % in 2009 naar 0,2 % in 2010. Die evolutie is vooral het gevolg van een prijseffect: de reële groei van het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen is hoger dan die van de gemiddelde prijsindex van de lonen, die nul is.

TABEL 42 - Uitgaven van de gemeenschappen en gewesten in reële termen¹
(groeivoeten in procent)

	2009	2010	Gemiddelde van de periode 2011-2015	Gemiddelde van de periode 2004-2008
Uitgaven	1,7	-1,1	1,3	2,4
Finale primaire uitgaven	4,4	-2,0	1,1	2,0
Waaronder:				
Bezoldigingen	4,9	0,2	1,3	1,4
Aankopen van goederen en diensten	3,8	-5,6	0,0	1,0
Investerings	1,3	-7,7	-0,2	-0,4
Overdrachten aan gezinnen en izw's	7,8	1,0	2,3	4,6
Overdrachten aan bedrijven	-2,1	-9,1	0,3	3,5
Overdrachten binnen de overheid	-7,5	2,4	2,0	3,7

1. Deflator: nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen

De ingezette daling van de uitgaven in 2010 zet zich verder op middellange termijn

De vooruitzichten aangaande de primaire uitgaven (exclusief bezoldigingen) voor de periode 2011-2015 berusten op de hypothese van ongewijzigd beleid, waarbij de trend in de periode 2009-2010, gecorrigeerd voor niet-recurrente maatregelen, wordt doorgetrokken naar de toekomst.

In de vorige edities van de Economische Vooruitzichten vertaalde de hypothese van ongewijzigd uitgavenbeleid van de gemeenschappen en gewesten zich traditioneel in het doortrekken op middellange termijn van de geobserveerde trend van het verleden, in het algemeen van de evolutie van de laatste acht jaren (na correctie van niet-recurrente maatregelen en zonder de uitgaven voor bezoldigingen waarvoor een andere methodologie wordt toegepast). Bij de opstelling van de begrotingen 2010 en in mindere mate van de aangepaste begrotingen 2009, hebben de overheden van de gemeenschappen en gewesten beslissingen genomen die een duidelijke ombuiging van het uitgaventraject op middellange termijn inhouden. Dit komt eveneens tot uiting in de verschillende begrotingsdocumenten¹. Het toepassen van de gebruikelijke methodologie van het doortrekken van de geobserveerde trend van de laatste jaren, is bijgevolg niet meer geschikt.

We hebben aldus geopteerd voor een extrapolatie op middellange termijn van de gemiddelde geobserveerde jaarlijkse groei in de periode 2009-2010 per uitgaven-categorie (met uitzondering van de bezoldigingen); een methode die representatief is voor het nieuwe structurele uitgavengedrag. Voor een aantal uitgavencategoriën bleek de groei van de uitgaven echter te restrictief op

1. Die ombuiging is ook terug te vinden in de meerjarenprojecties van de betrokken administraties (die projecties worden hier echter niet gebruikt omwille van hun normatief karakter, in tegenstelling tot de meerjarenprojecties van de federale overheid).

middellange termijn, zeker in het geval van negatieve groeivoeten. De groeivoeten werden dan vastgeprikt op nul¹.

De periode 2011-2015 wordt gekenmerkt door een gemiddelde jaarlijkse uitgavengroei van 1,3 %, daar waar de gemiddelde uitgavengroei nog 2,4 % bedroeg in de periode 2004-2008. In procent van het bbp nemen de primaire uitgaven op middellange termijn bijgevolg ook af, namelijk met 0,4 %.

De daling van de primaire uitgaven uit zich in een vermindering van de aankopen van goederen en diensten, de investeringen en de overdrachten aan bedrijven, die elk met 0,1 % van het bbp afnemen. Die achteruitgang vloeit voort uit het doortrekken van de recurrente besparingsmaatregelen uit de begrotingen 2010.

Ook de uitgaven voor bezoldigingen dalen, met 0,2 % van het bbp. Die daling is inherent aan de gebruikte methodologie die niet anticipeert op eventuele loonherwaarderings, die zouden kunnen resulteren uit sectoriële akkoorden, en is ook het gevolg van een meer gematigde loondrift dan in het verleden door de gewijzigde leeftijdssamenstelling van het personeel van de gemeenschappen en gewesten.

---

1. Dit geldt ook voor de uitgaven waarvoor geen duidelijke trend kan worden waargenomen over een langere periode (2004-2010), zoals onder meer voor de kapitaaloverdrachten.

5. Lagere overheid

De rekening van de lagere overheid vertoont een begrotingstekort tijdens de volledige projectieperiode. Het beperkt tekort van 0,2 % van het bbp in 2009, neemt toe tot 0,7 % van het bbp in 2012 en daalt vervolgens tot 0,4 % van het bbp in 2015.

TABEL 43 - Rekening van de lagere overheid
(in procent van het bbp)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Vershil 2010-2009	Vershil 2015-2010
1. Vorderingsaldo	-0,1	-0,2	-0,4	-0,6	-0,7	-0,4	-0,4	-0,4	-0,2	0,0
2. Rentelasten	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0	0,1
3. Primair saldo	0,1	0,0	-0,2	-0,4	-0,5	-0,2	-0,1	-0,1	-0,2	0,1
A. Ontvangsten	6,1	6,4	6,3	6,2	6,2	6,1	6,1	6,1	-0,2	-0,2
1. Fiscale ontvangsten	2,0	2,4	2,2	2,2	2,1	2,1	2,1	2,1	-0,2	-0,1
Opcentiemen personenbelasting	0,6	0,9	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	-0,2	0,0
Opcentiemen onroer. voorheffing	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0	0,0	-0,1
Overige	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,0	0,0
2. Niet-fiscale ontvangsten	0,8	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,0	0,0
3. Overdrachten binnen de overheid ^a , Waaronder:	3,3	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,1	3,1	0,0	-0,1
Overdrachten van de federale Overheid	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,0	-0,1
Overdrachten van de gemeenschap- pen en gewesten	2,6	2,5	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	0,0	0,0
B. Primaire uitgaven	6,0	6,5	6,5	6,7	6,6	6,4	6,3	6,2	0,0	-0,2
1. Investerings	0,8	0,8	0,9	1,1	1,1	0,9	0,8	0,9	0,0	0,0
2. Overige primaire uitgaven	5,2	5,6	5,6	5,6	5,5	5,5	5,4	5,4	0,0	-0,2
- Werkingskosten:	4,3	4,6	4,5	4,5	4,5	4,5	4,4	4,4	0,0	-0,1
Lonen	3,3	3,6	3,5	3,5	3,5	3,5	3,4	3,4	0,0	-0,1
Aankoop van goederen en diensten	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0	0,0
- Lopende overdrachten ^a , waaronder:	0,9	0,9	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,0	0,0
sociale prestaties	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,0	0,0
- Kapitaaloverdrachten zonder investe- ringen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0

^a De pensioenen van de ambtenaren van het gesubsidieerd onderwijs van de lagere overheid zijn niet inbegrepen, ze worden verrekend bij de finale uitgaven van de federale overheid

We herinneren eraan dat het hier gaat om vooruitzichten bij ongewijzigd beleid, die niet anticiperen op de maatregelen die de verschillende beleidsniveaus in de toekomst zouden kunnen nemen; en vooral, in het geval van de lagere overheid, de maatregelen die zowel door de lagere overheid als door de overige beleidsniveaus genomen kunnen worden om de lokale financiën in evenwicht te brengen.

In 2009 stijgen de uitgaven (+0,4 % van het bbp) door een noemereffect dat gekoppeld is aan de economische recessie. De daling van het vorderingensaldo is niettemin beperkt (-0,1 % van het bbp) dankzij de stijging van de opcentiemen op de personenbelasting door de versnelde incohiering ; de totale toename van de ontvangsten (+0,3 % van het bbp) wordt evenwel afgezwakt door de afnemende

kapitaaloverdrachten van de gemeenschappen (vooral de weerslag van de overname van de schuld van de Vlaamse gemeenten in 2008)¹.

In 2010 is de achteruitgang van het vorderingensaldo (-0,2 % van het bbp) volledig toe te schrijven aan de daling van de fiscale ontvangsten, namelijk tengevolge van de weerslag die de opcentiemen op de personenbelasting ondervinden als gevolg van de versnelde incohiering in 2009.

Tussen 2010 en 2015 zijn de schommelingen van het primair saldo en van het vorderingensaldo vooral het gevolg van de investeringen die een electorale cyclus volgen: sterke groei in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen in 2012 (+0,2 % van het bbp in 2011), vervolgens een aanzienlijke daling na de verkiezingen (-0,2 % van het bbp in 2013).

Naast dat fenomeen, wordt de periode 2011-2015 gekenmerkt door een daling van de uitgaven enerzijds (-0,2 % van het bbp) en van de ontvangsten anderzijds (-0,2 % van het bbp).

De lonen dalen gezien er niet geanticipeerd wordt op eventuele loonherwaarderings in het kader van toekomstige sectorale akkoorden. Daarnaast is er een meer gematigde groei van de werkgelegenheid dan tijdens het vorige decennium (groei van gemiddeld 0,8 % op jaarbasis tegenover 2,1 % in de periode 1999-2009). Aan de ontvangstenzijde worden de opcentiemen op de onroerende voorheffing, als gevolg van de geringe groei van het kadastraal inkomen, gekenmerkt door een trendmatige daling, dit in de veronderstelling van stabiele aanslagvoeten en ongewijzigde lopende overdrachten van de federale overheid in procent van het bbp bij gelijkblijvend beleid.

Het primair saldo verbetert over de periode 2011-2015 (+0,1 % van het bbp). Het vorderingensaldo blijft ongewijzigd in bbp-termen doordat de rentelasten op de schuld geleidelijk toenemen (+0,1 % van het bbp).

---

1. Zie ook deel C.4, gemeenschappen en gewesten

Energieverbruik en broeikasgasemissies

Aangezien het niveau van de economische activiteit sterk is teruggevallen als gevolg van de economische crisis in 2009, zou België binnen een context van opklimmende energieprijzen en dankzij het gevoerde klimaatbeleid, zijn doelstelling zoals bepaald in het Protocol van Kyoto kunnen behalen. Die doelstelling impliceert een daling van de emissies met 7,5 % in de periode 2008-2012 tegenover 1990, wat overeenstemt met een niveau van gemiddeld 134,8 miljoen ton (Mt) CO₂-equivalenten. Volgens het gekozen scenario, zou het niveau van de broeikasgasemissies gemiddeld 130,7 Mt CO₂-equivalenten bedragen voor de periode 2008-2012 en dus gemiddeld 4,1 Mt CO₂-equivalenten per jaar onder de vooropgestelde doelstelling liggen. In 2015 zouden ze zelfs 11,6 % onder het niveau van 1990 dalen.

Tegen 2020 moet België voldoen aan een aantal nieuwe doelstellingen in het kader van het Europees Klimaat- en Energiepakket. De uitstoot van de sectoren die deelnemen aan het Europees systeem voor handel in emissierechten (ETS-sectoren) moet op Europees vlak met 21 % afnemen t.o.v. 2005. De sectoren die niet onder het systeem vallen (non-ETS-sectoren) moeten eveneens hun emissies terugdringen tegen 2020 (-10 % t.o.v. 2005 op Europees vlak). Op Belgisch niveau moet de uitstoot van de non-ETS-sectoren dalen met 15 % t.o.v. 2005. Bij ongewijzigd beleid zou het verloop van de broeikasgasemissies van de non-ETS-sectoren tegen 2015 verenigbaar zijn met deze doelstelling gezien de sterke daling van de uitstoot van deze sectoren vanaf 2010. De uitstoot van de ETS-sectoren zou 4,2 % onder het niveau van 2005 uitkomen in 2015.

Omtrent hernieuwbare energie heeft België een doelstelling van 13 % van het bruto energie-eindverbruik tegen 2020. Volgens de huidige vooruitzichten zouden we in 2015 6,5 % bereiken. Er zullen dus nog belangrijke inspanningen geleverd moeten worden om tegen 2020 aan de doelstelling te voldoen. Hetzelfde zou gelden voor het aandeel van duurzame brandstoffen in het totale verbruik van de vervoerssector (minimumstreefcijfer van 10 % tegen 2020; volgens de huidige vooruitzichten zouden we een percentage van 5,5 % bio-brandstoffen in het benzine- en dieselverbruik bereiken tegen 2015).

Door de (wereldwijde) economische terugval daalde de energiegebonden CO₂-uitstoot in 2009. In 2010 zou de uitstoot verder afnemen (vooral door de daling van de elektriciteitsproductie en de daling van het energieverbruik voor transport). Vervolgens zou de uitstoot van 2011 tot 2015 met gemiddeld 0,3 % per jaar afnemen en in 2015 102,8 Mt bedragen. Dat zou een daling van 6,7 % betekenen t.o.v. 1990.

In 2009 nam de energiegebonden CO₂-uitstoot afkomstig van de elektriciteitssector toe door een belangrijke productieverhoging ten gevolge van de sterke toename van de export van elektriciteit naar Frankrijk. In 2010 zou de export terugvallen op zijn gemiddeld niveau van de periode 2001-2008 met een daling van de uitstoot als gevolg. In de periode 2011-2015 zou de uitstoot van deze sector licht toenemen en 23,1 Mt bedragen in 2015, dit is ongeveer 1 % onder het niveau van 1990.

De energiegebonden uitstoot van de industrie nam in 2009 sterk af door de zware terugval van de industriële productie vooral in de energie-intensieve industrie ten gevolge van de economische crisis. In 2010 en 2011 zou de uitstoot toenemen door de herneming van de industriële productie. Vervolgens zou de uitstoot over de periode 2012-2015 afnemen (gemiddeld -1,6 % per jaar) dankzij de aanhoudend hoge energieprijzen, de structurele wijziging van het energieverbruik en het klimaatbeleid (het Nationaal Toewijzingsplan voor 2008-2012 en sectorakkoorden). De doelstellingen tegen 2020 voor de installaties die vallen onder het Europees CO₂-emissiehandelssysteem zouden bijdragen tot een beperking van de uitstoot door de industrie. De uitstoot zou 25 Mt bedragen in 2015. Dat zou een daling van bijna 24 % betekenen t.o.v. het niveau in 1990.

In 2009 is de uitstoot van transport sterk gedaald ten gevolge van de economische crisis. In 2010 en 2011 zou de uitstoot verder afnemen door de sterke stijging van de energieprijzen. Vervolgens zouden de emissies zich quasi stabiliseren in de periode 2012-2015. Gedurende de projectieperiode zouden de toename van het aantal voertuigen met een lage uitstoot dankzij het succes van fiscale maatregelen en het gebruik (hoewel beperkt) van biobrandstoffen geleidelijk aan een effect hebben op de uitstoot. Niettemin zou de uitstoot 23,7 Mt bedragen in 2015 d.i. een stijging met 19 % t.o.v. het niveau van 1990.

In de periode 2004-2009 daalde de uitstoot afkomstig van de diensten en gezinnen dankzij een efficiënter energieverbruik mede door de scherpe prijsstijgingen voor energie en meteorologische factoren gemeten aan de hand van het aantal graaddagen. Gedurende de projectieperiode zouden de hoge energieprijzen, de structurele wijziging van het energieverbruik (stijging van het aandeel van aardgas) en het klimaatbeleid een gunstig effect hebben op de uitstoot. De uitstoot zou verder afnemen in de periode 2010-2015. In 2015 zou de uitstoot 25,3 Mt bedragen d.i. een daling met ongeveer 7 % t.o.v. het niveau van 1990.

De niet-energiegebonden CO₂-emissies, afkomstig van industriële processen en afvalverwerking, zouden toenemen gedurende de projectieperiode en in 2015 meer dan 20 % boven het niveau van 1990 liggen. De CH₄-emissies, die vooral van de landbouw afkomstig zijn, zouden daarentegen verder dalen tot zelfs meer dan 45 % onder het niveau van 1990. De N₂O-emissies die vooral van industriële processen en van de landbouw afkomstig zijn, zouden ook verder dalen tot bijna 35 % onder het niveau van 1990. De emissies van gefluoreerde gassen zouden jaarlijks toenemen, maar zouden beduidend onder het niveau van het basisjaar blijven.

A. De Belgische doelstelling binnen het Protocol van Kyoto en de Europese en Belgische doelstellingen van het Klimaat- en Energiepakket tegen 2020

1. De Belgische doelstelling binnen het Kyotoprotocol

België zou zijn doelstelling binnen het Kyotoprotocol kunnen behalen.

Aangezien het niveau van de economische activiteit sterk is teruggevallen als gevolg van de economische crisis in 2009, zou België binnen een context van opklimmende energieprijzen en dankzij het gevoerde klimaatbeleid, zijn doelstelling zoals bepaald in het Protocol van Kyoto kunnen behalen. Die doelstelling impliceert een daling van de emissies met 7,5 % in de periode 2008-2012 tegenover 1990, wat overeenstemt met een niveau van gemiddeld 134,8 miljoen ton (Mt) CO₂-equivalenten. Volgens het gekozen scenario zou het niveau van de broeikasgasemissies gemiddeld 130,7 Mt CO₂-equivalenten bedragen voor de periode 2008-2012 en dus gemiddeld 4,1 Mt CO₂-equivalenten per jaar onder de vooropgestelde doelstelling liggen (zie ook punt C.5.).

2. De Europese en Belgische doelstellingen van het Klimaat- en Energiepakket tegen 2020

De Europese Unie wil haar broeikasgasemissies en het energieverbruik met 20 % verminderen tegen 2020 en het aandeel hernieuwbare energie verhogen tot 20 %.

Tegen 2020 heeft Europa een aantal nieuwe doelstellingen vastgelegd. De Europese Unie wil haar broeikasgasemissies en het energieverbruik met 20 % verminderen t.o.v. 1990 en het aandeel hernieuwbare energie verhogen tot 20 %. De emissiereductie tegen 2020 zal oplopen tot 30 % als er een nieuwe internationale overeenkomst tot stand komt. Europa stelt een apart minimumstreefcijfer van 10 % voor het aandeel van duurzame brandstoffen in het totale verbruik van de EU-vervoerssector voorop tegen 2020. Dat streefdoel geldt voor elke lidstaat. Het voorstel van de Commissie werd in december 2008 geamendeerd en bekrachtigd door het Europees Parlement en de Europese Ministerraad en is begin 2009 omgezet in richtlijnen. De Europese Raad van 25 en 26 maart 2010 heeft overeenstemming bereikt over het opnemen van deze klimaatdoelstellingen tegen 2020 als één van zijn kerndoelen in zijn nieuwe Europese strategie voor banen en groei (Strategie Europa 2020).

Bovenstaande Europese doelstelling van een daling met 20 % van de broeikasgasemissies is omgezet naar aparte doelstellingen voor de sectoren die deelnemen aan het Europees systeem voor handel in emissierechten (ETS-sectoren)¹ en de sectoren die niet onder het systeem vallen (non-ETS-sectoren)². Voor de broeikasgasemissies afkomstig van de ETS-sectoren geldt er een Europees systeem van plafonnering en uitwisseling. Die uitstoot moet tegen 2020 op Europees niveau dalen met 21 % t.o.v. 2005 (zie ook kader 16). Meer dan de helft van alle broeikasgasemissies valt niet onder de ETS. Voor die non-ETS-sectoren wordt tegen 2020 gestreefd naar een emissiereductie van 10 % ten opzichte van 2005 voor de EU in haar geheel. De Commissie heeft voor elke lidstaat een specifieke doelstelling ge-

1. De sectoren die zouden deelnemen aan het Europees systeem voor handel in emissierechten na 2012 zijn de luchtvaartsector, de elektriciteitssector, de warmteproductie, de ijzer- en staalsector, de metaalsector, de chemiesector, de vervaardiging van niet-metaalhoudende minerale producten, de papier- en pulpsector en de niet-energiegebonden CO₂- en -N₂O-procesemissies.
2. Hieronder vallen woningen en niet-residentiële gebouwen, vervoer, bouw, diensten, landbouw, afval en industriële installaties die onder de ETS-minimumdrempel van 25 000 ton CO₂ vallen.

definieerd. Voor België is een reductiedoelstelling tegen 2020 van -15 % t.o.v. 2005 overeengekomen. Ten slotte stelt de Commissie omtrent hernieuwbare energie een streefcijfer voorop voor België van 13 % van het bruto energie-eindverbruik tegen 2020.

3. Beleid en maatregelen

Alle reeds besliste en uitgevoerde maatregelen zijn in de huidige vooruitzichten opgenomen.

Voorliggende projectievoorzichten bevatten alle reeds besliste en uitgevoerde maatregelen zowel op federaal als op regionaal niveau. Deze vooruitzichten houden nog geen rekening met de implicaties voor België van de nieuwe Europese richtlijnen voor 2020 behalve voor de sectoren die deelnemen aan het Europees systeem voor handel in emissierechten. Voor deze sectoren geldt er een Europees systeem van plafonnering en uitwisseling (zie ook kader 16).

De *Vijfde Nationale Mededeling over Klimaatverandering onder het Raamverdrag van de Verenigde Naties inzake Klimaatverandering* en het *Nationaal Klimaatplan van België 2009-2012: inventaris van de maatregelen en stand van zaken op 31/12/2008*¹ geven een beschrijving van het binnenlands klimaatbeleid en een overzicht van de binnenlandse maatregelen.

Een belangrijk element in het klimaatbeleid is de uitwerking van een Nationaal Toewijzigingsplan². Het is een instrument ten behoeve van de energie-intensieve sectoren om hun energie-efficiëntie te verbeteren en tegelijk de kosten te optimaliseren. Voor de elektriciteitssector zijn er bovendien de groenestroomdoelstellingen en de realisatie van de wkk-doelstellingen. Voor de industrie zijn er de sectorale akkoorden (via het Benchmarking- en het Auditconvenant en de sectorakkoorden) voor het verhogen van de energie-efficiëntie. Andere maatregelen voor de industrie houden verband met het terugdringen van de lachgasuitstoot in de chemische sector, de reductie van de gefluoreerde gassen en een ecologiepremie³.

Andere maatregelen binnen het klimaatbeleid betreffen de transportsector zoals de maatregelen i.v.m. de beperking van het wegtransportvolume (verdere ontwikkeling van het openbaar vervoer, verdere uitbouw van de fietsinfrastructuur en de promotie van de binnenvaart), de maatregelen i.v.m. de uitbouw van een milieuvriendelijk en emissiearm voertuigenpark (via het gebruik van een ecoscore, de aanpassing van de verkeersbelastingen voor milieuvriendelijke wagens en de bevordering van het gebruik van biobrandstoffen). Verder zijn er ook de maatregelen die een optimale afwikkeling van het verkeer moeten bevorderen en het stimuleren door de overheid van milieuvriendelijk rijgedrag.

Binnen het klimaatbeleid zijn er ook een aantal maatregelen voor de diensten en de gezinnen zoals de energieprestatieregelgeving (voor nieuwbouw en grondige renovatie, een specifieke regelgeving voor sociale woningen), het stimuleren van hernieuwbare en natuurlijke koeling, uitbreiding van de eisen m.b.t. onderhoud

1. *Vijfde Nationale Mededeling over Klimaatverandering onder het Raamverdrag van de Verenigde Naties inzake Klimaatverandering, 2009* en *Nationaal Klimaatplan van België 2009-2012: inventaris van de maatregelen en stand van zaken op 31/12/2008, 2009*. Deze documenten zijn terug te vinden op de website www.klimaat.be.
2. Zie *Nationaal toewijzigingsplan en Toewijzigingsplannen van de gewesten, 2005-2007, maart 2004* en *Nationaal toewijzigingsplan en Toewijzigingsplannen van de gewesten, 2008-2012, oktober 2008*.
3. De ecologiepremie is een steunmaatregel waarmee de Vlaamse overheid ondernemingen wil stimuleren om hun productieproces milieuvriendelijker en energiezuiniger te organiseren.

van verwarmingsketels, premies voor de installatie van zonnepanelen. Verder zijn er de adviesgerichte stimuli (erkenning van energiedeskundigen, het invoeren van een energieprestatiecertificaat voor bestaande gebouwen). In de landbouw speelt de afname van de veestapel en het mestbeleid een belangrijke rol. Via de productie van hernieuwbare energie en biobrandstoffen en de verdere realisatie van bebossingen en reductie van de uitstoot in de glastuinbouw zou de landbouwsector verdere emissiereducties realiseren. Ook voor de beperking van het afvalvolume en het optimaliseren van de afvalverwerking zijn er een aantal maatregelen zoals het progressieve verbod van het storten van organisch afval en recuperatie van biogas.

B. Evolutie van de vraag naar energie

Hierna wordt de evolutie van de vraag naar energie voor de periode 2010-2015 uiteengezet. De evolutie van het energieverbruik en de energie-intensiteit van het bbp worden besproken in punt 1. Daarna wordt in punt 2 het energieverbruik per sector toegelicht. In punt 3 komt het verbruik per energieproduct aan bod.

1. Evolutie van de energie-intensiteit van het bbp

Stabilisering van het energieverbruik gedurende de projectieperiode...

Door de verhoogde toepassing van energiebesparende technologieën onder impuls van hoge energieprijzen, zouden het energie-eindverbruik¹ en het bruto binnenlands energieverbruik² zich quasi stabiliseren gedurende de projectieperiode. Structurele wijzigingen van de economie (tertiarisering) zouden eveneens bijdragen tot dit resultaat.

Het bruto binnenlands energieverbruik zou in 2015 55,9 Mtoe³ bedragen tegen 56,5 Mtoe in 2009. Het energie-eindverbruik zou in 2015 evenveel als in 2009 bedragen, nl. 35,9 Mtoe.

Naast middellangetermijnvooruitzichten voor energie publiceert het Federaal Planbureau regelmatig energievooruitzichten op lange termijn (20 tot 30 jaar) op basis van kwantitatieve analyses die aan de hand van het PRIMES-energiemodel worden gemaakt⁴.

TABEL 44 - Evolutie van het bbp, het energieverbruik, de energie-intensiteit van het bbp
(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten in procent)

	1984-2009	1984-1993	1994-2003	2004-2009	2010-2015
Bbp	2,1	2,3	2,3	1,5	2,0
Bruto binnenlands energieverbruik	1,4	2,3	2,1	-1,4	-0,2
Energie-eindverbruik	1,2	2,5	1,6	-1,6	0,0
Energie-intensiteit van het bbp	-0,7	0,0	-0,2	-2,8	-2,2

1. Energie-eindverbruik: energie geleverd aan de consumenten (industrie, transport, diensten, gezinnen en landbouw) voor allerlei soorten energieverbruik.
2. Bruto binnenlands energieverbruik: de hoeveelheid energie die nodig is om aan de binnenlandse vraag te voldoen. Dat wordt berekend door de primaire productie, de invoer en de voorraadschommelingen op te tellen en de uitvoer en bunkers af te trekken.
3. Mtoe = miljoen ton olie-equivalenten = 41 868 terajoules.
4. Zie Planning Paper 102: *Energievooruitzichten voor België tegen 2030 in een tijdperk van klimaatverandering*, Federaal Planbureau, oktober 2007 en ook www.plan.be thema energie.

... en een verdere daling van de energie-intensiteit van het bbp.

De energie-intensiteit¹ van het bbp zou opnieuw afnemen gedurende de projectieperiode. De historisch dalende trend van de energie-intensiteit zou hiermee bevestigd worden (zie tabel 44).

FIGUUR 27 - Energie-intensiteit van het bbp
(index 2000 = 100)

De sterke stijging van de reële energieprijis² gedurende de jaren 70 en in het begin van de jaren 80 en de herstructurering van de energie-intensieve sectoren die daarmee gepaard ging, hadden een sterke daling van de energie-intensiteit van het bbp tot gevolg (zie figuur 27). Nadien volgde een periode met een minder sterke daling van de energie-intensiteit samen met een lagere reële energieprijis. Vervolgens zijn

de energieprijzen opnieuw sterk gestegen in het begin van de jaren 2000 wat opnieuw geleid heeft tot een scherpere daling van de energie-intensiteit. In 2009 daalde de energie-intensiteit onder invloed van de economische crisis. Gedurende de projectieperiode zouden de aanhoudend hoge energieprijzen bijdragen tot een verdere daling van de energie-intensiteit. Over de periode 1970-2015 zou de energie-intensiteit ongeveer gehalveerd zijn.

2. Sectorale analyse van het energie-eindverbruik

Het energieverbruik van diensten en gezinnen zou zich stabiliseren gedurende de projectieperiode terwijl het energieverbruik van de industrie licht zou toenemen en het energieverbruik voor transport zou afnemen (zie tabel 45).

TABEL 45 - Evolutie van het energie-eindverbruik per sector
(in procent tenzij anders vermeld)

	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten					Niveau (Mtoe)	Structuur		
	1984-2009	1984-1993	1994-2003	2004-2009	2010-2015		2015	1980	2000
Totaal	1,2	2,5	1,6	-1,6	0,0	35,9	100,0	100,0	100,0
Industrie	1,0	2,1	1,9	-2,2	0,3	13,1	39,6	40,5	36,5
Transport ¹	1,8	3,6	1,9	-1,3	-0,4	9,1	18,5	24,7	25,5
Diensten en gezinnen ²	0,9	2,2	1,1	-1,3	0,0	13,7	41,9	34,8	38,1

1. Inclusief luchtvaart.

2. Inclusief landbouw.

1. Dat is het bruto binnenlands energieverbruik uitgedrukt in Mtoe gedeeld door het bbp uitgedrukt in volume. Verschillende studies onderscheiden de bijdrage van verschillende componenten van een efficiënter energieverbruik zie o.a. *Indicators of Energy Use and Efficiency*, IEA, 1997.
2. De reële energieprijis wordt hier gedefinieerd als de gemiddelde prijs van alle energiedragers geconsumeerd door energie-eindverbruikers op de binnenlandse markt gedeeld door de deflator van de particuliere consumptie.

Stabilisering van het industrieel energieverbruik gedurende de periode 2011-2015.

In de periode 2004-2009 kende het energieverbruik van de industrie sterke schommelingen. Het nam met gemiddeld 2,2 % per jaar af in die periode waarbij het in 2009 met 7,4 % afnam door belangrijke productiebeperkingen o.a. in de staalsector als gevolg van de wereldwijde economische groeivertraging. Vervolgens zou het energie-eindverbruik in 2010 met 2 % toenemen vooral door het heropstarten van een hoogoven¹ in de staalsector in 2010. Vervolgens zou het verbruik zich in de periode 2011-2015 quasi stabiliseren. De verhoogde toepassing van energiebesparende technologieën onder impuls van het Europese CO₂-emissiehandelssysteem (zie kader 16) en de vrijwillige overeenkomsten met de gewesten, dragen eveneens bij tot een rationeler energieverbruik van de industrie. Hierdoor zou de energie-intensiteit² van de industrie verder dalen gedurende de projectieperiode. Het aandeel van de industrie in het energie-eindverbruik zou in 2015 36,5 % bedragen tegen 40,5 % in 2000.

Lichte daling van het energieverbruik voor transport gedurende de projectieperiode.

Over de periode 1984-2009 nam het energieverbruik voor transport³ sterk toe met gemiddeld 1,8 % per jaar. Maar er is een evolutie merkbaar: het verbruik nam zelfs met 3,6 % toe voor de periode 1984-1993, daarna verminderde de groei (jaarlijks met gemiddeld 1,9 % tussen 1994 en 2003 en met gemiddeld 1,3 % tussen 2004 en 2009). In 2010 zou het energieverbruik zelfs met 2,1 % dalen en in 2011 met 1,3 % door de sterke stijging van de prijzen voor olieproducten. Vervolgens zou het verbruik van 2012 tot 2015 licht toenemen met gemiddeld 0,3 % per jaar. Een geleidelijke toename van het gebruik van zuinigere voertuigen en de maatregelen ter bevordering van het gebruik van het openbaar vervoer zouden bijdragen tot het inperken van de energiebehoeften. Bijgevolg zou de energie-intensiteit⁴ verder afnemen tijdens de projectieperiode. Het aandeel van transport in het energie-eindverbruik zou in 2015 25,5 % bedragen, dit is iets hoger dan in 2000.

Stabilisering van het energieverbruik van diensten en gezinnen gedurende de projectieperiode.

De periode 2004-2009 werd gekenmerkt door een scherpe toename van de energieprijzen waardoor het energieverbruik van de diensten en gezinnen⁵ sterk daalde. In 2008 en 2009 nam het energieverbruik echter toe door de koudere temperaturen. Het energieverbruik zou zich gedurende de projectieperiode stabiliseren onder impuls van aanhoudend hoge energieprijzen. Betere isolatie van de woningen en gebouwen, de aanschaf van meer rendabele verwarmingsinstallaties en van energiezuinige elektrische toestellen en fiscale maatregelen ten voordele van energiebesparende investeringen⁶ stimuleren een efficiënter energieverbruik. Bijgevolg zou de energie-intensiteit van de diensten en gezinnen⁷ tijdens de periode 2010-2015 verder afnemen. Het aandeel van de diensten en gezinnen in het energie-eindverbruik zou ongeveer 38 % bedragen in 2015 tegen bijna 35 % in 2000.

-
1. Het betreft het heropstarten (na bijna een jaar stil gelegen te hebben) van een hoogoven van de staalgroep ArcelorMittal in Ougrée nabij Luik begin 2010. De tweede Luikse hoogoven in Seraing zou voorlopig nog niet heropgestart worden.
  2. Dat is het energie-eindverbruik van de industrie uitgedrukt in miljoen ton olie-equivalenten gedeeld door de toegevoegde waarde van de industrie uitgedrukt in volume.
  3. Dat is zowel voor eigen rekening als voor rekening van derden.
  4. Dat is het energie-eindverbruik van transport uitgedrukt in miljoen ton olie-equivalenten gedeeld door het bbp uitgedrukt in volume.
  5. Het grootste deel van het energieverbruik gaat naar verwarming en koeling, het overige deel naar specifieke elektrische toepassingen zoals verlichting en elektrische toestellen.
  6. Belastingverminderingen op federaal niveau en allerlei premies op regionaal niveau.
  7. Dat is het energie-eindverbruik van de diensten en de gezinnen uitgedrukt in miljoen ton olie-equivalenten gedeeld door het bbp uitgedrukt in volume.

3. Analyse per energieproduct van het bruto binnenlands energieverbruik en het energie-eindverbruik

Belangrijke structurele verschuiving in het energieverbruik.

Over de periode 1980 tot 2009 zien we zowel voor het energie-eindverbruik als het bruto binnenlands energieverbruik een belangrijke verschuiving in de structuur van de energieconsumptie van vaste en vloeibare brandstoffen naar aardgas en elektriciteit (kernenergie wat betreft het bruto binnenlands energieverbruik). Gedurende de projectieperiode zou het aandeel van vaste brandstoffen opnieuw toenemen vooral in het begin van de projectieperiode en het aandeel van aardgas afnemen. Ten slotte is er een doorbraak merkbaar van de overige energiedragers (waaronder de hernieuwbare energiebronnen) in het energieverbruik (zie tabel 46).

TABEL 46 - Evolutie van de structuur van het energieverbruik
(in Mtoe en in procent van het totale verbruik van energie)

	Producten	1980		2009		2015	
		Mtoe	%	Mtoe	%	Mtoe	%
Bruto binnenlands energieverbruik	Totaal	45,7	100,0	56,5	100,0	55,9	100,0
	Vaste brandstoffen	11,0	24,0	3,9	6,8	4,7	8,4
	Vloeibare brandstoffen	22,9	50,1	20,6	36,5	19,4	34,6
	Aardgas	8,9	19,5	16,0	28,3	14,3	25,6
	Kernenergie	2,9	6,3	12,3	21,8	13,1	23,4
	Overige	0,0	0,1	3,7	6,6	4,4	7,9
Energie-eindverbruik	Totaal	31,3	100,0	35,9	100,0	35,9	100,0
	Vaste brandstoffen	5,2	16,5	1,5	4,1	1,5	4,3
	Vloeibare brandstoffen	14,8	47,3	14,7	40,9	13,9	38,6
	Aardgas	7,7	24,7	10,2	28,5	9,5	26,6
	Elektriciteit	3,6	11,6	6,7	18,6	7,4	20,5
	Overige	0,0	0,0	2,8	7,9	3,6	10,0

De algemene tendens van een dalend verbruik van *vaste brandstoffen* zet zich niet door tijdens de projectieperiode. De vraag van de elektriciteitssector naar vaste brandstoffen zou opnieuw stijgen. De vraag van de industrie zou opnieuw toenemen in 2010 door het heropstarten van een hoogoven in de staalsector na een daling in 2009 wegens productiebeperkingen ten gevolge van de economische crisis. Over de periode 2011-2015 zou de vraag van de industrie naar steenkool en cokes licht afnemen. De vraag van de diensten en gezinnen zou afnemen gedurende de projectieperiode.

Het aandeel van de *vloeibare brandstoffen* in het bruto binnenlands energieverbruik liep sterk terug in het verleden. Dat was vooral toe te schrijven aan de dalende vraag van de elektriciteitscentrales (zie punt C.1.). Die dalende trend zet zich door gedurende de projectieperiode maar is toe te schrijven aan een dalend verbruik van vloeibare brandstoffen als grondstof in de chemiesector vooral in het begin van de projectieperiode. Het aandeel van de vloeibare brandstoffen in het energie-eindverbruik daalde eveneens in het verleden en zou verder afnemen gedurende de projectieperiode. Hierbij zou zowel de vraag van de industrie als de vraag van de diensten, gezinnen en transport afnemen (zie punt B.2.).

Ondanks die evolutie blijft petroleum de belangrijkste energiebron van het binnenlands energieverbruik en het energie-eindverbruik. Bijgevolg zou onze eco-

nomie kwetsbaar blijven voor prijsschommelingen op de internationale oliemarkten.

Na petroleum is *aardgas* de belangrijkste energiebron. De consumptie van aardgas kende een sterke stijging, zowel in volume als in aandeel van 1980 tot 2009 waardoor de afhankelijkheid t.o.v. dit product toenam. Dat geldt vooral voor het bruto binnenlands energieverbruik. Die evolutie was onder meer toe te schrijven aan de sterk toenemende vraag van de elektriciteitssector (zie punt C.1.). Het aandeel van aardgas zou echter afnemen gedurende de projectieperiode. Hierbij zou de vraag van de diensten en gezinnen licht toenemen tegenover een dalende vraag in de industrie. De vraag naar aardgas door de elektriciteitscentrales nam sterk toe in 2009 door de sterke toename van de elektriciteitsproductie als gevolg van een sterke stijging van de export en zou vervolgens in 2010 opnieuw sterk afnemen door de terugval van de export op zijn gemiddeld niveau van de periode 2001-2008. In de periode 2011-2015 zou de vraag naar aardgas door de elektriciteitscentrales licht toenemen.

De vraag naar *elektriciteit* neemt toe zowel in volume en als in aandeel van 1980 tot 2015. De groei van de vraag naar elektriciteit zou wel vertragen gedurende de projectieperiode (gemiddeld 1,6 % per jaar) t.o.v. een jaarlijkse gemiddelde groei van 2,1 % in de periode 1981-2009. Dat is het gevolg van een verbetering van de energie-efficiëntie van elektrische uitrustingen en een geleidelijke verzadiging van het uitrustingspark. De intensiteit van het bbp aan elektriciteit zou bijgevolg afnemen gedurende de projectieperiode (gemiddeld ongeveer -0,4 % per jaar) tegenover een toename in de periode 1981-2009.

Het aandeel van de *overige energieproducten* (hernieuwbare energiebronnen¹, andere brandstoffen² en warmte) evolueerde van slechts 0,1 % van het bruto binnenlands energieverbruik in 1980 tot 6,6 % in 2009. Terwijl de bijdrage van de hernieuwbare energiebronnen in de productie van elektriciteit blijft toenemen (zie ook punt C.1.), zou het aandeel van de overige energieproducten stijgen tot 7,9 % van het bruto binnenlands energieverbruik in 2015. Ook wat het energie-eindverbruik betreft, is er een evolutie merkbaar. Het aandeel van de overige energieproducten zou van 0 % in 1980 evolueren naar 10 % in 2015 (maar slechts 2 % voor de hernieuwbare energiebronnen). Er zullen dus nog belangrijke inspanningen geleverd moeten worden om tegen 2020 aan de doelstelling, zoals voor België vooropgesteld door de Europese Unie³, te voldoen.

-
1. Onder de hernieuwbare energiebronnen vallen wind-, water- en zonne-energie en ook biomassa. Tot biomassa behoren o. a. biogas, houtafval, stortgas, het hernieuwbaar deel van huishoudelijk afval.
  2. Andere brandstoffen omvatten o.a. het niet-hernieuwbaar deel van huishoudelijk afval, rest-brandstoffen uit de chemische industrie.
  3. Volgens de Europese Commissie zou het aandeel berekend worden als de som van geproduceerde hernieuwbare elektriciteit, hernieuwbare energie voor transport en warmte geproduceerd met hernieuwbare energie gedeeld door het bruto energie-eindverbruik. Het bruto energie-eindverbruik omvat het energie-eindverbruik, het elektriciteits- en warmteverbruik door de energiesector voor de productie van elektriciteit en warmte en de elektriciteitsverliezen op het netwerk. Voor België zou dat in 2015 ongeveer 6,5 % bedragen.

C. Evolutie van de broeikasgasemissies

Hierna wordt de evolutie van de broeikasgasemissies voor België voor de periode 2010-2015 uiteengezet. De energiegebonden CO₂-emissies worden besproken in punt 1. De niet-energiegerelateerde CO₂-emissies worden toegelicht in punt 2. In punt 3 komen de CH₄- en N₂O-emissies aan bod. In punt 4 worden de emissies van gefluoreerde gassen besproken. Ten slotte worden de totale emissies besproken en vergeleken met de doelstelling van het Protocol van Kyoto en met de doelstellingen tegen 2020 van het Klimaat- en Energiepakket.

1. De energiegebonden CO₂-emissies

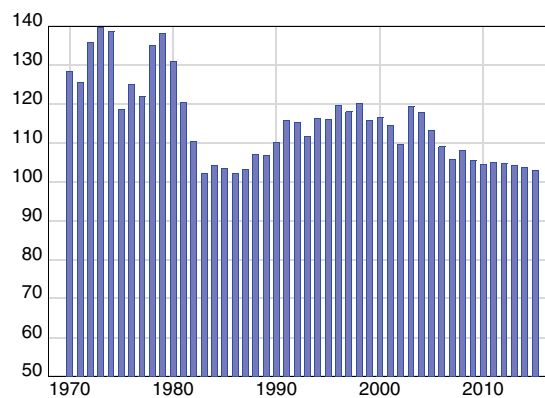
a. Evolutie van de energiegebonden CO₂-emissies

Scherpe daling in de jaren 80, geleidelijke toename in de jaren 90.

Na de eerste olieprijschok van 1973 en door de ingebruikname van kerncentrales¹ daalden de energiegebonden CO₂-emissies² sterk. Eind jaren 70 deed zich een nieuwe olieprijschok voor en daalden de energiegebonden CO₂-emissies opnieuw drastisch. De herstructurering van de industrie en de ingebruikname van een nieuwe reeks kerncentrales³ voor de elektriciteitsproductie hebben eveneens bijgedragen tot de scherpe daling van de emissies in de jaren 80. In 1990 bedroeg het niveau van de energiegebonden CO₂-emissies 110,1 miljoen ton (Mt). In de jaren 90 bleven de energieprijzen relatief stabiel en nam de uitstoot geleidelijk toe (zie figuur 28).

Daling van de energiegebonden CO₂-emissies tussen 2000 en 2007.

FIGUUR 28 - Evolutie van de energiegerelateerde CO₂-emissies (in miljoen ton)

De economische groeivertraging beperkte de energiegebonden CO₂-uitstoot in het begin van de jaren 2000. De emissies stegen opnieuw in 2003 en bereikten een niveau van 119,4 Mt, hoofdzakelijk door de heropleving van de activiteit van sommige energie-intensieve sectoren. Tussen 2004 en 2007 daalde de energiegebonden CO₂-uitstoot tot 105,9 Mt in 2007 (vooral door de sterke stijging van de energieprijzen, de groeivertraging in 2005 en de warmere temperaturen in 2007). In 2008 nam de energiegebonden CO₂-uitstoot opnieuw licht toe onder invloed van de koudere temperaturen die de energieconsumptie van de diensten en gezinnen stimuleerden en bedroeg 108 Mt (zie figuur 28).

1. Doel 1, Doel 2 en Tihange 1 werden in 1975 opgestart.
2. De energiegebonden CO₂-emissies ontstaan bij de transformatie en de consumptie van fossiele brandstoffen. De emissies door energietransformatie ontstaan bij de elektriciteitsproductie, de olieraffinage en de transformatie van brandstoffen. De emissies door energieconsumptie ontstaan bij de verbranding van fossiele brandstoffen door de industrie, transport, de tertiaire sector en de gezinnen.
3. Doel 3 (1982), Doel 4 (1985), Tihange 2 (1983), Tihange 3 (1985).

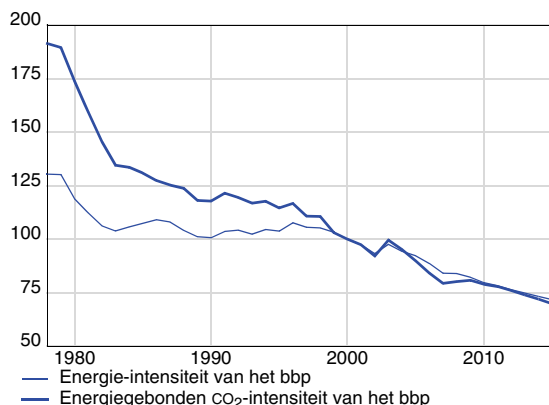
Daling van de energiegebonden CO₂-emissies gedurende de projectieperiode en een daling in 2015 t.o.v. 1990.

Sterke daling van de energiegebonden CO₂-intensiteit van het bbp gedurende de projectieperiode.

Decompositie van de evolutie van de energiegebonden CO₂-emissies

Door de (wereldwijde) economische terugval en ondanks de sterke toename van de elektriciteitsproductie daalde de energiegebonden CO₂-uitstoot in 2009 met 2,3 % tot 105,6 Mt. In 2010 zou de energiegebonden CO₂-uitstoot verder afnemen met 1 % tot 104,6 Mt vooral door de terugval van de elektriciteitsproductie. Vervolgens zou de uitstoot van 2011 tot 2015 met gemiddeld 0,3 % per jaar afnemen. In 2015 zou de uitstoot 102,8 Mt bedragen. Dit zou een daling van 6,7 % betekenen t.o.v. 1990 (zie figuur 28).

FIGUUR 29 - Energiegerelateerde CO₂-intensiteit van het bbp (index 2000 = 100)

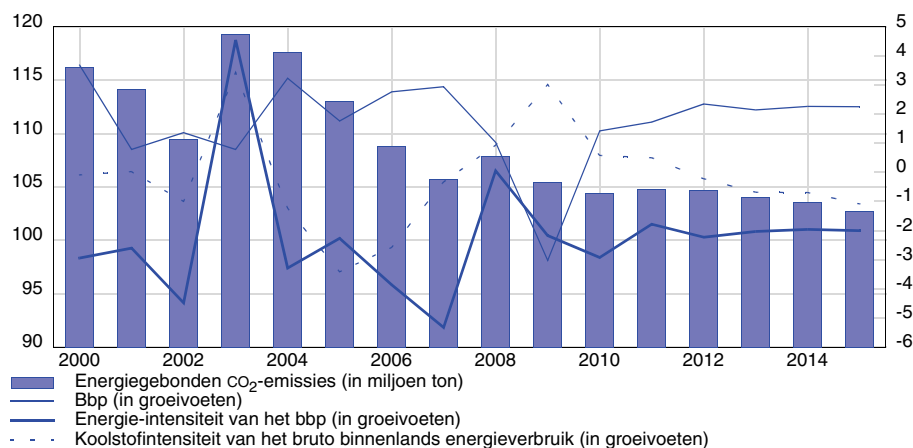

De energiegebonden CO₂-intensiteit van het bbp¹ daalt sterker (vooral in het begin van de jaren 80) dan de energie-intensiteit van het bbp (zie figuur 29).

De dalende trend van de energiegebonden CO₂-intensiteit van het bbp tijdens de periode 1994-2009 (gemiddeld -2,3 % per jaar) zou bevestigd worden gedurende de projectieperiode (gemiddeld -2,4 % per jaar).

Figuur 30 toont de evolutie in niveau van de energiegebonden CO₂-emissies tussen 2000 en 2015 en de groeivoeten van drie componenten: de economische activiteit, de energie-intensiteit van het bbp en de koolstofintensiteit van het bruto binnenlands energieverbruik.

FIGUUR 30 - Decompositie van de energiegebonden CO₂-emissies (linkerschaal in miljoen ton, rechterschaal in groeivoeten)

Volgende vergelijking geeft het verband tussen de verschillende componenten weer, waarbij E het bruto binnenlands energieverbruik voorstelt:

$$CO_2 = BBP \times \left(\frac{E}{BBP}\right) \times \left(\frac{CO_2}{E}\right)$$

1. Dat is de energiegebonden CO₂-uitstoot uitgedrukt in miljoen ton gedeeld door het bbp uitgedrukt in volume.

De energiegebonden CO₂-emissies zijn sterk gedaald tussen 2000 en 2002. Dat kwam vooral door een sterke daling van de energie-intensiteit van het bbp (-4,5 % in 2002) als gevolg van een daling van het energieverbruik. In 2003 namen de energiegebonden CO₂-emissies sterk toe door de sterke toename van het energieverbruik van sommige energie-intensieve sectoren (de energie-intensiteit van het bbp steeg met 4,5 %). Vervolgens daalden de emissies geleidelijk tot in 2007 enerzijds door een dalende energie-intensiteit van het bbp in de periode 2004 tot 2007 (aangezien het energieverbruik sterk daalde ten gevolge van de hoge energieprijzen) en anderzijds door een dalende koolstofintensiteit. In 2008 nam de uitstoot opnieuw toe zowel door de stabilisering van de energie-intensiteit als door de toename van de koolstofintensiteit. De uitstoot daalde vervolgens in 2009 als gevolg van de economische terugval en de daarmee gepaard gaande daling van de energie-intensiteit.

Vervolgens zouden de emissies verder dalen in 2010 dankzij de daling van de energie-intensiteit door de sterke stijging van de energieprijzen. In 2011 zouden de emissies licht toenemen vooral door de economische heropleving. Tussen 2012 en 2015 zouden de emissies opnieuw licht afnemen dankzij de dalende energie-intensiteit van het bbp door de aanhoudend hoge energieprijzen gedurende die periode en de afname van de koolstofintensiteit van het energieverbruik.

b. Sectorale analyse van de energiegebonden CO₂-emissies

De emissies afkomstig van alle sectoren behalve de elektriciteitssector en de energiesector zouden afnemen gedurende de projectieperiode. De emissies van de elektriciteitssector en de energiesector zouden licht toenemen (zie tabel 47).

TABEL 47 - Evolutie van de energiegerelateerde CO₂-emissies per sector
(in procent tenzij anders vermeld)

	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten			Niveau (Mt)		Groeivoet	Structuur	
	1994-2003	2004-2009	2010-2015	1990 ¹	2015	2015-1990 ^a	1990	2015
Elektriciteitssector	-0,3	-0,7	0,2	23,4	23,1	-1,2	21,3	22,5
Energiesector ²	1,2	-2,4	0,5	6,4	5,5	-15,1	5,9	5,3
Industrie	0,9	-4,0	-0,4	32,9	25,0	-23,8	29,8	24,3
Transport ³	1,5	-0,3	-0,9	19,9	23,7	19,0	18,1	23,1
Diensten en gezinnen ⁴	0,5	-2,6	-0,7	27,2	25,3	-7,2	24,7	24,6
Totaal ⁵	0,7	-2,0	-0,4	110,1	102,8	-6,7	100,0	100,0

1. Cijfers van het basisjaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.
2. Exclusief de elektriciteitssector.
3. Exclusief luchtvaart.
4. Inclusief landbouw.
5. Inclusief overige en vluchtige CO₂-emissies.

Lichte toename van de uitstoot afkomstig van de elektriciteitssector gedurende de projectieperiode.

In de periode 2004-2009 nam de uitstoot van de elektriciteitssector af met gemiddeld 0,7 % per jaar, maar in 2009 is de uitstoot met 6 % toegenomen door een belangrijke productieverhoging ten gevolge van de sterke toename van de export van elektriciteit naar Frankrijk. In 2010 werd verondersteld dat de export terug zou vallen op zijn gemiddeld niveau van de periode 2001-2008 waardoor de uitstoot in 2010 opnieuw zou dalen (-3,1 %). In de periode 2011-2015 zou de uitstoot licht toenemen met gemiddeld 0,8 % per jaar. De uitstoot zou 23,1 Mt bedragen in 2015. Dat zou een daling betekenen van ongeveer 1 % tegenover 1990. Het aandeel van de uitstoot zou in 2015 22,5 % van het totaal van de energiegebonden CO₂-emissies bedragen tegenover 21,3 % in 1990.

Een betere energie-efficiëntie dankzij de stoom- en gasturbine-installaties (STEG's) en centrales met warmtekrachtkoppeling (WKK) en de stijgende elektriciteitsproductie op basis van hernieuwbare energiebronnen zouden een gunstig effect hebben op de emissies gedurende de projectieperiode.

Het aantal geproduceerde GWh met hernieuwbare energiebronnen (waterkracht, windkracht, biomassa en andere) zou sterk toenemen tijdens de projectieperiode en zou in 2015 meer dan 9 000 GWh bedragen, d.i. ongeveer 10 % van de totale elektriciteitsproductie. Het aandeel van elektriciteit geproduceerd via zonnepanelen zou in 2015 nauwelijks 0,2 % bedragen. In het begin van de jaren 2000 trad in de verschillende gewesten een systeem van groenestroomcertificaten in werking. Dat systeem houdt in dat de elektriciteitsleveranciers moeten kunnen aantonen, op straffe van boete, dat een bepaald percentage van hun geleverde elektriciteit geproduceerd werd op basis van hernieuwbare energiebronnen¹.

In 2010 zou de productie op basis van WKK meer dan 10 000 GWh bedragen en in 2015 meer dan 14 000 GWh. Ook voor warmtekrachtkoppeling werd een certificaatsysteem opgestart met doelstellingen voor de energieleveranciers die door de verschillende gewesten zijn vooropgesteld.

De productie van elektriciteit door kerncentrales neemt slechts zeer licht toe gedurende de projectieperiode waardoor het aandeel van de productie van elektriciteit door kerncentrales in de totale elektriciteitsproductie zou afnemen van 60,8 % in 1990 tot 58,3 % in 2000 en tot 53,6 % in 2015. Eind 2009 werd er door de regering beslist om de levensduur van kerncentrales te verlengen waardoor de oudste centrales niet meer zouden ontmanteld worden vanaf 2015.

Voor de netto-import van elektriciteit werd verondersteld dat die zich zou stabiliseren rond ongeveer 6500 GWh gedurende de periode 2010-2015.

Toename van de uitstoot van de energiesector gedurende de projectieperiode.

De uitstoot van de energiesector² kende gedurende de periode 2004-2009 een sterke daling van gemiddeld 2,4 % per jaar door de sterke daling van de raffinage activiteiten als gevolg van een daling van de vraag naar geraffineerde producten. In 2009 daalde de uitstoot zelfs met 3,3 % door het uitbreken van de economische crisis waardoor ook verschillende cokes- en hoogovens zijn gesloten. In 2010 en 2011 zou de activiteit in de staalsector hernemen waardoor de uitstoot afkomstig van cokes- en hoogovens opnieuw sterk zou stijgen. Vanaf 2011 zou de uitstoot afkomstig van de raffinaderijen terug toenemen. Tijdens de projectieperiode zou

1. Zie ook *Vijfde nationale mededeling over klimaatverandering onder het raamverdrag van de Verenigde Naties inzake klimaatverandering*, 2009.
2. De energiesector (exclusief de elektriciteitssector) bestaat voor een groot deel uit raffinaderijen, verder ook uit cokesovens en hoogovens.

de uitstoot van de energiesector toenemen met gemiddeld 0,5 % per jaar.

In 2015 zou de uitstoot 5,5 Mt bedragen tegenover 6,4 Mt in 1990. Het aandeel zou dan 5,3 % bedragen van de energiegebonden CO₂-emissies, d.i. iets minder dan in 1990.

Daling van de uitstoot afkomstig van de industrie gedurende de projectieperiode.

De industrie kende gedurende de periode 2004-2009 een sterke daling van de uitstoot van gemiddeld 4 % per jaar, vooral dankzij de toepassing van efficiëntere technologieën onder impuls van de hoge energieprijzen en de structurele verschuiving van het energieverbruik van vaste en vloeibare brandstoffen naar aardgas. In 2009 nam de uitstoot zelfs met 11,9 % af door de sterke terugval van de industriële productie vooral in de energie-intensieve zware industrie als gevolg van de economische crisis.

Tijdens de projectieperiode zou de uitstoot verder dalen (met gemiddeld 0,4 % per jaar). In 2010 zou de uitstoot echter met 2,5 % toenemen en in 2011 met 1,2 % door de herneming van de industriële productie¹. Vervolgens zou de uitstoot over de periode 2012-2015 met gemiddeld 1,6 % per jaar afnemen dankzij de aanhoudend hoge energieprijzen, de structurele wijziging van het energieverbruik en het klimaatbeleid (het nationaal toewijzingsplan voor 2008-2012 en de sectorakkoorden). De doelstellingen tegen 2020 voor de installaties die vallen onder het Europees CO₂-emissiehandelssysteem (zie kader 16) zouden bijdragen tot een beperking van de uitstoot door de industrie.

De uitstoot zou 25 Mt bedragen in 2015. Dat zou een daling van bijna 24 % betekenen t.o.v. het niveau in 1990. Het aandeel zou dan 24,3 % bedragen in 2015 tegen ongeveer 30 % in 1990.

---

1. Mede door het heropstarten (na bijna een jaar stil gelegen te hebben) van een hoogoven van de staalgroep ArcelorMittal nabij Luik begin 2010.

KADER 16 - Het Europese CO₂-emissiehandelssysteem (ETS) voor industriële installaties

Het Europese CO₂-emissiehandelssysteem trad vanaf 1 januari 2005 in werking overeenkomstig de Europese richtlijn (2003/87/EG). Ter uitvoering van die richtlijn heeft België een nationaal toewijzingsplan voor emissierechten uitgewerkt (eerst voor de periode 2005-2007 vervolgens voor de periode 2008-2012). Gelet op de bevoegdheidsverdeling in België werden vier toewijzingsplannen (één voor de federale overheid en één voor elk van de drie gewesten) opgesteld.

Aanvankelijk kreeg elke installatie die is opgenomen in het toewijzingsplan, een aantal emissierechten toegewezen. De toewijzing van de emissierechten aan de individuele installaties in Vlaanderen is gebaseerd op de prestaties van de bedrijven in het kader van het Convenant benchmarking. De overheid is daarbij met de meest energie-intensieve bedrijven overeengekomen dat ze voldoende kosteloze emissierechten verstrekt aan de onderneming, als die hoort bij de 10 % meest energie-efficiënte installaties op wereldniveau. De kleinere bedrijven engageren zich via het Auditconvenant om alle energiebesparende maatregelen te treffen met een welbepaalde opbrengstvoet. In Wallonië hebben de meeste energie-intensieve bedrijven zich geëngageerd via sector-akkoorden om bepaalde doelstellingen omtrent emissiereducties na te streven. Op basis hiervan worden er emissierechten toegekend.

Elk emissierecht verschaft het recht om 1 ton CO₂ uit te stoten. Op het einde van elk jaar in een handelsperiode (de eerste handelsperiode loopt van 1 januari 2005 tot 31 december 2007, de tweede van 1 januari 2008 tot 31 december 2012 en de derde handelsperiode loopt van 1 januari 2013 tot 31 december 2020), moet een bedrijf evenveel rechten kunnen voorleggen als het tijdens dat jaar CO₂ uitgestoten heeft. Door de aankoop van rechten kan een bedrijf meer CO₂-emissieruimte verkrijgen. De CO₂-emissierechten die een bedrijf te veel heeft, mogen verkocht worden. Die richtlijn is bedoeld om ondernemingen te helpen zo soepel en goedkoop mogelijk de emissienormen te bereiken. Om hun doelstelling te bereiken, hebben de betrokken ondernemingen de keuze tussen investeringen die hun emissies reduceren, de aanschaf van emissierechten op de Europese markt of een combinatie van beide. Op die manier kunnen ze de emissiereductiekosten minimaliseren.

De EU-regeling voor de handel in emissierechten heeft een voortrekkersrol gespeeld als marktconform instrument dat aanspoort tot beperking van de uitstoot van broeikasgassen. Uit een evaluatie van het Europese CO₂-emissiehandelssysteem is echter gebleken dat de regeling versterkt en bijgewerkt moet worden om aan de nieuwe doelstellingen voor 2020 te kunnen voldoen. Het stimulerend effect van het huidige ETS is afgezwakt door het grote aantal emissierechten dat in de eerste handelsperiode (2005-2007) is uitgedeeld.

In december 2008 werd het voorstel van de Europese Commissie m.b.t een wijziging van de EU-regeling voor de handel in emissierechten goedgekeurd door het Europees Parlement en de Europese Ministerraad. Ook andere broeikasgassen dan CO₂ en alle grote industriële uitstoters zouden onder de regeling vallen. Industriële installaties die minder dan 25 000 ton CO₂ uitstoten zouden niet aan het ETS deelnemen op voorwaarde dat zij evenwaardige maatregelen treffen om een passende bijdrage aan de reductie-inspanningen te leveren.

Vanaf de derde handelsperiode (2013-2020) zullen de regels voor de verdeling van de emissierechten geharmoniseerd worden op Europees niveau en zullen de nationale allocatieplannen niet meer noodzakelijk zijn. In deze periode zullen de beschikbare emissierechten op Europees niveau jaarlijks met 1,7 % afnemen. De emissierechten zullen voor een groter gedeelte dan in de vorige twee handelsperiodes geveild worden. In de elektriciteitssector zullen in 2013 onmiddellijk alle rechten geveild worden, hoewel een geleidelijke toepassing van deze regel mogelijk zal zijn tot in 2020 onder bepaalde voorwaarden. In de andere sectoren zal 20 % van de emissierechten geveild worden in 2013. Dit percentage zal opvoerd worden tot 70 % in 2020 (100 % in 2027). Bovendien zullen de sectoren die moeilijkheden ondervinden bij het bereiken van hun doelstellingen gebruik kunnen maken van flexibiliteitsmechanismen.

Deze regeling zou moeten toelaten om de emissies van de ETS-sectoren tegen 2020 te laten afnemen met 21 % t.o.v. 2005. De veilinginkomsten op Europees niveau zullen elk jaar herverdeeld worden over de lidstaten volgens een vooraf vastgestelde verdeelsleutel. Een gedeelte van de inkomsten zou bovendien gebruikt worden voor internationale solidariteitsdoeleinden of ter bevordering van het klimaatbeleid.

Daling van de uitstoot van transport gedurende de projectieperiode.

Terwijl gedurende de periode 1994-2003 de emissies afkomstig van transport sterk stegen (met gemiddeld ongeveer 1,5 % per jaar), daalden de emissies (met gemiddeld 0,3 % per jaar) in de periode 2004-2009 mede door de daling van de energieconsumptie gedurende die periode. In 2009 is de uitstoot met 2 % gedaald als gevolg van de economische crisis. In 2010 zou de uitstoot zelfs met 3,1 % afnemen en in 2011 met 1,8 % door een nieuwe daling van de energieconsumptie. Vervolgens zouden de emissies zich in de periode 2012-2015 quasi stabiliseren. Gedurende de projectieperiode zouden de toename van het aantal voertuigen met een lage uitstoot dankzij het succes van fiscale maatregelen en het gebruik (hoewel beperkt) van biobrandstoffen geleidelijk aan een effect hebben op de uitstoot.

In 2015 zou de uitstoot 23,7 Mt bedragen d.i. 23,1 % van de globale energiegebonden CO₂-uitstoot tegenover 18,1 % in 1990. De uitstoot zou in 2015 uitkomen op een niveau dat ongeveer 19 % hoger ligt dan de emissies in het basisjaar, maar ongeveer 7 % lager dan in 2008.

Daling van de uitstoot afkomstig van de diensten en gezinnen in de periode 2010-2015.

In de periode 2004-2009 daalde de uitstoot afkomstig van de diensten en gezinnen met gemiddeld 2,6 % per jaar dankzij een efficiënter energieverbruik mede door de scherpe prijsstijgingen voor energie. Meteorologische factoren gemeten aan de hand van het aantal graaddagen¹ hadden ook een belangrijke invloed² op het energieverbruik en de uitstoot van diensten en gezinnen: in 2007 daalde het aantal graaddagen en ook de uitstoot, in 2008 daarentegen nam het aantal graaddagen opnieuw toe en ook de uitstoot. De hoge energieprijzen, de structurele wijziging van het energieverbruik (stijging van het aandeel van aardgas) en het klimaatbeleid zouden een gunstig effect hebben op de uitstoot gedurende de projectieperiode. De uitstoot zou verder afnemen in de periode 2010-2015 met gemiddeld 0,7 % per jaar.

In 2015 zou de uitstoot 25,3 Mt bedragen d.i. 24,6 % van de globale energiegebonden CO₂-uitstoot en quasi hetzelfde aandeel als in 1990. De uitstoot zou in 2015 uitkomen op een niveau dat 7,2 % lager ligt dan de emissies in het basisjaar.

-
1. Graaddagen van een bepaalde dag is het verschil tussen een conventionele binnentemperatuur en de gemiddelde buitentemperatuur van die dag (vermenigvuldigd met de duur hiervan uitgedrukt in dagen, dus maal 1). Graaddagen van een bepaalde periode (bijvoorbeeld week, maand of stookseizoen) verkrijgt men door de som van de graaddagen van alle dagen van die periode te nemen. De gekozen conventionele binnentemperatuur bedraagt 16,5° C.
  2. Gedurende de projectieperiode wordt het aantal graaddagen gelijkgesteld aan het gemiddelde van de laatste 15 jaren en oefent het dus geen invloed meer uit op de evolutie van het energieverbruik en de bijbehorende emissies op middellange termijn.

2. Niet-energiegebonden CO₂-emissies

Naast CO₂-emissies door verbranding van brandstoffen, komen er ook emissies vrij bij bepaalde industriële processen (o.a. bij de cement- en staalproductie en de petrochemie) en bij de verbranding van afval. In 2008 bedroegen de CO₂-emissies afkomstig van de industriële processen, die sterk proces- en technologiegebonden zijn, 9,1 Mt tegenover 8,2 Mt in 1990 (+10,4 %). De CO₂-emissies afkomstig van afvalverbranding bedroegen 0,1 Mt in 2008 tegenover 0,3 Mt in 1990.

TABEL 48 - Evolutie van de niet-energiegebonden CO₂-emissies
(in procent tenzij anders vermeld)

	Niveau (Mt CO ₂ -equivalenten)			Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2010-2015	Groeivoet 2015-1990
	1990 ^a	2008 ^b	2015		
Industriële processen	8,2	9,1	10,3	2,9	25,6
Afval	0,3	0,1	0,1	0,8	-72,3
Totaal niet-energiegebonden CO ₂ -emissies	8,6	9,2	10,4	2,8	21,7

a. Cijfers van het basisjaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

b. Deze inventariswaarden werden in maart 2010 ingediend bij de Europese Commissie overeenkomstig het artikel 3.1 van het besluit 280/2004/CE omtrent de monitoring van broeikasgasemissies.

Toename van de niet-energiegebonden CO₂-emissies in de periode 2010-2015.

De CO₂-emissies afkomstig van de industriële processen zouden toenemen gedurende de projectieperiode en 10,3 Mt bedragen in 2015 (+25,6 % t.o.v. 1990). De CO₂-emissies afkomstig van afvalverbranding zouden licht toenemen (0,1 Mt in 2015).

3. Emissies van CH₄ en N₂O

CH₄-emissies zijn vooral afkomstig van de landbouw en afvalverwerking.

De CH₄-emissies kunnen in drie grote groepen worden ingedeeld: emissies door energietransformatie en -consumptie¹, emissies van de landbouw en emissies uit het storten en verwerken van afval. De landbouw neemt het grootste deel van de CH₄-emissies voor zijn rekening. Die emissies worden veroorzaakt bij verteringsprocessen, de mestproductie en de bemesting van landbouwgrond.

In 1990 bedroegen de totale CH₄-emissies 11,2 Mt CO₂-equivalenten waarvan 7,1 Mt CO₂-equivalenten afkomstig waren van de landbouw en 2,9 Mt CO₂-equivalenten van afvalverwerking. In 2008 zijn de CH₄-emissies van de landbouw gedaald tot 5,1 Mt CO₂-equivalenten en die afkomstig van afvalverwerking² tot 0,7 Mt CO₂-equivalenten. De totale CH₄-emissies daalden tot 6,5 Mt CO₂-equivalenten in 2008.

TABEL 49 - Evolutie van de CH₄-emissies
(in procent tenzij anders vermeld)

	Niveau (Mt CO ₂ -equivalenten)			Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten	Groeivoet 2015-1990
	1990 ^a	2008 ^b	2015		
Energietransformatie en -consumptie	1,3	0,7	0,6	-1,1	-51,1
Industriële processen	0,0	0,0	0,0	0,0	-, -
Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	-, -	-, -
Landbouw	7,1	5,1	5,1	-0,2	-28,4
Afval	2,9	0,7	0,3	-9,0	-88,2
Totaal	11,2	6,5	6,1	-0,9	-45,8

a. Cijfers van het basisjaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

b. Deze inventariswaarden werden in maart 2010 ingediend bij de Europese Commissie overeenkomstig het artikel 3.1 van het besluit 280/2004/CE omtrent de monitoring van broeikasgasemissies.

Daling van de CH₄-emissies gedurende de projectieperiode.

De CH₄-emissies van de landbouw zouden licht afnemen en de uitstoot afkomstig van de afvalverwerking zou verder dalen tot 0,3 Mt CO₂-equivalenten in 2015. De totale CH₄-emissies zouden met gemiddeld 0,9 % per jaar afnemen gedurende de projectieperiode en 6,1 Mt CO₂-equivalenten bedragen in 2015. Dat zou dan meer dan 45 % onder het niveau van 1990 zijn.

N₂O-emissies zijn vooral afkomstig van de landbouw en industriële processen.

N₂O komt vrij bij de transformatie en de verbranding van fossiele brandstoffen, waarbij het aandeel van de emissies door transport toeneemt. In de industrie is de productie van adipine- en salpeterzuur de enige bron van N₂O. De N₂O-emissies van de landbouw komen tot stand bij de bemesting van landbouwgrond en

1. De emissies door energietransformatie ontstaan bij de elektriciteitsproductie, de olieraffinage en de transformatie van brandstoffen.
De emissies door energieconsumptie ontstaan bij de verbranding van fossiele brandstoffen door de industrie, transport, de tertiaire sector en de gezinnen en door verdamping bij de aardgasverdeling.
2. Emissies afkomstig van de landbouw dalen door de inkrimping van de veestapel en het mestbeleid met o.m. mestverwerkingstechnieken en opslagtijden. Emissies afkomstig van afvalverwerking dalen door selectieve ophaling en recuperatie, compostering, verschuiving van storten naar verbranden, verplichting tot methaanafvang bij bestaande stortplaatsen.

bedragen ongeveer de helft van de totale N₂O-emissies. Ten slotte komt ook N₂O vrij bij de verbranding van afval en het gebruik van oplosmiddelen.

In 1990 bedroegen de totale N₂O-emissies 10,8 Mt CO₂-equivalenten waarvan 5,6 Mt CO₂-equivalenten afkomstig waren van de landbouw en 3,9 Mt CO₂-equivalenten van industriële processen. In 2008 zijn de N₂O-emissies van de landbouw¹ gedaald tot 4,6 Mt CO₂-equivalenten en de emissies van industriële processen tot 1,9 Mt CO₂-equivalenten. De totale N₂O-emissies daalden tot 7,5 Mt CO₂-equivalenten in 2008.

TABEL 50 - Evolutie van de N₂O-emissies
(in procent tenzij anders vermeld)

	Niveau (Mt CO ₂ -equivalenten)			Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2010-2015	Groeivoet 2015-1990
	1990 ^a	2008 ^b	2015		
Energietransformatie en -consumptie	0,8	0,6	0,5	-0,8	-31,6
Industriële processen	3,9	1,9	1,8	-0,8	-55,3
Gebruik van oplosmiddelen	0,2	0,2	0,2	0,0	0,2
Landbouw	5,6	4,6	4,4	-0,6	-21,4
Afval	0,3	0,3	0,3	0,5	-3,2
Totaal	10,8	7,5	7,2	-0,6	-33,5

a. Cijfers van het basisjaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

b. Deze inventariswaarden werden in maart 2010 ingediend bij de Europese Commissie overeenkomstig het artikel 3.1 van het besluit 280/2004/CE omtrent de monitoring van broeikasgasemissies.

Daling van de N₂O-emissies gedurende de projectieperiode.

De emissies afkomstig van industriële processen² zouden verder dalen tot 1,8 Mt CO₂-equivalenten in 2015. De emissies afkomstig van de landbouw zouden licht afnemen gedurende de projectieperiode en 4,4 Mt bedragen in 2015. De totale N₂O-emissies zouden gedurende de projectieperiode dalen met gemiddeld 0,6 % per jaar en in 2015 7,2 Mt CO₂-equivalenten bedragen. Dat zou meer dan 30 % onder het niveau van 1990 zijn.

Bij de evaluatie van de resultaten moet er rekening worden gehouden met een grote onzekerheidsmarge. Die grote foutenmarge is te wijten aan onzekerheden over de emissiefactoren en aan moeilijkheden bij de bepaling van de bronnen. De cijfers in de projectieperiode zijn dan ook louter indicatief³.

1. Emissies afkomstig van de landbouw dalen door de inkrimping van de rundvee- en varkensstapel, het ammoniakreductieplan en de sterke reductie in kunstmestverbruik.
2. De productie van salpeterzuur afkomstig van één producent vormt de hoofdbron voor N₂O-emissies afkomstig van industriële processen in Vlaanderen. Op 18 november 2005 werd een vrijwillige overeenkomst gesloten waarbij het bedrijf zich engageert om de best beschikbare technologieën te gebruiken om die uitstoot te verminderen.
3. De evoluties voor de CH₄- en N₂O-emissies stemmen overeen met de verwachtingen in sectie 2 van *Report by Belgium for the Assessment of Projected Progress*, op. cit.

4. Emissies van gefluoreerde gassen (HFK's, PFK's en SF₆)

De HFK's en PFK's worden als alternatief voor ozonafbrekende stoffen gebruikt.

De HFK's en PFK's worden als alternatief voor ozonafbrekende stoffen gebruikt. HFK's worden aangewend als koelmiddel voor koel- en airconditioninginstallaties, als drijfgas in spuitbussen, als blaasmiddel bij de aanmaak van kunststofschuimen en als blusmiddel in brandbestrijdingssystemen. PFK's worden als koelmiddel en als reinigingsmiddel in de productie van elektronica en fijnmechanica gebruikt. SF₆ wordt gebruikt als elektrische isolatie in installaties met hoge en gemiddelde spanning, hoofdzakelijk in beveiligingsschakelaars, transformatoren en stroomrails. SF₆ wordt ook gebruikt voor geluidsisolatie in dubbele beglazing.

Het scenario¹ waarop de vooruitzichten voor de gefluoreerde gassen gebaseerd zijn, houdt rekening met de impact van de Europese regelgeving die het gebruik van CFK's en HCFC's verbiedt voor verschillende toepassingen. Er wordt ook rekening gehouden met de impact van de regionale regelgeving die reeds ingevoerd, beslist of gepland (op langere termijn) werd.

TABEL 51 - Evolutie van de emissies van gefluoreerde gassen
(in procent tenzij anders vermeld)

	Niveau (Mt CO ₂ -equivalenten)			2015	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2010-2015	Groeivoet 2015-1995
	1995 ^a	2000 ^b	2008 ^b			
HFK	0,4	0,9	1,7	2,0	2,0	356,1
PFK	2,3	0,4	0,2	0,2	1,9	-89,6
SF ₆	2,2	0,1	0,1	0,1	3,1	-95,2
Totaal	5,0	1,4	2,0	2,4	2,0	-52,8

a. Cijfers van het basisjaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

b. Deze inventariswaarden werden in maart 2010 ingediend bij de Europese Commissie overeenkomstig het artikel 3.1 van het besluit 280/2004/CE omtrent de monitoring van broeikasgasemissies.

Toename van de uitstoot van gefluoreerde gassen gedurende de projectieperiode.

In 1995 (basisjaar voor de aanrekening van de gefluoreerde gassen in het Kyoto-protocol) maakten de gefluoreerde gassen 3 % uit van de totale nationale emissies en bedroegen 5 Mt CO₂-equivalenten. Sindsdien zijn ze dankzij een reeks investeringen drastisch gereduceerd tot 1,4 Mt CO₂-equivalenten in 2000.

Die emissies zouden jaarlijks met gemiddeld 2 % toenemen gedurende de projectieperiode en in 2015 2,4 Mt CO₂-equivalenten bedragen.

1. Zie sectie 2 van *Report by Belgium for the Assessment of Projected Progress*, op. cit.

5. Totale broeikasgasemissies

Lichte afname van de broeikasgasemissies in de periode 2010-2015.

Volgens de huidige vooruitzichten zouden de broeikasgasemissies licht afnemen gedurende de projectieperiode. In 2015 zouden ze zelfs meer dan 10 % onder het niveau van het basisjaar dalen.

In 2010 zouden de broeikasgasemissies afnemen met 0,6 % en in 2011 licht toenemen met 0,5 %. Vervolgens zouden de emissies licht afnemen in de periode 2012-2015.

Dat gunstig resultaat is vooral te danken aan de stabilisering van het energieverbruik en structurele wijzigingen in het energieverbruik. Ook de daling van de CH₄- en N₂O-emissies draagt bij tot dit resultaat. De uitstoot van gefluoreerde gasen zou jaarlijks toenemen tijdens de projectieperiode, maar zou beduidend onder het niveau van het basisjaar blijven (zie tabel 52 en figuur 31).

TABEL 52 - Evolutie van de broeikasgasemissies
(in procent tenzij anders vermeld)

	Niveau (Mt CO ₂ -equivalenten)				Gemiddelde jaarlijkse groei	Groei		
	Basisjaar ^a	2005 ^b	2008 ^b	2015		2008- basisjaar	2015- basisjaar	2015-2005
Energiegebonden CO ₂ -emissies	110,1	113,2	108,0	102,8	-0,4	-1,9	-6,7	-9,2
Niet-energiegebonden CO ₂ -emissies	8,6	10,1	9,2	10,4	2,8	7,1	21,7	3,1
Totale CH ₄ -emissies	11,2	6,8	6,5	6,1	-0,9	-42,1	-45,8	-10,8
Totale N ₂ O-emissies	10,8	9,4	7,5	7,2	-0,6	-30,3	-33,5	-23,2
Totale HFK, PFK en SF ₆ -emissies	5,0	1,7	2,0	2,4	2,0	-59,3	-52,7	36,7
Totaal ^c	145,7	141,2	133,3	128,9	-0,2	-8,6	-11,6	-8,7
waarvan ETS	-,-	59,8	58,9	57,3	0,2	-,-	-,-	-4,2
non-ETS	-,-	81,4	74,4	71,6	-0,5	-,-	-,-	-12,1
Internationale bunkers	17,1	28,5	33,4	31,3	1,4	95,2	83,0	9,9
waarvan luchtvaart	3,1	3,5	4,1	4,0	-0,3	32,9	27,6	11,5

a. Basisjaar is 1990 voor alle broeikasgassen behalve voor de gefluoreerde gassen. Voor de gefluoreerde gassen is het basisjaar 1995. Cijfers van het basisjaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

b. Deze inventariswaarden werden in maart 2010 ingediend bij de Europese Commissie overeenkomstig het artikel 3.1 van het besluit 280/2004/CE omtrent de monitoring van broeikasgasemissies. De energiegebonden CO₂-emissies werden endogeen door het model HERMES berekend.

c. LUCF (land-use change and forestry) niet inbegrepen.

De broeikasgasemissies zouden ruim onder de vooropgestelde doelstelling liggen in de periode 2008-2012.

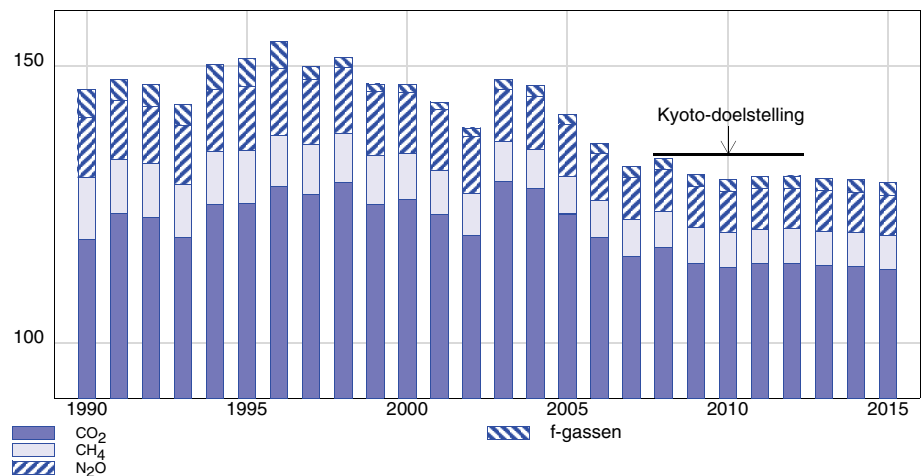
De doelstelling zoals bepaald in het Protocol van Kyoto impliceert een daling van de emissies met 7,5 % in de periode 2008-2012 tegenover het niveau van het basisjaar, wat overeenstemt met een niveau van gemiddeld 134,8 Mt CO₂-equivalenten. De industriële installaties die onderworpen zijn aan het Europees CO₂-emissiehandelssysteem (ETS-sectoren) krijgen een plafond toegewezen¹ van 58,5 Mt CO₂-equivalenten in de periode 2008-2012. De sectoren die niet onder deze regeling vallen (non-ETS-sectoren) krijgen dus per saldo 76,3 Mt CO₂-equivalenten toegewezen.

1. Zie het Nationaal Toewijzingsplan voor 2008-2012.

Volgens de voorliggende projectie zou de uitstoot van de ETS-sectoren gemiddeld 57,5 Mt CO₂-equivalenten bedragen in de periode 2008-2012 en dus onder het toegewezen plafond uitkomen. Voor de non-ETS-sectoren zou de uitstoot eveneens minder dan het vooropgestelde objectief bedragen, namelijk gemiddeld 73,2 Mt CO₂-equivalenten. Het totale niveau van de broeikasgasemissies zou dus gemiddeld 130,7 Mt CO₂-equivalenten bedragen in de periode 2008-2012 en dus gemiddeld 4,1 Mt CO₂-equivalenten per jaar onder de vooropgestelde doelstelling liggen¹. Aangezien het niveau van de economische activiteit sterk is teruggeval- len als gevolg van de economische crisis in 2009, zou België binnen een context van opklimmende energieprijzen en dankzij het gevoerde klimaatbeleid, zijn doelstelling zoals bepaald in het Protocol van Kyoto kunnen behalen.

Tegen 2020 moet België tevens voldoen aan een aantal nieuwe doelstellingen i.v.m. de broeikasgasemissies in het kader van het Europees Klimaat- en Energiepakket. De uitstoot van de ETS-sectoren moet op Europees vlak afnemen met 21 % t.o.v. 2005. De uitstoot van de non-ETS-sectoren moet op Belgisch niveau dalen met 15 % t.o.v. 2005. Bij ongewijzigd beleid zou het verloop van de emissies van de non-ETS-sectoren tegen 2015 verenigbaar zijn met deze doelstelling gezien de sterke daling van de uitstoot van deze sectoren vanaf 2010. De uitstoot van de ETS-sectoren zou 4,2 % onder het niveau van 2005 uitkomen in 2015.

FIGUUR 31 - Evolutie van de broeikasgasemissies
(in miljoen ton CO₂-equivalenten)

1. Volgens andere schattingen die een bottum-up benadering hanteren is het minder evident om de Kyoto-doelstelling te behalen, zie sectie 2 van *Report by Belgium for the Assessment of Projected Progress*, op. cit.

Bijlagen

A. Belangrijkste hypothesen van de projectie

Tabel 1 HYPOTHESEN OMTRENT DE BINNENLANDSE EN DE INTERNATIONALE OMGEVING

	2009 ^2004	2015 ^2010	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Buitenlandse afzetmarkt van goederen en diensten (volumegroei)	3.9	6.0	-10.6	5.0	5.0	6.7	6.5	6.4	6.4
2. Wereldhandelsprijzen in euro (groeivoeten)									
Uitvoer van goederen excl. energie	-0.7	1.5	-7.0	2.0	0.9	0.7	1.8	1.9	1.9
Invoer van goederen excl. energie	-1.5	1.4	-6.1	2.0	0.2	0.8	1.8	1.9	1.9
Invoer van energie	12.8	9.6	-33.0	33.2	5.7	3.7	4.8	4.9	4.9
3. Wisselkoers (peil)									
Dollar per euro (x 100)	133.0	136.7	139.3	136.0	136.0	137.0	137.0	137.0	137.0
4. Rentevoeten (peil)									
Korte rente (3m.)									
Eurozone	2.9	2.4	1.2	0.8	1.6	2.5	2.9	3.2	3.5
Verenigde Staten	3.2	2.6	0.7	0.5	1.7	2.8	3.2	3.6	4.0
Lange rente (10j.)									
Eurozone	3.9	4.4	3.7	3.6	3.9	4.7	4.8	4.8	4.8
Verenigde Staten	4.1	4.7	3.2	3.8	4.2	5.0	5.0	5.1	5.1
5. Beroepsbevolking									
Mutatie in duizend personen	41.1	36.5	21.8	10.5	41.5	50.2	45.7	39.2	32.0
6. Activiteitsgraad (in %)	72.9	73.1	72.6	72.3	72.6	73.0	73.4	73.7	73.9
7. Gemiddelde effectieve arbeidsduur (werknemers) (groeivoeten)									
Alle bedrijfstakken	-0.4	0.1	-1.5	0.5	0.8	-0.1	-0.1	-0.1	-0.1
Industrie	-0.6	0.6	-3.1	1.8	1.7	0.1	-0.0	-0.1	-0.1
Verhandelbare diensten	-0.3	0.0	-0.7	0.1	0.5	-0.1	-0.1	-0.1	-0.0

(^) Gemiddelden van periodes

Tabel 2 VOORNAAMSTE HYPOTHESEN OVER DE OVERHEIDSUITGAVEN*(groeivoeten in volume voor rubrieken 3 tot 9)*

	2009 ^2004	2015 ^2010	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Werkgelegenheid bij de overheid	1.1	0.5	0.2	0.4	0.6	0.6	0.7	0.7
1. Federale overheid	-0.5	-1.1	-3.2	-2.0	-0.7	-0.6	-0.1	0.1
2. Gemeenschappen en gewesten	1.2	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.8
3. Lagere overheid	1.8	0.8	0.9	0.9	0.8	0.8	0.8	0.8
4. Sociale zekerheid	1.1	0.2	-0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.3
2. Sociale programmering en 'wage drift'								
1. Federale overheid (incl. defensie)	--	0.8	1.8	1.2	0.5	0.5	0.5	0.5
2. Gemeenschappen en gewesten	--	0.5	1.0	0.6	0.3	0.3	0.3	0.3
3a. Lagere overheid - onderwijssubs.	--	0.4	1.2	0.3	0.2	0.2	0.2	0.2
3b. Lagere overheid - overige	--	0.7	1.0	0.8	0.7	0.7	0.6	0.6
4. Sociale zekerheid	--	0.7	1.4	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6
3. Bruto-aankoop van goederen en diensten	1.6	0.5	0.0	0.6	0.6	0.8	0.6	0.6
1. Federale overheid	1.8	1.7	9.1	0.3	0.0	0.8	-0.0	-0.0
2. Gemeenschappen en gewesten	1.6	-1.0	-5.6	-0.1	-0.0	-0.0	-0.0	-0.0
3. Lagere overheid	1.7	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5
4. Sociale zekerheid	1.5	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4
<i>Deflator: aankoop van goederen en diensten</i>	2.1	1.7	1.8	1.7	1.6	1.7	1.8	1.9
4. Bruto-kapitaalvorming	3.4	1.0	-2.9	15.7	5.2	-12.9	-2.4	3.3
1. Federale overheid en sociale zekerheid	56.7	-2.5	-19.8	8.1	11.5	-15.9	0.5	0.5
2. Gemeenschappen en gewesten	0.4	-1.0	-8.0	1.3	0.3	0.3	0.2	0.1
3. Lagere overheid	4.5	4.0	7.3	27.7	6.5	-19.1	-4.8	6.2
<i>Deflator: overheidsinvesteringen</i>	1.7	1.3	1.1	0.8	1.3	1.4	1.5	1.6
5. Sociale verstrekkingen in natura	4.3	3.6	4.0	3.3	3.5	3.6	3.6	3.6
1. Federale overheid	21.5	5.3	40.4	-1.7	-1.7	-1.7	-1.7	-1.7
2. Gemeenschappen en gewesten	6.9	4.8	1.7	5.4	5.4	5.4	5.4	5.4
3. Lagere overheid	2.0	4.9	13.1	3.0	3.0	3.3	3.4	3.4
4. Sociale zekerheid	5.4	3.4	3.9	3.1	3.3	3.4	3.4	3.4
<i>Deflator: sociale verstrekkingen in natura</i>	2.0	1.6	1.2	1.8	1.7	1.6	1.7	1.8
6. Overige lopende overdrachten aan de gezinnen en izw's	2.8	2.1	0.9	2.2	2.6	2.5	2.2	2.2
1. Federale overheid	5.1	1.5	-0.6	2.4	2.1	2.0	1.5	1.5
2. Gemeenschappen en gewesten	4.6	2.1	1.2	2.2	2.0	2.4	2.3	2.4
3. Lagere overheid	1.6	1.7	2.0	2.2	1.4	1.6	1.4	1.5
4. Sociale zekerheid	2.1	2.2	1.0	2.2	2.8	2.7	2.3	2.4
<i>Deflator: nationaal indexcijfer der consumptieprijsen</i>	2.2	1.7	1.8	1.7	1.6	1.7	1.8	1.9
7. Lopende overdrachten aan de ondernemingen	8.5	2.7	8.5	4.4	0.5	0.5	1.3	0.8
1. Federale overheid	7.9	3.4	12.7	2.4	0.9	2.0	1.3	1.2
2. Gemeenschappen en gewesten	3.2	0.3	-2.1	5.0	-0.2	-0.2	-0.3	-0.3
3. Lagere overheid	0.4	0.7	0.7	0.7	0.7	0.8	0.8	0.8
4. Sociale zekerheid	18.4	3.1	8.9	7.9	0.2	-1.3	2.2	0.6
<i>Deflator: nationaal indexcijfer der consumptieprijsen</i>	2.2	1.7	1.8	1.7	1.6	1.7	1.8	1.9
8. Lopende overdrachten aan het buitenland	4.8	0.9	-4.0	-1.5	4.1	0.9	3.5	2.2
1. Federale overheid	4.8	0.8	-4.3	-1.9	4.2	0.9	3.6	2.2
2. Gemeenschappen en gewesten	-1.5	0.0	0.2	-0.0	0.0	0.0	0.0	-0.0
3. Sociale zekerheid	--	9.4	14.2	26.5	4.1	3.9	3.8	3.8
<i>Deflator: nationaal indexcijfer der consumptieprijsen</i>	2.2	1.7	1.8	1.7	1.6	1.7	1.8	1.9
9. Kapitaaloverdrachten	38.6	-3.0	-21.4	5.3	-1.4	-1.8	0.7	0.8
1. Federale overheid	311.0	-3.8	-30.6	10.6	-2.5	-3.2	1.6	1.7
2. Gemeenschappen en gewesten	5.7	-1.6	-9.5	-0.0	0.0	-0.0	0.0	-0.0
3. Lagere overheid	-11.4	-1.2	-1.2	-1.2	-1.1	-1.1	-1.2	-1.3
4. Sociale zekerheid	12.0	-8.7	-43.8	-1.7	-1.6	-1.7	-1.8	-1.9
<i>Deflator: nationaal indexcijfer der consumptieprijsen</i>	2.2	1.7	1.8	1.7	1.6	1.7	1.8	1.9

(^) Gemiddelden van periodes

Tabel 3 HYPOTHESEN INZAKE SOCIALEZEKERHEIDSPRESTATIES

	2009 ^2004	2015 ^2010	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
<i>I. Groeivoeten in volume</i>									
1. Pensioenen	2.1	3.4	3.3	2.3	2.8	3.9	3.8	3.8	3.8
a. Werknemers (a)	1.9	3.4	3.3	2.0	2.7	4.0	4.0	3.9	3.9
(RP: begrotingscijfer)	2.1	3.4	3.4	2.0	2.7	4.0	4.0	3.9	3.9
b. Zelfstandigen (a)	3.1	2.8	3.0	3.5	2.3	2.8	2.8	2.8	2.7
c. Vastbenoemd personeel bij RSZ-PPO	4.3	5.2	5.4	5.2	5.3	5.2	5.3	5.2	5.1
d. Aangeslotenen bij de DOSZ	0.3	0.6	1.2	1.7	0.7	0.4	0.4	0.4	0.4
2. ziv-uitkeringen	4.4	3.6	6.7	7.7	3.6	2.6	2.7	2.5	2.4
a. Werknemers	4.3	3.6	6.7	7.4	3.9	2.6	2.7	2.5	2.4
- Primaire ongeschiktheid	5.7	2.6	8.1	5.2	3.4	1.8	1.7	1.7	1.7
- Invaliditeit (b)	4.0	3.5	6.4	6.1	3.9	3.0	3.0	2.7	2.6
- Moederschapsrust (b)	3.4	6.0	5.5	19.9	5.0	2.7	3.0	2.8	2.6
- Mijnwerkers en zeelieden	-8.8	-8.7	7.9	1.2	-6.4	-11.8	-11.8	-11.8	-11.8
b. Zelfstandigen	6.4	3.8	6.1	12.3	-0.6	2.4	3.1	2.7	2.9
3. Kinderbijslagen (b)	1.4	1.4	3.5	1.0	1.4	1.5	1.4	1.5	1.5
a. Werknemers, RSZ-PPO inbegrepen	1.4	1.4	3.4	1.0	1.4	1.5	1.5	1.5	1.5
(RKW: begrotingscijfer)	1.3	1.4	2.7	0.9	1.7	1.5	1.4	1.5	1.5
b. Zelfstandigen	1.8	1.2	4.7	0.7	0.8	1.6	1.3	1.6	1.4
c. Gewaarborgde gezinsbijslag	0.7	1.2	3.5	1.1	1.7	1.1	1.1	1.1	1.1
4. Arbeidsongevallen van het FAO	1.4	1.7	3.2	4.6	2.9	0.7	0.7	0.6	0.6
5. Beroepsziekten	-1.4	-3.9	-1.3	-4.0	-9.5	-2.3	-2.4	-2.4	-2.6
<i>II. Groeivoeten alvorens toepassing van indexeringsregels</i>									
Geneeskundige zorgen	5.7	3.6	4.0	4.6	3.2	3.4	3.4	3.4	3.4
a. Werknemers, zelfst, ambtenaren (c)	5.7	3.6	4.3	4.7	3.2	3.4	3.4	3.5	3.4
(ZIV-GV: begrotingscijfer)	4.5	3.8	2.7	5.3	3.5	3.5	3.5	3.5	3.5
b. Aangeslotenen bij de DOSZ	-1.9	0.8	1.0	-0.4	1.0	0.6	1.1	1.4	1.4
c. Aan buitenlandse sz-instellingen	8.1	2.2	-19.4	1.7	-0.3	2.4	3.0	3.2	3.2
d. Vlaamse zorgverzekering	10.8	2.0	10.8	3.8	1.5	1.6	1.8	1.8	1.1
<i>III. In duizendtallen (jaargemiddelden)</i>									
1. Niet werkzoekende uitkeringsgerechtigde volledig werklozen	113.7	85.5	94.8	88.3	86.8	85.1	84.2	84.3	84.0
2. Vrijwillig deeltijdse werklozen	29.6	28.7	27.9	29.0	29.1	29.3	29.1	28.3	27.5
3. Deeltijds werklozen met behoud van rechten en IGV	47.7	55.7	50.8	51.2	52.2	54.3	56.6	58.9	61.0
4. Van inschrijving vrijgestelde werklozen wegens beroepsopleiding, familiale en sociale redenen of studies	45.6	52.1	49.0	52.7	52.7	53.1	52.7	51.3	49.9
5. Activeringsprogramma's: PWA's, Eerste werkervaring	10.0	2.5	5.1	4.0	3.2	2.5	2.0	1.6	1.3
6. Tewerkstelling met loonsubsidie	124.0	203.1	169.2	183.7	204.9	211.7	201.6	207.3	209.5
a. Doorstromingsprogramma's	5.5	5.7	5.7	5.7	5.7	5.7	5.7	5.7	5.7
b. Activering zonder dienstencheques	48.8	63.1	50.4	56.2	71.4	73.1	58.2	59.2	60.2
- dienstenbanen oude stijl	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
- activaplanbanen met RVA-vergoeding, incl. SINE's	38.2	60.4	42.3	51.8	66.7	68.8	57.0	58.4	59.5
- activaplanbanen zonder RVA-vergoeding	10.6	2.7	8.2	4.4	4.7	4.3	1.2	0.8	0.7
c. Sociale Maribel (incl. bedrijfsvoorheffing)(d)	24.1	26.4	26.4	27.7	27.4	26.9	26.1	25.4	24.7
d. Dienstenchequewerknemers	45.4	106.9	85.6	93.0	99.3	105.0	110.5	115.8	117.8
- activaplanbanen met RVA-vergoeding	6.7	1.2	7.0	2.9	1.2	0.9	0.8	0.7	0.6
- activaplanbanen zonder RVA-vergoeding	4.9	23.6	12.9	18.7	21.9	23.4	24.8	26.1	26.7
- gewone jobs	33.8	82.1	65.7	71.4	76.3	80.7	84.9	89.0	90.5
e. Jongerenbonus non-profit	0.2	1.1	1.1	1.1	1.1	1.1	1.1	1.1	1.1
7. Loopbaanonderbrekingen	215.6	282.7	252.4	266.1	272.5	280.5	287.2	292.8	297.4
8. Brugpensioenen	113.5	121.9	118.1	122.2	123.7	121.5	121.6	120.8	121.4
<i>IV. Loonsubsidies via sociale zekerheid (e)</i>									

(a) Berekend met het model PENSION (werknemersregeling) respectievelijk het model MOSES (regeling der zelfstandigen).

(b) Aantal kinderen en aantal invaliden overeenkomstig het langetermijnmodel MALTESE.

(c) Inclusief het ligdagprijsgedeelte dat voordien ten laste was van Volksgezondheid, en met integratie van de 'kleine risico's' in de regeling voor zelfstandigen.

(d) Via bedrijfsvoorheffing: een deel van de bedrijfsvoorheffing wordt vanaf 2009 via de Sociale Maribelfondsen aan de non-profit-ondernemingen als loonsubsidie toegekend.

(e) Zie tabel 5.

(^) Gemiddelden van periodes

Tabel 4 VERKLARING VAN DE SOCIALE PREMIES*(groeivoeten)*

	2009 ^2004	2015 ^2010	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Werknemersregeling									
a. Sector van de ondernemingen incl. overheidsbedrijven									
1. Reëel uurloon per werknemer	0.6	0.9	-0.2	0.2	-0.0	0.6	1.4	1.5	1.6
2. Effectieve arbeidsduur per werknemer	-0.4	0.1	-1.4	0.5	0.8	-0.1	-0.1	-0.1	-0.1
3. Tewerkstelling	1.3	0.8	-0.9	-1.0	0.2	1.4	1.5	1.5	1.3
- Verwerkende nijverheid, energie en bouw	-0.7	-1.4	-3.3	-4.0	-2.0	-0.5	-0.7	-0.6	-0.8
- Verhandelbare diensten	2.1	1.6	-0.0	0.1	1.1	2.1	2.2	2.2	2.0
4. Bruto-loonsom, voor indexatie	1.5	1.9	-2.5	-0.3	1.0	1.9	2.8	2.9	2.8
5. Loonindexering	2.1	1.5	2.5	0.6	1.7	1.6	1.6	1.7	1.8
p.m. Deflator consumptieprijzen	2.5	1.8	0.0	1.8	1.7	1.6	1.7	1.8	1.9
6. Bruto-loonsom	3.6	3.4	-0.1	0.4	2.7	3.5	4.4	4.7	4.7
- Aanslagbasis van bijdragen	3.6	3.4	-0.2	0.4	2.7	3.5	4.4	4.7	4.7
b. Overheid: overheidsbedrijven (e)									
1. Bezoldiging per hoofd	1.5	2.6	1.7	1.3	2.2	2.2	3.1	3.4	3.5
2. Tewerkstelling	1.1	1.6	1.7	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6
3. Bruto-loonsom	3.2	4.5	3.7	3.1	4.1	4.0	5.0	5.3	5.4
c. Overheidssector excl. overheidsbedrijven									
1. Bezoldiging per hoofd	3.2	2.0	4.0	1.0	2.3	2.1	2.1	2.1	2.2
2. Tewerkstelling	1.1	0.5	0.5	0.1	0.3	0.5	0.6	0.6	0.7
3. Bruto-loonsom	4.3	2.5	4.5	1.1	2.7	2.6	2.7	2.7	2.9
d. Bijdragen, nominaal									
1. Werkgeversbijdragen	3.5	4.0	0.5	1.1	4.1	4.0	4.7	4.9	4.8
a. Privé-sector (a)	3.3	4.1	-0.2	1.0	4.2	4.2	5.0	5.2	5.1
b. Overheidsbedrijven (e)	2.6	6.4	8.2	5.9	8.7	5.4	5.8	6.2	6.3
c. Overheid excl. overheidsbedrijven	4.7	2.7	5.1	1.5	3.0	2.9	2.9	2.8	3.0
2. Werknemersbijdragen	3.1	3.6	0.7	0.8	3.0	3.6	4.4	4.8	4.8
a. Privé-sector	2.9	3.8	-0.2	0.8	3.1	3.8	4.9	5.3	5.2
b. Overheidssector	4.2	2.4	4.5	1.1	2.7	2.6	2.7	2.7	2.9
e. Impliciete bijdragevoeten (b)									
1. Werkgeversbijdragen									
a. Privé-sector (a)	24.2	24.8	24.1	24.3	24.7	24.8	24.9	25.1	25.2
b. Overheid: overheidsbedrijven (e)	30.6	33.1	30.6	31.4	32.8	33.2	33.5	33.7	34.0
c. Overheid excl. overheidsbedrijven	12.0	12.2	12.1	12.2	12.2	12.2	12.3	12.3	12.3
2. Werknemersbijdragen									
a. Privé-sector incl. overheidsbedrijven (e)	10.3	10.4	10.2	10.3	10.3	10.3	10.4	10.4	10.5
b. Overheidssector	9.3	9.2	9.2	9.2	9.2	9.2	9.2	9.2	9.2
2. Regeling der zelfstandigen									
a. Inkomen per hoofd (c)	2.9	0.6	6.3	-0.4	1.9	-2.8	1.8	1.6	1.8
b. Aantal zelfstandigen (c)	-0.1	0.4	0.6	1.1	1.4	0.4	-0.5	-0.1	0.4
c. Inkomen van de zelfstandigen (c)	2.9	1.1	7.0	0.6	3.3	-2.4	1.3	1.5	2.2
d. Herwaarderingscoëfficiënt	0.5	-0.6	1.7	-1.8	-3.6	1.6	-0.1	0.1	0.3
e. Aanslagbasis van de bijdragen	3.4	0.5	8.8	-1.2	-0.4	-0.8	1.1	1.6	2.5
f. Bijdragen	6.1	1.0	5.5	0.9	0.1	-0.4	1.3	1.6	2.5
g. Impliciete bijdragevoet (b)	13.5	14.8	14.3	14.6	14.7	14.8	14.8	14.8	14.8
3. Regeling der uitkeringstrekkers									
a. Bijdragen	5.3	4.9	3.7	3.0	5.0	5.0	5.3	5.3	5.6
b. Impliciete bijdragevoet (b)	3.0	3.1	3.1	3.1	3.1	3.1	3.1	3.1	3.1
p.m. ex ante bijdrageverminderingen (d)	4989	5095	5407	5264	5007	5012	5052	5088	5145
werkgeversbijdragen	4478	4551	4718	4646	4424	4441	4507	4592	4693
waarin voor overheidsbedrijven (e)	9	11	13	13	12	10	10	10	9
werknemersbijdragen	511	544	689	618	583	572	545	496	451

(a) De bijdrageverminderingen in het kader van de 'Sociale Maribel' worden door de Sociale Zekerheid geïnd en vervolgens via daartoe opgerichte fondsen als een loonsubsidie teruggestort aan de bedrijven die voldoen aan de gestelde voorwaarden.

(b) Bijdragen uitgedrukt in % van de aanslagbasis. Voor meer detail zie tabel 6.

(c) van het jaar t-3.

(d) Zie tabel 5. De zogenaamde bijdrageverminderingen in het kader van de 'Sociale Maribel' niet inbegrepen, zie voetnoot (a).

(e) VRT, RTBF en BRP (vanaf 2002), Aquafin (tot 2004), De Lijn, TEC, STIB, transportinfrastructuur.

(^) Gemiddelden van periodes

Tabel 5 HYPOTHESEN M.B.T. SOCIALE ZEKERHEIDSBIDDRAGEN EN LOONSUBSIDIES: EX ANTE BEDRAGEN*(in miljoen euro)*

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015- 2009
1. Patronale bijdrageverminderingen	4718	4646	4424	4441	4507	4592	4693	-24
- Lage en hogeloonwerkgelegenheid (a)	4113	4070	3938	3979	4041	4120	4216	104
- Speciale banenplannen (b)	605	576	486	462	466	472	477	-128
2. Loonsubsidies	3751	4506	4838	4942	5029	5234	5396	1646
<i>a. via sociale zekerheid</i>								
- Sociale Maribel	691	708	715	715	715	715	715	25
- Jongerenbonus non-profit	28	28	29	29	30	31	32	4
- Sociale Maribel - alternatieve financiering	22	59	62	66	70	75	80	58
- Activering van werkloosheidsuitkeringen	228	300	418	366	273	283	291	63
- Dienstencheques	1051	1150	1248	1340	1433	1528	1582	531
<i>b. via federale fiscaliteit</i>								
- Nacht- en ploegenwerksubsidie	754	900	967	987	1017	1051	1085	331
- Overuren	37	45	54	55	57	59	61	24
- Onderzoek en ontwikkeling (ondernemingen) (c)	335	331	334	340	348	358	367	33
- Algemene subsidie	468	849	869	898	935	977	1020	552
- Sectorspecifieke subsidies (d)	96	95	98	101	106	111	116	20
<i>c. via gewesten</i>								
- Indienstneming oudere werklozen (Vlaams Gewest)	26	27	28	28	29	30	31	5
- Prime à l'emploi (Waals Gewest)	16	16	16	16	16	16	16	-0
Totaal ten gunste van werkgevers	8469	9152	9262	9382	9536	9826	10090	1621
3. Persoonlijke bijdrageverminderingen	689	618	583	572	545	496	451	-238

(a) Alle verminderingen die niet vallen onder de rubriek speciale banenplannen, d.w.z. incl. doelgroepsupplementen voor 'oudere werknemers' en 'arbeidsherverdeling'.

(b) Zowel basisgedeelte van de structurele vermindering als het doelgroepsupplement voor 3 doelgroepcategorieën: (1) zowel 'jonge werknemers' als startbanen oude stijl, (2) zowel 'eerste aanwervingen' als plan-plus 1/2/3 oude stijl, (3) zowel 'langdurig werklozen' als voordeel-, diensten- en activaplanbanen oude stijl.

(c) 'Partnerships met universiteiten' en 'jonge innoverende ondernemingen'.

(d) Maatregelen 'Koopvaardij, baggeraars, zeesleepvaart, zeevisserij, sportlui'.

Tabel 6 HYPOTHESEN M.B.T. SOCIALE ZEKERHEIDSBIJDRAGEVOETEN EN LOONSUBSIDIEVOETEN

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 -2009
Gemiddelde werkgeversbijdragevoet (ondernemingen)	33.61	33.73	33.91	33.93	33.96	33.97	34.00	0.40
- Wettelijke bijdragevoet na verminderingen	24.62	24.80	25.16	25.31	25.44	25.55	25.64	1.02
- Fictieve bijdragevoet	3.35	3.38	3.25	3.16	3.11	3.05	3.03	-0.31
- Extrawettelijke bijdragevoet	1.96	1.95	1.92	1.91	1.88	1.86	1.83	-0.12
- Aanvullende pensioenbijdragevoet	3.68	3.61	3.57	3.55	3.53	3.51	3.49	-0.18
- p.m. Bijdrageverminderingvoet (ex ante)	4.61	4.53	4.20	4.07	3.95	3.85	3.76	-0.86
Gemiddelde loonsubsidievoet (ondernemingen)	3.67	4.39	4.59	4.53	4.41	4.38	4.32	0.65
Netto parafiscale voet volgens arbeidscategorie (ondernemingen) (*)								
- Lageloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	23.71	22.66	23.04	24.04	24.57	25.04	25.41	1.70
- Hogeloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	30.21	29.79	29.56	29.32	29.34	29.36	29.37	-0.84
- Speciale banen	11.32	10.48	10.35	12.76	15.54	15.91	16.26	4.94
- Lageloonwerkgelegenheid - ouderen	19.82	20.36	23.59	24.98	25.50	25.90	26.25	6.43
- Hogeloonwerkgelegenheid - ouderen	29.61	29.23	29.75	29.69	29.60	29.52	29.47	-0.13
Werkgeversbijdragevoeten in verwerkende nijverheid (*)	35.04	35.21	35.50	35.49	35.53	35.57	35.62	0.58
- Lageloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	30.55	31.03	31.06	30.97	31.30	31.59	31.88	1.32
- Hogeloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	36.58	36.83	36.65	36.42	36.44	36.46	36.49	-0.09
- Speciale banen	20.02	20.53	23.63	24.66	24.88	25.09	25.30	5.28
- Lageloonwerkgelegenheid - ouderen	24.86	24.43	28.92	31.17	31.55	31.88	32.18	7.32
- Hogeloonwerkgelegenheid - ouderen	35.41	35.36	36.43	36.64	36.55	36.47	36.39	0.98
Werkgeversbijdragevoeten in verhandelbare dienstensector (*)	28.47	28.54	28.86	29.06	29.19	29.31	29.39	0.92
- Lageloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	25.11	24.49	25.00	26.18	26.71	27.17	27.52	2.41
- Hogeloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	30.80	30.96	30.80	30.55	30.55	30.55	30.54	-0.26
- Speciale banen	14.97	16.41	18.91	19.95	20.32	20.68	21.00	6.03
- Lageloonwerkgelegenheid - ouderen	21.88	23.19	26.19	27.35	27.82	28.16	28.44	6.56
- Hogeloonwerkgelegenheid - ouderen	30.23	30.42	30.81	30.65	30.55	30.47	30.42	0.19
Loonsubsidievoeten in verwerkende nijverheid	4.33	5.29	5.51	5.49	5.45	5.44	5.44	1.11
- Lageloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	3.02	3.96	4.14	4.14	4.14	4.14	4.13	1.11
- Hogeloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	4.51	5.46	5.65	5.64	5.64	5.64	5.64	1.13
- Speciale banen	4.83	6.58	8.78	7.50	5.35	5.28	5.20	0.37
- Lageloonwerkgelegenheid - ouderen	3.21	4.14	4.32	4.31	4.30	4.29	4.28	1.07
- Hogeloonwerkgelegenheid - ouderen	4.65	5.59	5.78	5.77	5.76	5.75	5.74	1.09
Loonsubsidievoeten in verhandelbare dienstensector	2.31	2.86	2.98	2.88	2.72	2.66	2.61	0.30
- Lageloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	2.41	2.92	2.93	2.88	2.82	2.76	2.70	0.29
- Hogeloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	2.11	2.61	2.63	2.59	2.54	2.50	2.45	0.34
- Speciale banen	5.99	8.15	11.09	9.46	6.67	6.59	6.51	0.51
- Lageloonwerkgelegenheid - ouderen	2.54	2.95	2.89	2.79	2.69	2.60	2.52	-0.02
- Hogeloonwerkgelegenheid - ouderen	1.92	2.37	2.35	2.31	2.26	2.22	2.18	0.26

(*) Werkgeversbijdragen zonder fictieve bijdragen, verminderd met loonsubsidies.

B. Macro-economische resultaten

Tabel 7 BESTEDING VAN HET BINNENLANDS PRODUCT IN VOLUME

(groeivoeten)

	2009	2015	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	//2003	//2009	/2008	/2009	/2010	/2011	/2012	/2013	/2014
1. Consumptieve bestedingen van de particulieren	0.9	1.6	-1.5	0.8	1.2	1.8	1.9	2.0	2.0
2. Consumptieve bestedingen van de overheid	1.9	1.8	1.5	1.5	1.2	2.2	2.0	2.0	2.1
3. Brutovorming van vast kapitaal	3.9	1.9	-4.1	-1.4	3.0	3.1	1.7	2.3	2.6
a. Bedrijfsinvesteringen	4.5	2.5	-6.1	-1.1	2.5	3.4	3.8	3.3	2.9
b. Overheidsinvesteringen	3.1	0.6	9.6	-2.9	15.7	5.2	-12.9	-2.4	3.3
c. Investerings in woongebouwen	2.7	0.6	-2.8	-2.0	0.3	1.7	1.6	1.0	1.3
4. Binnenlandse bestedingen	2.2	1.8	-3.1	0.7	1.6	2.2	1.9	2.1	2.1
5. Uitvoer van goederen en diensten	1.7	4.4	-10.9	4.7	3.7	4.6	4.6	4.4	4.4
a. Goederen	1.4	4.6	-11.5	5.3	4.0	4.8	4.6	4.4	4.4
b. Diensten	3.5	3.9	-9.4	2.8	2.4	4.1	4.5	4.7	5.0
6. Finale bestedingen	2.0	2.9	-6.8	2.4	2.5	3.3	3.1	3.2	3.2
7. Invoer van goederen en diensten	2.1	4.1	-11.1	3.8	3.6	4.5	4.3	4.3	4.4
a. Goederen	2.4	4.2	-11.5	4.0	3.9	4.6	4.3	4.3	4.3
b. Diensten	1.0	3.7	-11.1	2.9	2.4	3.7	4.1	4.4	5.1
8. Bruto binnenlands product tegen marktprijzen	1.4	2.0	-3.0	1.4	1.7	2.3	2.1	2.3	2.3

(/) Groeivoeten

(//) Gemiddelde groeivoeten

Tabel 8 OPBOUW VAN HET BINNENLANDS PRODUCT IN VOLUME

(aanbreng in procent)

	2009	2015	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	^2004	^2010							
1. Consumptieve bestedingen van de particulieren	0.5	0.8	-0.8	0.4	0.6	0.9	1.0	1.0	1.0
2. Consumptieve bestedingen van de overheid	0.4	0.4	0.3	0.4	0.3	0.5	0.5	0.5	0.5
3. Brutovorming van vast kapitaal	0.8	0.4	-0.9	-0.3	0.6	0.7	0.4	0.5	0.5
a. Bedrijfsinvesteringen	0.6	0.4	-0.9	-0.2	0.3	0.5	0.5	0.5	0.4
b. Overheidsinvesteringen	0.1	0.0	0.2	-0.1	0.3	0.1	-0.3	-0.0	0.1
c. Investerings in woongebouwen	0.1	0.0	-0.2	-0.1	0.0	0.1	0.1	0.1	0.1
4. Veranderingen in voorraden	-0.0	0.0	-1.8	0.2	0.0	0.0	-0.0	0.0	0.0
5. Binnenlandse bestedingen	1.7	1.7	-3.1	0.7	1.6	2.1	1.8	2.0	2.1
6. Uitvoer van goederen en diensten	1.3	3.5	-9.4	3.4	2.9	3.6	3.7	3.7	3.7
a. Goederen	0.9	2.9	-7.8	3.0	2.5	3.0	3.0	2.9	2.9
b. Diensten	0.5	0.6	-1.5	0.4	0.3	0.6	0.7	0.7	0.8
7. Finale bestedingen	3.0	5.2	-12.5	4.2	4.4	5.7	5.5	5.7	5.8
8. Invoer van goederen en diensten	-1.5	-3.2	9.5	-2.7	-2.7	-3.4	-3.4	-3.4	-3.6
a. Goederen	-1.4	-2.7	8.0	-2.3	-2.3	-2.9	-2.8	-2.8	-2.9
b. Diensten	-0.1	-0.4	1.5	-0.3	-0.3	-0.4	-0.5	-0.5	-0.6
9. Bruto binnenlands product tegen marktprijzen	1.5	2.0	-3.0	1.4	1.7	2.3	2.1	2.3	2.3

(^) Gemiddelden van periodes

Tabel 9 BESTEDING VAN HET BINNENLANDS PRODUCT TEGEN LOPENDE PRIJZEN*(in miljoen euro)*

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Consumptieve bestedingen van de particulieren	179130	176588	181344	186806	193103	200071	207703	215787
2. Consumptieve bestedingen van de overheid	79798	83263	85333	88023	91443	94836	98405	102264
3. Brutovorming van vast kapitaal	77985	73220	73054	76304	79947	82765	86096	89721
a. Bedrijfsinvesteringen	52327	48264	48202	50096	52709	55806	58714	61425
b. Overheidsinvesteringen	5717	6026	5914	6895	7349	6489	6427	6744
c. Investerings in woongebouwen	19941	18930	18937	19314	19889	20470	20956	21552
4. Binnenlandse bestedingen	341713	329807	339302	351071	364486	377823	392345	407901
5. Uitvoer van goederen en diensten	295644	249891	268981	283743	300648	319726	340324	362665
6. Finale bestedingen	637357	579698	608283	634814	665135	697549	732669	770566
7. Invoer van goederen en diensten	292681	241632	259911	274684	290619	308776	328571	350260
8. Bruto binnenlands product tegen marktprijzen	344676	338066	348371	360130	374516	388773	404098	420306
9. Saldo van de primaire inkomens ontvangen uit het buitenland	2295	2539	2528	2549	2547	2577	2609	2639
10. Bruto nationaal inkomen	346971	340604	350899	362679	377063	391350	406707	422945

Tabel 10 BESTEDING VAN HET BINNENLANDS PRODUCT TEGEN LOPENDE PRIJZEN*(in procent van het bbp)*

	2009 ^2004	2015 ^2010	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Consumptieve bestedingen van de particulieren	51.6	51.6	52.2	52.1	51.9	51.6	51.5	51.4	51.3
2. Consumptieve bestedingen van de overheid	23.0	24.4	24.6	24.5	24.4	24.4	24.4	24.4	24.3
3. Brutovorming van vast kapitaal	21.3	21.2	21.7	21.0	21.2	21.3	21.3	21.3	21.3
a. Bedrijfsinvesteringen	14.0	14.2	14.3	13.8	13.9	14.1	14.4	14.5	14.6
b. Overheidsinvesteringen	1.7	1.7	1.8	1.7	1.9	2.0	1.7	1.6	1.6
c. Investerings in woongebouwen	5.6	5.3	5.6	5.4	5.4	5.3	5.3	5.2	5.1
4. Binnenlandse bestedingen	96.7	97.3	97.6	97.4	97.5	97.3	97.2	97.1	97.0
5. Uitvoer van goederen en diensten	80.4	81.5	73.9	77.2	78.8	80.3	82.2	84.2	86.3
6. Finale bestedingen	177.1	178.8	171.5	174.6	176.3	177.6	179.4	181.3	183.3
7. Invoer van goederen en diensten	77.1	78.8	71.5	74.6	76.3	77.6	79.4	81.3	83.3
8. Bruto binnenlands product tegen marktprijzen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
9. Saldo van de primaire inkomens ontvangen uit het buitenland	0.8	0.7	0.8	0.7	0.7	0.7	0.7	0.6	0.6
10. Bruto nationaal inkomen	100.8	100.7	100.8	100.7	100.7	100.7	100.7	100.6	100.6

(^) Gemiddelden van periodes

Tabel 11 DEFLATOREN VAN HET BBP EN DE BELANGRIJKSTE BESTEDINGSCATEGORIEËN

(groeivoeten)

	2009 //2003	2015 //2009	2009 /2008	2010 /2009	2011 /2010	2012 /2011	2013 /2012	2014 /2013	2015 /2014
1. Consumptieve bestedingen particulieren									
a. Deflator	2.5	1.8	0.0	1.8	1.7	1.6	1.7	1.8	1.9
1. Exclusief energie	2.3	1.6	1.3	1.4	1.5	1.5	1.6	1.8	1.9
. Voeding, drank en tabak	3.2	1.9	2.4	2.3	1.9	1.8	1.7	1.8	1.9
. Andere goederen	1.0	1.4	1.3	1.2	1.3	1.4	1.5	1.6	1.6
. Diensten	2.4	1.5	0.8	0.9	1.3	1.4	1.5	1.7	1.9
. Huurprijzen	2.0	2.0	1.8	2.0	2.1	2.0	2.0	2.0	2.1
2. Energie	5.3	3.4	-12.8	7.4	4.4	2.0	2.2	2.1	2.2
. Verwarming, elektriciteit	5.5	2.8	-12.4	4.5	4.3	1.9	2.2	2.1	2.1
. Transport	4.8	4.2	-13.4	12.3	4.5	2.2	2.1	2.2	2.3
b. Inflatie exclusief voeding, drank, tabak en energie	2.1	1.6	1.1	1.2	1.5	1.5	1.6	1.8	1.9
c. Nationaal indexcijfer der consumptieprijzen	2.1	1.7	-0.1	1.8	1.7	1.6	1.7	1.8	1.9
d. Gezondheidsindex	2.0	1.6	0.6	1.3	1.6	1.5	1.6	1.8	1.9
2. Consumptieve bestedingen overheid	2.8	1.6	2.8	1.0	1.9	1.6	1.7	1.7	1.8
3. Brutovorming van vast kapitaal	1.9	1.6	-2.1	1.2	1.4	1.6	1.8	1.7	1.6
a. Bedrijfsinvesteringen	1.2	1.6	-1.8	0.9	1.4	1.8	2.0	1.9	1.6
b. Overheidsinvesteringen	1.7	1.3	-3.8	1.1	0.8	1.3	1.4	1.5	1.6
c. Investerings in woongebouwen	3.8	1.5	-2.4	2.0	1.7	1.2	1.3	1.4	1.6
4. Binnenlandse bestedingen	1.8	1.8	-0.4	2.1	1.8	1.6	1.7	1.7	1.8
5. Uitvoer van goederen en diensten	1.6	1.9	-5.1	2.8	1.7	1.3	1.7	1.9	2.0
6. Finale bestedingen	1.7	1.9	-2.5	2.4	1.8	1.5	1.7	1.8	1.9
7. Invoer van goederen en diensten	1.9	2.1	-7.1	3.6	2.0	1.3	1.8	2.0	2.1
8. Bruto binnenlands product tegen marktprijzen	2.0	1.6	1.1	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6	1.7
(/) Groeivoeten									
(//) Gemiddelde groei voeten									

Tabel 12 OPBOUW VAN DE PRIJSONTWIKKELING VAN DE FINALE BESTEDINGEN

(aanbreng in procent)

	2009 ^2004	2015 ^2010	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Binnenlandse kosten per eenheid product (a+b+c)	1.1	0.9	0.6	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9
a. Loonkosten	0.6	0.4	1.3	-0.2	0.3	0.3	0.6	0.6	0.6
b. Netto indirecte belastingen	0.0	0.0	-0.0	-0.0	0.1	0.1	0.0	0.0	0.1
c. Bruto-exploitatieoverschot	0.4	0.5	-0.6	1.2	0.5	0.5	0.3	0.3	0.3
2. Invoerprijzen	0.8	0.9	-2.9	1.5	0.8	0.5	0.8	0.9	0.9
3. Deflator van finale bestedingen (1+2)	2.0	1.8	-2.3	2.4	1.7	1.4	1.7	1.8	1.8
(^) Gemiddelden van periodes									

Tabel 13 BESCHIKBAAR INKOMEN, BESPARINGEN EN VORDERINGENSALDO:RAMINGEN TEGEN LOPENDE PRIJZEN*(in miljoen euro)*

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Bruto binnenlands inkomen tegen marktprijzen	344676	338066	348371	360130	374516	388773	404098	420306
Saldo van de primaire inkomens van/naar het buitenland	2295	2539	2528	2549	2547	2577	2609	2639
2. Bruto nationaal inkomen	346971	340604	350899	362679	377063	391350	406707	422945
Verbruik van vaste activa	57109	57476	59839	62225	64798	67588	70482	73424
3. Netto nationaal inkomen	289862	283128	291061	300454	312265	323762	336225	349521
Saldo van de inkomensoverdrachten van/naar het buitenland	-4540	-5189	-5080	-5136	-5415	-5726	-6039	-6311
4. Netto nationaal beschikbaar inkomen	285322	277938	285981	295319	306850	318036	330186	343210
Nationale consumptie	258928	259852	266677	274829	284545	294907	306108	318050
5. Netto nationale besparingen	26393	18087	19304	20490	22305	23129	24078	25160
Investerings in vaste activa	77985	73220	73054	76304	79947	82765	86096	89721
Veranderingen in voorraden	4799	-3265	-429	-62	-6	151	142	130
Saldo van de kapitaaltransacties met het buitenland	-1513	-1474	-1481	-1552	-1601	-1666	-1721	-1783
6. Vorderingsaldo van de totale economie	-795	4134	5037	4921	5560	6136	6601	6949

Tabel 14 VERDELING VAN HET NATIONAAL INKOMEN*(in miljoen euro)*

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Particulieren (*)								
1. Primair inkomen	259534	259940	263660	271342	280725	291646	303450	315783
. Lonen en salarissen	181198	183507	184914	190288	196713	204751	213565	222837
. Bruto-exploitatietoerschoot	46496	45745	47024	48526	50193	52039	53967	55940
. Inkomens uit vermogen	31840	30688	31721	32529	33819	34856	35919	37005
2. Netto lopende overdrachten	-47829	-42361	-43578	-44529	-45918	-48087	-50740	-53501
. Sociale uitkeringen min sociale premies	-5589	-2906	-1664	-1093	-489	-314	-400	-409
. Belastingen op inkomen	-45175	-42678	-45118	-46749	-48839	-51286	-53937	-56780
. Overige overdrachten	2935	3222	3204	3313	3410	3513	3598	3688
3. Beschikbaar inkomen	211705	217579	220081	226813	234807	243558	252711	262282
Vennootschappen								
1. Primair inkomen	56038	50374	56467	59954	64623	68153	71627	75287
2. Netto lopende overdrachten	-7975	-4881	-6891	-7806	-8578	-8754	-9245	-9853
3. Beschikbaar inkomen	48063	45492	49576	52148	56045	59398	62381	65433
Overheid								
1. Primair inkomen	31405	30297	30779	31389	31722	31558	31636	31882
2. Netto lopende overdrachten	51271	42060	45397	47206	49086	51121	53951	57048
3. Beschikbaar inkomen	82676	72357	76175	78595	80808	82679	85587	88930
Buitenland								
1. Beschikbaar inkomen	4540	5189	5080	5136	5415	5726	6039	6311
Bruto nationaal inkomen	346971	340604	350899	362679	377063	391350	406707	422945

(*) Huishoudens en izw's t.b.v. huishoudens

Tabel 15 VERDELING VAN HET NATIONAAL INKOMEN*(in procent van het bruto nationaal inkomen)*

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Particulieren (*)								
1. Primair inkomen	74.8	76.3	75.1	74.8	74.5	74.5	74.6	74.7
. Lonen en salarissen	52.2	53.9	52.7	52.5	52.2	52.3	52.5	52.7
. Bruto-exploitatieoverschot	13.4	13.4	13.4	13.4	13.3	13.3	13.3	13.2
. Inkomens uit vermogen	9.2	9.0	9.0	9.0	9.0	8.9	8.8	8.7
2. Netto lopende overdrachten	-13.8	-12.4	-12.4	-12.3	-12.2	-12.3	-12.5	-12.6
. Sociale uitkeringen min sociale premies	-1.6	-0.9	-0.5	-0.3	-0.1	-0.1	-0.1	-0.1
. Belastingen op inkomen	-13.0	-12.5	-12.9	-12.9	-13.0	-13.1	-13.3	-13.4
. Overige overdrachten	0.8	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9
3. Beschikbaar inkomen	61.0	63.9	62.7	62.5	62.3	62.2	62.1	62.0
Vennootschappen								
1. Primair inkomen	16.2	14.8	16.1	16.5	17.1	17.4	17.6	17.8
2. Netto lopende overdrachten	-2.3	-1.4	-2.0	-2.2	-2.3	-2.2	-2.3	-2.3
3. Beschikbaar inkomen	13.9	13.4	14.1	14.4	14.9	15.2	15.3	15.5
Overheid								
1. Primair inkomen	9.1	8.9	8.8	8.7	8.4	8.1	7.8	7.5
2. Netto lopende overdrachten	14.8	12.3	12.9	13.0	13.0	13.1	13.3	13.5
3. Beschikbaar inkomen	23.8	21.2	21.7	21.7	21.4	21.1	21.0	21.0
Buitenland								
1. Beschikbaar inkomen	1.3	1.5	1.4	1.4	1.4	1.5	1.5	1.5
Bruto nationaal inkomen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

(*) Huishoudens en izw's t.b.v. huishoudens

Tabel 16 PRODUCTIEFACTOREN EN PRODUCTIEKOSTEN*(groeivoeten)*

	2009 ^2004	2015 ^2010	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Productie van de marktbedrijfstacken	1.4	2.8	-4.2	1.9	2.6	3.1	3.0	3.1	3.2
2. Arbeidsproductiviteit per hoofd									
a. Marktbedrijfstacken	0.2	1.6	-3.0	2.6	1.7	1.4	1.1	1.2	1.4
b. Verwerkende nijverheid	1.3	3.8	-3.7	6.8	4.5	3.0	2.6	2.8	3.2
c. Marktdiensten (incl. vervoer)	-0.1	1.2	-3.0	2.0	1.2	1.1	0.8	0.9	1.1
3. Nominaal brutoloon per hoofd									
a. Marktbedrijfstacken	2.3	2.6	0.8	1.4	2.5	2.1	2.9	3.1	3.3
b. Verwerkende nijverheid	2.2	3.4	-1.1	3.6	4.3	2.4	3.0	3.4	3.5
c. Marktdiensten (incl. vervoer)	2.4	2.5	1.3	0.9	2.1	2.2	3.0	3.2	3.4
4. Reëel brutoloon per hoofd									
a. Marktbedrijfstacken	-0.1	0.8	0.7	-0.4	0.7	0.5	1.2	1.3	1.4
b. Verwerkende nijverheid	-0.2	1.6	-1.1	1.7	2.5	0.8	1.3	1.5	1.5
c. Marktdiensten (incl. vervoer)	-0.0	0.7	1.2	-0.9	0.3	0.6	1.3	1.4	1.5
5. Arbeidsproductiviteit per uur									
a. Marktbedrijfstacken	0.6	1.4	-1.5	2.0	1.0	1.4	1.3	1.3	1.5
b. Verwerkende nijverheid	1.9	3.0	-0.3	4.2	2.4	2.9	2.6	2.8	3.2
c. Marktdiensten (incl. vervoer)	0.1	1.1	-2.0	1.8	0.8	1.1	0.9	1.0	1.2
6. Nominale loonkosten per uur									
a. Marktbedrijfstacken	2.6	2.5	2.6	1.0	1.8	2.2	3.1	3.3	3.5
b. Verwerkende nijverheid	3.0	2.7	2.8	1.3	2.3	2.2	3.1	3.4	3.6
c. Marktdiensten (incl. vervoer)	2.6	2.5	2.3	0.9	1.7	2.3	3.1	3.3	3.5
7. Reële loonkosten per uur									
a. Marktbedrijfstacken	0.2	0.7	2.6	-0.8	0.0	0.6	1.4	1.5	1.5
b. Verwerkende nijverheid	0.5	0.9	2.8	-0.6	0.6	0.6	1.4	1.6	1.7
c. Marktdiensten (incl. vervoer)	0.1	0.7	2.3	-0.9	-0.0	0.7	1.4	1.5	1.6
8. Reële loonkosten per eenheid product in de marktbedrijfstacken	0.0	-0.6	3.1	-2.6	-0.7	-0.8	0.1	0.3	0.2
9. Lange rente	4.0	4.5	3.9	3.7	4.0	4.7	4.8	4.8	4.8
10. Bruto winstvoet (*) (in %)	48.0	49.3	47.3	49.0	49.3	49.6	49.4	49.3	49.3
11. Bruto winstvoet op het kapitaal (*) (in %)	27.8	29.0	27.0	28.2	28.6	29.0	29.1	29.4	29.8
12. Werkelijke arbeidstijd in de verwerkende nijverheid en de energie	-0.7	0.8	-3.5	2.5	2.1	0.2	-0.0	-0.0	-0.0

(*) Bruto exploitatieoverschot gedeeld door de toegevoegde waarde tegen basisprijzen (voor de winstvoet) en door de kapitaalvoorraad gewaardeerd aan vervangingskost (voor de winstvoet op het kapitaal) voor de marktbedrijfstacken exclusief landbouw.

(^) Gemiddelden van periodes

Tabel 17 **BEROEPSBEVOLKING, WERKGELEGENHEID EN WERKLOOSHEID**

(jaargemiddelden)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Totale bevolking								
. In duizendtallen	10703.6	10778.6	10855.8	10934.2	11013.0	11091.3	11168.3	11242.6
. Verschil in duizendtallen	77.9	75.0	77.2	78.4	78.8	78.4	76.9	74.4
2. Bevolking op arbeidsleeftijd								
. In duizendtallen	7070.0	7113.2	7153.0	7184.7	7208.7	7232.1	7254.6	7277.2
. Verschil in duizendtallen	58.3	43.1	39.8	31.7	24.0	23.4	22.5	22.6
3. Beroepsbevolking, definitie FPB								
. In duizendtallen	5138.9	5160.6	5171.1	5212.6	5262.8	5308.6	5347.7	5379.7
. Verschil in duizendtallen	49.6	21.8	10.5	41.5	50.2	45.7	39.2	32.0
4. Activiteitsgraad	72.7	72.6	72.3	72.6	73.0	73.4	73.7	73.9
5. Binnenlandse werkgelegenheid								
Totaal								
. In duizendtallen	4460.8	4437.6	4404.8	4412.2	4457.3	4505.9	4557.2	4604.4
. Verschil in duizendtallen	82.1	-23.3	-32.8	7.4	45.0	48.6	51.3	47.1
Loon- en weddetrekkenden								
. In duizendtallen	2925.1	2894.8	2864.7	2869.6	2907.0	2947.7	2990.5	3029.2
. Verschil in duizendtallen	62.7	-30.3	-30.1	4.9	37.4	40.6	42.9	38.7
Zelfstandigen								
. In duizendtallen	716.5	719.4	715.5	714.8	717.6	720.6	723.4	726.0
. Verschil in duizendtallen	10.1	3.0	-4.0	-0.6	2.8	3.0	2.8	2.6
Overheid								
. In duizendtallen	819.3	823.4	824.7	827.8	832.6	837.7	843.3	849.1
. Verschil in duizendtallen	9.3	4.1	1.3	3.2	4.8	5.0	5.6	5.8
6. Werkgelegenheidsgraad	64.2	63.5	62.7	62.5	62.9	63.4	63.9	64.3
7. Werkloosheid (administratief)								
Definitie FPB								
. In duizendtallen	600.7	645.7	688.9	723.0	728.2	725.3	713.1	698.0
. Verschil in duizendtallen	-32.9	45.0	43.2	34.1	5.2	-2.9	-12.1	-15.1
. Werkloosheidsgraad	11.7	12.5	13.3	13.9	13.8	13.7	13.3	13.0
Werkzoekenden								
. In duizendtallen	499.8	550.9	600.6	636.2	643.1	641.0	628.8	614.0
. Verschil in duizendtallen	-25.8	51.1	49.7	35.6	6.9	-2.0	-12.3	-14.8
8. Werkelijk arbeidsvolume (groeivoet)	1.5	-1.8	-0.3	0.7	1.0	1.0	1.0	1.0

Tabel 18 UITVOER EN INVOER TEGEN LOPENDE PRIJZEN*(in miljoen euro)*

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Uitvoer	295644	249891	268981	283743	300648	319726	340324	362665
a. Goederen excl. energie	209195	177929	191937	203427	216689	231215	246610	263135
b. Diensten	55104	48586	50428	52092	54672	57908	61603	65772
c. Energie	24990	17175	20301	21647	22446	23485	24698	26035
d. Verbruik door niet-ingezetenen in het economisch gebied	6355	6201	6314	6577	6842	7119	7412	7723
2. Invoer	292681	241632	259911	274684	290619	308776	328571	350260
a. Goederen excl. energie	190810	163822	173883	184688	196860	210071	224240	239619
b. Diensten	44899	38685	39778	40842	42592	44809	47452	50674
c. Energie	48739	30783	37448	39872	41350	43410	45767	48326
d. Verbruik door ingezetenen in het buitenland	8234	8342	8802	9282	9817	10487	11112	11641
3. Netto uitvoer van goederen en diensten	2963	8258	9069	9060	10030	10950	11752	12405
a. Goederen excl. energie	18385	14107	18054	18739	19829	21144	22371	23516
b. Diensten	10205	9900	10650	11251	12080	13099	14151	15098
c. Energie	-23748	-13609	-17147	-18225	-18904	-19925	-21069	-22291
d. Overige	-1879	-2140	-2488	-2704	-2975	-3368	-3700	-3918
4. Factorinkomens								
a. Ontvangen van het buitenland								
1. Inkomen uit arbeid	6901	7153	7351	7574	7765	8015	8286	8574
2. Andere inkomens	70644	70628	71928	73183	74339	75588	76947	78404
b. Betaald aan het buitenland								
1. Inkomen uit arbeid	2036	2197	2305	2390	2462	2550	2644	2741
2. Andere inkomens	71933	72075	73401	74683	75862	77136	78523	80010
5. Netto uitvoer (3+4)	6539	11768	12643	12745	13809	14866	15818	16632
6. Overige inkomensoverdrachten	-5515	-5848	-5809	-5950	-6315	-6720	-7138	-7527
7. Saldo van de lopende rekening van de betalingsbalans	718	5608	6517	6473	7162	7802	8322	8733

Tabel 19 EVENWICHT TUSSEN BESPARINGEN EN INVESTERINGEN*(in miljoen euro)*

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Middelen	81989	74090	77662	81162	85500	89050	92836	96796
a. Bruto besparingen	83502	75564	79142	82714	87101	90715	94557	98580
1. Vennootschappen	44856	42454	46792	49481	53499	56941	60025	63190
2. Gezinnen	35165	43169	40632	41849	43492	45261	46763	48227
3. Overheid	2865	-10919	-9170	-9440	-10645	-12167	-12828	-13344
4. Izw's	616	859	888	824	755	680	597	506
b. Nettokapitaaloverdrachten	-1513	-1474	-1481	-1552	-1601	-1666	-1721	-1783
2. Bestedingen	82784	69956	72625	76242	79941	82916	86238	89851
a. Bruto kapitaalvorming	82784	69956	72625	76242	79941	82916	86238	89851
1. Vennootschappen	54849	42843	45616	47831	50432	53617	56457	59086
2. Gezinnen	21657	20554	20562	20973	21601	22234	22764	23415
3. Overheid	5722	6030	5918	6899	7353	6493	6431	6748
4. Izw's	557	529	529	539	555	572	585	602
3. Vorderingsaldo	-795	4134	5037	4920	5558	6134	6598	6946

Tabel 20 EVENWICHT TUSSEN BESPARINGEN EN INVESTERINGEN*(in procent van het bbp)*

	2009 ^2004	2015 ^2010	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Middelen	24.7	22.8	21.9	22.3	22.5	22.8	22.9	23.0	23.0
a. Bruto besparingen	24.9	23.2	22.4	22.7	23.0	23.3	23.3	23.4	23.5
1. Vennootschappen	13.9	14.3	12.6	13.4	13.7	14.3	14.6	14.9	15.0
2. Gezinnen	10.1	11.6	12.8	11.7	11.6	11.6	11.6	11.6	11.5
3. Overheid	0.7	-2.9	-3.2	-2.6	-2.6	-2.8	-3.1	-3.2	-3.2
4. Izw's	0.2	0.2	0.3	0.3	0.2	0.2	0.2	0.1	0.1
b. Nettokapitaaloverdrachten	-0.2	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4
2. Bestedingen	22.1	21.2	20.7	20.8	21.2	21.3	21.3	21.3	21.4
a. Bruto kapitaalvorming	22.1	21.2	20.7	20.8	21.2	21.3	21.3	21.3	21.4
1. Vennootschappen	14.3	13.6	12.7	13.1	13.3	13.5	13.8	14.0	14.1
2. Gezinnen	6.0	5.7	6.1	5.9	5.8	5.8	5.7	5.6	5.6
3. Overheid	1.7	1.7	1.8	1.7	1.9	2.0	1.7	1.6	1.6
4. Izw's	0.2	0.1	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
3. Vorderingsaldo	2.5	1.5	1.2	1.4	1.4	1.5	1.6	1.6	1.7

^(^) Gemiddelden van periodes**Tabel 21 RENTEVOETEN**

	2009 ^2004	2015 ^2010	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Korte rente (3m.)									
Nominaal	2.5	2.0	0.7	0.5	1.3	2.1	2.5	2.8	3.0
Reëel	0.1	0.3	0.6	-1.4	-0.5	0.5	0.9	1.0	1.1
2. Lange rente (10j.)									
Nominaal	4.0	4.5	3.9	3.7	4.0	4.7	4.8	4.8	4.8
Reëel	1.5	2.7	3.9	1.9	2.3	3.1	3.1	3.0	2.9
3. Hypothecaire rente									
Nominaal	4.7	5.3	4.7	4.5	4.8	5.5	5.6	5.6	5.6
Reëel	2.3	3.5	4.6	2.7	3.0	3.9	3.9	3.8	3.7
Pro memorie:									
Korte rente eurozone (3m.)	2.9	2.4	1.2	0.8	1.6	2.5	2.9	3.2	3.5
Lange rente eurozone (10j.)	3.9	4.4	3.7	3.6	3.9	4.7	4.8	4.8	4.8

^(^) Gemiddelden van periodes

C. Sectorrekeningen

Tabel 22 SYNTHESE VAN DE TRANSACTIES VAN DE GROTE SECTOREN

(in procent van het bbp)

	2009 ^2004	2015 ^2010	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Particulieren (*)									
a. Beschikbaar inkomen	61.1	62.7	64.4	63.2	63.0	62.7	62.6	62.5	62.4
b. Wijzigingen in de rechten op pens.fondsen	0.7	0.7	0.9	0.8	0.7	0.7	0.6	0.6	0.5
c. Consumptie	51.6	51.6	52.2	52.1	51.9	51.6	51.5	51.4	51.3
d. Brutobesparingen	10.2	11.8	13.0	11.9	11.8	11.8	11.8	11.7	11.6
e. Kapitaaloverdrachten	-0.3	-0.4	-0.2	-0.3	-0.3	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4
f. Brutokapitaalvorming	6.2	5.9	6.2	6.1	6.0	5.9	5.9	5.8	5.7
g. Vorderingsaldo	3.7	5.5	6.5	5.5	5.5	5.5	5.6	5.6	5.5
2. Vennootschappen									
a. Beschikbaar inkomen	14.7	15.0	13.5	14.2	14.5	15.0	15.3	15.4	15.6
b. Wijzigingen in de rechten op pens.fondsen	0.7	0.7	0.9	0.8	0.7	0.7	0.6	0.6	0.5
c. Brutobesparingen	13.9	14.3	12.6	13.4	13.7	14.3	14.6	14.9	15.0
d. Kapitaaloverdrachten	0.9	0.5	0.7	0.4	0.5	0.5	0.4	0.4	0.4
e. Brutokapitaalvorming	14.3	13.6	12.7	13.1	13.3	13.5	13.8	14.0	14.1
f. Vorderingsaldo	0.6	1.2	0.6	0.8	1.0	1.3	1.3	1.3	1.4
3. Overheid									
a. Beschikbaar inkomen	23.7	21.5	21.4	21.8	21.8	21.6	21.2	21.2	21.1
b. Consumptie	23.0	24.4	24.6	24.5	24.4	24.4	24.4	24.4	24.3
c. Brutobesparingen	0.7	-2.9	-3.2	-2.6	-2.6	-2.8	-3.1	-3.2	-3.2
d. Kapitaaloverdrachten	-0.8	-0.5	-0.9	-0.5	-0.6	-0.6	-0.5	-0.5	-0.5
e. Brutokapitaalvorming	1.7	1.7	1.8	1.7	1.9	2.0	1.7	1.6	1.6
f. Vorderingsaldo	-1.7	-5.2	-5.9	-4.8	-5.1	-5.4	-5.3	-5.3	-5.3
4. Totale economie									
a. Brutobesparingen	24.9	23.2	22.4	22.7	23.0	23.3	23.3	23.4	23.5
b. Brutokapitaalvorming	22.1	21.2	20.7	20.8	21.2	21.3	21.3	21.3	21.4
c. Kapitaaloverdrachten	-0.2	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4
d. Vorderingsaldo	2.5	1.5	1.2	1.4	1.4	1.5	1.6	1.6	1.7

(*) Huishoudens en izw's t.b.v. huishoudens

(^) Gemiddelden van periodes

Tabel 23 REKENING VAN DE HUISHOUDENS

(in miljoen euro)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
I. Lopende transacties								
a. Middelen	311771	315558	320471	330302	342012	355482	369804	384902
1. Netto exploitatieoverschot	9228	8493	8881	9368	9823	10274	10660	10974
2. Gemengd inkomen	24729	24261	24582	24951	25468	26128	26907	27769
3. Beloning van werknemers	181198	183507	184914	190288	196713	204751	213565	222837
. Lonen	135673	136894	137720	141409	146045	151854	158263	164993
. Werkelijke sociale premies tlv werkgevers	35094	35442	35717	37012	38409	40116	41994	43933
. Toegerekende sociale premies tlv werkgevers	10431	11170	11477	11866	12259	12781	13308	13911
4. Netto inkomen uit vermogen	31796	30648	31678	32485	33772	34808	35870	36955
. Rente	9996	8915	9770	9894	10502	10808	11014	11171
. Winstuitkeringen	13629	13159	12951	13236	13541	13891	14282	14711
. Overige	8171	8574	8958	9355	9729	10110	10574	11073
5. Sociale uitkeringen	62641	66526	68646	71529	74651	77999	81378	85055
6. Overige netto inkomensoverdrachten	-1028	-915	-1014	-985	-960	-934	-932	-932
7. Overige (*)	3207	3038	2785	2667	2545	2457	2356	2243
b. Bestedingen	288642	284862	292840	302059	312777	325166	338698	353080
1. Belastingen op inkomen en vermogen	45143	42649	45089	46719	48807	51253	53903	56745
2. Sociale premies	68230	69432	70310	72621	75140	78313	81778	85464
. Werkelijke sociale premies	57799	58262	58832	60755	62881	65533	68471	71553
. Toegerekende sociale premies	10431	11170	11477	11866	12259	12781	13308	13911
3. Nationale consumptieve bestedingen	175269	172781	177442	182719	188830	195599	203016	210871
c. Netto besparingen	23128	30695	27629	28241	29233	30313	31102	31817
II. Kapitaalverrichtingen								
a. Middelen	793	1244	982	989	997	1005	1014	1024
1. Kapitaaloverdrachten, ontvangen	793	1244	982	989	997	1005	1014	1024
b. Bestedingen	11916	10243	9817	9708	9790	9840	9770	9793
1. Investerings in vaste activa	21762	20659	20666	21078	21705	22339	22869	23520
2. Verbruik van vaste activa (-)	12037	12473	13002	13608	14259	14948	15661	16410
3. Vermogensheffingen	2370	2234	2333	2418	2523	2628	2741	2862
4. Veranderingen in voorraden	-105	-105	-105	-105	-105	-105	-105	-105
5. Saldo aan- en verkopen van kostbaarheden	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2
6. Saldo aan- en verkopen van grond en overige materiële niet-geproduceerde activa	-358	-358	-358	-358	-358	-358	-358	-358
7. Overige kapitaaloverdrachten, betaald	286	288	285	285	285	285	286	286
III. Vorderingsaldo	12005	21696	18794	19521	20440	21479	22347	23049
p.m. Netto beschikbaar inkomen	195191	200439	202288	208294	215520	223459	231766	240450

(*) Correcties voor mutaties in voorzieningen pensioenverzekeringen.

Tabel 24 BESCHIKBAAR INKOMEN VAN DE HUISHOUDENS*(in miljoen euro)*

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
I. Primair bruto inkomen								
1. Bruto exploitatieoverschot	21265	20967	21883	22976	24082	25221	26322	27384
2. Bruto gemengd inkomen	24729	24261	24582	24951	25468	26128	26907	27769
3. Lonen	181198	183507	184914	190288	196713	204751	213565	222837
. Privé-sector	134780	135020	135611	139402	144325	150713	157805	165204
. Ondernemingen	129812	130009	130536	134150	138831	144914	151670	158685
. Huishoudens	2324	2312	2324	2397	2493	2614	2751	2925
. Izw's	2643	2699	2751	2855	3001	3185	3383	3594
. Overheid	41552	43531	44256	45701	47085	48574	50118	51800
. Grensarbeiders	4865	4956	5047	5184	5303	5464	5642	5833
4. Netto inkomen uit vermogen	31796	30648	31678	32485	33772	34808	35870	36955
. Rente	9996	8915	9770	9894	10502	10808	11014	11171
. Winstuitkeringen	13629	13159	12951	13236	13541	13891	14282	14711
. Overige	8171	8574	8958	9355	9729	10110	10574	11073
Totaal (1 tot 4)	258988	259382	263057	270699	280035	290908	302663	314946
II. Sociale zekerheid en belastingen								
1. Werkgeversbijdragen	45393	46496	47085	48770	50559	52787	55190	57729
2. Werknemersbijdragen	16794	16951	17150	17674	18319	19105	19989	20910
3. Bijdragen van zelfstandigen	3489	3367	3399	3403	3390	3434	3488	3576
4. Bijdragen op vervangingsinkomens	1096	1137	1170	1229	1291	1360	1432	1512
5. Bijdragen van niet-ingezetenen	1458	1481	1505	1546	1581	1628	1681	1737
Totaal (1 tot 5)	68230	69432	70310	72621	75140	78313	81778	85464
6. Belastingen op inkomen en vermogen	45143	42649	45089	46719	48807	51253	53903	56745
Totaal (1 tot 6)	113373	112081	115399	119341	123947	129567	135681	142209
III. Overdrachten aan huishoudens								
1. Sociale uitkeringen	62641	66526	68646	71529	74651	77999	81378	85055
2. Overige netto overdrachten	-1028	-915	-1014	-985	-960	-934	-932	-932
Totaal (1+2)	61613	65612	67632	70544	73691	77065	80446	84123
IV. Beschikbaar inkomen	207228	212913	215290	221902	229779	238406	247427	256860

Tabel 25 BESCHIKBAAR INKOMEN VAN DE HUISHOUDENS IN VOLUME

(groeivoeten)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
I. Primair bruto inkomen								
1. Bruto exploitatieoverschot	0.7	-1.4	2.5	3.2	3.2	3.0	2.5	2.1
2. Bruto gemengd inkomen	-1.2	-1.9	-0.5	-0.2	0.5	0.9	1.2	1.3
3. Lonen	1.1	1.2	-1.1	1.1	1.8	2.4	2.5	2.4
. Privé-sector	1.0	0.1	-1.4	1.0	1.9	2.7	2.9	2.7
. Ondernemingen	1.1	0.1	-1.4	1.0	1.9	2.7	2.8	2.7
. Huishoudens	-3.2	-0.6	-1.3	1.4	2.4	3.1	3.4	4.3
. Izw's	1.9	2.1	0.1	2.0	3.5	4.4	4.4	4.3
. Overheid	1.8	4.7	-0.2	1.5	1.4	1.5	1.4	1.4
. Grensarbeiders	-0.6	1.8	-0.0	1.0	0.7	1.3	1.4	1.5
4. Netto inkomen uit vermogen	6.3	-3.6	1.5	0.8	2.3	1.4	1.2	1.1
. Rente	5.8	-10.8	7.6	-0.5	4.5	1.2	0.1	-0.5
. Winstuitkeringen	5.2	-3.5	-3.4	0.4	0.7	0.9	1.0	1.1
. Overige	8.6	4.9	2.6	2.6	2.4	2.2	2.7	2.8
Totaal (1 tot 4)	1.5	0.1	-0.4	1.1	1.8	2.2	2.2	2.1
II. Sociale zekerheid en belastingen								
1. Werkgeversbijdragen	0.4	2.4	-0.6	1.8	2.1	2.7	2.7	2.7
2. Werknemersbijdragen	0.3	0.9	-0.7	1.3	2.0	2.6	2.8	2.7
3. Bijdragen van zelfstandigen	8.6	-3.5	-0.9	-1.6	-1.9	-0.4	-0.2	0.6
4. Bijdragen op vervangingsinkomens	4.9	3.6	1.1	3.2	3.4	3.6	3.4	3.6
5. Bijdragen van niet-ingezetenen	0.1	1.5	-0.2	0.9	0.7	1.3	1.4	1.5
Totaal (1 tot 5)	0.8	1.7	-0.6	1.5	1.9	2.5	2.6	2.6
6. Belastingen op inkomen en vermogen	2.2	-5.6	3.8	1.8	2.8	3.3	3.3	3.3
Totaal (1 tot 6)	1.4	-1.2	1.1	1.6	2.2	2.8	2.9	2.9
III. Overdrachten aan huishoudens								
1. Sociale uitkeringen	0.3	6.2	1.3	2.4	2.7	2.8	2.5	2.6
2. Overige netto overdrachten	-6.4	-11.1	8.9	-4.6	-4.1	-4.3	-1.9	-1.8
Totaal (1+2)	0.5	6.5	1.2	2.5	2.8	2.9	2.5	2.6
IV. Beschikbaar inkomen	1.2	2.7	-0.7	1.3	1.9	2.0	2.0	1.9

Tabel 26 REKENING VAN DE IZW'S TEN BEHOEVE VAN DE HUISHOUDENS

(in miljoen euro)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
I. Lopende transacties								
a. Middelen	4151	4327	4414	4492	4567	4648	4734	4828
1. Netto exploitatieoverschot	0	-0	-0	0	0	-0	-0	-0
2. Sociale premies	144	151	153	150	151	153	155	158
3. Netto inkomen uit vermogen	44	40	43	44	47	48	49	50
. Rente	42	38	41	42	45	46	47	47
. Overige	2	2	2	2	2	2	2	2
4. Overige netto inkomensoverdrachten	3963	4137	4218	4298	4370	4447	4530	4620
b. Bestedingen	4037	3986	4085	4267	4455	4657	4875	5109
1. Belastingen op inkomen en vermogen	32	28	29	30	31	33	34	35
2. Sociale uitkeringen	144	151	153	150	151	153	155	158
3. Nationale consumptieve bestedingen	3861	3807	3903	4087	4273	4472	4686	4916
c. Netto besparingen	114	341	329	225	112	-10	-141	-281
II. Kapitaalverrichtingen								
a. Middelen	107	109	96	98	103	100	102	104
1. Kapitaaloverdrachten, ontvangen	107	109	96	98	103	100	102	104
b. Bestedingen	55	11	-30	-61	-88	-118	-153	-185
1. Investerings in vaste activa	557	529	529	539	555	572	585	602
2. Verbruik van vaste activa (-)	502	518	559	600	643	690	738	787
III. Vorderingsaldo	166	439	456	383	303	209	114	8

Tabel 27 REKENING VAN DE ONDERNEMINGEN*(geconsolideerd, in miljoen euro)*

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
I. Lopende transacties								
a. Middelen	29179	23540	27966	29966	33154	34683	36553	38668
1. Netto exploitatieoverschot	39828	33234	38769	41001	44265	45786	47275	48961
2. Sociale premies	11053	11280	11342	11492	11803	12231	12693	13216
. Werkelijke premies ten laste v.d. werkgevers	5992	6143	6089	6193	6372	6595	6845	7106
. Premies ten laste v.d. werknemers	2328	2053	2133	2221	2337	2453	2581	2714
. Toegerekende sociale premies	2733	3083	3120	3078	3094	3183	3268	3396
3. Netto inkomen uit vermogen	-22579	-21863	-22996	-23384	-23768	-23717	-23758	-23815
. Rente	10054	9735	10240	10412	10583	10560	10579	10604
. Winstuitkeringen en overige	-32632	-31598	-33236	-33796	-34351	-34277	-34337	-34419
4. Overige netto inkomensoverdrachten	877	890	852	856	854	384	343	307
b. Bestedingen	23112	20089	21869	22822	23780	23826	24638	25619
1. Belastingen op inkomen en vermogen	12060	9076	10685	11324	11974	11594	11948	12409
2. Sociale uitkeringen	7845	7974	8399	8830	9261	9774	10334	10967
3. Mutaties in voorzieningen pensioenverzekering	3207	3038	2785	2667	2545	2457	2356	2243
c. Netto besparingen	6067	3452	6098	7144	9374	10858	11915	13049
II. Kapitaalverrichtingen								
a. Middelen	3225	4442	3585	3844	3787	3712	3767	3823
1. Ontvangen kapitaaloverdrachten	3225	4442	3585	3844	3787	3712	3767	3823
b. Bestedingen	18029	5815	7018	7454	8271	9498	10313	10911
1. Investerings in vaste activa	49949	46006	45944	47793	50337	53365	56215	58855
2. Verbruik van vaste activa (-)	38789	39003	40694	42337	44125	46084	48110	50141
3. Saldo aan- en verkopen van niet-geproduceerde niet-fin. activa	1558	1564	1684	1555	1558	1558	1558	1558
4. Veranderingen in voorraden	4900	-3164	-328	39	95	252	242	231
5. Saldo aan- en verkopen van kostbaarheden	2	2	2	2	2	2	2	2
6. Overige te betalen kapitaaloverdrachten	410	409	410	403	404	405	405	406
III. Vorderingsaldo	-8737	2079	2665	3534	4890	5072	5369	5962

Tabel 28 REKENING VAN HET BUITENLAND*(in miljoen euro)*

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
I. Lopende transacties								
a. Middelen	303838	253573	272026	287135	303622	322401	342843	365166
1. Invoer van goederen en diensten	292681	241632	259911	274684	290619	308776	328571	350260
2. Beloning van werknemers	2036	2197	2305	2390	2462	2550	2644	2741
3. Belastingen op productie en invoer	1916	1606	1681	1771	1868	1974	2092	2224
4. Netto inkomen uit vermogen (-)	-1290	-1447	-1474	-1499	-1523	-1549	-1576	-1606
5. Overige netto inkomensoverdrachten	3129	3763	3626	3638	3880	4138	4395	4606
6. Sociale premies	2079	2155	2214	2282	2339	2414	2496	2583
7. Sociale uitkeringen, excl. sociale overdrachten in natura	707	774	816	871	933	999	1069	1146
b. Bestedingen	304556	259181	278544	293609	310784	330202	351165	373898
1. Uitvoer van goederen en diensten	295644	249891	268981	283743	300648	319726	340324	362665
2. Beloning van werknemers	6901	7153	7351	7574	7765	8015	8286	8574
3. Subsidies (productgebonden en op invoer)	635	635	635	635	635	635	635	635
4. Belastingen op inkomen en vermogen	112	129	133	138	143	149	155	161
5. Sociale premies	675	728	764	793	816	846	877	909
6. Sociale uitkeringen, excl. sociale overdrachten in natura	588	644	679	725	776	831	889	954
c. Saldo van de lopende transacties	-718	-5608	-6517	-6473	-7162	-7802	-8322	-8733
1. Goederen en diensten	-2963	-8258	-9069	-9060	-10030	-10950	-11752	-12405
2. Beloning van werknemers (netto)	-4865	-4956	-5047	-5184	-5303	-5464	-5642	-5833
3. Netto inkomen uit vermogen	1290	1447	1474	1499	1523	1549	1576	1606
4. Belastingen minus subsidies	1169	841	912	998	1089	1190	1302	1427
5. Overige lopende overdrachten (netto)	4652	5319	5213	5274	5559	5875	6194	6472
II. Kapitaalverrichtingen	1513	1474	1481	1552	1601	1666	1721	1783
1. Netto kapitaaloverdrachten	282	244	250	322	371	435	491	553
2. Saldo aan- en verkopen van activa	1230	1230	1230	1230	1230	1230	1230	1230
III. Vorderingsaldo	795	-4134	-5037	-4921	-5560	-6136	-6601	-6949

D. Openbare Financiën

Tabel 29 REKENING VAN DE OVERHEID

(in miljoen euro)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Ontvangsten	168198	162826	170131	176833	183314	189973	197838	206350
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	150766	145022	150785	156310	162303	167788	174720	182215
1. Fiscale ontvangsten	102689	96382	101625	105459	109654	112874	117297	122160
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ...	57058	51588	55638	57908	60642	62703	65700	68997
Huishoudens	44837	42337	44773	46398	48475	50908	53545	56372
Vennootschappen	12060	9076	10685	11324	11974	11594	11948	12409
Overige	161	175	180	186	193	200	207	215
b. Belastingen op productie en invoer	43261	42560	43654	45133	46490	47543	48855	50301
c. Vermogensheffingen	2370	2234	2333	2418	2523	2628	2741	2862
2. Werkelijke sociale premies	48076	48639	49160	50851	52648	54914	57423	60055
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	9904	9900	11174	11916	12030	12773	13269	13815
1. Inkomen uit vermogen	2626	2345	3057	3151	3291	3468	3680	3925
2. Inkomensoverdrachten	1350	1249	1354	1369	1396	1751	1808	1864
3. Kapitaaloverdrachten	160	173	197	165	166	168	169	170
4. Verkoop van goederen en diensten	5768	6133	6566	7231	7177	7385	7611	7856
D. Toegerekende sociale premies	7528	7904	8171	8607	8982	9412	9850	10320
2. Uitgaven	172426	182907	187008	195351	203389	210598	219069	228423
A. Primaire uitgaven	159256	170296	173758	181562	188530	194448	201658	209708
a. Lopende uitgaven	149632	158727	163521	169900	176411	183194	190345	197948
1. Beloning van werknemers	41552	43531	44256	45701	47085	48574	50118	51800
2. Intermediair verbruik en belastingen	12710	12854	13090	13399	13691	14027	14364	14724
3. Subsidies aan vennootschappen	7130	7518	8305	8826	9010	9211	9502	9757
4. Sociale uitkeringen	80248	86006	89147	93115	97416	101937	106572	111572
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	54746	58499	60198	62664	65364	68206	71033	74086
- Uitkeringen in natura	25503	27508	28949	30452	32051	33730	35539	37486
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	4186	4482	4482	4608	4723	4846	4951	5063
6. Overdrachten aan vennootschappen	175	176	176	176	176	176	176	176
7. Bni-bijdrage	2536	2990	2840	2766	2921	2956	3112	3216
8. Andere overdrachten aan het buitenland	1093	1169	1225	1309	1390	1467	1549	1638
b. Kapitaaluitgaven	9624	11569	10237	11662	12119	11254	11312	11760
1. Investerings in vaste activa (bruto)	5717	6026	5914	6895	7349	6489	6427	6744
2. Overige netto-aankopen niet-fin. activa	34	28	-92	37	34	34	34	34
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	396	855	577	587	601	606	617	629
4. Overdrachten aan vennootschappen	2974	4214	3345	3610	3550	3477	3531	3588
5. Overdrachten aan het buitenland	502	445	492	532	585	648	704	766
B. Rentelasten	13171	12611	13250	13789	14859	16151	17411	18715
3. Vorderingsaldo	-4229	-20081	-16877	-18518	-20075	-20626	-21231	-22073
Brutobesparingen	2865	-10919	-9170	-9440	-10645	-12167	-12828	-13344
4. Primair saldo	8942	-7470	-3627	-4729	-5215	-4475	-3819	-3358
p.m. Consumptieve bestedingen	79798	83263	85333	88023	91443	94836	98405	102264

Tabel 30 REKENING VAN DE OVERHEID

(in procent van het bbp)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Ontvangsten	48.8	48.2	48.8	49.1	48.9	48.9	49.0	49.1
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	43.7	42.9	43.3	43.4	43.3	43.2	43.2	43.4
1. Fiscale ontvangsten	29.8	28.5	29.2	29.3	29.3	29.0	29.0	29.1
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ...	16.6	15.3	16.0	16.1	16.2	16.1	16.3	16.4
Huishoudens	13.0	12.5	12.9	12.9	12.9	13.1	13.3	13.4
Vennootschappen	3.5	2.7	3.1	3.1	3.2	3.0	3.0	3.0
Overige	0.0	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
b. Belastingen op productie en invoer	12.6	12.6	12.5	12.5	12.4	12.2	12.1	12.0
c. Vermogensheffingen	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7
2. Werkelijke sociale premies	13.9	14.4	14.1	14.1	14.1	14.1	14.2	14.3
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	2.9	2.9	3.2	3.3	3.2	3.3	3.3	3.3
1. Inkomen uit vermogen	0.8	0.7	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9
2. Inkomensoverdrachten	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.5	0.4	0.4
3. Kapitaaloverdrachten	0.0	0.1	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
4. Verkoop van goederen en diensten	1.7	1.8	1.9	2.0	1.9	1.9	1.9	1.9
D. Toegerekende sociale premies	2.2	2.3	2.3	2.4	2.4	2.4	2.4	2.5
2. Uitgaven	50.0	54.1	53.7	54.2	54.3	54.2	54.2	54.3
A. Primaire uitgaven	46.2	50.4	49.9	50.4	50.3	50.0	49.9	49.9
a. Lopende uitgaven	43.4	47.0	46.9	47.2	47.1	47.1	47.1	47.1
1. Beloning van werknemers	12.1	12.9	12.7	12.7	12.6	12.5	12.4	12.3
2. Intermediair verbruik en belastingen	3.7	3.8	3.8	3.7	3.7	3.6	3.6	3.5
3. Subsidies aan vennootschappen	2.1	2.2	2.4	2.5	2.4	2.4	2.4	2.3
4. Sociale uitkeringen	23.3	25.4	25.6	25.9	26.0	26.2	26.4	26.5
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	15.9	17.3	17.3	17.4	17.5	17.5	17.6	17.6
- Uitkeringen in natura	7.4	8.1	8.3	8.5	8.6	8.7	8.8	8.9
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	1.2	1.3	1.3	1.3	1.3	1.2	1.2	1.2
6. Overdrachten aan vennootschappen	0.1	0.1	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
7. Bni-bijdrage	0.7	0.9	0.8	0.8	0.8	0.8	0.8	0.8
8. Andere overdrachten aan het buitenland	0.3	0.3	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4
b. Kapitaaluitgaven	2.8	3.4	2.9	3.2	3.2	2.9	2.8	2.8
1. Investerings in vaste activa (bruto)	1.7	1.8	1.7	1.9	2.0	1.7	1.6	1.6
2. Overige netto-aankopen niet-fin. activa	0.0	0.0	-0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	0.1	0.3	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.1
4. Overdrachten aan vennootschappen	0.9	1.2	1.0	1.0	0.9	0.9	0.9	0.9
5. Overdrachten aan het buitenland	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2	0.2	0.2
B. Rentelasten	3.8	3.7	3.8	3.8	4.0	4.2	4.3	4.5
3. Vorderingsaldo	-1.2	-5.9	-4.8	-5.1	-5.4	-5.3	-5.3	-5.3
Brutobesparingen	0.8	-3.2	-2.6	-2.6	-2.8	-3.1	-3.2	-3.2
4. Primair saldo	2.6	-2.2	-1.0	-1.3	-1.4	-1.2	-0.9	-0.8
p.m. Consumptieve bestedingen	23.2	24.6	24.5	24.4	24.4	24.4	24.4	24.3
Geconsolideerde brutoschuld	89.8	96.6	98.5	100.4	101.9	103.4	104.7	105.9

Tabel 31 REKENING VAN DE FEDERALE OVERHEID*(in miljoen euro)*

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Ontvangsten	93701	87342	93209	97378	100984	104198	108226	112657
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	87785	81386	86193	89710	93364	96034	99816	103997
1. Fiscale ontvangsten	85491	78985	83768	87224	90817	93423	97139	101247
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ...	52415	46250	50459	52616	55132	56964	59693	62685
- Huishoudens	40476	37265	39845	41358	43221	45430	47803	50331
- Vennootschappen	11778	8809	10434	11072	11717	11334	11683	12139
- Overige	161	175	180	186	193	200	207	215
b. Belastingen op productie en invoer	32904	32550	33113	34399	35459	36216	37184	38279
c. Vermogensheffingen	172	185	196	209	226	243	262	284
2. Werkelijke sociale premies	2294	2402	2426	2485	2547	2611	2677	2750
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	3806	3744	4725	5263	5145	5606	5777	5955
1. Inkomen uit vermogen	1492	1230	1822	1855	1928	2001	2079	2161
2. Inkomensoverdrachten	718	609	705	711	727	1072	1116	1158
3. Kapitaaloverdrachten	46	60	82	57	57	57	57	57
4. Verkoop van goederen en diensten	1550	1846	2116	2639	2432	2477	2525	2579
C. Toegerekende sociale premies	1951	2045	2099	2221	2303	2381	2450	2518
D. Overdrachten binnen de overheid	159	167	192	184	172	177	182	187
1. van de sociale-verzekeringsinstellingen	109	116	147	139	126	131	137	141
2. van de gemeenschappen en gewesten	6	6	6	6	6	6	7	7
3. van de lagere overheid	43	45	39	39	39	39	39	39
waarvan kapitaaloverdrachten	5	7	6	7	7	7	7	7
2. Uitgaven	99293	101632	105249	111367	113395	117976	123118	128485
A. Primaire uitgaven	86808	89784	93116	98831	100035	103773	108083	112570
a. Lopende uitgaven	26526	27956	28814	29599	30516	31409	32391	33382
1. Beloning van werknemers	8482	8690	8657	8841	9028	9220	9433	9673
2. Intermediair verbruik en belastingen	2948	2770	3076	3138	3188	3267	3325	3387
3. Subsidies aan vennootschappen	3347	3578	4106	4279	4386	4548	4690	4836
4. Sociale uitkeringen	7698	8103	8334	8652	8945	9244	9547	9870
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	7659	7969	8143	8460	8754	9053	9356	9678
- Uitkeringen in natura	39	135	191	192	192	191	191	191
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	555	780	709	763	813	867	900	933
6. Overdrachten aan vennootschappen	0	0	0	0	0	0	0	0
7. Bni-bijdrage	2536	2990	2840	2766	2921	2956	3112	3216
8. Andere overdrachten aan het buitenland	959	1045	1092	1160	1235	1307	1384	1466
b. Kapitaaluitgaven	2548	4109	2988	3331	3415	3229	3329	3437
1. Investeringen in vaste activa (bruto)	785	921	719	790	902	755	771	787
2. Overige netto-aankopen niet-fin. activa	6	0	18	9	6	6	6	6
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	20	347	18	19	23	19	19	20
4. Overdrachten aan vennootschappen	1235	2395	1740	1980	1898	1802	1829	1858
5. Overdrachten aan het buitenland	502	445	492	532	585	648	704	766
c. Overdrachten binnen de overheid	57734	57719	61314	65902	66104	69135	72363	75751
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	42613	42235	43516	46966	49428	51953	54646	57455
2. Overige inkomensoverdrachten	15040	15379	17653	18785	16525	17029	17561	18137
3. Kapitaaloverdrachten	82	105	144	151	151	153	156	159
B. Rentelasten	12486	11848	12133	12535	13359	14203	15034	15915
3. Vorderingsaldo	-5592	-14289	-12040	-13989	-12411	-13778	-14891	-15828
Brutobesparingen	-3186	-10326	-9192	-10781	-9135	-10703	-11733	-12579
4. Primair saldo	6894	-2442	94	-1454	949	425	143	87
p.m. Consumptieve bestedingen	10894	10423	10495	10230	10685	10922	11158	11421

Tabel 32 REKENING VAN DE GEMEENSCHAPPEN EN GEWESTEN

(in miljoen euro)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Ontvangsten	49938	49194	50412	53034	55126	57412	59915	62582
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	7790	6924	7862	8050	8397	8708	9060	9414
1. Fiscale ontvangsten	7753	6886	7824	8012	8359	8670	9022	9376
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ... (huishoudens)	955	572	1023	1048	1114	1159	1207	1258
b. Belastingen op productie en invoer	4600	4265	4665	4755	4948	5127	5336	5540
c. Vermogensheffingen	2198	2049	2137	2209	2297	2385	2479	2578
2. Werkelijke sociale premies	38	38	38	38	38	38	38	38
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	3071	3102	3198	3238	3289	3343	3403	3467
1. Inkomen uit vermogen	314	338	372	378	384	390	397	404
2. Inkomensoverdrachten	370	377	382	387	392	399	405	413
3. Kapitaaloverdrachten	40	40	41	41	42	43	44	44
4. Verkoop van goederen en diensten	2347	2347	2403	2432	2470	2512	2557	2605
C. Toegerekende sociale premies	4320	4549	4724	4975	5215	5504	5810	6145
D. Overdrachten binnen de overheid	34757	34618	34628	36770	38224	39856	41642	43556
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	29930	29360	29215	31101	32315	33658	35138	36718
2. Overige overdrachten	4827	5258	5413	5668	5909	6198	6504	6838
a. van de federale overheid	4638	4972	5172	5424	5661	5945	6247	6577
b. van de sociale-verzekeringsinstellingen	53	65	59	59	60	61	62	63
c. van de lagere overheid	136	221	183	186	188	192	195	198
waarvan kapitaaloverdrachten	69	84	125	127	129	131	134	136
2. Uitgaven	50143	51505	52263	54363	56169	58159	60251	62488
A. Primaire uitgaven	49623	50888	51382	53403	55141	57055	59083	61276
a. Lopende uitgaven	36235	37878	38453	39910	41242	42727	44301	46012
1. Beloning van werknemers	19155	20101	20584	21339	22047	22830	23652	24544
2. Intermediair verbruik en belastingen	5492	5697	5473	5564	5651	5745	5848	5958
3. Subsidies aan vennootschappen	1375	1230	1225	1309	1327	1346	1367	1389
4. Sociale uitkeringen	7383	7914	8184	8658	9132	9671	10247	10877
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	4988	5275	5470	5748	6013	6329	6664	7030
- Uitkeringen in natura	2395	2638	2713	2911	3119	3342	3583	3847
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	2641	2756	2805	2855	2899	2947	2999	3054
6. Overdrachten aan vennootschappen	102	102	102	102	102	102	102	102
7. Overdrachten aan het buitenland	88	79	81	82	83	85	86	88
b. Kapitaaluitgaven	3931	4265	3811	4025	4089	4158	4231	4307
1. Investeringen in vaste activa (bruto)	2138	2261	2102	2145	2180	2217	2256	2294
2. Overige netto-aankopen niet-fin. activa	4	4	-134	4	4	4	4	4
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	277	408	466	474	481	489	498	508
4. Overdrachten aan vennootschappen	1511	1591	1377	1401	1423	1447	1473	1501
5. Overdrachten aan het buitenland	0	0	0	0	0	0	0	0
c. Overdrachten binnen de overheid	9457	8746	9119	9469	9811	10171	10551	10957
1. Inkomensoverdrachten	8085	8195	8534	8874	9207	9556	9926	10320
2. Kapitaaloverdrachten	1372	551	585	595	604	614	625	637
B. Rentelasten	520	616	881	959	1027	1103	1167	1211
3. Vorderingsaldo	-205	-2311	-1852	-1329	-1043	-747	-335	94
Brutobesparingen	2789	3361	3326	4051	4370	4709	5166	5642
4. Primair saldo	315	-1695	-971	-370	-15	356	832	1306
p.m. Consumptieve bestedingen	27724	29118	29452	30521	31535	32647	33825	35106

Tabel 33 REKENING VAN DE LAGERE OVERHEID*(in miljoen euro)*

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Ontvangsten	23193	23870	24076	24855	25628	26512	27464	28499
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	6884	7949	7507	7628	7803	8003	8239	8506
1. Fiscale ontvangsten	6858	7922	7480	7602	7776	7977	8213	8479
a. Belastingen op inkomen, vermogen,...	2420	3483	2916	2950	3038	3147	3283	3444
- Huishoudens	2420	3483	2916	2950	3038	3147	3283	3444
- Vennootschappen	0	0	0	0	0	0	0	0
- Anderen	0	0	0	0	0	0	0	0
b. Belastingen op productie en invoer	4437	4440	4564	4652	4738	4830	4929	5036
2. Werkelijke sociale premies	27	27	27	27	27	27	27	27
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	2870	2857	2988	3126	3272	3427	3593	3771
1. Inkomen uit vermogen	796	713	734	758	788	817	848	881
2. Inkomensoverdrachten	217	218	221	223	226	229	232	236
3. Kapitaaloverdrachten	36	36	36	37	37	38	38	39
4. Verkoop van goederen en diensten	1822	1890	1997	2108	2221	2343	2475	2616
C. Toegerekende sociale premies	1235	1288	1325	1386	1439	1502	1563	1631
D. Overdrachten binnen de overheid	12204	11777	12256	12714	13114	13580	14069	14591
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	111	139	149	151	154	156	159	162
2. Overige overdrachten	12093	11638	12107	12563	12961	13424	13910	14429
a. van de federale overheid	2941	3018	3121	3229	3287	3393	3500	3616
b. van de gemeenschappen en gewesten	9121	8589	8955	9303	9642	9999	10377	10779
c. van de sociale-verzekeringsinstellingen	30	31	31	31	32	32	33	34
waarvan kapitaaloverdrachten	1190	578	610	624	632	642	654	667
2. Uitgaven	23472	24566	25320	26974	28069	28188	28916	30071
A. Primaire uitgaven	22881	23991	24753	26363	27373	27368	28006	29082
a. Lopende uitgaven	19652	20618	21188	21928	22626	23368	24119	24928
1. Beloning van werknemers	12559	13299	13558	14024	14475	14947	15414	15919
2. Intermediair verbruik en belastingen	3328	3423	3536	3650	3762	3881	4009	4145
3. Subsidies aan vennootschappen	371	374	383	393	402	412	422	433
4. Sociale uitkeringen	2712	2830	3005	3143	3256	3383	3513	3655
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	2172	2294	2392	2499	2581	2675	2769	2871
- Uitkeringen in natura	540	536	614	644	675	708	744	784
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	609	618	632	645	658	672	686	702
6. Overdrachten aan vennootschappen	74	74	74	74	74	74	74	74
b. Kapitaaluitgaven	3050	3107	3344	4211	4519	3769	3653	3916
1. Investerings in vaste activa (bruto)	2717	2774	3010	3875	4181	3430	3312	3573
2. Overige netto-aankopen niet-fin. activa	24	24	24	24	24	24	24	24
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	91	91	93	95	96	98	99	101
4. Overdrachten aan vennootschappen	217	217	217	217	217	217	217	217
c. Overdrachten binnen de overheid	179	266	221	224	227	230	234	238
1. Inkomensoverdrachten	168	253	209	212	215	218	221	225
2. Kapitaaloverdrachten	11	13	12	13	13	13	13	13
B. Rentelasten	591	575	567	611	696	821	910	989
3. Vorderingsaldo	-279	-696	-1244	-2119	-2441	-1676	-1451	-1572
Brutobesparingen	1556	1810	1466	1443	1422	1425	1522	1652
4. Primair saldo	312	-121	-677	-1509	-1744	-856	-541	-583
p.m. Consumptieve bestedingen	16358	17122	17496	18027	18536	19070	19604	20179

Tabel 34 REKENING VAN DE SOCIALE-VERZEKERINGSINSTELLINGEN

(in miljoen euro)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Ontvangsten	69356	69797	73744	77812	78362	82043	86059	90260
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	48306	48762	49223	50922	52738	55042	57604	60298
1. Fiscale ontvangsten	2588	2589	2552	2620	2702	2804	2923	3057
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ...	1268	1284	1240	1294	1358	1433	1517	1611
- Huishoudens (bijz. bijdr., hoge inkomens)	986	1017	990	1041	1101	1173	1252	1340
- Vennootschappen (overdr. aan FAO)	282	267	250	252	256	261	265	270
b. Indirecte belastingen	1320	1305	1312	1327	1344	1371	1406	1446
- op verzekeringspremies	861	872	861	869	880	892	909	932
- op farmac. producten, -industrie	241	260	258	265	275	289	306	324
- eenmalige bijdrage tlv vennootschappen	178	179	188	188	189	189	190	191
- terugvordering uitgaven klin. biologie	40	-6	5	5	0	0	0	0
2. Werkelijke sociale premies	45718	46173	46670	48301	50037	52238	54681	57241
a. Verplichte werkgeversbijdragen	28171	28318	28637	29806	31002	32461	34064	35712
- van de ondernemingen	24499	24451	24698	25734	26805	28136	29604	31109
- van de overheid	3425	3600	3655	3765	3872	3983	4095	4216
- overheidsbedrijven (a)	247	267	283	308	324	343	364	387
b. Verplichte werknemersbijdragen	13103	13195	13307	13704	14193	14820	15533	16273
c. Verplichte bijdr. zelfstandigen	3184	3359	3390	3394	3381	3425	3478	3566
d. Verplichte bijdr. uitkeringstrekkers	1096	1137	1170	1229	1291	1360	1432	1512
e. Vrije verzekering DOSZ	54	55	55	57	58	60	62	64
f. Ledenbijdragen Vlaamse Zorgverzekering	109	110	111	111	112	113	114	114
B. Toegerekende sociale premies	22	23	23	24	24	25	26	27
C. Overige ontvangsten van de andere sectoren	585	632	684	710	749	827	941	1085
1. Inkomen uit vermogen	451	499	549	580	616	691	802	941
2. Inkomensoverdrachten van gezinnen	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Overdrachten van bedrijven	83	83	83	77	79	82	84	87
4. Verkoop van goederen en diensten	50	50	51	52	53	54	55	56
D. Overdrachten binnen de overheid	20443	20380	23814	26157	24850	26148	27487	28850
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	12572	12735	14153	15714	16959	18138	19349	20575
a. Alternatieve financiering	10995	11052	12481	14008	15220	16367	17516	18686
b. Sociale revalidatie (Fonds Maron)	0	0	0	0	0	0	0	0
c. Accijnzen op tabak, stock-options	1577	1684	1671	1707	1739	1771	1833	1889
2. Overige overdrachten	7871	7645	9662	10443	7891	8010	8138	8274
a. Van de federale overheid	7542	7494	9505	10283	7729	7845	7970	8103
- Inkomensoverdrachten	7542	7494	7440	7635	7729	7845	7970	8103
- Bijzondere toelage	0	0	2064	2648	0	0	0	0
- Kapitaaloverdrachten	0	0	0	0	0	0	0	0
b. Van de gemeenschappen en gewesten	329	151	157	160	162	165	168	171
2. Uitgaven	67508	72582	75486	78892	82542	86467	90611	95026
A. Primaire uitgaven	67507	72576	75397	78788	82341	86012	89866	93964
a. Lopende uitgaven	67219	72275	75066	78463	82026	85689	89535	93625
1. Beloning van werknemers	1356	1442	1457	1496	1536	1577	1618	1664
2. Intermediair verbruik	941	964	1005	1047	1089	1134	1182	1234
3. Subsidies aan bedrijven	2037	2337	2590	2845	2895	2905	3023	3099
- Sociale Maribel (incl. bedrijfsvoorheffing)(b)	664	713	767	777	781	785	790	795
- Activeringsvergoedingen (c)	254	228	300	418	366	273	283	291
- Jongerenbonus non-profit	0	28	28	29	29	30	31	32
- Dienstencheques	899	1051	1150	1248	1340	1433	1528	1582
- Tewerkstelling in hospitalen	222	318	346	372	378	385	391	398
4. Sociale uitkeringen	62456	67159	69624	72662	76082	79639	83265	87171
- Uitkeringen in geld	39928	42961	44193	45957	48016	50149	52245	54507
- Uitkeringen in natura	22529	24198	25431	26706	28066	29490	31020	32664
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	382	328	337	346	353	360	366	374
6. Overdrachten aan het buitenland	46	45	52	67	71	75	79	84
b. Kapitaaluitgaven	96	88	95	95	97	98	99	101
1. Investerings in vaste activa (bruto)	77	70	84	85	86	87	89	90
2. Overdrachten aan huishoudens	8	8	0	0	0	0	0	0
3. Overdrachten aan financ. bedrijven	11	11	11	11	11	11	11	11
c. Overdrachten binnen de overheid	193	212	236	229	218	225	232	238
1. Inkomensoverdrachten	193	212	236	229	218	225	232	238
2. Kapitaaloverdrachten	0	0	0	0	0	0	0	0
B. Rentelasten	0	6	89	104	201	454	745	1063
3. Vorderingsaldo	1848	-2785	-1742	-1080	-4180	-4424	-4553	-4767
Brutobesparingen	1706	-2734	-1685	-1015	-4114	-4356	-4483	-4696
4. Primair saldo	1848	-2778	-1653	-976	-3979	-3969	-3808	-3704
p.m. Consumptieve bestedingen	24823	26601	27890	29246	30688	32197	33818	35558

(a) VRT, RTBF en BRF vanaf 2002, Aquafin (tot 2004), De Lijn, TEC, STIB, transportinfrastructuur.

(b) Via bedrijfsvoorheffing: een deel van de bedrijfsvoorheffing wordt vanaf 2009 via de Sociale Maribelfondsen aan de non-profit-ondernemingen als loonsubsidie toegekend.

(c) Activa-Plan-banen, incl. Startbonus en Stagebonus.

Tabel 35   **DETAIL VAN DE SOCIALEZEKERHEIDSPRESTATIES***(in miljoen euro)*

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Pensioenen	20574	21670	22176	23242	24543	25907	27339	28888
- Werknemers	16942	17841	18203	19076	20173	21321	22531	23840
- Zelfstandigen	2547	2676	2771	2891	3023	3160	3302	3453
- Vastbenoemd personeel bij de RSZ-PPO	771	828	871	935	1001	1071	1146	1226
- Aangeslotenen bij de DOSZ	315	325	331	340	347	354	361	369
2. Geneeskundige verzorging	22859	24464	25706	26985	28356	29794	31340	32999
- Werknemers, zelfstandigen en ambtenaren	22185	23821	25042	26304	27653	29063	30580	32211
- Aangeslotenen bij de DOSZ	30	30	31	32	32	33	34	35
- Aan buitenlandse sz-instellingen	330	266	275	279	290	304	319	336
- Bij arbeidsong., kinderbewaarplaatsen, ...	68	69	70	72	73	75	76	77
- Vlaamse Zorgverzekering	245	277	288	298	308	319	330	340
3. Arbeidsongeschiktheid en invaliditeit	4551	4952	5334	5636	5879	6137	6394	6667
- Werknemers	4265	4642	4986	5284	5513	5753	5993	6247
- Zelfstandigen	286	309	347	352	367	384	401	420
4. Kinderbijslagen	4692	4952	5000	5170	5337	5504	5681	5872
- Werknemers, RSZ-PPO inbegrepen	4248	4479	4524	4679	4830	4982	5142	5317
- Zelfstandigen	387	413	416	428	442	455	470	485
- Gewaarborgde gezinsbijslagen	35	37	38	39	40	41	42	44
- Socialezekerheidsambtenaren	22	23	23	24	24	25	26	27
5. Werkloosheid	7934	9213	9514	9725	10015	10276	10421	10582
- Werkloosheidsvergoedingen aan	5792	6961	7226	7337	7571	7747	7818	7880
. Werkzoekende uvw's	3518	4010	4448	4864	5056	5182	5230	5271
. Niet-werkzoekende uvw's	1117	1076	1014	1031	1040	1058	1091	1121
. Vrijwillig deeltijdse werklozen	135	144	151	157	162	165	165	166
. Deeltijds werklozen met behoud van rechten en IGU	209	227	232	244	260	278	297	316
. Tijdelijke werklozen	431	1053	858	562	563	569	542	515
. Activeringsprogramma's: EWE en PWA (*)	50	40	32	26	21	17	14	11
. Overige gerechtigden	357	378	421	434	448	456	457	458
. Statistische aanpassing	-25	32	20	20	21	21	21	22
- Loopbaanonderbreking	700	750	756	793	835	876	915	955
- Bruggpensioenen (deel RVA)	1443	1502	1532	1595	1608	1652	1688	1747
6. Arbeidsongevallen	189	199	208	219	224	229	234	240
7. Beroepsziekten	341	343	329	304	302	299	297	295
8. Bestaanszekerheid	1229	1278	1268	1292	1335	1400	1463	1530
9. Educatief verlof	83	83	84	86	87	88	90	92
10. dosz	5	5	5	5	5	5	6	6
Totaal	62456	67159	69624	72662	76082	79639	83265	87171
p.m. Groeivoet van de prijsindex der sz-prestaties	4.1	2.0	-0.0	2.0	1.7	1.7	1.7	1.8

(*) Eerste Werkervaringscontract, Plaatselijke Werkgelegenheidsagentschappen. De vergoeding vanwege de RVA in geval van Herenschakelingsprogramma's, Doorstromingsprogramma's, SINE-contracten en Plan-Activa-banen, Startbonus, Stagebonus, Jongerenbonus in non-profit, dienstencheques wordt beschouwd als een loonsubsidie.

Tabel 36 SOCIALE ZEKERHEID DER WERKNEMERS, volgens begrotingsdefinities*(in miljoen euro)*

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
A. Ontvangsten	55319	56844	59728	63167	63576	66661	70068	73585
1. Bijdragen, waarin:	38523	39522	39526	40876	42432	44308	46477	48724
Werkgeversbijdragen, incl.	25037	25764	25712	26684	27748	28996	30441	31923
werkgeversbijdr. vermindering	4917	4718	4646	4424	4441	4507	4592	4693
Werknemersbijdragen, incl.	13244	13491	13540	13904	14387	15004	15716	16467
werknemersbijdr. vermindering	699	689	618	583	572	545	496	451
Van genietters van prestaties	241	267	275	288	296	308	320	334
2. Alternatieve financiering	9308	9434	10598	12026	13100	14124	15164	16214
3. Bijzondere bijdrage	986	1017	990	1041	1101	1172	1252	1340
4. Rijkstoelagen	5745	5850	7653	8338	6046	6145	6253	6369
waarvan bijzondere rijkstoelage	0	0	1858	2383	0	0	0	0
5. Andere fiscale transferten	112	115	101	102	103	104	106	109
6. Te ontvangen intresten	200	240	254	267	272	277	289	303
7. Overige overdrachten aan de s.z.	447	667	605	517	523	530	528	527
- Sociale bijdrage FSO	119	326	266	174	174	176	168	159
- Van verzekeraars aan FAO	282	267	250	252	256	261	265	270
- Overige (int. verdragen,...)	46	73	89	91	92	94	95	97
8. Recuperatie Maribel-bis, -ter	0	0	0	0	0	0	0	0
B. Uitgaven	55270	59992	62190	64986	68347	71969	75759	79777
1. Sociale prestaties, waarvan:	33842	36490	37625	39274	40984	42682	44436	46328
- RVP-Pensioenen	16865	17787	18147	19016	20112	21258	22464	23769
- ZIV-Geneeskundige zorgen (a)	0	0	0	0	0	0	0	0
waarin ligdagprijsgedeelte	0	0	0	0	0	0	0	0
- ZIV-Uitkeringen	4260	4638	4982	5280	5510	5751	5991	6246
- NPM-inv, HVKZ-ZIV, Pool	14	16	16	15	14	12	11	10
- RKW-Kinderbijslagen	3923	4108	4145	4301	4438	4575	4720	4877
- FAO-Arbeidsongevallen	194	181	189	198	203	208	212	218
- FBZ-Beroepsziekten	311	306	294	271	269	267	265	263
- RVA-Werkloosheidsvergoeding	6136	7203	7564	7805	7995	8084	8169	8244
waarin jeugdvakantiegeld	8	8	7	7	7	7	8	8
waarin activering vergoeding	310	290	365	489	439	348	359	370
met activaplan	254	228	300	418	366	273	283	291
met werkhervattingstoelage	15	20	24	28	30	31	32	33
- RVA-Bruggpensioenen	1443	1502	1532	1595	1608	1652	1688	1747
- RVA-Loopbaanonderbreking	700	750	756	793	835	876	915	955
2. Werkingsonkosten	1037	1126	1157	1171	1209	1249	1291	1336
3. Diverse aan gezinnen	1303	1471	1763	1868	1954	2059	2169	2236
waarin dienstencheques	899	1051	1150	1248	1340	1433	1528	1582
vakgeld tijd. werklozen	21	24	63	51	33	33	34	32
jongerenbonus non-profit	0	28	28	29	29	30	31	32
andere	384	369	522	540	551	563	576	590
4. Transf. a bedrijven: Soc. Maribel	459	501	551	561	566	571	575	580
5. Transf. a gewesten: Soc. Maribel,...	53	65	59	59	60	61	62	63
6. Rentelasten	0	6	89	104	199	441	709	997
7. Transf. naar ZIV-geneesk. zorgen	18575	20332	20946	21948	23375	24906	26517	28236
C. Financieringsvermogen	49	-3147	-2461	-1819	-4771	-5309	-5690	-6192
Aflossing van schulden	1	1	1	1	1	1	0	0
Bijdrage begrotingsdoelstelling	0	0	315	405	0	0	0	0
Kredietverlening van fed. overheid	0	0	1713	1066	-139	-139	-139	-139
D. Overschot of tekort	48	-3149	-434	-348	-4911	-5448	-5829	-6331
Pro memorie:								
Vanaf 2009 gecumuleerde saldi	0	-3149	-3583	-3931	-8842	-14290	-20119	-26450
Verdelingsreserves en gebouwen	6079	6355	6625	6885	6885	6885	6885	6885
waarvan Toekomstfonds	554	830	1099	1359	1359	1359	1359	1359
Uitgifte van leningen	0	1047	0	0	0	0	0	0
Schuldpositie	4	3152	3585	3933	8843	14290	20120	26450
Renteloos ter beschikking	1028	1028	2740	3807	3668	3529	3390	3251

(a) Inclusief het ligdagprijsgedeelte dat vanaf 2004 overgeheveld is van FOD Volksgezondheid.

Tabel 37 SOCIALE ZEKERHEID DER ZELFSTANDIGEN, volgens begrotingsdefinities*(in miljoen euro)*

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
A. Ontvangsten	5337	5563	5923	6181	6032	6189	6366	6575
1. Bijdragen	3066	3233	3286	3293	3284	3317	3368	3448
2. Alternatieve financiering	798	847	945	1093	1198	1298	1399	1500
3. Rijkstoelagen	1248	1271	1466	1559	1314	1336	1359	1384
waarvan bijzondere rijkstoelage	0	0	206	265	0	0	0	0
4. Andere fiscale transferten	192	196	204	204	205	206	207	208
5. Te ontvangen intresten	25	14	17	22	22	22	23	25
6. Overige overdrachten aan de s.z.	8	3	7	9	9	10	10	10
B. Uitgaven	5218	5558	5839	6122	6372	6631	6924	7243
1. Sociale prestaties, waarvan	3219	3399	3534	3671	3831	4000	4173	4359
- RSVZ-Pensioenen	2547	2676	2771	2891	3023	3160	3302	3453
- ziv-Geneeskundige zorgen, (a)	0	0	0	0	0	0	0	0
waarin ligdagprijs	0	0	0	0	0	0	0	0
- ziv-Uitkeringen en faillis. verz.	286	309	347	352	367	384	401	420
- RSVZ-Kinderbijslagen	387	413	416	428	442	455	470	485
2. Werkingsonkosten	86	82	88	92	95	98	101	105
3. Diverse overdrachten aan gezinnen	8	6	8	8	8	8	9	9
4. Rentelasten	0	0	0	0	2	13	36	65
5. Transf. naar ziv-geneesk. zorgen	1905	2071	2209	2351	2436	2512	2605	2706
C. Financieringsvermogen	119	5	85	59	-341	-442	-558	-668
Aflossing van vervallen schuld	0	0	0	0	0	0	0	0
Bijdrage begrotingsdoelstelling	0	0	35	45	0	0	0	0
D. Overschot of tekort	119	5	120	104	-341	-442	-558	-668
Pro memorie:								
Vanaf 2009 gecumuleerde saldi	0	5	125	229	-112	-554	-1112	-1781
Verdelingsreserves en gebouwen	652	688	837	970	742	742	742	742
Toekomstfonds	62	92	122	151	151	151	151	151
Uitgifte van leningen	0	0	0	0	0	0	0	0
Schuldpositie	0	0	0	0	112	554	1112	1781

(a) Alle uitgaven, incl. de uitgaven verminderd met de terugbetalingen in het kader van de internationale verdragen, excl. de uitgaven voor de verzorging van buitenlanders.

Tabel 38 REGELING GENEESKUNDIGE ZORGEN volgens begrotingsdefinities*(in miljoen euro)*

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
A. Ontvangsten	24911	27088	28013	29288	30971	32788	34755	36878
1. Eigen bijdragen	790	826	865	921	973	1029	1088	1152
2. Alternatieve financiering	2321	2413	2468	2501	2566	2619	2688	2761
a. BTW-ontvangsten	1487	1580	1624	1643	1698	1741	1798	1863
b. Accijnzen tabak	833	833	844	858	868	877	890	898
c. Overige	0	0	-0	-0	-0	-0	-0	-0
3. Andere fiscale overdrachten	1011	1095	1097	1112	1129	1155	1190	1231
a. Belasting op verzekeringspremies	726	741	734	741	750	761	775	794
b. Belasting van farmac. industrie	241	260	258	265	275	289	306	324
c. Terugvorderingen	40	-6	5	5	0	0	0	0
4. Te ontvangen intresten	5	24	55	66	97	165	257	375
5. Overige overdr. (intern.conventie)	305	327	373	389	395	402	409	417
Totaal : eigen ontvangsten	4431	4685	4859	4990	5160	5370	5633	5937
6. Overdrachten globaal beheer	20480	22403	23154	24298	25811	27418	29123	30942
Basisbedrag	19580	20653	21086	21119	21778	22527	23458	24540
Bijkomend bedrag	621	1058	1949	3056	3907	4763	5535	6270
a. Overdracht van RSZ-GFB	18575	20332	20946	21948	23375	24906	26517	28236
Basisbedrag	17791	18829	19174	19176	19831	20585	21496	22548
Bijkomend bedrag	565	964	1772	2772	3544	4321	5021	5688
Regularisatie van de voorgaande jaren	219	539	0	0	-0	0	0	0
b. Overdracht van RSVZ-GFB	1794	1955	2089	2227	2310	2384	2476	2574
Basisbedrag	1789	1824	1912	1943	1948	1942	1962	1992
Bijkomend bedrag	57	93	177	284	363	442	514	582
Regularisatie van voorgaande jaren	-52	38	0	0	-0	0	0	0
c. Overdr. van RSVZ Gemengde loopbanen	111	116	120	124	126	128	130	132
B. Uitgaven	24298	25728	27050	28295	29693	31155	32727	34417
1. Prestaties	22500	23923	25143	26407	27757	29169	30688	32321
a. Uitkeringen gezondheidszorg	21013	22266	23517	24764	26051	27396	28842	30398
waarvan kleine risico's zelfst.	473	516	537	566	595	626	659	695
b. Ligdagprijzen ziekenhuizen	1487	1657	1626	1643	1706	1773	1846	1923
2. Werkingskosten	922	955	984	1048	1082	1118	1155	1196
3. Diverse overdrachten	875	850	923	840	854	868	884	900
4. Rentelasten	0	0	0	0	0	0	0	0
C. Financieringscapaciteit	613	1360	963	993	1278	1633	2028	2461
Overdrachten toekomstfonds gezondheidszorg	615	307	299	289	0	0	0	0
Bijdrage begrotingsdoelstelling	0	0	350	450	0	0	0	0
D. Overschot (+) of tekort (-)	-2	1054	314	254	1278	1633	2028	2461
Vanaf 2009 gecumuleerde saldi	0	1054	1367	1622	2900	4533	6561	9022
Reserve	151	1205	1519	1773	3051	4684	6712	9173

E. Resultaten per bedrijfstak

Tabel 39 BRUTO TOEGEVOEGDE WAARDE IN VOLUME

(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten)

	1985 //1980	1990 //1985	1995 //1990	2003 //1995	2009 //2003	2015 //2009
1. Landbouw	3.8	0.3	4.4	0.4	-0.1	1.6
2. Energie	-5.1	5.3	0.0	0.8	3.1	0.6
3. Verwerkende nijverheid	3.5	3.6	0.1	2.0	-0.4	1.4
a. Intermediaire goederen	5.8	3.7	1.2	2.4	-0.9	1.4
b. Uitrustingsgoederen	3.9	0.9	-2.2	2.7	-1.8	1.6
c. Verbruiksgoederen	0.6	5.4	0.4	1.1	1.0	1.4
4. Bouw	-6.4	5.9	0.4	1.2	2.5	2.2
5. Verhandelbare diensten	1.5	3.9	2.3	2.5	1.7	2.5
a. Vervoer en communicatie	1.1	6.7	2.1	2.4	0.2	2.7
. Vervoer per spoor	-1.0	7.9	2.7	1.3	-10.3	4.5
. Stads- en wegvervoer	-1.0	7.9	2.7	2.0	-0.9	3.3
. Vervoer over water en luchtvaart	3.7	4.4	3.6	4.7	1.5	2.3
. Vervoersonderst. activ. en communic.	2.0	6.4	1.8	3.0	1.1	2.5
b. Handel en horeca	-1.0	0.9	0.5	0.6	0.2	1.9
c. Krediet en verzekeringen	4.5	3.1	5.1	4.2	2.6	2.1
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	1.0	5.2	1.3	3.4	2.1	3.1
e. Overige marktdiensten	2.7	5.1	3.0	3.0	2.8	2.7
6. Niet-verhandelbare diensten	0.8	-0.7	1.0	1.0	0.8	1.1
Totaal	1.0	3.3	1.5	2.1	1.3	2.1

(//) Gemiddelde groeivoeten

Tabel 40 STRUCTUUR VAN DE BRUTO TOEGEVOEGDE WAARDE TEGEN LOPENDE PRIJZEN

(in procent van het totaal)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2008	2015
1. Landbouw	2.4	2.4	2.1	1.5	1.4	0.8	0.7	0.7
2. Energie	5.7	5.3	3.7	3.3	3.2	2.8	2.7	3.0
3. Verwerkende nijverheid	22.6	22.3	22.5	20.0	18.9	16.5	15.2	13.7
a. Intermediaire goederen	8.9	9.2	8.9	8.1	7.6	7.0	6.7	5.9
b. Uitrustingsgoederen	5.8	5.5	5.8	4.8	4.7	3.7	3.3	2.9
c. Verbruiksgoederen	7.9	7.7	7.8	7.1	6.6	5.8	5.3	4.8
4. Bouw	7.5	5.2	5.5	5.1	5.0	4.8	5.3	4.8
5. Verhandelbare diensten	45.0	48.5	52.9	56.2	58.0	61.0	62.1	63.9
a. Vervoer en communicatie	6.8	6.7	7.9	8.2	8.0	8.4	8.3	7.6
. Vervoer per spoor	0.9	0.8	0.9	0.9	0.8	0.3	0.3	0.3
. Stads- en wegvervoer	1.8	1.6	1.8	1.8	1.9	1.8	1.9	1.7
. Vervoer over water en luchtvaart	0.5	0.5	0.4	0.5	0.3	0.5	0.4	0.2
. Vervoersonderst. activ. en communic.	3.6	3.8	4.7	5.0	4.9	5.8	5.7	5.4
b. Handel en horeca	13.1	12.9	14.5	13.9	13.3	14.8	14.5	14.0
c. Krediet en verzekeringen	5.4	6.4	5.7	6.5	6.0	5.9	5.2	4.5
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	5.1	5.5	5.7	6.1	6.5	6.9	7.4	8.5
e. Overige marktdiensten	14.6	17.0	19.1	21.5	24.2	25.0	26.7	29.3
6. Niet-verhandelbare diensten	16.9	16.3	13.3	13.9	13.6	14.1	14.0	13.9
Totaal	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tabel 41 **INVESTERINGEN IN VOLUME***(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten)*

	1985 //1980	1990 //1985	1995 //1990	2003 //1995	2009 //2003	2015 //2009
1. Landbouw	-0.5	6.0	-11.9	-1.3	11.0	0.5
2. Energie	-0.2	2.5	-0.5	-4.9	11.8	1.6
3. Verwerkende nijverheid	4.2	16.9	-5.9	0.7	-1.1	2.5
a. Intermediaire goederen	4.5	20.1	-3.6	0.7	1.2	1.9
b. Uitrustingsgoederen	6.4	10.4	-6.0	1.0	-4.2	3.7
c. Verbruiksgoederen	3.4	17.9	-7.3	0.5	-2.1	2.7
4. Bouw	-2.6	18.4	-4.4	3.4	6.6	2.6
5. Verhandelbare diensten	-1.4	7.0	2.3	4.4	5.1	2.5
a. Vervoer en communicatie	-5.3	1.5	3.5	1.8	4.4	2.1
. Vervoer per spoor	-12.6	-14.7	43.4	5.7	-20.1	2.8
. Stads- en wegvervoer	5.9	11.5	10.1	2.5	2.6	3.5
. Vervoer over water en luchtvaart	-5.3	6.8	-23.6	-12.7	33.7	3.2
. Vervoersonderst. activ. en communic.	-5.1	-3.0	11.8	1.1	7.9	1.4
b. Handel en horeca	3.5	14.8	-3.9	3.5	3.7	2.3
c. Krediet en verzekeringen	3.3	6.1	-8.0	2.5	4.8	1.5
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	-7.2	15.4	2.4	0.8	3.7	2.1
e. Overige marktdiensten (exclusief woongebouwen)	-3.0	7.2	3.8	8.9	6.4	3.2
6. Woongebouwen	-9.8	11.6	5.0	-1.0	2.7	0.6
7. Niet-verhandelbare diensten	-7.2	-6.7	3.1	1.7	3.5	0.3
Totaal	-3.6	8.9	-0.1	1.9	3.9	1.9

*(//) Gemiddelde groeivoeten***Tabel 42** **INVESTERINGSQUOTE***(investerings in procent van de toegevoegde waarde)*

	1985 ^1981	1990 ^1986	1995 ^1991	2003 ^1996	2009 ^2004	2015 ^2010
1. Landbouw	24.1	30.1	25.2	22.7	46.3	58.0
2. Energie	21.1	21.7	33.8	21.7	30.0	32.8
3. Verwerkende nijverheid	11.9	18.1	19.5	19.8	18.1	18.9
a. Intermediaire goederen	9.3	14.8	18.5	20.5	18.2	19.5
b. Uitrustingsgoederen	12.4	15.8	15.3	16.6	14.7	15.1
c. Verbruiksgoederen	14.5	23.8	23.5	21.1	19.9	20.6
4. Bouw	7.6	12.3	11.8	13.1	15.4	17.2
5. Verhandelbare diensten	19.3	18.4	17.2	18.2	19.0	18.7
a. Vervoer en communicatie	55.6	38.6	33.1	35.7	36.7	38.0
. Vervoer per spoor	57.8	19.8	41.9	77.3	44.5	57.2
. Stads- en wegvervoer	11.0	20.6	23.3	24.8	26.6	28.2
. Vervoer over water en luchtvaart	130.3	205.6	110.1	33.5	94.8	138.7
. Vervoersonderst. activ. en communic.	65.4	30.2	26.8	33.4	34.9	35.1
b. Handel en horeca	11.3	16.4	16.4	16.2	16.0	16.4
c. Krediet en verzekeringen	19.4	26.1	16.9	19.5	17.1	20.1
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	8.9	13.0	15.3	14.2	13.2	12.4
e. Overige marktdiensten (exclusief woongebouwen)	14.3	11.4	12.1	14.1	17.1	16.4
Totaal v.d. marktbedrijfstakingen	16.8	18.4	18.2	18.4	19.2	19.5
6. Niet-verhandelbare diensten	14.5	9.7	8.9	8.4	7.8	8.5
Totaal (exclusief woongebouwen)	16.4	17.2	17.0	17.1	17.6	17.9

(^) Gemiddelden van periodes

Tabel 43 VRAAG EN AANBOD VAN ARBEIDSPLAATSEN*(jaargemiddelden, in duizenden personen)*

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2008	2015
1. Loontrekkers	3167.1	3000.3	3188.6	3168.9	3407.1	3563.4	3744.4	3878.3
a. Landbouw	16.6	16.8	18.6	21.0	23.7	26.5	27.6	30.1
b. Energie	63.8	57.9	39.9	34.4	32.4	30.0	32.2	33.4
c. Verwerkende nijverheid	872.7	762.4	741.4	649.0	630.3	576.2	563.8	468.1
. Intermediaire goederen	297.5	248.6	241.6	215.3	211.4	202.2	204.5	171.6
. Uitrustingsgoederen	217.0	188.8	185.9	161.7	160.6	139.1	134.5	105.8
. Verbruiksgoederen	358.3	325.0	313.9	272.1	258.2	234.9	224.8	190.7
d. Bouw	245.1	160.6	185.4	185.7	188.9	189.1	208.0	212.1
e. Vervoer en communicatie	283.5	268.1	265.1	261.7	280.7	278.7	285.0	286.5
. Vervoer per spoor	70.8	62.5	51.0	42.3	41.8	21.8	20.6	21.8
. Stads- en wegvervoer	50.9	50.8	62.4	66.0	77.4	84.7	88.8	88.9
. Vervoer over water en luchtvaart	18.7	17.9	15.8	16.4	14.9	6.9	7.7	7.1
. Vervoersonderst. activ. en communic.	143.1	136.9	135.9	137.0	146.5	165.4	167.9	168.7
f. Handel en horeca	441.3	428.8	486.3	496.5	530.1	585.3	617.2	637.7
g. Krediet en verzekeringen	116.3	123.2	131.5	128.7	132.3	128.8	126.1	123.1
h. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	180.0	206.1	251.6	281.9	331.7	391.6	423.7	528.6
i. Overige marktdiensten	197.8	225.6	314.9	364.7	489.4	532.7	630.2	713.7
j. Niet-verhandelbare diensten	750.1	750.9	753.9	745.3	767.7	824.4	830.3	845.0
. Overheid en onderwijs	682.0	687.3	698.0	688.3	703.2	757.3	779.9	805.5
. Huispersoneel	68.1	63.6	55.9	57.1	64.4	67.1	50.4	39.5
2. Zelfstandigen	604.8	631.5	671.8	698.2	701.8	694.5	716.5	726.0
a. Landbouw	100.7	94.6	85.7	74.9	64.7	57.6	52.1	44.1
b. Energie	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
c. Verwerkende nijverheid	40.5	38.1	36.1	33.2	30.0	27.2	26.7	23.7
. Intermediaire goederen	6.9	6.4	6.2	5.9	5.6	5.2	5.2	4.2
. Uitrustingsgoederen	2.9	3.2	3.2	3.1	2.7	2.4	2.6	2.0
. Verbruiksgoederen	30.7	28.5	26.6	24.2	21.7	19.7	18.9	17.5
d. Bouw	43.7	43.7	47.5	52.3	55.2	49.7	55.5	57.5
e. Vervoer en communicatie	17.1	15.1	13.4	13.0	13.4	12.2	13.0	15.3
. Vervoer per spoor	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
. Stads- en wegvervoer	7.5	6.7	6.6	6.5	6.4	4.9	4.3	3.9
. Vervoer over water en luchtvaart	6.8	5.4	3.8	3.3	2.6	1.9	1.8	1.1
. Vervoersonderst. activ. en communic.	2.9	3.0	3.1	3.3	4.4	5.4	6.8	10.2
f. Handel en horeca	238.3	242.4	244.1	224.3	194.2	160.3	144.7	127.4
g. Krediet en verzekeringen	15.9	18.1	18.2	15.3	12.7	10.1	8.8	4.9
h. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	30.2	40.5	53.3	64.2	71.5	72.6	73.8	75.8
i. Overige marktdiensten	118.1	138.5	173.0	220.3	258.9	303.2	340.0	375.0
j. Niet-verhandelbare diensten (onderwijs)	0.3	0.4	0.6	0.8	1.1	1.5	1.9	2.4
3. Binnenlandse werkgelegenheid (1+2)	3771.9	3631.9	3860.4	3867.1	4108.8	4257.9	4460.8	4604.4
a. Landbouw	117.3	111.4	104.3	95.8	88.4	84.1	79.7	74.2
b. Energie	63.8	57.9	39.9	34.4	32.4	30.0	32.2	33.4
c. Verwerkende nijverheid	913.2	800.5	777.5	682.2	660.3	603.4	590.5	491.8
. Intermediaire goederen	304.4	255.0	247.8	221.2	217.0	207.4	209.7	175.8
. Uitrustingsgoederen	219.8	192.0	189.1	164.8	163.3	141.5	137.0	107.8
. Verbruiksgoederen	389.0	353.5	340.6	296.3	280.0	254.5	243.7	208.2
d. Bouw	288.8	204.2	232.9	238.0	244.2	238.8	263.5	269.6
e. Vervoer en communicatie	300.7	283.2	278.5	274.7	294.0	290.9	298.0	301.8
. Vervoer per spoor	70.8	62.5	51.0	42.3	41.8	21.8	20.6	21.8
. Stads- en wegvervoer	58.4	57.5	69.0	72.5	83.8	89.6	93.1	92.9
. Vervoer over water en luchtvaart	25.5	23.3	19.6	19.7	17.6	8.8	9.5	8.2
. Vervoersonderst. activ. en communic.	146.0	139.9	139.0	140.3	150.9	170.7	174.8	178.9
f. Handel en horeca	679.6	671.2	730.4	720.8	724.3	745.6	762.0	765.1
g. Krediet en verzekeringen	132.2	141.3	149.7	144.0	145.0	138.9	135.0	128.0
h. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	210.2	246.6	304.9	346.1	403.2	464.2	497.5	604.4
i. Overige marktdiensten	315.8	364.1	487.8	585.0	748.3	835.9	970.2	1088.7
j. Niet-verhandelbare diensten	750.4	751.3	754.5	746.1	768.7	825.9	832.3	847.4
. Overheid en onderwijs	682.3	687.7	698.6	689.1	704.3	758.8	781.8	807.9
. Huispersoneel	68.1	63.6	55.9	57.1	64.4	67.1	50.4	39.5
4. Grensarbeid (saldo)	58.1	55.6	61.9	62.5	63.6	73.1	77.4	77.4
5. Werkloosheid, definitie FPB	359.4	572.4	455.1	649.1	599.5	710.1	600.7	698.0
6. Beroepsbevolking, definitie FPB	4189.4	4259.9	4377.4	4578.7	4771.9	5041.1	5138.9	5379.7

Tabel 44 VRAAG EN AANBOD VAN ARBEIDSPLAATSEN

(jaargemiddelden, wijziging in duizenden personen)

	1985 -1980	1990 -1985	1995 -1990	2003 -1995	2009 -2003	2015 -2009
1. Loontrekkers	-166.7	188.2	-19.7	302.7	246.5	160.2
a. Landbouw	0.2	1.9	2.3	4.7	3.4	1.1
b. Energie	-5.9	-18.0	-5.5	-2.9	2.0	-0.1
c. Verwerkende nijverheid	-110.3	-21.0	-92.4	-55.1	-55.7	-70.2
. Intermediaire goederen	-48.9	-7.1	-26.3	-10.1	-8.9	-24.6
. Uitrustingsgoederen	-28.2	-2.9	-24.2	-16.1	-18.0	-21.8
. Verbruiksgoederen	-33.3	-11.1	-41.9	-28.9	-28.7	-23.7
d. Bouw	-84.5	24.9	0.3	1.4	19.0	6.1
e. Vervoer en communicatie	-15.4	-3.0	-3.4	19.4	-1.3	6.8
. Vervoer per spoor	-8.2	-11.5	-8.8	0.1	-21.9	1.3
. Stads- en wegvervoer	-0.2	11.6	3.6	16.1	3.2	3.6
. Vervoer over water en luchtvaart	-0.8	-2.1	0.5	-9.4	0.8	-0.6
. Vervoersonderst. activ. en communic.	-6.2	-1.0	1.1	12.5	16.7	2.4
f. Handel en horeca	-12.5	57.4	10.2	64.9	53.2	23.1
g. Krediet en verzekeringen	6.9	8.3	-2.7	1.2	-6.1	-0.9
h. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	26.1	45.5	30.3	90.9	64.0	91.9
i. Overige marktdiensten	27.8	89.3	49.8	127.9	134.6	86.4
j. Niet-verhandelbare diensten	0.8	3.0	-8.6	50.2	33.5	16.0
. Overheid en onderwijs	5.3	10.7	-9.7	41.9	53.2	22.1
. Huispersoneel	-4.5	-7.7	1.2	8.2	-19.7	-6.1
2. Zelfstandigen	26.7	40.3	26.4	-9.5	30.7	6.6
a. Landbouw	-6.0	-9.0	-10.8	-16.2	-8.1	-6.6
b. Energie	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
c. Verwerkende nijverheid	-2.4	-2.0	-2.9	-5.0	-2.0	-2.4
. Intermediaire goederen	-0.5	-0.2	-0.3	-0.6	-0.3	-0.8
. Uitrustingsgoederen	0.3	0.0	-0.1	-0.4	-0.2	-0.5
. Verbruiksgoederen	-2.2	-1.9	-2.4	-4.0	-1.5	-1.1
d. Bouw	-0.0	3.8	4.8	-2.1	5.9	1.4
e. Vervoer en communicatie	-2.0	-1.7	-0.4	-0.7	0.9	2.1
. Vervoer per spoor	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
. Stads- en wegvervoer	-0.7	-0.1	-0.1	-1.2	-1.0	-0.3
. Vervoer over water en luchtvaart	-1.4	-1.6	-0.5	-1.2	-0.4	-0.6
. Vervoersonderst. activ. en communic.	0.1	0.1	0.2	1.6	2.3	3.0
f. Handel en horeca	4.1	1.7	-19.8	-53.1	-29.0	-14.8
g. Krediet en verzekeringen	2.2	0.1	-2.9	-4.4	-2.6	-3.4
h. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	10.3	12.8	10.9	7.4	4.0	0.2
i. Overige marktdiensten	20.5	34.4	47.3	64.2	60.9	29.7
j. Niet-verhandelbare diensten (onderwijs)	0.1	0.2	0.2	0.4	0.8	0.4
3. Binnenlandse werkgelegenheid (1+2)	-140.0	228.5	6.7	293.2	277.3	166.8
a. Landbouw	-5.9	-7.1	-8.5	-11.5	-4.7	-5.5
b. Energie	-5.9	-18.0	-5.5	-2.9	2.0	-0.1
c. Verwerkende nijverheid	-112.7	-23.1	-95.3	-60.1	-57.7	-72.6
. Intermediaire goederen	-49.3	-7.2	-26.6	-10.7	-9.3	-25.4
. Uitrustingsgoederen	-27.8	-2.9	-24.3	-16.4	-18.2	-22.3
. Verbruiksgoederen	-35.5	-12.9	-44.3	-33.0	-30.2	-24.9
d. Bouw	-84.5	28.7	5.1	-0.7	24.8	7.5
e. Vervoer en communicatie	-17.4	-4.7	-3.8	18.7	-0.4	8.9
. Vervoer per spoor	-8.2	-11.5	-8.8	0.1	-21.9	1.3
. Stads- en wegvervoer	-0.9	11.5	3.5	14.9	2.2	3.3
. Vervoer over water en luchtvaart	-2.2	-3.7	0.1	-10.6	0.4	-1.2
. Vervoersonderst. activ. en communic.	-6.1	-0.9	1.4	14.2	19.0	5.4
f. Handel en horeca	-8.4	59.1	-9.6	11.9	24.1	8.3
g. Krediet en verzekeringen	9.1	8.4	-5.7	-3.1	-8.6	-4.3
h. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	36.5	58.3	41.2	98.3	67.9	92.1
i. Overige marktdiensten	48.3	123.7	97.1	192.2	195.5	116.1
j. Niet-verhandelbare diensten	0.9	3.2	-8.3	50.6	34.3	16.4
. Overheid en onderwijs	5.4	10.9	-9.5	42.3	54.0	22.5
. Huispersoneel	-4.5	-7.7	1.2	8.2	-19.7	-6.1
4. Grensarbeid (saldo)	-2.5	6.3	0.7	6.9	8.0	-0.0
5. Werkloosheid, definitie FPB	213.0	-117.3	194.0	35.5	-38.9	52.3
6. Beroepsbevolking, definitie FPB	70.5	117.5	201.4	335.6	246.4	219.1

Tabel 45 SITUATIE OP DE ARBEIDSMARKT: DETAIL*(jaargemiddelden, in duizenden personen)*

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
I. Totale bevolking (II+III)	10778.6	10855.8	10934.2	11013.0	11091.3	11168.3	11242.6
I.bis Bevolking op arbeidsleeftijd	7113.2	7153.0	7184.7	7208.7	7232.1	7254.6	7277.2
II. Inactieve bevolking (concept FPB)	5617.9	5684.7	5721.5	5750.1	5782.8	5820.5	5862.9
<i>waarvan met RVA-uitkering (1):</i>	191.9	198.5	199.5	197.7	197.1	195.0	194.1
- Vrijgestelden om sociale en familiale redenen	10.7	10.3	10.1	10.2	10.1	9.8	9.5
- Vrijgestelden om reden van studies	20.3	22.4	22.4	22.6	22.5	21.9	21.2
- Volledige loopbaanonderbreking (2)	25.4	24.1	23.8	23.6	23.4	23.4	23.4
- Conventioneel voltijds brugpensioen	117.5	121.6	123.1	121.0	121.0	120.3	120.9
- Volledig werklozen in beroepsopleiding	18.0	20.0	20.2	20.3	20.2	19.6	19.1
III. Beroepsbevolking (concept FPB) (IV+V+VI)	5160.6	5171.1	5212.6	5262.8	5308.6	5347.7	5379.7
IV. Binnenlandse werkgelegenheid	4437.6	4404.8	4412.2	4457.3	4505.9	4557.2	4604.4
<i>waarvan met RVA-uitkering (1)(3):</i>	348.0	369.5	391.1	403.2	400.2	409.3	416.8
* Deelt. IGU (4) + onvrijw. deelt. met uitkering	50.8	51.2	52.2	54.3	56.6	58.9	61.0
* Totaal Activering RVA	69.1	75.4	89.1	91.0	79.0	80.1	80.8
** Plaatselijke werkgelegenheidsagentschappen	5.1	4.0	3.2	2.5	2.0	1.6	1.3
** Herinschakelingsprogramma	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
** Plan 'activa'	49.2	54.7	67.8	69.7	57.8	59.2	60.1
** Herintegratie oudere werklozen	9.0	11.0	12.4	13.0	13.4	13.6	13.6
** Doorstromingsprogramma	5.7	5.7	5.7	5.7	5.7	5.7	5.7
** Eerste werkervaring	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
* Gedeeltelijke loopbaanonderbreking (2)	227.1	241.9	248.8	257.0	263.7	269.4	274.0
* Deeltijdse bruggepensioneerden	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6
* Volledig werklozen tewerkgesteld in beschutte werkplaats	0.5	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4
V. Grensarbeid (saldo)	77.4	77.4	77.4	77.4	77.4	77.4	77.4
VI. Werkloosheid (concept FPB)	645.7	688.9	723.0	728.2	725.3	713.1	698.0
(a) Niet-werkende werkzoekenden (5)	550.9	600.6	636.2	643.1	641.0	628.8	614.0
(b) Oudere niet-werkzoekende uvw's	94.8	88.3	86.8	85.1	84.2	84.3	84.0
p.m. Uitkeringsgerechtigd na vrijwillig deeltijdse betrekking (1)	27.9	29.0	29.1	29.3	29.1	28.3	27.5
p.m. Tijdelijke werkloosheid (1) (budgettaire eenheden)	61.1	48.5	35.4	34.5	33.9	31.3	28.8
(1) Stat info definities (op basis van betalingen).							
(2) Inclusief tijdskrediet.							
(3) Zonder inbegrip van de tijdelijke werkloosheid.							
(4) IGU: inkomensgarantie-uitkering.							
(5) Exclusief PWA werkgelegenheid.							

Tabel 46 NETTO-UITVOER VAN GOEDEREN EN DIENSTEN*(in miljoen euro)*

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2008	2015
1. Landbouw	-1171	-2226	-1772	-2043	-1487	-1528	-2586	-3613
2. Energie	-3477	-6612	-3632	-3715	-8590	-14331	-23748	-22291
3. Verwerkende nijverheid	3630	11913	10438	13642	15366	22271	20971	27129
a. Intermediaire goederen	3303	6051	6409	9769	12203	15346	21101	26235
b. Uitrustingsgoederen	-62	1758	-160	60	-2538	491	-6049	-8755
c. Verbruiksgoederen	389	4104	4189	3813	5700	6433	5919	9649
4. Bouw	-383	-606	-827	-825	-1492	-1826	-2482	-2358
5. Verhandelbare diensten	-883	-1280	-798	2483	5003	9267	12687	17456
a. Vervoer en communicatie	78	99	714	2339	3513	4906	6227	6803
. Vervoer per spoor	-24	-40	-45	-31	-51	-46	-68	-361
. Stads- en wegvervoer	-282	-476	-533	-372	-615	-649	-1016	-1284
. Vervoer over water en luchtvaart	123	199	384	759	1160	1585	2033	1672
. Vervoersonderst. activ. en communic.	261	416	908	1984	3019	4015	5278	6776
b. Handel en horeca	-431	-537	-35	857	2000	3541	4999	7222
c. Krediet en verzekeringen	-139	-234	-158	-148	-219	-200	-249	-217
d. Overige marktdiensten	-391	-608	-1319	-566	-291	1020	1711	3647
Totaal	-2283	1190	3410	9542	8799	13853	4842	16323

Tabel 47 ARBEIDSPRODUCTIVITEIT PER UUR*(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten)*

	1985 //1980	1990 //1985	1995 //1990	2003 //1995	2009 //2003	2015 //2009
1. Landbouw	5.5	1.9	6.9	1.9	0.7	2.6
2. Energie	-2.3	13.3	2.8	1.9	1.9	0.6
3. Verwerkende nijverheid	6.8	4.2	3.4	3.3	1.9	3.0
a. Intermediaire goederen	9.9	4.1	4.6	3.2	0.7	2.9
b. Uitrustingsgoederen	6.7	1.3	1.1	4.2	1.5	3.5
c. Verbruiksgoederen	3.5	6.1	3.7	2.7	3.4	2.9
4. Bouw	2.3	0.9	1.9	1.3	1.3	1.5
5. Verhandelbare diensten	1.4	1.7	1.2	0.7	0.1	1.1
a. Vervoer en communicatie	2.9	7.0	2.3	1.7	0.7	2.1
. Vervoer per spoor	1.9	11.9	6.4	1.0	1.5	3.4
. Stads- en wegvervoer	-0.4	3.5	1.5	0.2	-0.8	2.6
. Vervoer over water en luchtvaart	5.4	9.0	4.4	15.8	1.7	4.7
. Vervoersonderst. activ. en communic.	3.7	6.6	1.5	1.6	-0.4	1.9
b. Handel en horeca	0.2	-0.2	1.0	0.5	-0.1	1.6
c. Krediet en verzekeringen	3.6	2.0	6.0	4.7	4.1	2.8
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	-1.6	1.7	-1.1	0.5	0.1	0.5
e. Overige marktdiensten	0.4	-0.6	-0.8	-1.2	-0.8	0.6
Totaal	2.8	2.6	2.0	1.3	0.6	1.4

*(//) Gemiddelde groeivoeten***Tabel 48 NOMINAAL BRUTO UURLOON***(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten)*

	1985 //1980	1990 //1985	1995 //1990	2003 //1995	2009 //2003	2015 //2009
1. Landbouw	7.1	4.5	5.5	1.2	1.7	2.2
2. Energie	5.3	0.7	4.0	2.9	3.1	2.7
3. Verwerkende nijverheid	7.9	5.3	5.2	2.6	2.9	2.6
a. Intermediaire goederen	9.8	4.3	5.6	2.5	3.0	2.5
b. Uitrustingsgoederen	6.2	6.5	3.5	2.4	2.9	2.7
c. Verbruiksgoederen	7.3	5.4	6.1	2.8	2.7	2.6
4. Bouw	6.9	0.3	5.4	2.9	3.0	2.4
5. Verhandelbare diensten	6.7	4.0	5.2	2.4	2.7	2.4
a. Vervoer en communicatie	6.0	4.2	8.0	3.1	2.6	2.5
. Vervoer per spoor	5.4	7.9	10.3	3.2	2.9	2.3
. Stads- en wegvervoer	2.8	-0.8	5.2	2.6	2.0	2.6
. Vervoer over water en luchtvaart	7.7	-1.1	12.0	3.8	5.7	3.2
. Vervoersonderst. activ. en communic.	7.7	5.8	8.1	3.6	2.8	2.6
b. Handel en horeca	6.6	5.6	3.8	2.5	3.0	2.5
c. Krediet en verzekeringen	7.8	3.9	3.1	2.3	3.0	2.6
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	5.3	2.6	5.2	2.4	3.2	2.7
e. Overige marktdiensten	7.0	1.9	6.5	2.0	2.4	2.3
Totaal	7.0	3.9	5.1	2.4	2.7	2.4

(//) Gemiddelde groeivoeten

Tabel 49 NOMINALE LOONKOST PER HOOFD*(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten)*

	1985 //1980	1990 //1985	1995 //1990	2003 //1995	2009 //2003	2015 //2009
1. Landbouw	6.8	3.9	3.2	2.6	3.5	3.0
2. Energie	5.2	4.3	5.6	3.3	3.1	2.6
3. Verwerkende nijverheid	8.0	5.9	5.2	2.7	2.3	3.4
a. Intermediaire goederen	9.9	5.2	5.2	2.8	2.3	3.4
b. Uitrustingsgoederen	7.1	6.7	4.0	2.6	1.6	4.0
c. Verbruiksgoederen	7.0	6.0	6.0	2.7	2.6	3.2
4. Bouw	7.0	3.0	3.7	2.4	2.6	2.8
5. Verhandelbare diensten	6.1	3.7	4.5	2.6	2.3	2.5
a. Vervoer en communicatie	6.3	5.2	7.0	3.1	2.4	2.7
. Vervoer per spoor	5.5	9.1	9.7	3.4	2.3	2.4
. Stads- en wegvervoer	3.0	0.5	4.4	2.1	2.0	3.1
. Vervoer over water en luchtvaart	8.8	-1.0	10.1	3.6	4.9	3.3
. Vervoersonderst. activ. en communic.	7.7	6.8	6.9	3.8	2.4	2.6
b. Handel en horeca	5.9	4.9	3.6	2.5	3.0	2.8
c. Krediet en verzekeringen	7.0	4.3	3.5	2.0	2.3	2.5
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	4.6	1.9	4.2	2.3	2.5	2.5
e. Overige marktdiensten	6.1	1.6	5.5	3.3	2.1	2.6
Totaal	6.8	4.2	4.5	2.5	2.2	2.6

*(//) Gemiddelde groeivoeten***Tabel 50 REELE LOONKOST PER HOOFD***(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten)*

	1985 //1980	1990 //1985	1995 //1990	2003 //1995	2009 //2003	2015 //2009
1. Landbouw	0.4	2.0	0.9	1.1	1.0	1.2
2. Energie	-1.1	2.4	3.3	1.8	0.6	0.8
3. Verwerkende nijverheid	1.6	3.9	2.9	1.3	-0.1	1.7
a. Intermediaire goederen	3.4	3.2	2.9	1.3	-0.2	1.6
b. Uitrustingsgoederen	0.7	4.7	1.7	1.1	-0.8	2.2
c. Verbruiksgoederen	0.6	4.0	3.7	1.2	0.1	1.4
4. Bouw	0.6	1.0	1.5	0.9	0.2	1.0
5. Verhandelbare diensten	-0.2	1.7	2.3	1.1	-0.1	0.8
a. Vervoer en communicatie	-0.1	3.2	4.7	1.6	-0.1	1.0
. Vervoer per spoor	-0.8	7.0	7.3	1.9	-0.1	0.6
. Stads- en wegvervoer	-3.1	-1.4	2.1	0.6	-0.4	1.3
. Vervoer over water en luchtvaart	2.3	-2.9	7.7	2.1	2.4	1.5
. Vervoersonderst. activ. en communic.	1.3	4.7	4.6	2.3	-0.0	0.9
b. Handel en horeca	-0.4	2.9	1.4	1.1	0.5	1.1
c. Krediet en verzekeringen	0.6	2.3	1.3	0.6	-0.1	0.7
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	-1.7	-0.0	2.0	0.8	0.1	0.7
e. Overige marktdiensten	-0.2	-0.4	3.2	1.8	-0.3	0.9
Totaal	0.4	2.2	2.3	1.0	-0.2	0.8

(//) Gemiddelde groeivoeten

Tabel 51 CONSUMPTIE VAN DE GEZINNEN PER PRODUCT IN VOLUME*(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten)*

	1985	1990	1995	2003	2009	2015
	//1980	//1985	//1990	//1995	//2003	//2009
1. Voedingsmiddelen, dranken en tabak	1.0	0.9	0.4	0.6	-0.8	0.7
a. Voedingsmiddelen	1.5	1.1	0.5	-0.1	-0.4	0.9
b. Alcoholvrije dranken	-0.2	9.6	2.3	3.4	-1.3	1.5
c. Alcoholhoudende dranken	-0.9	-1.2	-0.2	2.7	-0.1	0.3
d. Tabak	0.0	-3.8	-1.5	1.8	-3.3	-0.6
2. Kleding en schoeisel	-0.3	2.0	-0.8	-0.9	2.2	1.1
3. Huur	3.1	2.3	1.3	1.4	1.3	2.1
4. Verwarming	-2.5	-2.8	2.6	4.6	-2.0	-0.4
5. Elektriciteit	3.5	3.5	3.3	2.3	-0.3	1.0
6. Huishoudelijke hulp	-1.0	-1.7	0.4	2.5	4.1	1.9
7. Meubelen, huishoudelijke apparaten en dagelijks onderhoud	0.5	2.1	0.9	0.5	0.7	1.5
8. Aankoop van voertuigen	0.1	6.1	-3.5	2.7	2.3	3.6
9. Uitgaven i.v.m. het gebruik van voertuigen, waarvan	-0.7	3.3	2.6	-0.1	-1.8	0.0
a. Benzine	-2.2	0.1	2.0	-1.9	-5.5	-4.2
b. Diesel	16.9	13.9	8.0	4.7	3.7	3.1
10. Vervoersdiensten	-1.3	-0.1	0.8	2.9	5.0	2.7
a. Reizigersverv. per trein, tram en metro	-1.1	-0.1	0.6	2.0	4.8	2.2
b. Reizigersvervoer over de weg	-2.5	-2.9	-0.5	4.7	1.7	2.7
c. Overige vervoersdiensten	-0.2	3.7	2.0	1.1	9.6	3.4
11. Communicatie	3.1	5.1	3.7	12.0	1.4	2.4
12. Genees-, heerk. en aanverwante zorgen	-0.3	2.9	-0.3	3.1	1.3	2.8
13. Ontspanning en ontwikkeling	2.3	4.0	3.0	1.9	3.2	1.2
14. Overige goederen en diensten	3.1	5.3	3.2	2.1	0.6	1.4
15. Bestedingen van de gezinnen in het buitenland	-1.6	3.9	6.0	2.0	-0.4	3.9
Totaal	1.3	2.8	1.6	1.7	0.8	1.6

(//) Gemiddelde groeivoeten

Tabel 52 STRUCTUUR VAN DE CONSUMPTIE VAN DE GEZINNEN IN LOPENDE PRIJZEN

(in procent van het totaal)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2008	2015
1. Voedingsmiddelen, dranken en tabak	23.2	22.9	20.6	17.7	15.7	16.3	15.5	15.3
a. Voedingsmiddelen	18.0	18.0	15.9	13.3	11.2	11.5	11.1	11.2
b. Alcoholvrije dranken	0.9	0.9	1.2	1.2	1.1	1.2	1.1	1.1
c. Alcoholhoudende dranken	2.3	2.0	1.8	1.5	1.5	1.5	1.4	1.3
d. Tabak	1.9	2.0	1.7	1.7	1.9	2.1	1.9	1.7
2. Kleding en schoeisel	7.8	6.8	7.3	6.2	4.9	4.8	4.7	4.3
3. Huur	13.0	14.3	14.9	15.9	15.4	15.7	15.3	16.6
4. Verwarming	3.3	3.5	1.6	1.5	2.4	2.6	3.0	2.5
5. Elektriciteit	2.1	2.5	2.2	2.3	2.1	1.9	2.2	2.1
6. Huishoudelijke hulp	0.9	0.7	0.6	0.6	0.6	0.7	0.7	0.8
7. Meubelen, huishoudelijke apparaten en dagelijks onderhoud	6.8	6.2	6.1	5.7	5.5	4.8	4.7	4.6
8. Aankoop van voertuigen	3.1	3.0	3.9	3.0	3.4	3.1	3.3	3.4
9. Uitgaven i.v.m. het gebruik van voertuigen, waarvan	3.4	3.4	2.7	2.8	3.2	3.3	3.1	2.9
a. Benzine	3.0	2.7	1.9	1.8	2.0	1.6	1.4	0.9
b. Diesel	0.1	0.4	0.5	0.6	0.9	1.3	1.4	1.7
10. Vervoersdiensten	1.6	1.4	1.1	1.0	1.0	1.0	1.0	1.1
a. Reizigersverv. per trein, tram en metro	0.8	0.7	0.5	0.3	0.3	0.4	0.4	0.4
b. Reizigersvervoer over de weg	0.5	0.4	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.4
c. Overige vervoersdiensten	0.3	0.3	0.3	0.3	0.4	0.3	0.3	0.3
11. Communicatie	1.3	1.4	1.5	1.6	2.3	2.9	2.5	2.5
12. Genees-, heelk. en aanverwante zorgen	3.8	4.1	3.9	4.7	5.0	5.1	5.5	6.0
13. Ontspanning en ontwikkeling	7.3	7.4	8.4	9.2	9.5	9.5	9.5	9.1
14. Overige goederen en diensten	18.5	19.1	21.4	23.3	23.6	23.2	24.3	23.5
15. Bestedingen van de gezinnen in het buitenland	3.8	3.3	3.8	4.5	5.2	5.1	4.5	5.3
Totaal	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tabel 53 PRIJSEVOLUTIE VAN DE CONSUMPTIE VAN DE GEZINNEN PER PRODUCT

(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten)

	1985 //1980	1990 //1985	1995 //1990	2003 //1995	2009 //2003	2015 //2009
1. Voedingsmiddelen, dranken en tabak	6.4	1.8	0.5	2.0	3.2	1.9
a. Voedingsmiddelen	6.2	1.3	-0.2	2.0	3.1	1.9
b. Alcoholvrije dranken	6.5	2.1	1.6	0.4	1.9	1.6
c. Alcoholhoudende dranken	6.0	3.0	0.4	1.2	2.3	1.5
d. Tabak	8.7	5.1	6.2	4.2	4.7	2.2
2. Kleding en schoeisel	5.2	4.1	1.4	0.9	0.6	1.1
3. Huur	6.6	3.4	3.8	1.8	2.0	2.0
4. Verwarming	12.0	-7.7	-0.7	4.5	7.1	3.6
5. Elektriciteit	7.7	-0.4	1.4	-0.3	3.6	1.9
6. Huishoudelijke hulp	5.0	2.8	2.7	2.3	2.5	1.4
7. Meubelen, huishoudelijke apparaten en dagelijks onderhoud	5.3	2.3	1.7	1.1	1.3	1.7
8. Aankoop van voertuigen	7.6	3.9	1.8	1.3	1.0	1.4
9. Uitgaven i.v.m. het gebruik van voertuigen, waarvan	8.3	-2.7	2.0	3.3	4.8	4.2
a. Benzine	7.8	-2.1	0.9	3.3	4.5	2.8
b. Diesel	11.1	-2.7	1.8	2.9	4.9	5.4
10. Vervoersdiensten	5.8	0.8	-0.4	0.1	-0.2	1.4
a. Reizigersverv. per trein, tram en metro	4.0	-0.6	-5.6	2.4	0.5	1.4
b. Reizigersvervoer over de weg	8.3	2.2	3.9	-0.4	1.3	1.3
c. Overige vervoersdiensten	6.6	1.7	2.5	-1.1	-2.8	1.5
11. Communicatie	5.4	1.2	1.9	-0.5	-1.4	1.1
12. Genees-, heelk. en aanverwante zorgen	9.5	1.2	8.2	1.4	3.2	1.7
13. Ontspanning en ontwikkeling	5.8	3.2	2.8	1.3	0.5	1.5
14. Overige goederen en diensten	5.2	1.9	2.5	1.0	3.5	1.4
15. Bestedingen van de gezinnen in het buitenland	6.4	3.9	1.7	2.2	2.7	1.8
Totaal	6.4	2.0	2.2	1.5	2.5	1.8

(//) Gemiddelde groeivoeten

Tabel 54 ENERGIEBALANS, ALLE PRODUCTEN*(in miljoen ton olie-equivalent)*

	1985	1990	1995	2003	2009	2015
	//1980	//1985	//1990	//1995	//2003	//2009
Primaire productie en recuperatie	10.8	-0.0	-0.4	2.3	0.8	0.8
Import	-5.1	5.3	1.9	2.4	-0.9	-0.3
Totale export	-5.3	7.1	-1.1	4.0	0.3	-0.4
Bunkers	-0.6	12.2	-0.9	7.3	2.9	1.6
Bruto binnenlandse consumptie	-1.1	2.3	2.5	1.4	-1.4	-0.2
Transformatie input	-5.1	5.6	-0.9	3.8	-2.7	-0.2
Thermische elektriciteitscentrales	-11.8	5.5	1.7	0.7	0.3	-1.2
Kerncentrales	22.8	4.2	-0.7	2.1	0.2	0.2
Cokesovens	-0.6	-1.6	-8.0	-3.4	-6.1	2.0
Hoogovens	-4.1	0.2	-1.9	-1.7	-4.2	2.4
Raffinaderijen	-9.3	8.0	-0.5	5.6	-3.9	-0.4
Transformatie output	-6.7	5.6	-0.8	4.4	-3.2	-0.1
Thermische elektriciteitscentrales	-11.8	4.6	2.9	2.5	2.3	0.3
Centrales op basis van kernenergie	22.5	4.3	-0.6	1.7	0.2	0.2
Cokesovens	-0.2	-2.0	-7.3	-3.2	-5.7	1.9
Hoogovens	-4.1	0.2	-1.9	-1.7	-4.2	2.4
Raffinaderijen	-9.3	7.7	-0.3	5.7	-3.9	-0.4
Uitwisselingen en transfers	-.-	-.-	2.7	17.4	-0.6	0.0
Consumptie van de energiesector	-5.9	1.0	-0.3	1.6	-1.0	0.4
Verlies door distributie	2.1	2.9	1.9	1.2	1.2	0.3
Beschikbaar voor eindverbruik	-1.5	1.9	3.7	1.7	-1.8	-0.2
Niet-energie-eindverbruik	1.0	-1.4	15.6	2.6	-0.3	-1.5
Energie-eindverbruik	-1.7	2.3	2.4	1.2	-1.6	-0.0
Industrie	-3.4	4.0	1.5	0.9	-2.2	0.3
Transport	0.9	4.9	2.0	2.3	-1.3	-0.4
Gezinnen	-0.9	-1.3	2.6	0.8	-1.9	-0.2
Handel, diensten en landbouw	-2.5	0.1	5.7	0.4	-0.3	0.4
<i>(//) Gemiddelde groeivoeten</i>						

